

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

А. С. ПОЛТОРАК

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА
ПРАКТИКА**

МОНОГРАФІЯ

Миколаїв · 2019

УДК 336.1-049.5(477):339.9
П 49

А в т о р:

Полторак А. С. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету

Р е ц е н з е н т и:

Мельник В. М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана;

Сіренко Н. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет;

Тропіна В. Б. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Миколаївського національного аграрного університету
(протокол № 3 від 26.11.2019 р.)*

Полторак А. С.

П 49 Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2019. 463 с.
ISBN 978-617-7149-41-4

У монографії розглядаються теоретико-методологічні та практичні проблеми зміцнення фіскальної безпеки України в умовах глобалізації. Проаналізовано теоретико-практичні підходи до моніторингу стану фінансової безпеки України. Обґрунтовано методологічні підходи до трансформації механізмів оцінки стану фінансової безпеки України. Розроблено стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації.

Видання призначене для науковців, фінансистів, викладачів, аспірантів, державних службовців, практиків, здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей.

УДК 336.1-049.5(477):339

ISBN 978-617-7149-41-4

© Миколаївський національний аграрний університет, 2019
© Полторак А. С., 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	9
1.1. Економічна сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки України	9
1.2. Особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері	31
1.3. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави	49
1.4. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України ...	69
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	95
2.1. Характеристика процесу побудови ефективної системи фінансової безпеки держави	95
2.2. Методологічні засади моніторингу фінансової безпеки України	106
2.3. Методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки України	133
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	148
3.1. Концептуальні основи моніторингу фінансової безпеки України	148

3.2. Аналіз стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку	160
3.3. Оцінка факторів зовнішнього фінансового середовища у процесі діагностування фінансової безпеки країни	216
3.4. Ідентифікація й аналіз внутрішніх ризиків та загроз фінансовій безпеці України	240

РОЗДІЛ 4. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ОЦІНКИ ТА НАПРЯМІВ ЗМІЦНЕННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

4.1. Стратегічні фінансові рішення для удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України	271
4.2. Модернізація алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України	297
4.3. Удосконалення експрес-аналізу стану фінансової безпеки України	331
4.4. Формування сучасного доктринального бачення системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації	337

ПІСЛЯМОВА	361
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	367
ДОДАТКИ	405

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ОЗДП	– облігація зовнішньої державної позики
ОВДП	– облігація внутрішньої державної позики
ВВП	– валовий внутрішній продукт
ЄС	– Європейський Союз
ПДВ	– податок на додану вартість
ПДФО	– податок на доходи фізичних осіб
ПКУ	– Податковий кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ФГВФО	– фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
РНБОУ	– Рада національної безпеки і оборони України
ТНК	– транснаціональна корпорація
МВФ	– Міжнародний валютний фонд
ВНП	– валовий національний продукт
ПФТС	– Перша Фондова Торговельна Система
ПКС	– паритет купівельної спроможності

ПЕРЕДМОВА

Трансформаційні процеси в економічній системі України та її фінансовому секторі – об'єктивна реальність сьогодення, пов'язана з новими потребами держави, глобалізаційними процесами у світовому фінансовому просторі, новими викликами та загрозами. Чітке бачення передумов та наслідків такої трансформації може стати базисом для формування обґрунтованого комплексу напрямів мінімізації або елімінації негативних факторів впливу на стан фінансової безпеки держави, її зміцнення в сучасному глобалізованому світі та, відповідно, розвитку фінансової сек'юритології як наукової системи, що розробляє проблематику фінансової безпеки.

Необхідність створення сприятливих умов функціонування та розвитку фінансової системи країни висуває проблему формування та зміцнення її фінансової безпеки в умовах глобалізації до першочергових. Ця проблема має бути вирішена у формі парадигм, які відповідають складним вимогам сучасної науки.

Ґрунтовний внесок у формування наукової парадигми розвитку механізмів оцінки та зміцнення стану фінансової безпеки держави в умовах економічних перетворень зробили вітчизняні та закордонні вчені, з-поміж яких: О. Барановський, Д. Буркальцева, О. Вишневська, В. Геєць, О. Гривківська, І. Губарева, О. Гудзь, Н. Давиденко, М. Єрмошенко, О. Кириченко, О. Підхомний, Н. Прокопенко, О. Пристемський, В. Сідак, Ю. Харазішвілі та інші, дослідження яких висвітлюють актуальні аспекти безпекової теорії, систематизацію чинників, які є передумовою формування загроз фінансовій безпеці, місце та роль фінансової безпеки в теоріях міжнародних відносин. Трансформаційним процесам в економіці України, пов'язаним з глобалізацією, приділяли увагу у своїх дослідженнях І. Банєва, О. Білорус, Т. Васильєва, В. Власов, А. Ключник, О. Козьменко, В. Мельник, П. Саблук, Н. Сіренко, В. Тропіна та інші вчені.

Високо оцінюючи фундаментальні дослідження науковців, необхідно зазначити, що проблема формування та зміцнення

фінансової безпеки держави в умовах глобалізації вивчена недостатньо, відповідно, це вимагає від наукової спільноти подальших ґрунтовних досліджень у цій сфері. Наявні підходи до представлення безпекових процесів у фінансовій сфері потребують системності, побудови послідовного та логічного комплексу наукових знань, який би віддзеркалював фінансову безпеку в її багатовимірності, формування системи наукових підходів та принципів щодо пізнання окресленої проблематики.

З огляду на наведену аргументацію, у цій монографії ми поставили за мету провести системне обґрунтування теоретико-методологічних засад та практичних підходів щодо формування фінансової безпеки держави як забезпечуючого фактору ефективного розвитку фінансової сфери та, застосовуючи досвід вітчизняної і закордонної практики, сформуувати нове доктринальне бачення системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації.

Монографічне дослідження складається з чотирьох розділів. У першому розділі увагу приділено обґрунтуванню теоретичних засад формування фінансової безпеки України в умовах економічних перетворень. Він містить узагальнення теоретичних підходів до окреслення економічної сутності фінансової безпеки як складової національної безпеки України, розкриття особливостей та ролі глобалізаційних процесів у фінансовій сфері, методологічних засад систематизації фінансової безпеки держави, чинників впливу на рівень фінансової безпеки України.

У другому розділі монографії обґрунтовано методологію формування фінансової безпеки України як складової її національної безпеки, пріоритетне місце відведено процесу побудови ефективної системи фінансової безпеки держави. Під час дослідження методологічних засад побудови системи фінансової безпеки держави особливу увагу приділено біхевіористичному підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави.

У третьому розділі здійснено моніторинг стану фінансової безпеки України, у процесі чого проаналізовано концептуальні

основи діагностування стану фінансової безпеки України, комплексно оцінено безпековий стан державних фінансів та фінансового ринку. Друга частина розділу присвячена ідентифікації й аналізу внутрішніх ризиків та загроз, а також факторам впливу зовнішнього фінансового середовища на рівень фінансової безпеки держави.

У четвертому розділі досліджується трансформація механізмів оцінки та напрямів зміцнення стану фінансової безпеки України. Представлено концепції розроблення стратегічних фінансових рішень, спрямованих на вдосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України, здійснено модернізацію алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України та вдосконалено методичний підхід до експрес-аналізу стану фінансової безпеки держави.

Особливі глобалізаційні умови формування фінансової безпеки зумовили потребу у розробці сучасного бачення системи зміцнення фінансової безпеки. Розроблено доктринальну модель забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізаційних змін, яка ієрархічно поєднує п'ять рівнів забезпечення фінансової безпеки (доктринальний, концептуальний, стратегічний, програмний та плановий), розв'язує проблему нечіткої ієрархічності у формуванні документів стратегічного планування, а також комплексно висвітлює стратегічні підходи та напрями, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації.

Висловлюю подяку ректорові Миколаївського національного аграрного університету, докторові технічних наук, професорові, академіку НААН України В. С. Шебаніну за сприяння в реалізації цього наукового проєкту; науковому консультанту, доктору економічних наук, професору, завідувачу кафедри фінансів та банківської справи ПВНЗ «Європейський університет» Н. С. Прокопенко за плідну наукову співпрацю; рецензентам монографії професорам В. М. Мельнику, Н. М. Сіренко, В. Б. Тропіній за слушні коментарі і пропозиції; родині – за розуміння та підтримку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

1.1. Економічна сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки України

Сучасні економічні реалії України в умовах глобалізації переконливо доводять, що з кожним роком посилюється вплив зовнішніх і внутрішніх загроз на рівень фінансової безпеки. Механізм її забезпечення характеризується слабкістю та неефективністю, що спричиняє необхідність підвищення загального рівня захищеності фінансової системи держави. Починаючи зі світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., економічне життя більшості країн світу зазнало кардинальних змін: фондовий ринок характеризується затяжним падінням, комерційні банки – проблемами з ліквідністю. За оцінками Міжнародного валютного фонду, представленими у 2018 році [355], у 85 % країни, які відчули на собі негативний вплив кризи, обсяг виробництва і досі нижче тих рівнів, які були б досягнуті за прогнозними оцінками зростання виробництва відповідно до тенденцій докризового періоду.

В Україні доступ вітчизняних позичальників до світових фінансових ринків є ускладненим, доходи експортерів скорочуються [144, с. 266], національна валюта є нестабільною та не користується довірою суспільства, реальні доходи населення мають тенденцію до зниження.

Проблема висвітлення економічної сутності фінансової безпеки як складової національної безпеки України активно досліджувалась у роботах О. І. Барановського [14; 17; 16], М. М. Єрмошенка [85; 83], А. С. Марини [139; 140], Ю. М. Харазішвілі [319], Т. В. Давидюк [70], Н. С. Прокопенко [262], І. О. Губаревої [63] та інших авторів. Необхідно також зазначити,

що наявну парадигму економічної думки неможливо характеризувати єдиною системою підходів до ґрунтового розкриття сутності дефініції «фінансова безпека держави», яка не отримала всеосяжного належного осмислення.

У сучасному розумінні епістемологія трактується як «теорія знання» або «знання про знання», більшість дослідників ототожнюють це поняття з гносеологією [313, с. 17]. Епістемологічні виміри фінансової безпеки держави як складової її національної безпеки містять питання сутності, категорійного устрою, природи економічного знання у безпековій сфері, функцій та структури.

На думку С. І. Лекаря, в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України обумовлюється необхідність та важливість забезпечення національної безпеки держави як системи заходів гарантування безпеки держави, особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, захисту національних інтересів країни, визначення стратегічних пріоритетів та цілей [129, с. 3-4]. Так, саме в умовах активізації співробітництва між країнами посилюється взаємозалежність держав, у т. ч. у фінансовій та економічних сферах, що спричиняє виникнення нових загроз та ризиків.

Безпекова проблема в економічному контексті отримала свій початок у Сполучених Штатах Америки 30-х років, коли світова криза фактично паралізувала економіку держави та надала поштовх до невідкладних реакцій, направлених на нівелювання загроз національній безпеці в економічній площині. У 1934 р. було створено Федеральний комітет з економічної безпеки [366], який, однак, був покликаний опікуватись переважно економічною безпекою приватних осіб, протистояти безробіттю, захищати їх від погіршення фінансового стану. На рівні держави економічна безпека розглядалась лише в деяких аспектах, таких як озброєння, економічне протистояння держав, пошук балансу між ефективністю та конкурентоздатністю економіки й структурою та обсягами витрат на оборону.

Як зазначає Д. Басс [18, с. 7], самостійного значення економічна безпека держави стала набувати після краху біполярного світу, що спричинило виникнення зацікавленості науковців безпековою проблематикою в економічному сенсі. Західний підхід до окресленої проблематики характеризується відносно вузьким розумінням поняття «економічна безпека держави» як її захищеності від зловмисних, недружніх дій супротивника, від зовнішніх загроз.

По-перше, доцільно дослідити сутність категорії «безпека», яку, на думку В. М. Заплатинського [88, с. 96], необхідно розглядати як умови, в яких дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до негативних подій стосовно існування складної системи з урахуванням наявних уявлень, потреб і знань. Відповідно, «безпека» складної системи залежить від уявлень про негативні та позитивні події, сукупність яких сформована у суспільстві та науці. Враховуючи те, що економічна та фінансова системи – складні комплексні поняття, у структурі яких є інші складні системи, розуміння сутності цих категорій залежатиме від можливості прогнозування їх подальшого розвитку.

В Оксфордському тлумачному словнику [397] термін «безпека» трактується як «заходи, що вживаються для гарантування безпеки» або «свобода чи захист від небезпеки». В юридичній енциклопедії під ред. Ю. С. Шемученка [334] безпека розглядається через комплекс її елементів: філософія (наукова теорія); політика; концепція або доктрина; стратегія і тактика забезпечення; суб'єкти забезпечення (інститути та організації); методи, засоби, способи забезпечення.

У роботі І. О. Губаревої [63] обґрунтовується, що сутність «безпеки» зводиться до стану захищеності від загроз певного об'єкта, в якому зберігається його цілісність, незалежність, розвиток та спокій [63, с. 16]. На нашу думку, співіснування в одному визначенні понять «розвиток» та «спокій» частково порушують його цілісність, адже спокій передбачає відсутність і

негативних, і позитивних змін та зрушень, які необхідні для розвитку певного об'єкта.

У результаті аналізу з'ясовано, що термін «безпека» найчастіше співвідносять з певним об'єктом (системою, суспільством, особою, державою) та пов'язують з поняттями ризику, загроз, небезпеки.

У ДСТУ 2293-99 безпека розглядається як «стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди» [78]. У законі «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII зазначено, що національна безпека – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а до терміну «державна безпека» ще додано уточнення «невоєнного характеру» [256, ст. 1]. Однак, захищеність не є обов'язковою умовою безпеки, тому що лише частково впливає на її зміцнення через те, що об'єкт безпеки за умови відсутності загроз може знаходитись у стані безпеки, відповідно, визначати сутність безпеки, спираючись на концепції захисту або захищеності, на нашу думку, є не досить обґрунтованою позицією.

Окремі автори трактують «безпеку» як «певний стан» [30; 241; 331], однак, надаючи загальне визначення досліджуваному поняттю, аналогічні трактування також є спірними, тому що безпеку не можна розглядати як певну якість людини чи системи або їх характеристику. Скоріш за все «стан певної системи», тобто її певну характеристику, доцільно визначати стосовно статичної системи, яка не враховує динамічність процесів взаємодії з внутрішніми процесами та зовнішніми умовами, тоді як «рівень безпеки системи» враховує зазначені фактори, відповідно, «стан певної системи» та «рівень її безпеки» є взаємопов'язаними поняттями.

Так, досліджуючи сутність поняття «безпека», доцільніше використовувати формулювання «умови функціонування системи»,

яке враховує взаємодію досліджуваної системи із зовнішнім середовищем та її внутрішні процеси.

Спираючись на наукову позицію В. М. Заплатинського [88, с. 94-95], узагальнимо припущення, на основі яких має формулюватися термін «безпека» (рис. 1.1).

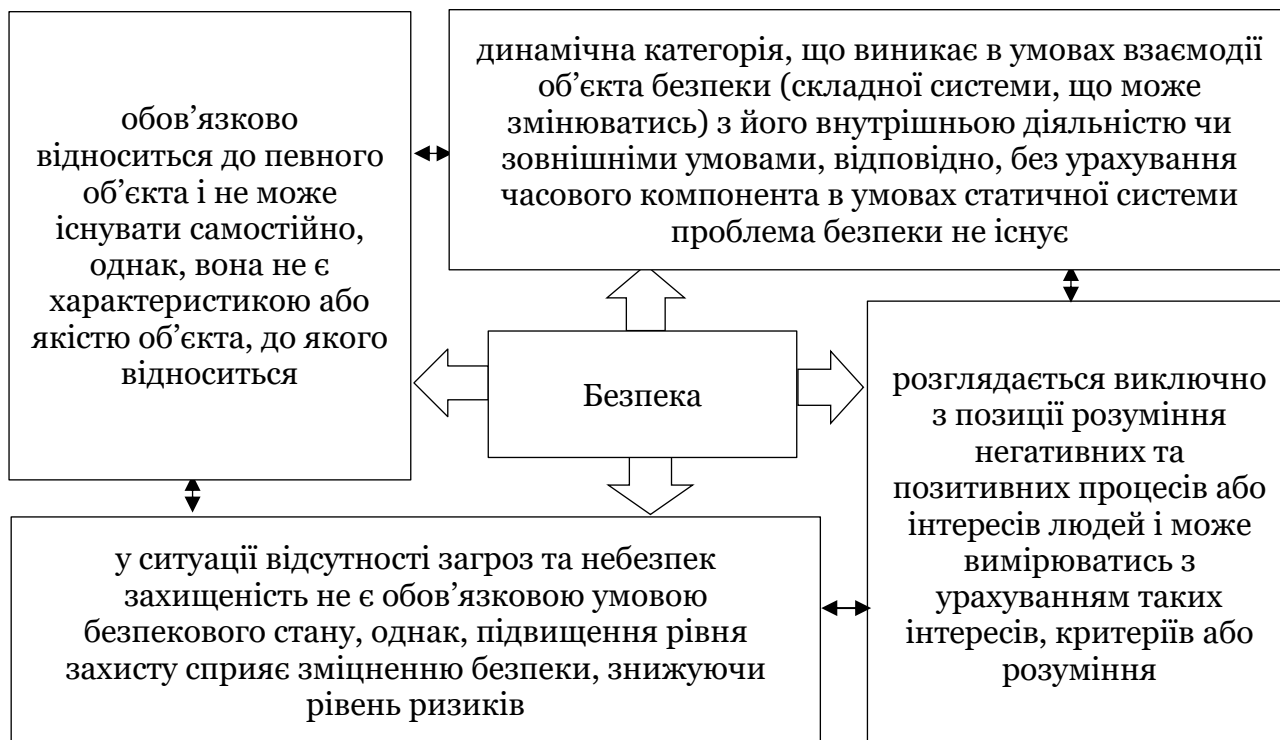

Рисунок 1.1 – Система припущень, на яких формується поняття «безпека»

Джерело: представлено автором із застосуванням [88, с. 94-95]

Як влучно констатує Д. Басс [18, с. 5], у наявних підходах до представлення безпекових процесів відсутня системність, не вибудовано послідовної та логічної системи наукових знань, яка б віддзеркалювала фінансову безпеку в її багатовимірності, не сформовано систему наукових підходів та принципів щодо пізнання окресленої проблематики.

Національна безпека держави – складне поняття, невіддільною підсистемою якого є економічна безпека, яка переважно розглядається дослідниками як стан конкурентоспроможної економіки, який дозволяє зберігати

стійкість до загроз, і характеризує здатність економіки до збалансованого зростання [252].

У роботі І. О. Губаревої [63] сутність «національної безпеки» трактується як стан захищеності від загроз життєво важливих інтересів суспільства, особи та держави, в якому забезпечується їх розвиток та запобігання, своєчасне виявлення та нейтралізація загроз [63, с. 17].

Бурлуцький С. В. і Бурлуцька С. В. у своєму дослідженні [32, с. 16-21] аналізують проблему наявності певних логічних суперечностей у законодавчих формулюваннях дефініцій «фінансова» та «економічна безпека». Автори звертають увагу, що законодавчий підхід базується на понятті «стану» у даний момент часу та певному набору властивостей досліджуваної системи, а також «стійкості», тобто здатності цієї системи ефективно відновлювати стан рівноваги.

Вважаємо дискусійною позицію авторів стосовно доцільності розуміння «фінансової безпеки держави» як системи, а не як стан або умови функціонування фінансової системи. Так, система фактично є сукупністю її об'єктів та компонентів, властивості якої обумовлюються системою виконуваних функцій. Відповідно, стан або певні властивості системи (економічної або фінансової) є результатом реалізації її функцій та характеризують рівень безпеки цієї системи.

Погоджуємось із позицією авторів [32, с. 16-21] стосовно наявності певної незбалансованості у цільових настановах законодавчого підходу до визначень «національна», «економічна» та «фінансова» безпеки. Так, національна безпека має спрямованість на досягнення стану захищеності національних інтересів України [256], у дефініції поняття «економічна безпека» фігурує спрямованість на збалансоване та стале зростання [252], а «фінансова безпека» містить формулювання «стабільний соціально-економічний розвиток». Існує докорінна різниця між категоріями «розвиток» та «зростання». Якщо перше переважно спрямоване на кількісне збільшення обсягу ресурсів, то друге

передбачає якісні покращення процесів, вдосконалення фінансових і матеріальних потоків.

На нашу думку, у процесі формулювання дефініцій «фінансова» та «економічна безпека» більш доречним є застосування поняття «розвиток», а не «зростання».

Дуже часто, як зазначає Д. Басс [18, с. 6], теоретична наука і практика розглядають розвиток суспільства і людини відокремлено від безпекових проблем, ставлять перед ними різні завдання, однак, ця різновекторність має діалектичну єдність, враховуючи те, що саме безпека і розвиток є пріоритетними функціями життєдіяльності людини та суспільства, що призводить до розуміння необхідності системного сприйняття та дослідження цих процесів. На наше переконання, розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою. Кейбл В. називав такий підхід «геоекономікою», прибічники якого вважають міжнародні економічні відносини холодною війною, в якій успіх однієї країни обов'язково корелюється витратами інших [352].

Однією з перших держав, які розглянули поняття «економічна безпека» з іншого ракурсу, була Японія. Так, у Міністерстві зовнішньої торгівлі і промисловості цієї країни у 1982 році представлено аналітичну записку, в якій економічна складова поняття «безпека» розглядалась як стан захищеності економіки від загроз, що виникають у процесі впливу міжнародних факторів, переважно економічними, а не військовими засобами.

На 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулась у 1985 р., було затверджено низку важливих документів у сфері економічної та фінансової безпеки: резолюція *A/RES/40/69* «Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства», *A/RES/40/94E* «Всеосяжне дослідження концепцій безпеки», *A/RES/40/173* «Міжнародна економічна безпека», в якій фактично затверджено поняття «економічна безпека» [372].

На думку І. О. Губаревої, економічна безпека – полісистемне явище, розвиток і генезис якого зумовлені необхідністю

забезпечення відтворення економіки в умовах дії небезпек та загроз [63, с. 19].

У російській науці поняття економічна безпека розглядається науковцями, починаючи з 90-х років, у 1995 р. були затверджені Основні положення державної стратегії в галузі забезпечення економічної безпеки, у 1996 р. – Концепція економічної безпеки Росії.

В Україні одними з перших почали розглядати поняття «фінансова безпека» академік В. М. Геєць, який розумів фінансову безпеку як «стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків» [54, с. 64], М. М. Єрмошенко [83], О. І. Барановський [14]. Погляди українських дослідників, як і світові дослідження у сфері фінансової безпеки, не характеризуються єдністю. На нашу думку, це в т. ч. обумовлено кардинальними змінами у державі, які були спричинені набуттям державою незалежності.

Барановський О. І. розглядає фінансову безпеку як важливу складову частину національної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка висвітлюється через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів; ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [14].

На наш погляд, існують ситуації часткового ототожнення фінансової безпеки зі станом фінансово-кредитного сектору, коли поза увагою дослідників залишаються інші складові фінансової безпеки, у т. ч. бюджетна та боргова [269, с. 224-230].

Заслуговує на увагу підхід М. М. Єрмошенка, який зазначає, що фінансова безпека – це стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності

фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення [85; 83].

Фінансова безпека – це багаторівнева складна система, відповідно, у державній стратегії забезпечення фінансової безпеки має бути чітко окреслено об'єкти, засоби та напрями підтримання необхідного безпекового рівня всіх суб'єктів фінансових відносин. Рівень фінансової безпеки держави залежить від здатності державних органів: забезпечити стабільність платіжної системи та економічного розвитку держави; нейтралізувати або мінімізувати негативні наслідки фінансових криз, кібератак на фінансову систему; контролювати рівень тіньової економіки, виведення капіталу з податкової системи держави та реального сектору економіки за кордон; здійснювати управління державним боргом країни, ефективно використовувати запозичення; запобігати злочинам у фінансовій сфері держави та інше.

Фінансова безпека є однією з найважливіших елементів економічної безпеки. Забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки – основа виконання всіх пріоритетних завдань сучасної держави. На нашу думку, значущість формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування України з часом тільки зростає, що підтверджується наступним:

– небезпечний рівень державного та гарантованого державою боргу, його загрозлива структура та значне навантаження на бюджет країни у вигляді все більших сум, що витрачаються на його обслуговування;

– неконтрольований рівень тіньової економіки, активне функціонування систем виведення капіталу з податкової системи держави за кордон та «відмивання грошей», низький рівень податкової культури [269, с. 130-134];

– відсутність активного та результативного розвитку фондового ринку;

- невиконання бюджетів всіх рівнів, багаторазові коректування планових бюджетних показників, спричинені розладом загальної системи державних фінансів;
- нестабільна податкова політика держави, що негативно відбивається на інвестиційній активності на території України;
- безпрецедентно низький рівень довіри населення до фінансових установ держави;
- глобалізація фінансових процесів, стрімке формування потоків світових грошей, які фактично не контролюються національними урядами.

Авторський погляд на структуру фінансової безпеки України представлено на рис. 1.2.

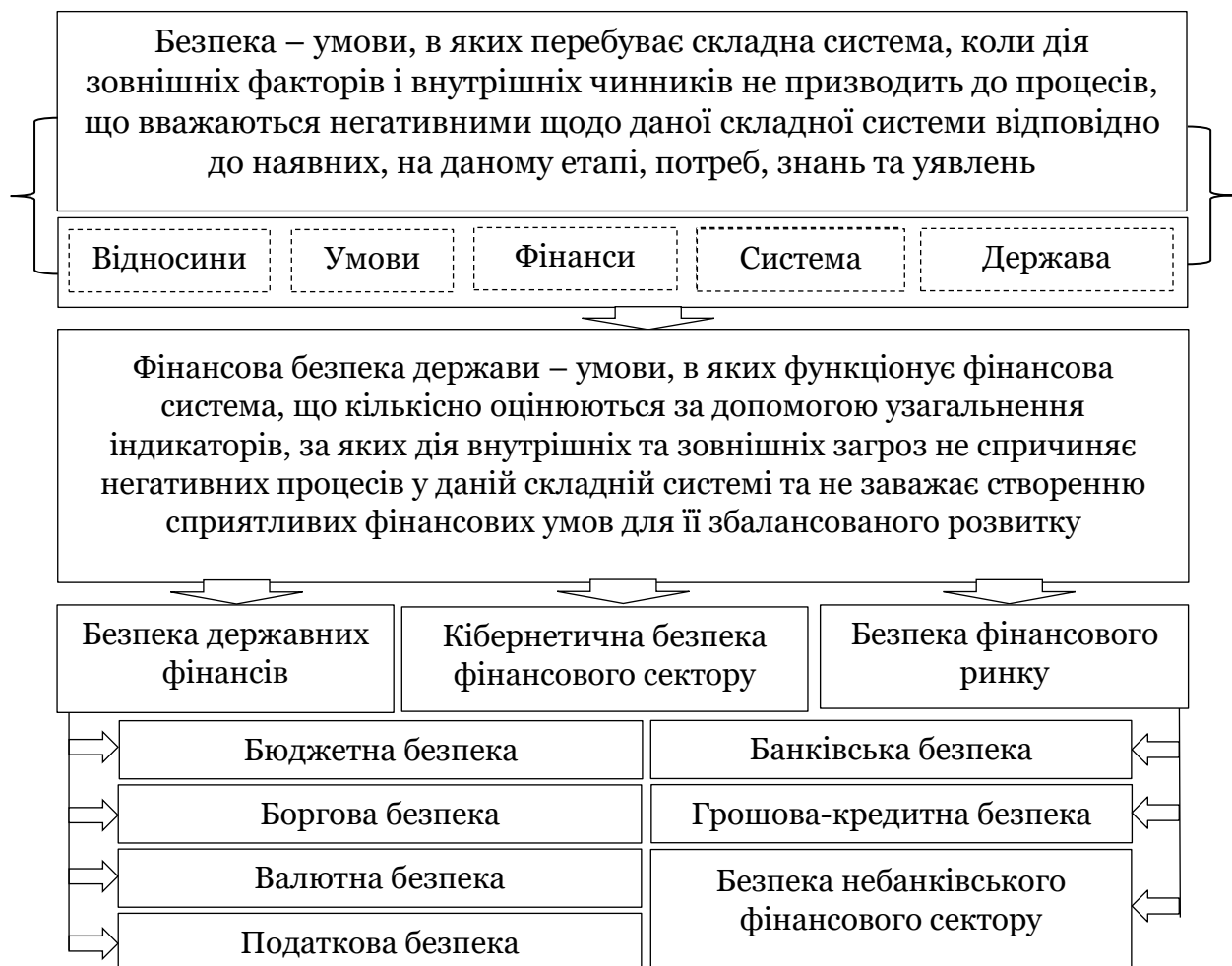

Рисунок 1.2 – Структура фінансової безпеки України

Джерело: удосконалено автором [213] на основі [334]

Поняття «економічної безпеки», підсистемою якої є фінансова безпека, вже стійко увійшло до офіційної законодавчої лексики, зайнявши важливе місце в економічних дискусіях.

Правову основу політики держави у сферах фінансової безпеки України становлять Конституція України [112], закон України «Про національну безпеку України» [256] та інші закони України, міжнародні договори, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, у т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [261].

У Конституції України [112] зазначено, що забезпечення інформаційної та економічної безпеки є справою всього народу та державною функцією. Водночас, проаналізувавши статті Конституції, з'ясовано, що в основному законі України взагалі не згадується поняття фінансової безпеки.

Протягом 2003-2017 рр. основним законом у сфері національної безпеки був Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV [257], який втратив чинність на підставі закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р. [256]. Зауважимо, що в законі [257] фактично була представлена структура національної безпеки України, яка складалась з безпек: у зовнішньополітичній сфері; в інформаційній сфері; у внутрішньополітичній сфері; у сфері державної безпеки; в економічній сфері; у науково-технологічній сфері; у сфері безпеки державного кордону та воєнній сфері України; у соціальній та гуманітарній сферах; у сфері цивільного захисту; в екологічній сфері. Крім того, для кожної із зазначених сфер національної безпеки було окреслено основні загрози.

В оновленому Законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [256] зазначено, що державна безпека охоплює захищеність територіальної цілісності, державного суверенітету, демократичного конституційного ладу, а також інших національних інтересів від загроз невоєнного характеру (потенційних та реальних), крім того, надається визначення

«національної безпеки України», яке фактично повністю повторює попереднє поняття, однак, структура національної безпеки України чітко не представлена, що, на нашу думку, погіршує формування та реалізацію стратегії забезпечення окремих сфер національної безпеки.

Погоджуємось із думкою Д. Басса [18, с. 5-6], який звертає увагу на те, що чинне законодавство у безпековій сфері має тенденцію до змін, але є далеким від досконалості, так, науковці не мають можливості використати законодавчо затверджене поняття «фінансової безпеки», тому що у Законі України «Про національну безпеку України» [256] не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки. Тільки аналізуючи напрями політики держави у фінансовій сфері, можливо сформулювати висновок щодо виокремлення фінансової безпеки як окремої складової економічної та, відповідно, національної безпеки держави. На нашу думку, для ефективного забезпечення фінансової безпеки, окрім виділених напрямів, необхідно сформулювати окремий механізм забезпечення фінансової безпеки, виділити системоутворювальні складові її регулювання, систему контролю.

У правовому регулюванні відносин фінансової безпеки в Україні, на нашу думку, відсутній комплексний підхід, так, погоджуємось з думкою О. М. Підхомного, який стверджує, що проблема фінансової безпеки у національному законодавстві згадується надто загально, побіжно та поверхнево [183, с. 72].

В окремі періоди владні інституції намагались долучити науковців до формування законодавчої бази у сфері фінансової безпеки. Так, Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки Ради національної безпеки і оборони України доручила розробку проекту концепції фінансової безпеки Українському агентству фінансового розвитку, яке, у свою чергу, сформувало для реалізації цього проекту групу економістів на чолі з О. Барановським, яка представила необхідний проект [311], що протягом тривалого часу залишався лише науковою працею.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. [261] зазначено, що криза 2008-2009 рр. засвідчила вразливість фінансової системи України, а також її залежність від зовнішнього впливу. На нашу думку, що спирається на дані основних макроекономічних показників та динаміці індикаторів стану фінансової безпеки України, на даному етапі розвитку фінансова система України характеризується навіть більшим ступенем вразливості у порівнянні з кризовим етапом 2008-2009 рр. За таких умов набирає особливої ваги питання захисту національних інтересів України у фінансовій сфері.

Проаналізуємо інші правові акти, пов'язані з проблемою зміцнення фінансової безпеки України. Так, у Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» зазначено, що координаційним органом з усіх питань національної безпеки й оборони держави є Рада національної безпеки і оборони України [259], до функцій якої у сфері національної безпеки й оборони включаються: формулювання пропозицій Президентові України щодо реалізації політики (внутрішньої й зовнішньої); координація та контроль за функціонуванням органів виконавчої влади в умовах надзвичайного, військового стану та у мирний час.

У Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» від 2007 р. [260] (втратила чинність у 2015 р.) було визначено сукупність принципів, пріоритетних завдань та цілей, а також механізми захисту інтересів суспільства, особи та держави від загроз. У 2012 р. було оновлено Стратегію національної безпеки України [260], однак, у 2015 р. (в умовах зміни фінансово-економічного простору та зовнішніх і внутрішніх загроз) і вона втратила чинність на підставі указу Президента від 26.05.2015 р. № 287/2015 [290], який затвердив оновлену Стратегію національної безпеки України, спрямовану на реалізацію визначених пріоритетів державної політики національної безпеки до 2020 року та комплексу реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020».

Зазначимо, що комплексний підхід до інституційного розуміння дефініції поняття «фінансова безпека держави» містить не тільки визначення її місця у системі національної безпеки, але і систему взаємозв'язків з підсистемами нижчого та вищого рівнів. Як вірно зазначає проф. О. Власюк [46, с. 22], саме економічна безпека є базисом національної безпеки, а фінансова безпека, як один з її функціональних блоків, забезпечує виробничу основу інфраструктурними інститутами розподілу інвестиційних та фінансових ресурсів та є ключовим економічним гарантом стабільності.

Єрмошенко М. та К. Горячева зауважують, що базисом національної безпеки держави виступає економічна безпека [85, с. 41], структурним елементом якої є фінансова безпека.

У монографії [85, с. 4] зауважується, що серед трьох основних причин економічної кризи в Україні дві залежать від стану фінансової безпеки держави та мають виключно фінансовий характер. Так, однією з основних причин є перевиробництво, про що свідчать низький рівень добробуту населення та одночасно переповнені магазини держави (у фактичних цінах за 2016 р. ВВП перевищив доходи населення на 395,6 млрд грн). Погоджуємось із думкою В. П. Приходько [241, с. 8] стосовно того, що сприйняття фінансової безпеки як статичної категорії є помилковим, навпаки, кризові явища підтверджують, що досліджувана категорія має динамічну структуру, яка визначається її специфічними властивостями.

За цих умов важливою проблемою є розробка методологічних положень зміцнення фінансової безпеки України, вихідним базисом яких має стати визначення сутності категорійного апарату, ідентифікації її критеріїв та структури у глобальних викликах сучасності.

В економічній науці й практиці немає одностайного трактування категорії «фінансова безпека держави» та її складу, однак, найчастіше цю категорію трактують з трьох позицій: як «певний стан» [30 83; 241; 252; 331; 311], як «рівень захищеності

об'єкта від загроз» [15; 144; 288] або як «здатність його розвитку» [139; 54], також існують і інші погляди: як «сукупність компонентів фінансової системи...» [32], як «система, яка забезпечує стабільність...» [151], як «специфічний вид суспільно-економічних відносин...» [98], як «характеристика можливих наслідків конфлікту...» [183].

У рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» представимо етимологію цього поняття за допомогою узагальнення в таблиці 1.1 дефініцій, запропонованих вченими. Наведений огляд представлених трактувань поняття «фінансова безпека» надав можливість виокремити основні риси, завдяки яким формується досліджуване поняття і висловлюється авторський погляд на цю категорію.

Таблиця 1.1 Систематизація підходів до трактування поняття «фінансова безпека»

№ з/п	Автор	Визначення
1	2	3
<i>Безпека як «певний стан» системи</i>		
1.	Приходько В. [241, с. 8]	Стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської й податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість у глобальному середовищі
2.	Шлемко В., Бінько І. [331, с. 44]	Стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання
3.	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [252]	Стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни
4.	Бударіна Н. [30, с. 77-78]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, яка характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, стабільністю до внутрішніх і зовнішніх негативних факторів, здатністю забезпечити достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання
5.	Фещенко В., Барановський О. [311, с. 1]	Стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу негативних чинників (загроз)

Продовження табл. 1.1

1	2	3
6.	Єрмошенко М. [83]	Стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, доступні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення загалом – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток
7.	Койло В. [109, с. 81]	Стан фінансової системи, який демонструє ступінь захищеності фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення суспільних потреб та виконання існуючих зобов'язань, а також захищеність інтересів суб'єктів на усіх рівнях фінансових відносин від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також забезпечує фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку та її стійкість до фінансових шоків
<i>Безпека як «рівень захищеності» системи від загроз</i>		
7.	Мелих О. [144, с. 267-268]	Захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень фінансової незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці
8.	Столяренко О., Лужецька І., Сорочинська М. [288, с. 305]	Одна з важливих складових економічної безпеки, яка забезпечує захищеність інтересів держави у фінансовій сфері (бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем) та її захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз
9.	Барановський О. [15, с. 3]	Ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якість фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним з найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держави
<i>Безпека як «здатність розвитку» системи</i>		
10.	Марина А. [139, с. 23]	Здатність фінансової системи держави та її складових елементів залучатися до світового фінансового простору для забезпечення динамічного розвитку фінансових відносин суб'єктів господарської діяльності як в середині країни так і за її межами, створення сприятливих умов та необхідних фінансових ресурсів для розширеного відтворення, економічного росту країни
11.	Геєць В. [54, с. 64]	Стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків

Продовження табл. 1.1

1	2	3
<i>Інші підходи до трактування терміну «фінансова безпека держави»</i>		
12.	Бурлуцький С., Бурлуцька С. [32, с. 17]	Сукупність компонентів фінансової системи, спосіб взаємодії яких створює сприятливі фінансові умови для функціонування соціально-економічної системи
13.	Микитюк І. [151, с. 88]	Система, яка забезпечує стабільність фундаментальних фінансових відносин та пропорцій розвитку держави, які формують захищеність її фінансових інтересів
14.	Калач Г. [98]	Специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між державою та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального стану фінансової системи держави та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи
15.	Підхомний О. [183, с. 42]	Здатність уникати прояву загроз, що можуть спричинити фінансові втрати; рівень етики й компетентності її населення і, насамперед, посадових осіб у справі уникнення несправедливого та неефективного розподілу фінансових ресурсів; узагальнена характеристика можливих наслідків конфлікту інтересів учасників фінансових угод

Джерело: узагальнено автором на основі [15; 30; 32; 54; 83; 98; 139; 144; 151; 183; 241; 252; 288; 311; 331]

Для конкретизації категорії «фінансова безпека держави» доцільно застосовувати специфічний метод дослідження текстомайнінг [63, с. 25], сутність якого полягає у пошуку нових знань про об'єкт у неструктурованих текстових масивах. Основними інструментами даного методу в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій є: *Statistica Text Miner*, що дозволяє виокремити з інформаційного потоку необхідні дані та надалі їх структурувати; *WordStat*, яка базується на статистичному аналізі слів; *TextAnalyst*, що є засобом семантичного аналізу та пошуку в неструктурованих текстах; *Businessobjects Text Analysis*, що має потужні лінгвістичні можливостями з читання і розуміння текстів; *AeroText*; *Attensity suite*; *Galaktika-ZOOM* та інші. Застосувавши можливості зазначеного програмного забезпечення, здійснено семантичний аналіз масиву інформації щодо визначень категорії «фінансова безпека держави» та сформовано ієрархічну структурну модель його сутності, в якості якої є семантична мережа категорії (рис. 1.3).

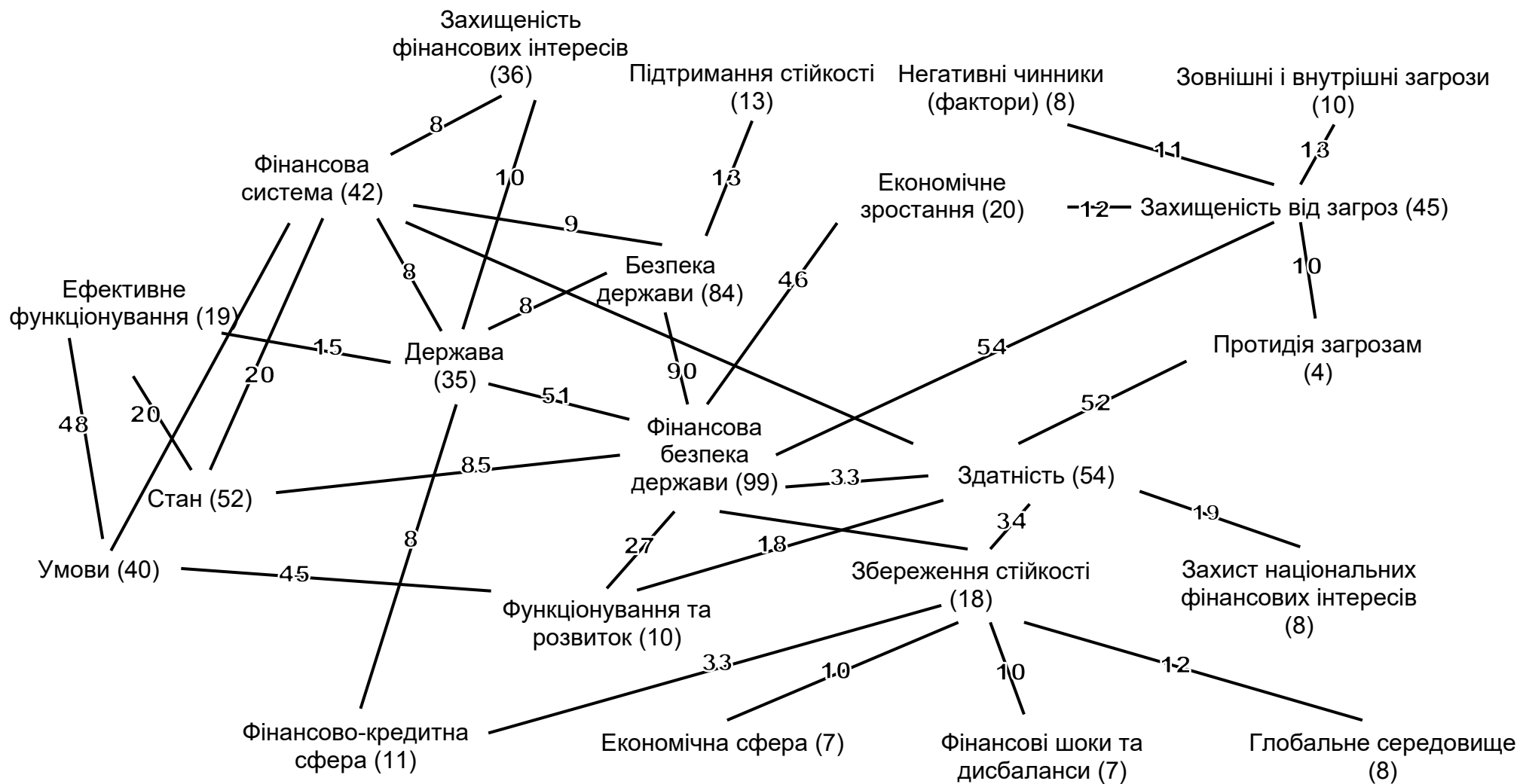

Рисунок 1.3 – Семантична мережа категорії «фінансової безпека держави», представлено автором

Так, у цій семантичній мережі сукупно зібрано найбільш важливі та значущі терміни, які фактично узагальнюють змістовне навантаження досліджуваної категорії. Відповідно, число поряд з терміном (від 1 до 100) означає його змістову вагу, кількісне вираження ролі даного терміну для сутності загального поняття. Числа, які розміщуються на дугах семантичної мережі, свідчать про вагу зв'язку між даними категоріями, відповідно, чим більше число на дузі, тим суттєвіший зв'язок між поняттями. Відповідно до даної семантичної мережі у прямій залежності від категорії «Фінансова безпека держави» знаходяться словосполучення «безпека держави», «стан», «функціонування та розвиток», «збереження стійкості», «здатність» та «захищеність від загроз» відповідно.

Проаналізувавши сутність фінансової безпеки України, удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека держави», що, на відміну від наявних, розглядається як умови, в яких функціонує фінансова система країни, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку [269, с. 224-230], що сприятиме удосконаленню науково обґрунтованої термінології та розвитку економічної науки.

Основні засади фінансової безпеки України, що включають правову основу державної політики у сфері фінансової безпеки, систему принципів державної політики у сфері фінансової безпеки України та фундаментальні національні інтереси України представлені на рис. 1.4.

Рисунок 1.4 – Основні засади формування фінансової безпеки України

Джерело: узагальнено автором із застосуванням [256]

Зауважимо, що виходячи з обґрунтованого змісту визначення поняття «фінансова безпека», має формуватися перелік елементів ефективної системи функціонування фінансової безпеки, а саме: наукова теорія фінансової безпеки держави; інститути (національні та міжнародні) забезпечення фінансової безпеки на рівні держави; концепція і доктрина фінансової безпеки держави; стратегія і тактика забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки.

Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати синтез визначень «фінансової безпеки держави», системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувати ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

Отже, дослідивши економічну сутність фінансової безпеки як складової національної безпеки України, нами сформовано наступні висновки:

1. У рамках комплексного висвітлення термінологічного базису категорії «фінансова безпека держави» та її етимологічного аналізу з'ясовано, що в економічній науці відсутнє загальноприйняте одностайне трактування досліджуваної категорії. Найчастіше її розглядають з трьох позицій: як «певний стан»; як «рівень захищеності об'єкта від загроз»; «здатність розвитку», однак, мають місце й інші погляди: «сукупність компонентів фінансової системи...», «система, яка забезпечує стабільність...», «специфічний вид суспільно-економічних відносин...», «характеристика можливих наслідків конфлікту...».

Обґрунтовано, що розуміння безпекової проблеми виключно у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність

«безпеки» неповною мірою. Також фінансову безпеку недоречно розглядати як певну якість чи характеристику системи (її стан), такі визначення є характерними скоріш для статичних систем і не враховують динамічність процесів внутрішньої та зовнішньої взаємодії. Відповідно, аналізуючи сутність поняття «фінансова безпека держави», пропонуємо застосовувати дефініцію «умови функціонування системи», яке враховує взаємодію досліджуваної системи із зовнішнім середовищем та складні внутрішні процеси.

2. Представлено авторський погляд на сутність категорії «фінансова безпека держави», яка трактується як умови, в яких функціонує фінансова система країни, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору.

3. Зауважено, що виходячи з обґрунтованого змісту визначення поняття «фінансова безпека держави», має формуватися перелік елементів ефективного забезпечення фінансової безпеки, серед яких: наукова теорія фінансової безпеки держави; інститути (національні та міжнародні) забезпечення фінансової безпеки; стратегія і тактика забезпечення фінансової безпеки; концепція і доктрина фінансової безпеки держави; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки.

4. Проаналізовано сучасну конверсію чинного законодавства у безпековій сфері, яке і донині залишається далеким від досконалості (відсутність законодавчо затвердженого поняття «фінансової безпеки», не приділено необхідної уваги фінансовій безпеці як важливій складовій системи національної безпеки, відсутність сформованого механізму забезпечення фінансової безпеки, виділення системоутворювальних складових її регулювання, системи контролю). Правову основу політики

держави у сфері фінансової безпеки України становлять: Конституція України, закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, у т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р. Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувати ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

1.2. Особливості та роль глобалізаційних процесів у фінансовій сфері

У сучасних умовах існують тенденції загострення конкурентної боротьби між країнами, зміни ролі держав як традиційної ключової ланки міжнародних відносин, посилення процесів міжнародного поділу праці. Поняття «глобалізація» є відносно новим та характеризується наявністю чималої кількості неоднозначних інтерпретацій та визначень. З однієї сторони глобалізація стає джерелом додаткової свободи та прогресу, формуючи зовнішній імпульс до здешевлення, збільшення кількості, асортименту та підвищення якості вироблених товарів, тоді як з іншої сторони, особливо для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою глобалізація може спричинити поглинання сформованих ринків транснаціональними корпораціями (далі – ТНК), збільшення темпів відставання від розвинених держав та розриву в доходах [221], відповідно, глобалізаційні процеси

характеризуються одночасно як об'єднувальними наслідками, так і поляризаційними [214, с.89-96].

Окремі аспекти проблеми аналізу наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері розглядалися у працях П. Саблука, О. Білоруса, В. Власова [276], Л. Ковалюка, С. Романчука, І. Фабрики [106], В. Микитася [150], О. Полуяктової [235], Чжунда Лі (Zhongda Li) та Лу Лю (Lu Liu) [389], Лі Шен (Li Sheng) [412] В. В. Дятлова, Н. В. Бородаєнко, К. Положенцева [80], Г. Гронтковської, О. Рябої, А. Венцурик, О. Красновської [153], Є. Редзюка [267] та інші дослідників.

Так, з метою аналізу глобалізації як фактору впливу на фінансову безпеку держави, на нашу думку, доцільно розглянути етимологію цього поняття, що становить інтерес як з наукової, так і з практичної позицій [195].

Як зазначає О. І. Пономаренко [237, с. 104], лексема глобалізація походить від «*globus*» (земна куля) та, відповідно, «*global*» (глобальний). Надалі було утворено іменник «*globalization*» та дієслово «*globalize*». Одним із перших термін «глобалізація» було використано Маршаллом Маклюэном [135, с. 139-148], яким зазначено, що часові та просторові бар'єри долаються, перетворюючи земну кулю на віртуальне «глобальне село», завдяки засобам масової інформації. Автор оцінював глобалізацію як позитивне явище, яке є знаряддям впливу на національні мови та культури, джерелом культурної інтеграції.

Сорос Дж. зауважував, що на початку 1980-х рр. міжнародний капіталообмін суттєво прискорився, а ще через 10 років з крахом радянської імперії світові фінансові ринки стали глобальними [285, с. 16].

Глобалізаційні процеси призводять до певного єднання суб'єктів господарювання та окремих індивідів, ринків і держав, у результаті чого суб'єкти міжнародної економіки функціонують в єдиному економічному просторі, в якому кожному особу можна розглядати як потенційного покупця будь-якого суб'єкта

господарювання, а сукупність виробників товарів-аналогів перетворюється на потенційних конкурентів.

Так, прихильники глобалізації концентрують увагу на її позитивних наслідках, вважаючи, що глобалізація є джерелом прогресу та формування зовнішнього імпульсу до розширення асортименту, збільшення кількості та здешевлення товарів, робіт і послуг, збільшення темпів економічного зростання різних країн та ефективності функціонування їх економік і фінансових систем, підвищення загального рівня суспільного добробуту. Один з найбільших прихильників глобалізації Дж. Сорос вважав, що глобалізаційні процеси несуть світові виключно благо, багатство та додаткову свободу, акцентуючи увагу на соціальних і економічних перевагах єдиної світової системи [285, с. 4].

Популяризація терміну «глобалізація» та його введення в сучасну бізнес-лексику відбулись після виходу у 1983 р. наукової статті професора Теодора Левітта «Глобалізація ринків» [387]. На думку Р. Робертсона та Х. Хондкера глобалізацією є процес динамічного впливу сукупності чинників міжнародного значення на формування соціальної дійсності [272, с. 127-131].

На думку колективу авторів (В. В. Дятлова, Н. В. Бородаєнко, К. В. Положенцева), глобалізація – це процес світової політичної, економічної, релігійної та культурної інтеграції та уніфікації, у результаті якого кардинально змінюється структура світової економіки, формується інфраструктура геоекономіки [79, с. 18]. Крім того, автори звертають увагу на те, що результати глобалізації поляризовані щодо груп країн (розвинених і тих, що розвиваються).

Також існують думки, що виникнення глобалізації пов'язане, насамперед, з переселенням народів, а вже надалі – з формуванням економічних корпорацій, інформаційною революцією, активізацією міжнародної торгівлі, співпраці у сфері освіти й науки. Окремі дослідники характеризують глобалізацію як суто негативне явище, що спричиняє втрату ідентичності різними культурами та «розмиття» культур [195].

Ми погоджуємось з думкою С. В. Онищенка, який звертає увагу на те, що в сучасних реаліях розвитку світового господарства фінанси стають все дедалі глобалізованими [172, с. 51], однак, кількісно оцінити цей процес важко, що пояснюється відсутністю єдиного показника оцінки глобалізації фінансів.

У міжнародному рейтингу економічної свободи країн («2018 *Index of Economic Freedom*») [338], що формується «*The Wall Street Journal*» та фондом «*Heritage Foundation*», 180 досліджуваних країн розподіляються на 5 груп:

– країни з вільною економікою (free, індекс у діапазоні 80-100), серед яких: Сінгапур; Нова Зеландія; Швейцарія; особливий адміністративний район Гонконг; Австралія; Ірландія;

– країни зі здебільшого вільною економікою (mostly free, індекс у діапазоні 70-79.9), до якої включено 28 країн, серед яких: Люксембург; Швеція; Канада; Сполучені Штати Америки; Норвегія; Німеччина та інші;

– країни з помірно вільною економікою (moderately free, індекс у діапазоні 60-69.9), до якої включено 62 країни, серед яких: Румунія; Казахстан; Польща; Болгарія; Угорщина, Франція та інші;

– країни зі здебільшого невільною економікою (mostly unfree, індекс у діапазоні 50-59.9), до якої включено 63 країни, серед яких: Камбоджа; Молдова; Білорусь; Греція; Монголія; Україна (з індексом 51,9, місце 150 зі 180 країн) та інші;

– країни з абсолютно залежною економікою (repressed, індекс у діапазоні 40-49.9), до якої включено 21 країни, а саме: Нігерія; Судан; Чад; Північна Корея та інші.

У рейтингу [338] також зазначено, що загальна оцінка економічної свободи в Україні у 2018 році зросла на 3,8 пункти у порівнянні з попереднім роком, що спричинено поліпшенням 8 з 12 показників економічної свободи. Однак, Україна займає останню позицію серед 44 країн Європи, 150 позицію серед 180 досліджуваних країн, відповідно, її загальна оцінка незалежності економіки від держави є нижчою за регіональні та середні показники. Звернено увагу на те, що в Україні був досягнутий

прогрес у здійсненні реформ, однак, щоб зробити країну демократичнішою, успішнішою та прозорішою, необхідні боротьба з корупцією, приватизація державних підприємств, розвиток ринків капіталу та вдосконалення законодавчої бази.

Швейцарський економічний інститут за участю Федерального Швейцарського технологічного інституту вже протягом 16 років визначає індекс рівня глобалізації для країн світу, охоплених даним дослідженням, які надалі розташовуються в рейтингу [376], в якому зазначено місце країни серед інших держав дослідження на підставі спеціалізованих баз даних Міжнародного Валютного Фонду, Світового банку, Міжнародного телекомунікаційного союзу, Організації Об'єднаних Націй, інших статистичних інститутів та міжнародних організацій. У 2017 році дослідження охоплює 193 країни світу.

Так, *KOF Index of Globalization* (індекс рівня глобалізації країн світу) базується на економічних, політичних та соціальних аспектах глобалізації [221]. Зауважимо, що значення індексу рівня глобалізації країн світу, який є комбінованим показником інтеграційних масштабів певної країни у світовий простір, зростають, починаючи з 1970-х років, однак, особливий імпульс це зростання отримало разом із завершенням «холодної війни».

Індекс глобалізації базується на 24 базових індикаторах, що характеризують соціальні, економічні та політичні аспекти глобалізаційного процесу. Так, показники економічної глобалізації систематизують інформацію стосовно рівня міжнародної активності певної країни, обсягів її міжнародної торгівлі та інвестицій, торговельних потоків, тарифної політики, податків та обмежень у сфері міжнародної торгівлі.

Індикатори соціальної глобалізації узагальнюють інформацію щодо частки іноземного населення, рівня культурної інтеграції, міжнародних особистих контактів та обсягу телефонного трафіку, міжнародного туризму, транскордонних грошових переказів, поштових відправлень, розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури та інформаційних потоків.

Індикатори політичної глобалізації узагальнюють інформацію щодо членства країни в міжнародних організаціях, ратифікації міжнародних багатосторонніх договорів, участі в міжнародних місіях, кількості посольств й іноземних представництв у державі.

Так, індекс глобалізації визначається як сума проаналізованих груп індикаторів з коефіцієнтами вагомості 36 %, 39 % та 25 % відповідно. На рис. 1.5 представлена динаміка показників індексу глобалізації окремих країн світу за 1991-2015 рр. (зауважимо, що в дослідженні 2018 року представлені аналітичні показники за 2015 рік).

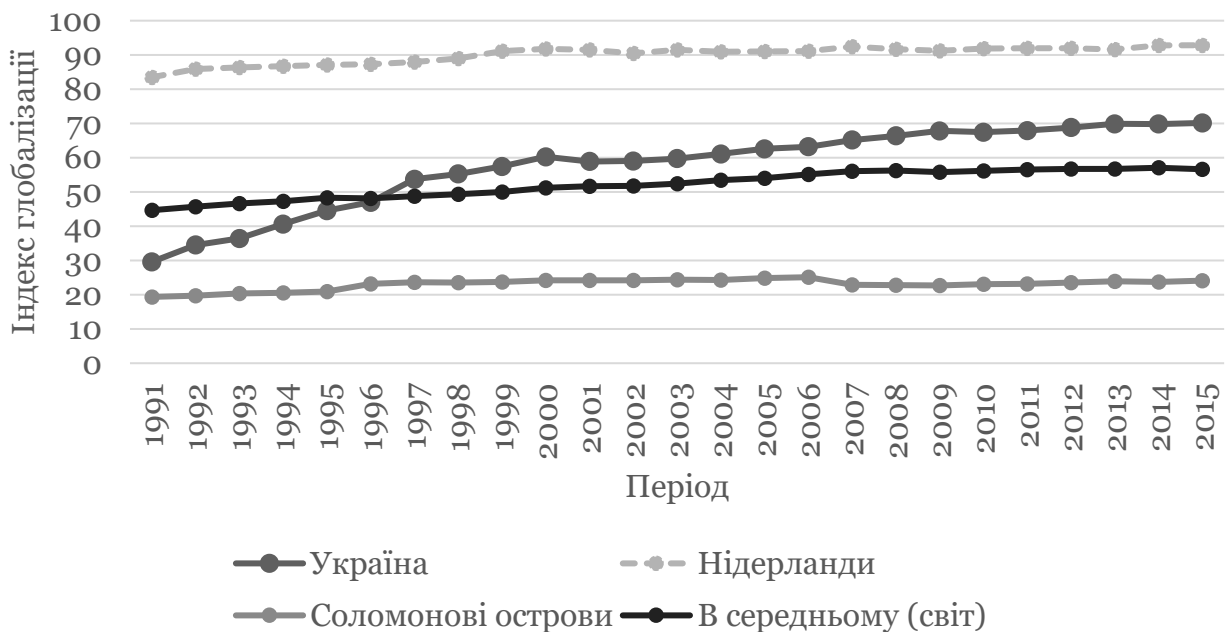

Рисунок 1.5 – Динаміка показників індексу глобалізації, 1991-2015 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними *KOF Index of Globalization*, 2018 [376]

Так, аналіз динаміки показників індексу глобалізації (рис. 1.5) свідчить про те, що до 1996 р. показник в Україні був нижчим за середній рівень у світі, однак, надалі темпи зростання досліджуваного індикатора в Україні зросли, що призвело до суттєвого перевищення значення індексу в Україні у порівнянні зі середньосвітовим рівнем [376]. На сьогодні найвищий рівень

глобалізації зафіксовано у Нідерландах, тоді як найнижчий – у Соломонових островах.

Серед безумовних переваг глобалізації доцільно виділити: формування глобальної мережі інформації; логістичні та транспортні переваги; розвиток інвестиційного механізму та прискорення введення інновацій; участь країн у світовій торгівлі, що у своїй сукупності призводить до того, що світ стає взаємозалежним та взаємопов'язаним [195].

Недоліками глобалізації для країн, що розвиваються, є: суттєве зростання конкуренції між компаніями та країнами; різні умови праці для громадян різних країн; соціальна напруженість, викликана в т. ч. втратою робочих місць у розвинених країнах; погіршення стану навколишнього середовища внаслідок розвитку логістики та запуску нових виробничих одиниць; перенасичення світового ринку [195].

На нашу думку, глобалізаційні процеси спричиняють неоднозначний вплив на стан фінансової безпеки держави, що обґрунтовує необхідність враховувати потенційні виклики, спричинені глобалізаційними умовами, які можуть стрімко перерости в реальні загрози, а саме:

- зміна базових принципів фінансової безпеки;
- активізація відтоку інвестицій з реального сектору економіки;
- формування інфляційно-девальваційної спіралі;
- зростання державного боргу та посилення дефолтних ризиків;
- формування залежності національних фінансових процесів від світових фінансових криз інших країн.

Так, у сучасній економічній науці немає єдиної думки щодо джерел виникнення глобалізації та оптимального визначення сутності цього феномена, відповідно, мають місце дискусії щодо інтерпретацій лексеми «глобалізація». На нашу думку, процес глобалізації, пов'язаний з транснаціоналізацією фінансових ринків, полягає у становленні єдиного взаємозалежного світу. Так,

глобалізація є вигідною, перш за все, для країн-лідерів світової економіки, відповідно, характеризуючись дуальним впливом на рівень фінансової безпеки держави, вона, з одного боку, є вирішальним фактором активізації зовнішньоекономічних відносин між державами, а з іншого, причиною їх економічної залежності [195].

У кризових умовах фінансової системи держави зростає конкуренція між країнами, яка суттєво впливає на рівень фінансової безпеки держави.

В економічному просторі чітко виокремлюються дві групи країн глобалізаційного процесу: лідери та країни периферії глобалізації. Враховуючи методику розподілу країн для цілей економічного аналізу ООН (розвинуті країни, країни з перехідною економікою та держави, що розвиваються), доцільно зазначити, що лідерами глобалізаційних процесів стають саме розвинені держави з ринковою економікою, в яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу, тоді як інші опиняються на периферії глобалізації [214, с.89-96].

Ми погоджуємось з думкою Г. Е. Гронтовської, О. І. Рябої, А. М. Венцурика та О. І. Красновської [153] стосовно того, що очікувана економічна та фінансова конвергенція внаслідок технологічних і інвестиційних переливів між державами справдилася лише частково. Так, зближення економік і фінансових систем відбувається між розвиненими державами з ринковою економікою, тоді як серед країн периферії глобалізаційних процесів економічної та фінансової конвергенції не відбувається.

Противники глобалізації зосереджують увагу на негативних наслідках глобалізаційних процесів економіки, у т. ч. у контексті зміцнення фінансової безпеки держав. Вони переконані, що глобалізація створює додаткові зовнішні ризики. Так, академік НАН України О. Г. Білорус стверджує, що глобалізація відтворює світову бідність [22, с. 11]. Для держав-лідерів глобалізації характерні наступні ризики: загрозливий рівень нелегальної еміграції з країн, що розвиваються; посилення конкуренції між

розвиненими країнами; фінансова допомога та підтримка країн периферії глобалізаційних процесів; міжнародний тероризм.

На нашу думку, для держав периферії глобалізаційних процесів формування додаткових зовнішніх ризиків рівню їх фінансової безпеки носить більш загрозливий характер у порівнянні з країнами-лідерами та проявляється у: вірогідності подальшого відставання у темпах економічного розвитку від розвинених держав; поглинанні сформованих ринків ТНК; фінансовій залежності від міжнародних фінансових організацій, які здійснюють суттєвий вплив на формування їх фінансової політики. Так, у державах периферії глобалізаційних процесів через формування якісно нового середовища розвитку формування додаткових зовнішніх ризиків може суттєво погіршитись рівень їх фінансової безпеки.

Сорос Дж., який називав себе прихильником глобалізаційних процесів, зауважував, що недостатньо ресурсів виділяється на виправлення недоліків глобалізації, внаслідок чого прірва між бідними та багатими продовжує розширюватись. Автор зазначав, що 1 % найбагатших людей отримує однаковий обсяг доходу з 57 % найбідніших людей світу [285, с. 25]. У доповіді про нерівність у світі 2018 р. зазначається, що економічна нерівність у світі є широко поширеним, багатогранним явищем, яке має належним чином відстежуватись, для боротьби з ним мають прийматися заходи, адже воно може привести до політичних, економічних і соціальних катастроф [424, с. 4]. Крім того, у доповіді звертається увага на те, що в останні десятиліття збільшення нерівності у доходах відбувається різними темпами майже у всіх регіонах світу. На думку авторів, значна різниця в рівні нерівності доходів між країнами підкреслює важливу роль національної політики [424, с. 5].

У 2016 році регіоном з найвищим рівнем нерівності був Близький Схід із часткою національного доходу, що припадала на 10 % найбагатших осіб, становила 61 %. Аналогічний показник в Європі становив у середньому 37 %, у Китаї – 41 %, у Росії – 46 %,

у США, Канаді – 47 %, близько 55 % – у Бразилії, Індії та Африці (рис.1.6).

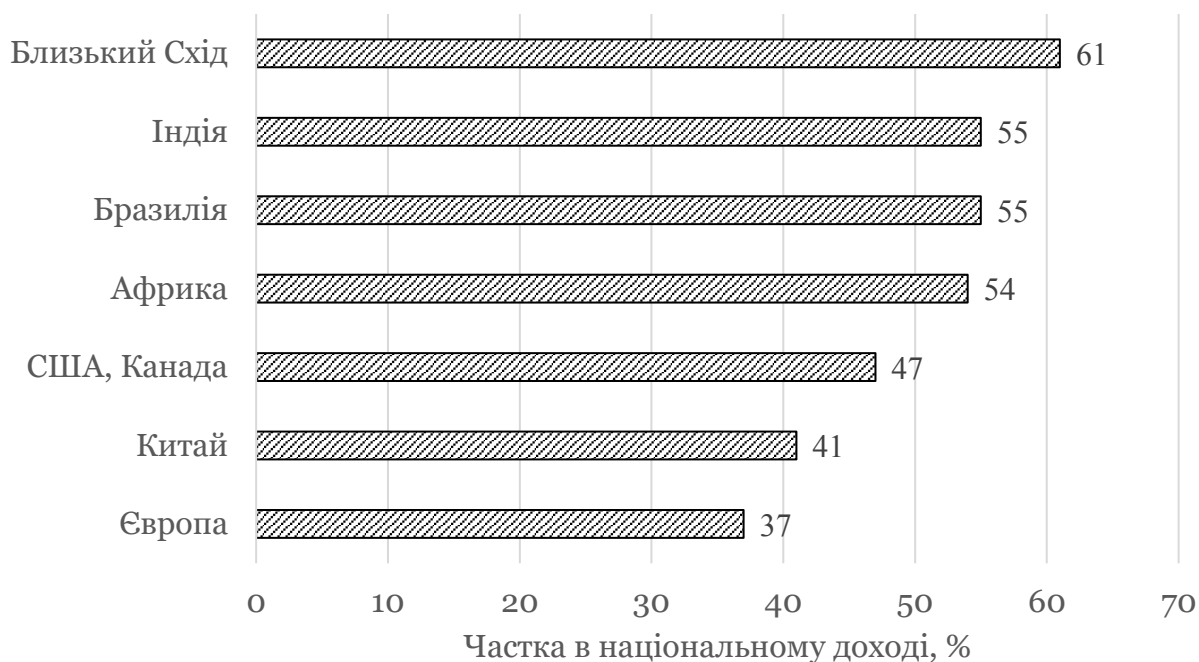

Рисунок 1.6 – Частка 10% найбагатших громадян держави/регіону у національному доході, 2016 р.

Джерело: систематизовано автором на підставі даних [424]

Зауважимо, що після 1980 р. нерівність у доходах зростала нерівномірно: швидше в Північній Америці, Індії, Китаї й повільніше в Європі, що підтверджує факт того, що негативні наслідки глобалізаційних процесів більше проявляються у країнах периферії глобалізації. Аналізуючи тенденції зміни нерівності в доходах між жителями планети, зазначимо, що в останні десятиліття на 1% осіб з найвищими доходами припала вдвічі більша частка цього зростання у порівнянні з 50% найбідніших [424, с. 9]. Найнижчий темп зростання доходів зафіксовано для осіб, які отримують середній рівень доходів.

Економічна нерівність переважно визначається нерівномірним розподілом капіталу. Після 1980 р. практично в усіх країнах відбувалося перетікання власності з державного сектору в приватний, що суттєво обмежує державні можливості боротьби з нерівністю, крім того, у разі збереження наявних тенденцій економічна нерівність у майбутньому продовжить зростати.

Узагальнюючи вищесказане, зауважимо, що проаналізовані наслідки глобалізаційних процесів розподіляються між країнами-лідерами та країнами периферії неоднаково, так, представимо ключові позитивні та негативні наслідки глобалізаційних процесів у контексті зміцнення фінансової безпеки держави (рис. 1.7).

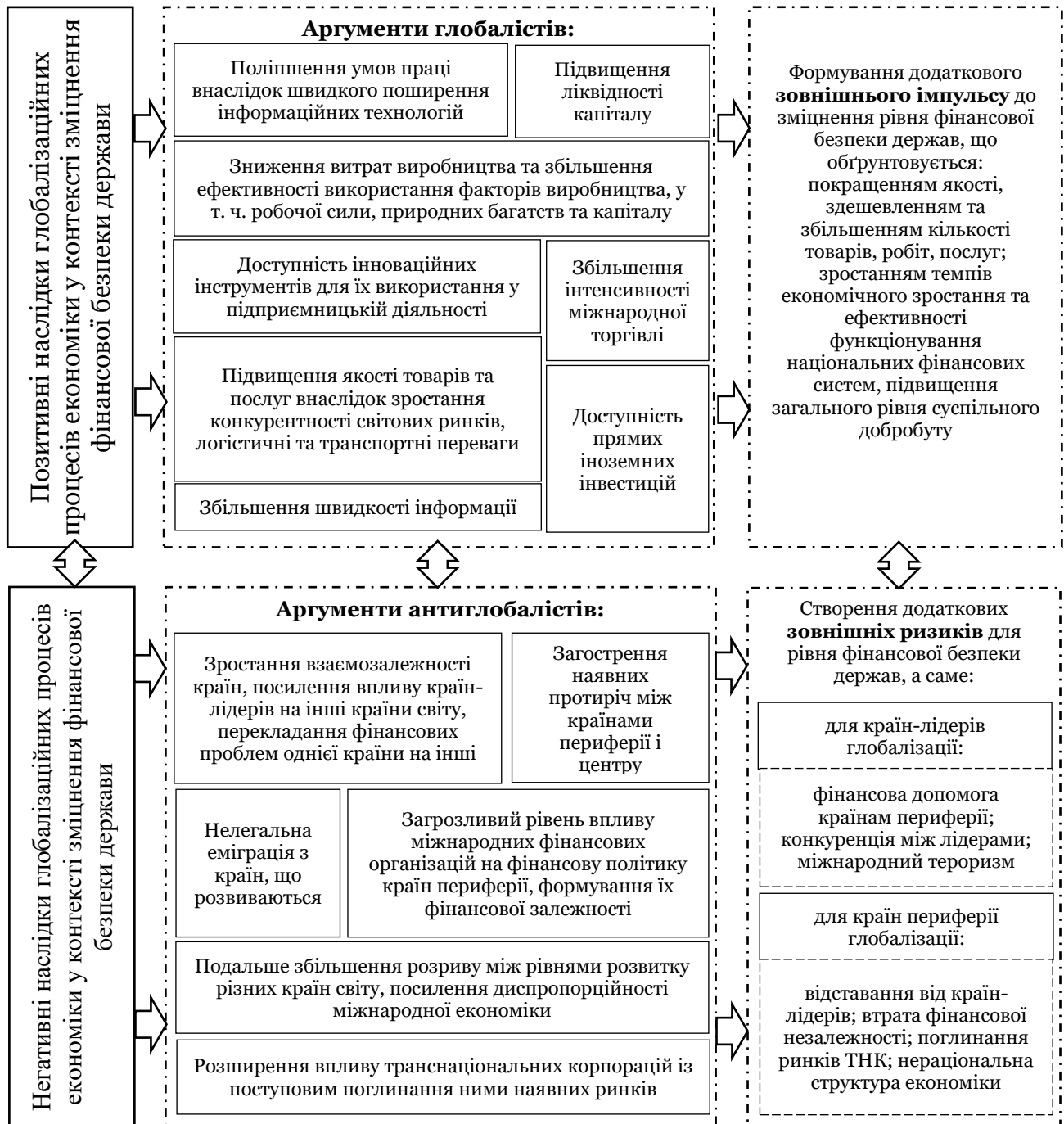

Рисунок 1.7 – Архітектура наслідків глобалізаційних процесів економіки у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав

Джерело: систематизовано автором із використанням [80; 153; 293]

Боротьба з економічною нерівністю у світі вимагає кардинальних змін у податковій політиці, корпоративному управлінні, політиці в галузі визначення заробітної плати та освіти, прозорості даних.

Крім того, всі держави внаслідок глобалізаційних процесів мають вчасно реагувати на макроекономічні ризики, до яких доцільно віднести наступні: негативний вплив світових фінансових шоків та криз, структурні зрушення у світовій економіці.

Проаналізувавши архітектоніку наслідків глобалізаційних процесів економіки у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав (рис. 1.7), зазначимо, що нерівномірний розподіл позитивних та негативних наслідків глобалізації серед країн-лідерів та периферії вимагає виокремлення основних переваг і недоліків глобалізації з їх розподілом між групами країн (розвинуті країни, країни з перехідною економікою та держави, що розвиваються), які представлені у табл. 1.2.

На нашу думку, глобалізаційні процеси доцільно розглядати як імперативні процеси, що є вимогою часу. Негативні наслідки глобалізаційних процесів економіки, у т. ч. у контексті підтримання гідного рівня фінансової безпеки держави, мають бути враховані державами. Крім того, саме глобалізація призводить до того, що державам важко обирати особливий чи унікальний шлях розвитку, ізолювати себе від світових технологій та практик, ухилятися від загальних інтеграційних процесів.

Необхідно також зазначити й те, що одним з важливих наслідків глобалізаційних процесів, який було виявлено лише за результатами світових економічних та фінансових криз, є превалювання фінансового над реальним сектором, яке відбувається внаслідок міжнародної мобільності та переливів капіталів. Так, темпи зростання фінансових ринків та реального виробництва є асинхронними, а залежність від нестабільних міжнародних фінансових ринків призводить до ускладнення проведення стабілізаційної політики в державах.

Таблиця 1.2 Декомпозиція переваг і недоліків глобалізації для різних груп країн світової економіки

Група країн	Переваги	Недоліки
Розвинуті країни з ринковою економікою	лібералізація ринків ресурсів спричиняє спрощення доступу до дефіцитних або дешевих ресурсів інших країн	активні міграційні процеси та відкритість ринків сприяють розвитку міжнародного тероризму
	лібералізація інвестиційних режимів призводить до експансії капіталів на ринки інших держав з підвищенням ефективності його використання	важко контрольовані процеси нелегальної еміграції призводять до суттєвого загострення фінансових та соціальних проблем
	внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, розширення ринків збуту	внаслідок міждержавних переливів капіталу спричиняє зменшення рівня керованості фінансового сектору
	доступність інноваційних інструментів	мінімізація податкових надходжень внаслідок застосування офшорних зон
Країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються	залучення іноземних інвестицій	вилучення з країн дефіцитних та дешевих ресурсів
	збільшення доходів виробників та бюджетів внаслідок розширення ринків збуту	фінансові проблеми виробників і галузей економіки через їх низьку конкурентоспроможність
	запровадження новітніх технологій, досвіду розвинених держав	безробіття, зниження рівня життя, соціальна напруженість
	покращення якості та розширення асортименту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, зниження цін внаслідок підвищення конкуренції	закріплення сировинної спеціалізації країн залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури нівелювання традицій та звичаїв, втрата національної самобутності

Джерело: систематизовано автором із використанням [80; 153; 293]

Монетарна політика держав потребує особливої уваги, враховуючи те, що фінансову кризу та стрімкий відплив фінансового капіталу може спричинити зниження рівня процентної ставки, на який впливає зміна грошової маси. Саме розширення можливостей переливу капіталів в офшорні зони стає однією з причин ймовірного скорочення податкових надходжень та, відповідно, кардинального коректування статей бюджету.

На нашу думку, у країнах з перехідною економікою та країнах, що розвиваються, протидія глобальним економічним та

фінансовим кризам не повинна вичерпуватися виключно механізмами національного регулювання. Необхідно створення наднаціональних інститутів та механізмів регулювання та об'єднання зусиль світової спільноти.

Одним із важливих глобалізаційних сегментів є фінансова сфера, яка з кожним роком здійснює все сильніший вплив на міжнародний економічний простір. Сорос Дж. звертає увагу на те, що суттєвою ознакою глобалізаційних процесів є вільний рух фінансового капіталу, який фактично підриває здатність держав контролювати економіку [285, с. 17].

Фінансова глобалізація – окрема форма глобалізації, сутність якої полягає у вільному русі капіталів, формуванні міжнародної системи регулювання фінансів, функціонуванні світового ринку, реалізації глобальних фінансових стратегій транснаціональних банків і ТНК [332].

У своєму дослідженні Є. В. Редзюк звертає увагу на те, що на глобальному рівні система фінансових ринків, починаючи з 1980 р., функціонує на постійній основі [267, с. 48-49]. Отримала розвиток міжнародна фінансова мережа, що об'єднала та зміцнила зв'язки між світовими фінансовими центрами: Цюрих, Париж, Лондон, Франкфурт, Амстердам в Європі; Чикаго і Нью-Йорк в Америці; Сінгапур, Токіо в Азії, що фактично означає фінансову трансформацію, яка полягає у міжнародній фінансовій інтеграції, глобальній ролі світових фінансових установ та розвитку фінансових інновацій. Пізніше до міжнародної світової фінансової мережі приєднувались фінансові центри країн периферії глобалізаційних процесів, що сприяло зміні значення фінансового сектору у світовій економіці.

Примостка Л. О. та О. О. Чуб зауважують, що важливою подією у процесі фінансової глобалізації є запровадження євро як єдиної валюти країн-учасників Європейського Союзу, що суттєво змінило європейську валютну та грошову систему [239, с. 174], а також місце європейських фінансових ринків у світовій валютно-фінансовій системі.

Враховуючи швидкі темпи глобалізаційних процесів у фінансовому секторі, звертаємо увагу на те, що категорія «фінансова глобалізація» розуміється дослідниками по-різному (як процес, як політика, як ідеологія, як рівень взаємозв'язку між державами), що надалі призводить до виникнення дискусійних питань щодо характеристики досліджуваної категорії та її оцінки.

Розглянемо трактування поняття «фінансова глобалізація» різними дослідниками (табл. 1.3).

Так, проаналізувавши наявні наукові погляди на трактування категорії «фінансова глобалізація», представимо авторське бачення дефініції, яке в т. ч. враховує архітектоніку інтеграційних процесів у фінансовій сфері, а саме: фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем у регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

Примостка Л. та О. Чуб зазначають, що однією з передумов активізації інтеграційних процесів став розвиток баз даних, інформаційних і глобальних комп'ютерних систем, що спрощують процес торгівлі цінними паперами (*EUROCLEAR, CEDEL, NASDAQ*), здійснення платежів (*SWIFT*), доступ до інформації про стан фінансових ринків (*BLOOMBERG, REUTERS, DATA-STREAM*) [239, с. 174].

Таблиця 1.3 Узагальнення наукових поглядів на трактування категорії «фінансова глобалізація»

Автор	Визначення категорії «фінансова глобалізація»
Міжнародний валютний фонд (МВФ) [92]	Це ступінь взаємозв'язку країн через взаємне трансграничне володіння фінансовими активами
Бандурка О., Глущенко В., Глущенко А. [10]	Об'єктивний процес, що закономірно витікає з досягнутого рівня продуктивних сил, сучасних технологій у виробництві, інших сферах діяльності і спрямований на створення загальної міжнародної взаємозалежності країн, фірм і людей в межах відкритої системи фінансових зв'язків.
Линенко А., Герценко Є. [131]	Ключовий процес розвитку світової економіки кінця ХХ – початку ХХІ ст., наслідком якого стала нова якість економічних зв'язків, яка дозволяє називати глобальну економіку принципово новим явищем, яке не мало аналогів в економічній історії
Макушкін О. [136]	Ідеологія, політика і практика об'єднання національних грошових систем шляхом їх заміщення «світовими грошима»
Ніколаєв А. [167]	Процес, який є складовою частиною загального процесу глобалізації, спрямований на формування єдиного фінансового ринку, що протікає на основі зростання міжнародного руху фінансового капіталу
Примостка Л., Чуб О. [239]	Процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин та національних фінансових ринків з подальшим їх перетворенням у єдиний світовий фінансовий простір
Редзюк Є. [267]	Складова загального процесу глобалізації, здатна впливати на міжнародну економіку через посередництво між країнами, ТНК і транснаціональними банками, а також така, для якої характерним є швидкий обіг приватного руху капіталу у світі
Фіртуні Л. [312]	Процес створення оптимальних умов існування фінансових ідеологічних груп
Хомініч І. [322]	Один із процесів глобалізації, який розуміють як вільний та ефективний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій ТНК і транснаціональних банків
Чуб О. [325]	Процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин
Шмуклер С. [411]	Інтеграція внутрішніх національних фінансових систем у міжнародні фінансові ринки та інститути

Джерело: узагальнено автором на основі [411; 10; 92; 131; 136; 167; 239; 267; 312; 322; 325]

Отже, дослідивши архітектоніку наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері, зроблено наступні висновки:

1. З'ясовано, що імперативні глобалізаційні процеси, що є вимогою часу, характеризуються одночасно як об'єднувальними, так і поляризаційними наслідками. Прихильники глобалізації концентрують увагу на її позитивних результатах, зауважуючи, що глобалізація є джерелом додаткової свободи та прогресу, формування імпульсу до економічного розвитку, глобальної мережі інформації, логістичних та транспортних переваг, розвитку інвестиційного механізму та прискорення введення інновацій, тоді як противники глобалізації стверджують, що вона може спричинити поглинання сформованих ринків ТНК, економічну нерівність, соціальну напруженість, втрату ідентичності культур.

2. Здійснено декомпозицію переваг і недоліків глобалізації для різних груп країн світової економіки, на підставі якої доведено, що в економічному просторі чітко виокремлюються дві групи країн глобалізаційного процесу: лідери (розвинені держави з ринковою економікою, у яких сконцентрована переважна частка технологічного та інтелектуального потенціалу), для яких глобалізаційні процеси є переважно благом, та країни периферії глобалізації.

Для держав-лідерів глобалізації характерні наступні ризики глобалізації: загрозливий рівень нелегальної еміграції з країн, що розвиваються; посилення конкуренції між розвиненими країнами; фінансова допомога та підтримка країнам периферії глобалізаційних процесів; міжнародний тероризм. Для держав периферії глобалізаційних процесів формування додаткових зовнішніх ризиків рівню їх фінансової безпеки носить більш загрозливий характер та проявляється у: вірогідності подальшого відставання у темпах економічного розвитку від розвинених держав; поглинанні сформованих ринків ТНК; фінансовій залежності від міжнародних фінансових організацій, які здійснюють суттєвий вплив на формування їх фінансової політики.

3. Узагальнено ключові позитивні та негативні наслідки глобалізаційних процесів економіки у контексті зміцнення фінансової безпеки держави, які, з одного боку, формують додатковий зовнішній імпульс до зміцнення рівня фінансової безпеки держав, що обґрунтовується: покращенням якості, здешевленням та збільшенням кількості товарів, робіт, послуг; зростанням темпів економічного зростання та ефективності функціонування національних фінансових систем; підвищенням загального рівня суспільного добробуту, а з іншого, створюють додаткові зовнішні ризики.

4. Обґрунтовано, що на виправлення недоліків глобалізації виділяється недостатньо ресурсів, внаслідок чого прірва між бідними та багатими продовжує розширюватись, що вимагає кардинальних змін у податковій політиці, політиці в галузі визначення заробітної плати та освіти, корпоративному управлінні, прозорості даних.

5. На підставі аналізу лексеми «глобалізація», особливостей популяризації цього поняття та уведення його в сучасну бізнес-лексику, наявних наукових поглядів, запропоновано авторське визначення категорії «фінансова глобалізація», яке в т. ч. враховує архітекtonіку інтеграційних процесів у фінансовій сфері, а саме: фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем у регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

6. Проаналізовано міжнародний рейтинг економічної свободи країн («2018 Index of Economic Freedom»), у якому Україна займає останню позицію серед країн Європи та 150 позицію серед 180 досліджуваних країн та включена до групи країн зі здебільшого невільною економікою, а також індекс рівня глобалізації для країн

світу (*KOF Index of Globalization*), який базується на 24 індикаторах в економічній, політичній та соціальній сферах глобалізації.

7. Досліджено архітектуру наслідків глобалізаційних процесів у контексті впливу на рівень фінансової безпеки держав, серед яких: зміна базових принципів фінансової безпеки; активізація відтоку інвестицій з реального сектору економіки; формування інфляційно-девальваційної спіралі; зростання державного боргу та посилення дефолтних ризиків; формування залежності національних фінансових процесів від світових фінансових криз інших країн.

1.3. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави

Проблемам висвітлення структури економічної та фінансової безпеки держави, як зазначає Д. Басс [18, с. 8], притаманний плюралізм думок, однак, сучасні дослідники є одностайними в тому, що безпека фінансова є важливою складовою економічної безпеки. Так, фінансова система держави є важливим компонентом економіки держави, що детермінує всі її сегменти. У свою чергу фінансова безпека розглядається багатьма дослідниками як надсистема, що складається з таких безпек як бюджетна, валютна, боргова, кредитна, інвестиційна, податкова та інші.

Формування фінансової безпеки як основної передумови ефективного функціонування держави має враховувати вплив чинників, що можуть суттєво змінити рівень фінансової безпеки, взаємозв'язок та взаємний вплив розвитку окремих елементів фінансової безпеки.

Процес формування фінансової безпеки держави має відбуватися на основі визначення наукової теорії, стратегії й тактики, концепції, здійснення відповідної державної політики, застосування комплексу визначених способів, засобів, методів і напрямів забезпечення фінансової безпеки [11].

Існують різні погляди на класифікацію та виокремлення типів безпеки. Так, у юридичній енциклопедії під ред. Ю. С. Шемученка [334] виділяють наступні типи: за суб'єктами (особиста, колективна, національна та інші); за масштабом (локальна, регіональна, міжнародна); за сферами (економічна, політична, військова та інші).

Погоджуємось із науковою позицією А. С. Марини [139, с. 22], що забезпечення фінансової безпеки держави має відбуватись у двох напрямках: підтримання захищеності інтересів суб'єктів фінансової системи та сприяння сталому розвитку фінансових ринків та інститутів держави.

Відповідно до концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [261] характерними ознаками фінансової безпеки вважається економічне зростання держави, стійкість до загроз (внутрішніх і зовнішніх), збалансованість, здатність сприяти ефективному функціонуванню національної економіки.

Лазарева А. П. до основних елементів фінансової безпеки відносить [128, с. 91]: ефективність, незалежність та конкурентоспроможність фінансової системи, однак, на нашу думку, ці характеристики системи доцільніше розглядати як ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави (рис. 1.8), а не як її елементи.

Погоджуємось із науковою позицією О. І. Барановського [15] стосовно того, що поняття «фінансова безпека» комплексно охоплює фінансову безпеку на рівні окремого громадянина та домашніх господарств, відповідно, і населення в цілому, суб'єктів господарювання (серед яких підприємці, установи та їх асоціації, підприємства та організації), а також регіонів, секторів економіки та держави в цілому, міждержавних утворень і світової спільноти.

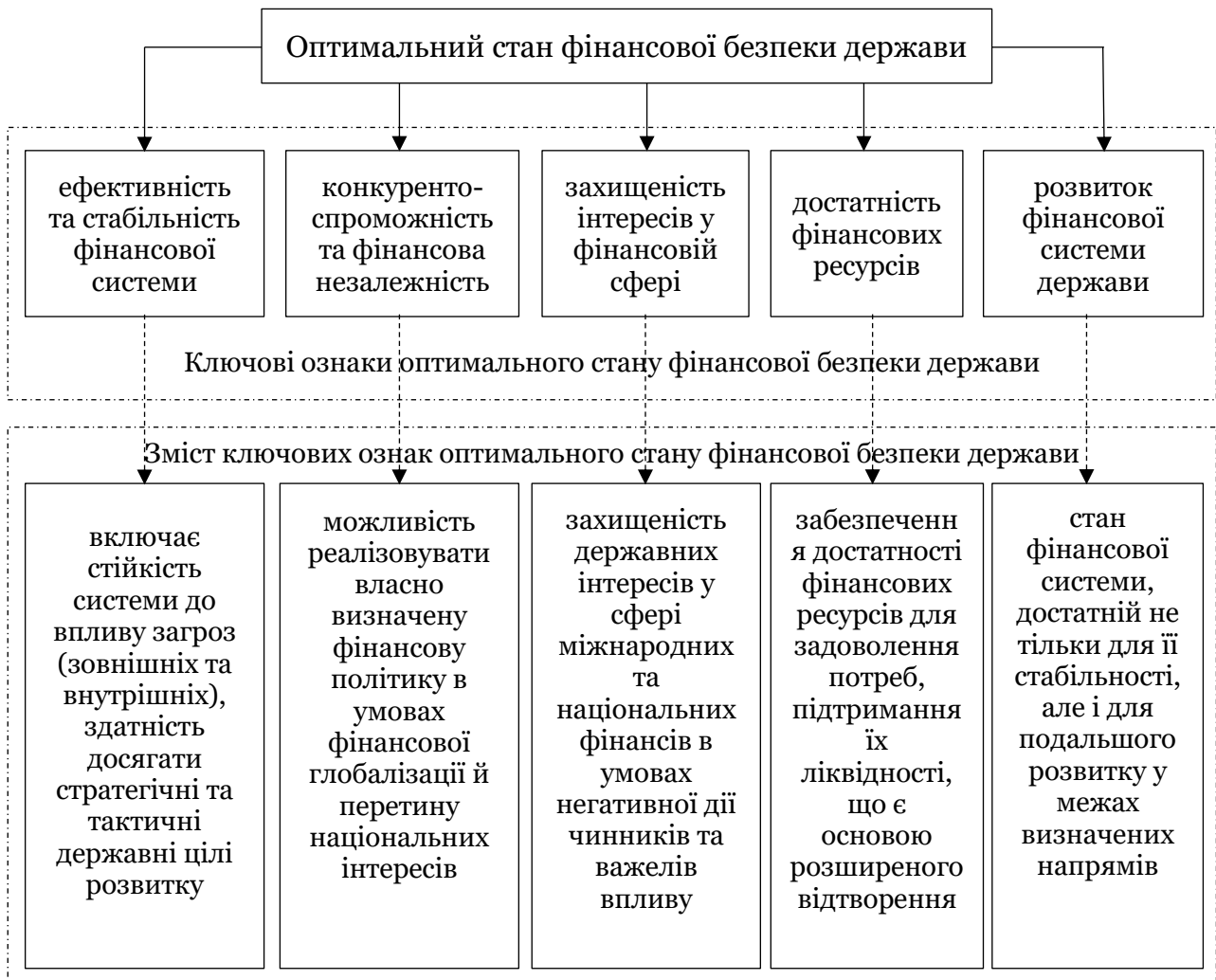

Рисунок 1.8 – Ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави

Джерело: систематизовано автором на основі [128; 144]

Враховуючи те, що саме фінанси є основою економіки країни та сукупністю економічних відносин, що створюються у процесі обороту грошових коштів, фінансова безпека є окремою пріоритетною підсистемою економічної безпеки.

Так, проблема формування захисних механізмів та забезпечення гідного рівня фінансової безпеки держави є важливою, враховуючи її зв'язок з усіма прошарками населення, приватними підприємцями, галузями національного господарства, взагалі суспільством і державою в цілому [231, с. 65-71].

Як вже зазначалося, фінансова безпека обов'язково відноситься до певного об'єкта (домогосподарство, суб'єкт

господарювання, регіон, галузь економіки, держава, об'єднаний світовий фінансовий простір) і не може існувати самостійно, відповідно, вважаємо доцільним дослідити наявні підходи до трактування поняття «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту (Додаток А, рис. 1.9).

Рисунок 1.9 – Структуризація категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту

Джерело: удосконалено автором [231, с. 65-71]

Так, аналіз трактувань понять «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту, наведених на рис. 1.9, дозволяє зробити висновок, що фінансова безпека фактично є умовами, у яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство

в цілому та кожна особистість, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків, що обґрунтовує думку про наявність взаємозалежного зв'язку між всіма об'єктами захисту та фінансовою безпекою держави в цілому.

Однією з важливих тенденцій сучасного світу є зростання популярності людиноцентричної парадигми глобалізаційних процесів, а саме особливої моделі розвитку, що спрямована на всебічне розкриття потенціалу людини, формування гідних умов для максимальної реалізації її культурних, інтелектуальних та творчих можливостей. Одним з важливих видів фінансової безпеки відповідно до об'єкта захисту є фінансова безпека людини або домогосподарства.

Поняття, класифікацію загроз, особливості оцінки фінансової безпеки людини розглядали у своїх працях Р. Г. Сніщенко – у процесі виділення особливостей забезпечення фінансової безпеки домогосподарств у період нестабільності економіки [283, с. 149-159], О. О. Драган – під час аналізу сучасних дефініцій поняття «фінансова безпека домогосподарств» [77, с. 173-176], М. С. Зварич – у процесі узагальнення чинників впливу та загроз фінансовій безпеці домогосподарства [90, с. 29-33], О. О. Коковіхіна, І. Ю. Гармай – під час розгляду фінансової безпеки людини у контексті зміцнення державної безпеки [110, с. 185-187]. Переконані, що забезпечення фінансової безпеки людини або домогосподарства – це основа зміцнення стану фінансової безпеки держави [214; 405].

На нашу думку, фінансову безпеку людини/домогосподарства доцільно розглядати як умови їх життєдіяльності, за якими дія внутрішніх та зовнішніх загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для задоволення життєвих інтересів, рівню життя та збалансованому розвитку людини або членів домогосподарства [213].

Оцінюючи рівень фінансової безпеки людини або домогосподарства, застосовують набір індикаторів. Так, О. О. Коковіхіна та І. Ю. Гармай пропонують під час аналізу

фінансової безпеки людини враховувати рівень прожиткового мінімуму, розмір оплати праці, величину сукупних доходів на душу населення та їхню структуру, розшарування населення за рівнем доходів та витрат, розмір ВВП на душу населення [110, с. 185-187]. Також в окремих дослідженнях пропонується використовувати наступні індекси: якості життя; соціогуманітарного розвитку; соціального нещастя; сталого розвитку; еколого-економічний індекс розвитку регіонів; кризовий індекс якості життя [99].

На нашу думку, дуже важко агрегувати різні види безпеки людини або домогосподарства (соціальні, демографічні, фінансові аспекти) та врахувати різні методи оцінки ступеня захищеності (кількісні та якісні) в єдиному показнику, оскільки суб'єктивні оцінки та різні погляди стосовно одного фінансового положення людини або домогосподарства, різке розшарування населення за рівнем грошових витрат та доходів, яке фактично вже призвело до соціальної поляризації суспільства, спричиняють виникнення складнощів при формуванні єдиної системи характеристичних значень діапазонів стану фінансової безпеки людини або домогосподарства.

Зазначимо, що в процесі моніторингу стану фінансової безпеки людини або домогосподарства, на нашу думку, необхідно аналізувати наступні показники у розрахунку на 1 одного члена домогосподарства: розмір трудового доходу; сукупні доходи; обсяг валового внутрішнього продукту; споживання харчових продуктів; величина житлової площі; питома вага заощаджень від сукупного обсягу доходів.

Необхідно також аналізувати структуру доходів людини або домогосподарства (питому вагу трудових доходів, доходів від підприємницької діяльності, від операцій з нерухомістю та цінними паперами, від продажу сільськогосподарської продукції, соціальні допомоги та інші одержані трансферти, грошова допомога від родичів та знайомих, інші надходження у загальному обсязі доходів).

Отже, аналіз розглянутих соціальних індикаторів стану фінансової безпеки людини або домогосподарства може дозволити виділити наявні тенденції щодо зміни рівня фінансової безпеки людини або домогосподарства, враховуючи суб'єктивність та відносність самого поняття «безпека».

Нами виділено ще один структурний елемент категорії «фінансова безпека», визначений відповідно до об'єкта захисту, а саме фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору, яке розглядається автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [261] зазначено, що фінансова безпека включає наступні складові: у бюджетній сфері; у сфері управління боргом корпоративного сектору, державним та гарантованим державою боргом; сфері фінансів реального сектору економіки; податковій сфері; сфері валютного ринку; банківській сфері та у сферах функціонування небанківського фінансового сектору та фондового ринку. Представимо авторський погляд на класифікацію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави на рис. 1.10.

На наш погляд, декомпозиція системи фінансової безпеки має проводитись включно з урахуванням тих складових, що містять фінансові відносини або базуються на них. На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [85, с. 47] фінансова безпека включає наступні сектори: грошово-кредитний; бюджетний; інвестиційний; банківський; валютний; страховий і фондовий.

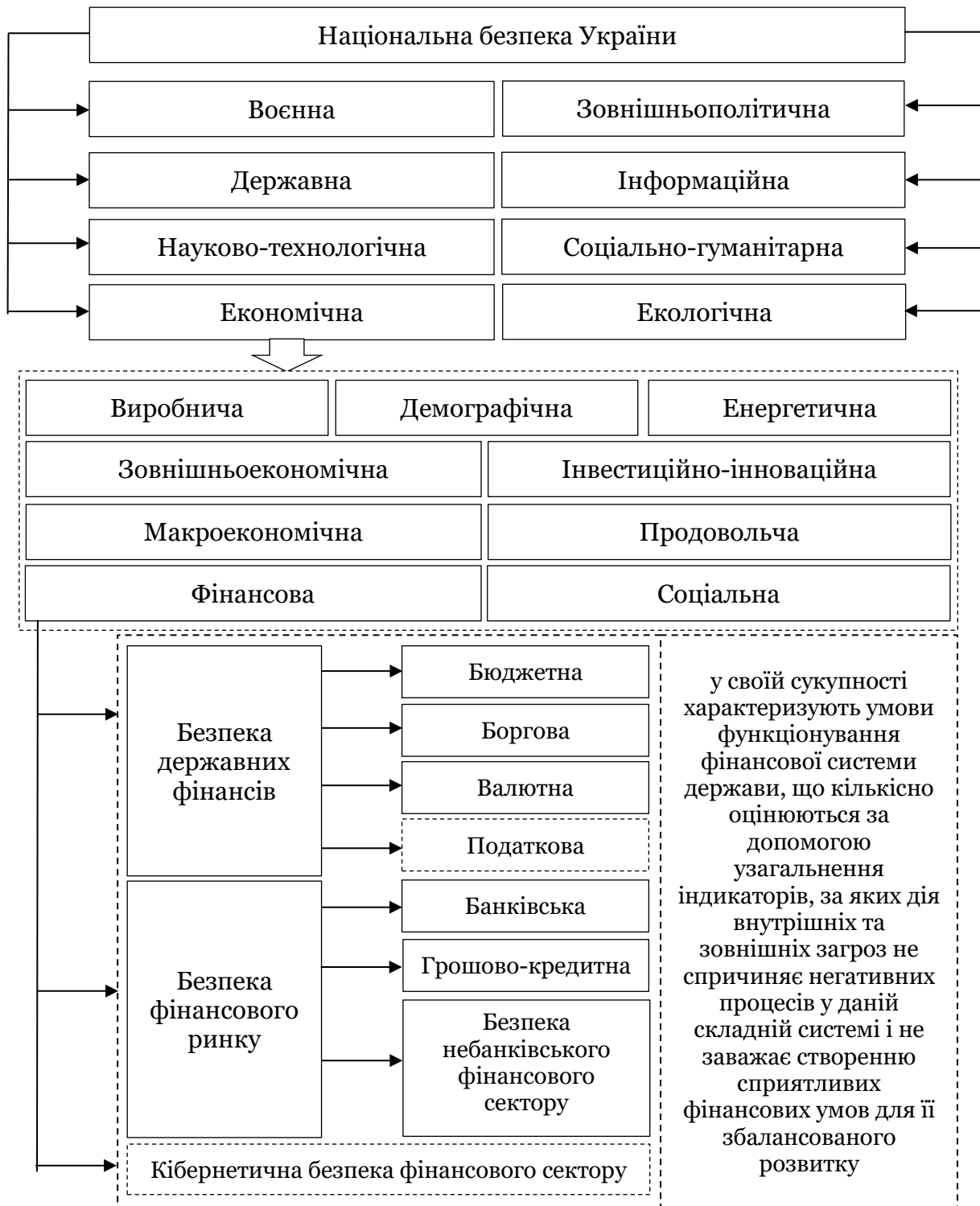

Рисунок 1.10 – Системна таксономія фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави

Джерело: систематизовано та розширено автором [231] на основі [26; 252; 41]

Так, на нашу думку, категорія «фінансова безпека держави» умовно розподіляється на три підсистеми:

- безпека державних фінансів, до якої доцільно включати бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки;
- безпека фінансового ринку, до якої включені банківська, грошово-кредитна та безпека небанківського фінансового сектору;
- кібербезпека фінансового сектору [231].

Наявний перелік складових безпеки державних фінансів, визначений відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [252], на нашу думку, має бути розширений категорією «податкова безпека», враховуючи структуру дохідної частини Зведеного бюджету України, яка підтверджує, що саме у площині оподаткування фокусуються найгостріші ризики та загрози фінансовій безпеці України.

Проблемі дослідження стану податкової безпеки України приділяли увагу вітчизняні автори: С. Голіков – у процесі виокремлення сутності податкової безпеки [58]; І. Лукановська – під час теоретичного обґрунтування місця податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки [134]; І. Цимбалюк [323], М. Виклюк, В. Гресик [42] – на етапі дослідження змісту основних характеристик податкової безпеки; В. Мартинюк – у процесі розробки стратегії нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави [141] та інші. Крім того, окремі аспекти проблеми податкової безпеки розглядалися такими зарубіжними дослідниками: Ф. Хейдера, О. Люнгявист (F. Heidera, A. Ljungqvist, 2015) – під час аналізу впливу податкових змін на рівень безпеки [377]; Г. Ричардсон, Р. Ланисб, С. Чи-Моон Леунг (G. Richardson, R. Lanisb, S. Chi-Moon Leung, 2014) – на етапі вивчення впливу корпоративного податку на боргову політику і безпеку [407]; С. Цасала, Ч. Коглерб, Л. Миттонец, Е. Кирчлерб (S. Casala, Ch. Koglerb, L. Mittonc, E. Kirchlerb, 2016) – у процесі аналізу рівня податкового навантаження на рівень безпеки [353].

На сучасному етапі реформування податкової системи України і досі немає єдиного розуміння дефініції «податкова безпека» та її місця в системі фінансової безпеки, що пов'язано із дуалістичністю економічної природи безпеки податкової системи, яка, з одного боку, характеризує ступінь захищеності інтересів суб'єктів господарювання, що є платниками податків, а з іншого – інтересів держави, у якій розподіляється ВВП через чинну систему оподаткування. Досягнення саме цього компромісу повинно мати на меті у процесі проведення комплексної податкової реформи, що має містити фундаментальні зміни в системі оподаткування з тим, аби відшукати баланс між інтересами держави та бізнесу [313; 406].

Так, І. Р. Лукановська стверджує, що для держави податки як ресурсний фактор можуть бути як джерелом загроз скорочення податкового потенціалу, так і засобом забезпечення безпеки [134, с. 42].

Голіков С. С. зауважує, що під податковою безпекою необхідно розуміти особливий стан податкової системи, що надає можливість гармонізувати процеси оподаткування за умови ефективного податкового менеджменту з метою задоволення фінансових інтересів суб'єктів господарювання [58, с. 131], однак, у цьому визначенні, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється інтересам держави, тобто фіскальній функції податків. Зауважимо, що у переважній більшості праць питання податкової безпеки розглядається на мікрорівні, тобто з позиції суб'єктів господарювання, оминаючи увагою загрози та ризики податкової безпеки держави, оцінку індикаторів її стану та аналіз у динаміці.

На думку І. Р. Лукановської [134, с. 43], податкова безпека характеризує стан податкової системи держави, що забезпечує оптимальний обсяг податкових надходжень та проведення податкової політики, яка оптимально поєднує як фіскальні інтереси держави так і індивідуальні інтереси платників податків.

Трактуючи поняття «податкова безпека», І. О. Цимбалюк зауважує, що це стан податкової сфери, для якого характерними рисами є стійкість і економічна стабільність податкової системи та

захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин [323, с. 15], тоді як М. І. Вихлюк та В. В. Гресик [42, с. 243] розглядають досліджувану категорію через аналіз її економічної, соціальної та правової природи і трактують її як стан податкової системи, якому властиво справляння податків за умови управління загрозами та ризиками податкової сфери для задоволення інтересів суспільства, держави, та окремих платників податків.

Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «податкова безпека держави», що, на відміну від загальноновживаних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку [313].

Крім того, система фінансової безпеки держави в умовах глобалізації не може характеризуватися оптимальним рівнем без необхідного рівня кібербезпеки фінансового сектору, так, на нашу думку, саме кібернетичну безпеку фінансового сектору необхідно розглядати та аналізувати як важливу підсистему фінансової безпеки держави [197].

Відділ міжнародного зв'язку Організації Об'єднаних націй визначає глобальний індекс кібербезпеки (*global protection index*) для країн світу [381], розрахунок якого ґрунтується на аналізі технічних, організаційних заходів, що впроваджуються у певній країні, а також зміцненні потенціалу держави. Рівень кібербезпеки держав світу у рейтингу [381] розраховується за п'ятьма основними показниками: організаційний і технічний потенціали; законодавча база; кооперація; темпи нарощування потенціалу. Високий рівень індексу кібербезпеки мають переважно розвинені країни, тоді як країни з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються нижчими значеннями індексу кібербезпеки (Додаток Б).

У 2017 р. глобальний індекс кібербезпеки визначався для 193 країн світу. Першість у рейтингу отримали Сінгапур, США, Малайзія, Оман. Серед європейських країн лідерами є Норвегія, Франція та Естонія. Поміж пострадянських країн Грузія займає 8 місце, Білорусь – 39 місце, а Україна, у якій сектор кібербезпеки є лише на стадії розвитку, – 56 місце.

Зауважимо, що у сфері кібербезпеки фінансового сектору проблемами пострадянських країн є:

- недостатня кількість галузевих центрів кібербезпеки;
- недостатній рівень стандартизації для суб'єктів господарювання;
- міжвідомча взаємодія;
- механізми стимулювання галузі [197].

Існує також національний індекс кібербезпеки (*National Cyber Security Index*, далі – *NCSI*), який визначається естонською Академією управління *E-Governance Academy Foundation* з метою оцінки здатності країн управляти кіберінцидентами та запобігати кіберзагрозам. Відповідно до результатів розрахунку *NCSI*, станом на 01.10.2018 р. Україна з індексом 63,64 посідає 23 місце зі 114 країн світу, що представлені в рейтингу (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 Порівняльна характеристика місця у рейтингу NCSI країн Східної Європи, 2018 р.

Місце у рейтингу	Країна	Національний індекс кібербезпеки NCSI	Цифровий розвиток (DDL)	Різниця
4.	Словаччина	80,52	66,73	+13,79
10.	Чехія	74,03	69,37	+4,66
14.	Польща	70,13	66,59	+3,54
17.	Угорщина	66,23	66,08	+0,15
23.	Україна	63,64	58,10	+5,54
24.	Російська Федерація	63,64	67,49	-3,85
33.	Білорусь	55,84	75,50	-19,66
35.	Румунія	54,55	61,69	-7,14
37.	Болгарія	51,95	63,59	-11,64
42.	Молдова	48,05	60,82	-12,77

Джерело: узагальнено автором за даними NCSI [362]

Аналізуючи дані табл. 1.5, доцільно зробити висновок, що позитивна різниця між *NCSI*-індексом та індексом цифрового розвитку (далі – *DDL*), що є узагальненим показником розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та індексу мережевої готовності, свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку. Від’ємний результат означає, що цифрове суспільство певних країн (Російська Федерація, Білорусь, Румунія, Болгарія, Молдова) є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

Показники *NCSI* розроблялися з урахуванням основних кіберзагроз (рис. 1.11).

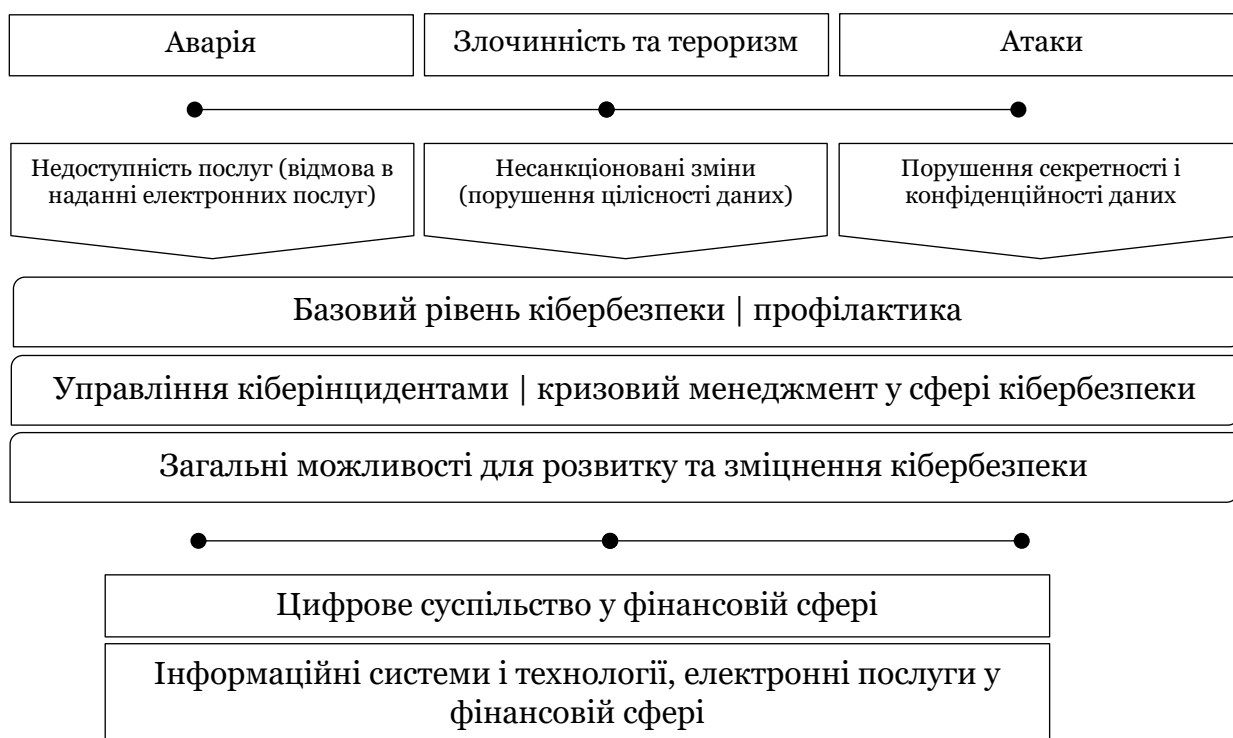

Рисунок 1.11 – Основні кіберзагрози фінансовій безпеці держави та необхідні можливості для управління ними

Джерело: адаптовано автором [197] до специфіки дослідження на основі [362]

Кібернетичний ризик має найвищі кількісні показники й показники зростання у динаміці в системі ризиків глобальній фінансовій системі, що підтверджується результатами міжнародних

опитувань [360], численними дослідженнями міжнародних фахівців, у т. ч. представниками поважних фінансових установ [349; 347; 354; 363; 395; 380; 385], показниками глобального індексу кібербезпеки для країн світу [381] (Україна з показником 0,501 посідає 59 місце серед досліджуваних країн світу) та національного індексу кібербезпеки (*National Cyber Security Index*).

У фінансовій сфері злочини часто відбуваються з метою отримання грошей в умовах вищого (у порівнянні із законним бізнесом) потенційного прибутку, що розглядається злочинниками як компенсація за ризик. Кіберзлочинність отримала стрімкий розвиток через те, що суттєвий рівень прибутку можливий в умовах суттєво нижчого ризику. Так, рентабельність фішингових повідомлень електронної пошти інколи досягає сотні або тисячі процентів, прибуток від незаконних дій у сфері крадіжок інтелектуальної вартості у фінансовій сфері взагалі важко оцінити.

В останні роки активно розвивається законодавчо-нормативна база країн у сфері протидії кіберзлочинності, розкриття інформації про кібератаки, захисту даних (у т. ч. *GDPR*, яке набрало чинності у 2018 р. у Європейському Союзі). Протягом 2017 р. за даними НБУ банки України зафіксували 77,6 тисячі випадків шахрайства із банківськими картками (для порівняння у 2016 р. – 95 тис.). Сума збитків досягає 163,7 млн гривень.

Річні втрати фінансових організацій від кібернетичних атак відповідно до розрахунків, проведених спеціалістами МВФ, можуть становити в середньому декілька сот мільярдів доларів [126]. Кібернетичні атаки останніх років підтверджують, що ця загроза є реальною для фінансового сектору. Так, серед останніх випадків кібератак на фінансові організації: крадіжка 500 млн доларів на біржі криптовалюти Coinches; злом системи Equifax, який призвів до порушення конфіденційності 143 млн користувачів у сфері кредитної інформації; крадіжка з банку Бангладешу 81 млн дол. США.

Особливо небезпечно те, що зломи систем окремих фінансових організацій можуть спричинити негативні ефекти доміно для інших

компаній (як фінансової, так і нефінансової сфери), створюючи системний ризик [113]. Крім того, у багатьох випадках інформація про успішні кібератаки розкривається лише через місяці, або навіть роки після інциденту з побоювань шкоди для репутації, відповідно, як зазначає Т. Гайдош [49, с. 22-25], кількісно оцінити кіберризик дуже важко.

Наявні дані щодо збитків, отриманих внаслідок кібератак на фінансовий сектор, є неповними та ненадійними через те, що стимули повного висвітлення інформації про успішні кібератаки, особливо за умови відсутності страхування від кіберризиків, відсутні. Крім того, характер кіберзагроз швидко змінюється, що призводить до зниження важливості даних щодо минулих кіберінцидентів для можливого прогнозування майбутніх загроз фінансовому сектору. Моделювання на основі сценаріїв, у процесі якого визначаються втрати для економіки конкретних країн, пов'язані з конкретним кіберінцидентом, надає оцінку в десятки або навіть сотні млрд доларів. Так, фірма Lloyd's оцінює у 53 млрд доларів збитки від відключення на 2,5-3 дні хмарного сервісу у країнах з розвинутою економікою. Моделювання, виконане спеціалістами МВФ, свідчить, що у базовому сценарії середні сукупні річні збитки, пов'язані з кіберінцидентами, складають 97 млрд доларів, у найгіршому – 250 млрд доларів.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо необхідним розглядати кібернетичну безпеку як важливу складову фінансової та, відповідно, національної безпеки держави. На нашу думку, кібернетичні загрози можуть негативно вплинути не тільки на фінансовий сектор, але, як засвідчує практика, саме фінансовий сектор є найбільш вразливим стосовно кібератак [197]. Саме фінансові організації, враховуючи їх важливу місію посередників у процесі руху грошових коштів, є найбільш привабливими об'єктами для кібератак, у т.ч. зловмисні дії щодо роботи банкоматів, операцій з переказу грошей, знищення файлів, введення шкідливих програм у банківські системи, дії, що порушують внутрішні операції, та мають характер вимагання. Наслідками таких дій

можуть бути суттєві фінансові збитки та погіршення репутації. За даними розрахунків персоналу МВФ [113] саме фінансова сфера найбільше потерпає від кібернападів у порівнянні з іншими видами діяльності.

Погоджуємось із думкою Т. Гайдоша [49], що кіберзлочинність спричиняє виникнення системного ризику, який по-різному відбивається на різних сферах економіки, однак, є найвищим у фінансовому секторі. Намагаючись дестабілізувати фінансову сферу, кіберзлочинці розглядають найбільш перспективні напрямки. Інфраструктура фінансового ринку, враховуючи її важливу роль на світових фінансових ринках, є найбільш вразливою. Масштабні ефекти послідовної ланцюжкової реакції дефолтів внаслідок кібератак на фінансовий сектор можуть мати системні наслідки саме через те, що фінансовий сектор залежить від невеликого набору технічних систем. Крадіжка конфіденційної інформації, дезорганізація клірингової, платіжної або розрахункової системи, враховуючи тісний взаємозв'язок суб'єктів фінансового сектору, очікувано призведуть до масштабних вторинних ефектів та, відповідно, стануть реальною загрозою для фінансової безпеки.

Ефективний розвиток інструментів, які використовуються у процесі кібератак, особливо співвідношення ризику та потенційної винагороди, є аргументом та фактично поясненням різкого розвитку кіберзлочинності у фінансовому секторі, її трансформацію в цілу індустрію.

У ситуації, якщо кібератака буде успішно проведена у напрямі інфраструктури фінансового ринку, або, наприклад, спричинить неможливість ефективно збирати податки, результатом можуть стати суттєві потрясіння з системними фінансовими наслідками, що потенційно є небезпекою для держави та її населення. У цій потенційній ситуації сукупний ризик для економіки може суттєво перевищувати загальну суму ризиків для окремих осіб, враховуючи національний характер структур реагування, глобальний характер

мереж та платформ інформаційних технологій, неефективність міжнародного співробітництва [197].

Панченко В. М. трактує поняття «кібернетична безпека» як безпеку об'єктів, які безпосередньо пов'язані із комп'ютерними технологіями, що забезпечують зв'язок між комунікаторами, комп'ютерами, смартфонами, тобто обчислювальними пристроями [176, с. 22] та звертає увагу на те, що кібербезпека є складовою інформаційної безпеки, яка, у свою чергу, є ширшим поняттям.

Фурашев В. М. обґрунтовує, що кібербезпека – стан спроможності держави, суспільства і людини запобігання та уникнення спрямованого, несвідомого, негативного впливу інформації [317, с. 163], однак, детальний аналіз, проведений автором, дозволив зробити висновок, що порівняння понять «інформаційна безпека» та «кібернетична безпека» показує їх тотожність через те, що кіберпростір – це складова інформаційного простору, відповідно, вони мають єдині об'єкт, суб'єкти, процеси та спрямованість.

У 2017 році незаконні дії з платіжними картками в Україні становили 0,0077% від сукупного обсягу операцій з платіжними картками на загальну суму 163,7 млн грн, для порівняння у 2016 році – 0,011%. Так, за даними НБУ на 1 млн грн видаткових операцій з платіжними картками припадає 77 грн незаконних операцій (у 2016 р. – 110 грн). У середньому близько 2100 грн припадає на одну незаконну операцію 2017 року. Зазначимо, що у 2017 р. 38 банків повідомили про шахрайські дії. Серед останніх тенденцій у сфері кібербезпеки є збільшення кількості незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет (у 2017 р. – 84,1 млн грн), що пояснюється фахівцями Нацбанку тим, що шахраї змінюють фокус уваги з технологічних методів на методи соціальної інженерії, відповідно, усім учасникам платіжного ринку у першу чергу необхідно підвищувати свою фінансову грамотність. Найчастіше шахрайські випадки відбуваються у великих містах України та найбільших областях.

На думку В. Ліпкана та І. Діордіци [132, с. 176], кібербезпека – це певний стан захищеності в кібернетичному просторі інтересів громадянина, суспільства та держави, у якому можливе безперешкодне збирання, створення, одержання, використання, зберігання, поширення, а також захист та охорона інформації.

Відповідно до закону України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібербезпека – це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі», а індикатори кіберзагроз – це показники, які використовуються для виявлення та реагування на них [258].

Зазначимо, що міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки суттєво відстає від системного глобального характеру цієї загрози. Найкращим напрямом боротьби з кіберзлочинністю є атака на її бізнес-модель, особливістю якої є специфічне співвідношення рівня ризику та потенційного прибутку, винагороди, що пов'язано з неефективністю судового переслідування. Так, необхідно суттєво збільшити ризик у сфері кіберзлочинів, що можливо лише в умовах тісного міжнародного співробітництва.

Регулюючі органи фінансового сектору мають ефективніше встановлювати вимоги, забезпечені правовою санкцією, розробляти стандарти оцінки, цільові орієнтири, підтримувати обмін інформацією між регулюючими органами та фінансовими компаніями. Органи банківського регулювання мають систематично проводити перевірку інформаційних технологій, у процесі якої у стрес-тестах, плануванні врегулювання та нагляді за стійкістю та надійністю, шляхом імітаційного моделювання кібератаки має оцінюватись стійкість до атаки та спроможність протистояти кіберінцидентам. Сучасні тенденції кіберпростору

вимагають від фінансового сектору збільшення інвестицій у забезпечення кібербезпеки, забезпечення її рівня шляхом управління ризиками, перенесення ризиків завдяки страхуванню від кіберризиків.

Наявна ситуація у сфері кібербезпеки фінансового сектору України залишається децентралізованою та різномірною. Ризики усуваються та розглядаються як часткові поодинокі проблеми, відсутні системні механізми співробітництва регулюючих органів фінансового сектору. Для ефективного забезпечення підвищеної стійкості фінансового сектору до кіберризиків необхідні дієві превентивні міри на рівні регулювання, технологій у різних галузях, затвердження та виконання мінімальних стандартів кібербезпеки, забезпечених правовою санкцією регулюючих органів.

Також потрібні сучасні кадри для підвищення рівня інформованості стосовно кібербезпеки, що позитивно вплине на рівень захищеності від технічних недоліків базового рівня, помилок користувачів, які є джерелом переважної більшості кібератак. В умовах забезпечення кібербезпеки також важливим є те, наскільки оперативно система може повернутися до стійкого стану і звичайного режиму функціонування та ефективно відреагувати на кіберінциденти [197].

Отже, узагальнюючи методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави, сформовано наступні висновки:

1. Представлено авторський погляд на системну таксономію фінансової безпеки та її місце у структурі національної безпеки держави, у якій фінансову безпеку держави умовно розподілено на три підсистеми: безпека державних фінансів, до якої включено бюджетну, боргову, валютну та податкову безпеки; безпека фінансового ринку, до якої включені банківська, грошово-кредитна та безпека небанківського фінансового сектору; кібернетична безпека фінансового сектору. Наявний перелік складових безпеки державних фінансів, визначений відповідно до методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України,

на нашу думку, має бути розширений категорією «податкова безпека», враховуючи структуру дохідної частини Зведеного бюджету України, яка підтверджує, що саме у площині оподаткування фокусуються найгостріші ризики та загрози фінансовій безпеці України.

2. Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «податкова безпека держави», що, на відміну від загальноновживаних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку.

3. Узагальнено ключові ознаки оптимального стану фінансової безпеки держави, серед яких виділено наступні: ефективність та стабільність фінансової системи; конкурентоспроможність та фінансова незалежність; захищеність інтересів у фінансовій сфері; достатність фінансових ресурсів; розвиток фінансової системи держави.

4. Здійснено структурування категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту та, відповідно, виділено наступні структурні елементи: фінансова безпека домогосподарств; суб'єктів господарювання; галузі (секторів економіки); регіону; держави; об'єднаного світового фінансового простору, що дозволило зробити висновок, що фінансова безпека фактично є умовами, у яких функціонують та розвиваються галузі та регіони, суспільство в цілому та кожна особистість, тоді як фінансова безпека держави акумулює у собі весь комплекс накопичених ризиків, що обґрунтовує думку про наявність взаємозалежного зв'язку між всіма об'єктами захисту та фінансовою безпекою держави в цілому.

Виділено особливий структурний елемент категорії «фінансова безпека», визначений відповідно до об'єкта захисту, а

саме фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору, яке розглядається автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору.

1.4. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України

Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України мають систематично визначатися з метою своєчасного та адекватного реагування на дестабілізаційні фактори у площині фінансової безпеки [194].

В оновленому законі України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [256] зазначено, що до системи загроз національній безпеці України включаються тенденції, явища і чинники, які реально чи потенційно ускладнюють або унеможливають збереження національних цінностей та реалізацію національних інтересів України.

Проблему виділення факторів впливу на рівень фінансової безпеки досліджували у своїх працях А. Лазарева [128], С. Онищенко [172], В. Петрушевської [181], І. Феофанової, Л. Феофанова [310], А. Хаванова [318], В. Бурячка, Я. Невоїта, Л. Бурячка [35] та інших авторів, однак, в умовах зміни економічної ситуації досліджуване питання зберігає свою актуальність.

На думку О. М. Підхомного [183, с. 32], у процесі дослідження сутності та розроблення напрямів зміцнення фінансової безпеки держави важлива роль відводиться саме співвідношенню та розумінню змісту таких понять як «загроза», «виклик», «небезпека», «ризик». Зауважимо, що ці поняття дуже часто зустрічаються у дослідженнях проблем зміцнення фінансової безпеки, та дуже часто трактуються як синоніми. На нашу думку, ці

поняття є близькими за змістом, однак, у різних ситуативних контекстах вони мають трактуватися по-різному.

Загрози безпековим умовам розглядають як певні чинники або фактори, які формують небезпеку, а саме наявну та об'єктивну ймовірність негативного впливу на складну систему.

Найчастіше ризик розуміється як випадкова можливість отримати інший, у порівнянні з очікуваним, результат, тобто теоретично можна розглядати можливість як, наприклад, ризику збитків, так і ризику надприбутків, тоді як «загроза» – це чітко виражена ймовірність настання лише несприятливих наслідків для досліджуваної системи.

Окремі дослідники вважають [297, с. 60], що чинники впливу на економічні системи доцільно розподілити на три групи: технологічні інновації; порушення рівноваги (соціальної та економічної), у т. ч. фінансові кризи та дефіцит товарів; конфлікти й завоювання.

Погоджуємось із висновками О. І. Барановського [12, с. 17], що загрози відрізняються від викликів певними унікальними характеристиками. Так, стосовно загроз не вжито своєчасних заходів впливу, відповідно, суперечності сторін у них значно сильніше загострені.

Трактування понять «виклик» та «загроза» систематизовано у Додатку В.

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» сформульовано визначення: «ризики – небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності» [248], що підтверджує думку про те, що

дуже часто поняття «загроза», «небезпека», «ризик» не розрізняють.

У концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [261] зазначено, що стан фінансової безпеки залежить від широкого спектру чинників і явищ фінансово-кредитної політики держави (внутрішньої й зовнішньої), досконалості законодавчого забезпечення фінансової безпеки держави, політичної ситуації та міжнародних зобов'язань країни [333].

Основною проблемою, що потребує розв'язання, є створення загроз (зовнішніх та внутрішніх) фінансовій безпеці, спричинене неефективним застосуванням механізмів, спрямованих на мінімізацію/нейтралізацію впливу чинників і явищ [261; 333].

На думку А. С. Марини, загрози фінансовій безпеці – це чинники і явища (потенційні або реальні) об'єктивного або суб'єктивного характеру, які формують умови для небезпеки розвитку та стабільності фінансової системи держави [139, с. 23].

Погоджуємось із думкою О. Мелих [144, с. 268] стосовно того, що серед наукової спільноти на сьогодні не існує спільної точки зору щодо класифікаційних ознак розподілу загроз стабільному стану фінансової системи держави та оптимальному рівню її фінансової безпеки.

Найчастіше загрози стабільному стану фінансової безпеки держави класифікуються відповідно до джерела виникнення (зовнішні та внутрішні; екзогенні та ендогенні) та ступеня небезпеки (потенційні, ті, що формуються, наявні; ймовірні та реальні).

Комплекс чинників і явищ, які сприяють формуванню загроз фінансовій безпеці України, висвітлено на рис. 1.12.

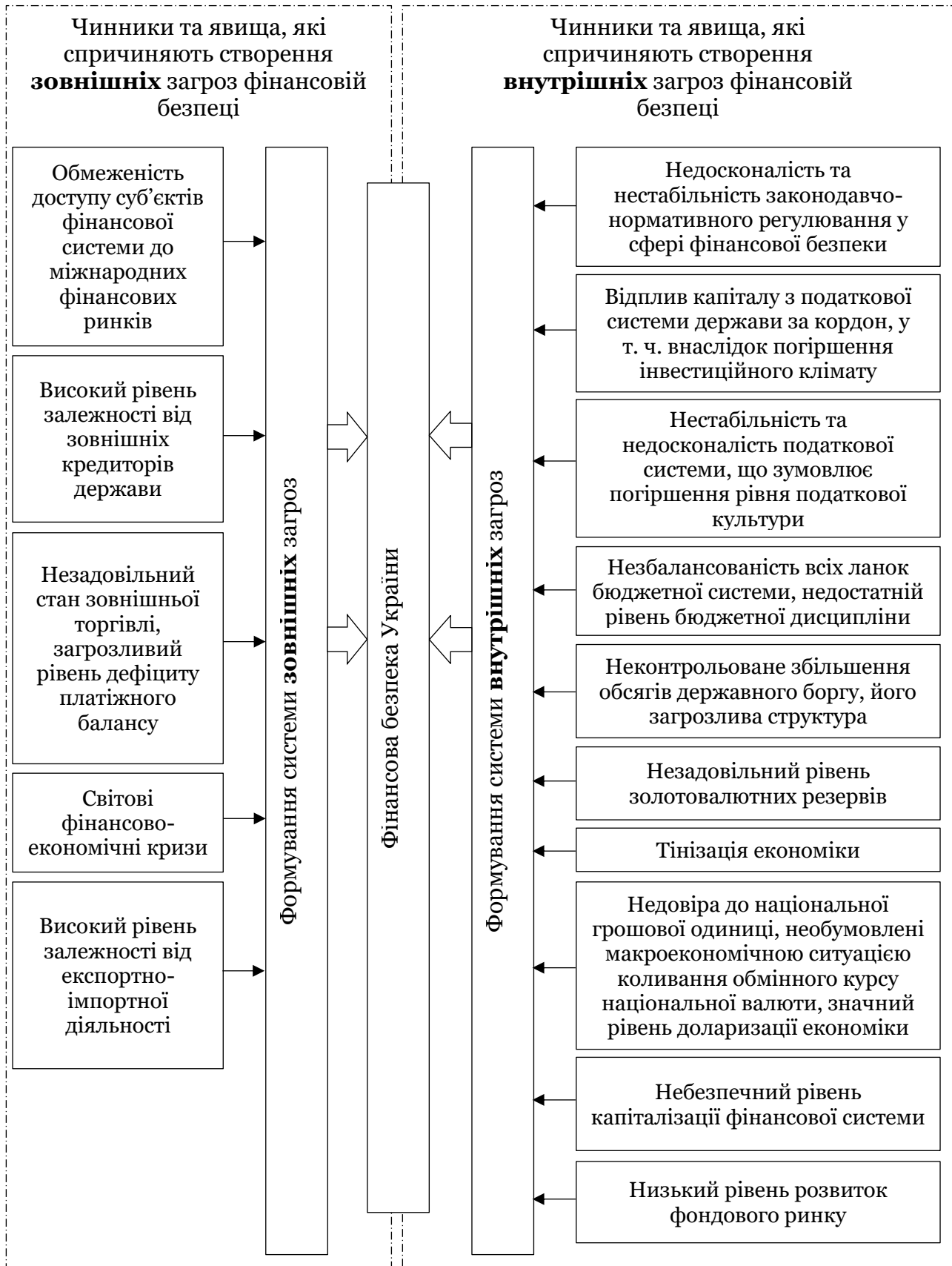

Рисунок 1.12 – Комплекс чинників і явищ, які сприяють формуванню загроз фінансовій безпеці України

Джерело: узагальнено автором [194] із використанням [261]

Серед основних внутрішніх загроз рівню фінансової безпеки України доречно виділити наступні:

– недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин;

– низький рівень інвестиційної привабливості, спричинений у т. ч. нестабільністю податкової системи, неконтрольованим рівнем корупції, недовірою до судової гілки влади;

– нестабільна податкова політика, низький рівень фінансової, у т. ч. податкової культури, що спричиняє ухилення від оподаткування, негативні тенденції щодо активізації інвестицій у підприємницьку діяльність на території країни.

Підхомний О. М. звертає увагу на те, що стратегічні інформаційні повідомлення, які на практиці можуть поширюватись формальними й неформальними способами [183, с. 81], можуть виявлятися загрозою фінансовій безпеці, особливо це стосується негативного впливу деструктивних ідей, що поширюються в офіційному інформаційному просторі.

Особливо це стосується реклами фінансових пірамід, популяризації боргової залежності, оприлюднення способів та варіантів ухилення від оподаткування, масового закликання до застосування криптовалют, розповсюдження інших теорій швидкого збагачення, псевдонаукових вчень, таких як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія.

– низький рівень бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, розповсюдженість практики постійного коректування індикативних показників бюджетів;

– високий рівень тіньової економіки, що важко оцінити, виведення капіталів за кордон із використанням нелегальних інструментів;

На думку О. М. Підхомного [183, с. 56-57], неконтрольовані фінансові відносини вітчизняних приватних осіб і підприємств з офшорними компаніями вже спричинили непоправний відтік капіталів держави. Так, автор зауважує, що під загрозою не тільки наявний стан фінансової безпеки держави, але і інтереси майбутніх

поколінь, відповідно, в умовах необхідності збереження податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів, проблеми припинення виведення капіталів за кордон із використанням нелегальних інструментів, у т. ч. пов'язаних з офшорними зонами, є одними з найактуальніших.

– відсутність ефективного функціонування і розвитку страхового та фондового ринку;

– критичні показники державного боргу та зовнішнього боргу держави та небезпечні для бюджету обсяги фінансових ресурсів, що витрачаються на обслуговування державного боргу, неефективне використання залучених коштів [194];

В останні роки глобальний світовий борг досяг нового рекордно високого рівня, еквівалентного 225 % світового ВВП [12]. Так, існує світова тенденція до збільшення як приватного, так і державного боргу, високий рівень якого обмежує здатність держав надавати підтримку економіці у випадку фінансової кризи або спаду. Зауважимо, що у збільшенні глобального боргу значну роль відіграє борг державного сектору. Загрозливою вважаємо динаміку коефіцієнтів світового боргу державного сектору, які протягом останніх 50 років незмінно підвищуються.

На даний момент у країнах з ринковою економікою борг державного сектору переважно знаходиться на рівні боргової кризи 1980-х років. У країнах, що розвиваються, за останні п'ять років державний борг збільшився на 13 %, крім того, суттєво зросла вартість обслуговування такого боргу. Так, середні показники боргу державного сектору до ВВП у країнах з низькими доходами нижче історичних максимумів, однак, необхідно враховувати, що скорочення боргу у порівнянні з максимумами пов'язано з різними формами його реструктуризації.

Світовою практикою доведено, що країни з підвищеним державним боргом є більш уразливими відносно мінливих фінансових умов, що фактично може піддавати економіку небезпеки та сприяти збільшенню глибини та тривалості рецесії,

враховуючи нездатність уряду надавати економіці достатню бюджетну підтримку.

Проаналізовано світову тенденцію до збільшення як приватного, так і державного боргу, високий рівень якого обмежує здатність держав надавати підтримку економіці у випадку фінансової кризи або спаду. Загрозливою вважаємо динаміку коефіцієнтів світового боргу державного сектору, які незмінно підвищуються протягом останніх 50 років.

- низькі показники золотовалютних резервів країни;
- слабкість банківської системи, недовіра населення та підприємництва до фінансових інститутів держави та національної грошової одиниці, зміни курсу національної грошової одиниці, які неможливо пояснити зміною макроекономічних показників;
- значний загальний рівень заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітних плат;
- небезпечні показники зовнішньоторговельного сальдо, недостатня підтримка конкурентоспроможності українського експорту;
- недосконале управління державною фінансовою системою, у т. ч. прорахунки та помилки внаслідок недостатньої кваліфікації та використання неефективних методів оцінки та прогнозування, корупційна складова та зловживання (нецільове використання фінансових ресурсів, безгосподарність та розкрадання, злочини у фінансовій системі).

Як влучно зазначають С. Бурлуцький та С. Бурлуцька [32, с. 18], нехтування системою принципів сталого розвитку та процес «проїдання» природного та виробленого капіталів складає надзвичайну загрозу фінансовій безпеці України. Розширення поточного споживання відбувається шляхом виведення з інвестиційної сфери коштів, так, за період з 2000 р. по 2017 р. ступінь зносу основних засобів збільшилась з 43,7 до 55,1 %, крім того, за окремими видами економічної діяльності ступінь зносу досяг рекордних 89 % (виготовлення виробів з деревини).

На думку О. Столяренка, І. Лужецької, М. Сорочинської [288, с. 305], до числа основних загроз фінансовій безпеці включаються також падіння платоспроможності населення, підвищення рівня економічної злочинності, недостатній рівень соціальної орієнтованості економіки, послаблення ролі внутрішніх соціально-економічних важелів впливу на темпи економічного зростання.

Підхомний О. вважає [183, с. 42], що серед найважливіших чинників, які породжують небезпеку у фінансовій системі, необхідно розглядати некомпетентність і конфлікт інтересів, відповідно, враховуючи це припущення, автор трактує фінансову безпеку України як певний рівень компетентності та етики її населення у питаннях уникнення неефективного та несправедливого розподілу фінансових ресурсів.

У сучасних економічних умовах розподіл державного фінансування вищої освіти не в повному обсязі відповідає потребам суспільства, крім того, в умовах динамічних змін у фінансовій системі держави розбіжність між ринком та університетами щодалі поглиблюється, враховуючи різні пріоритетні напрями у вищій освіті для держави та абітурієнтів. Так, з метою зміцнення рівня фінансової безпеки держави, на нашу думку, необхідними є розвиток та підвищення ефективності функціонування механізму кредитування для здобуття вищої освіти [232, с. 44-49].

Серед основних зовнішніх загроз рівню фінансової безпеки України доречно виділити наступні:

- кібератаки на фінансовий сектор;
- неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації. Так, внаслідок об'єктивного процесу державної інтеграції у світову спільноту формується неконтрольована державна залежність від закордонної фінансової допомоги, збільшення впливу міжнародних фінансових організацій, країн та інших суб'єктів світової фінансової системи на формування національної фінансової політики країни у ракурсі нав'язування певних економічних програм;

Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями розпочалась з прийняттям закону №2402-XII у 1992

р. [244]. На сучасному етапі розвитку держави Україна співпрацює зі значною кількістю міжнародних фінансових організацій, сукупність яких, на думку В. Койло, доцільно поділити на 4 групи:

– організації суттєвого впливу на світову економіку (група Світового банку, Міжнародний валютний Фонд), загальнофункціональні організації (програма розвитку ООН, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація інтелектуальної власності);

– міждержавні галузеві організації (Світова організація торгівлі, Єдиний банк реконструкції та розвитку);

– об'єднання підприємств в енергетиці, промисловості, у галузі зв'язку та транспорту;

– міжнародні кооперативні організації (Міжнародний кооперативний альянс) [109, с. 63].

Найчастіше кожна держава, яка є членом певної міжнародної фінансової організації, має встановлену квоту в правах запозичення. У МВФ, наприклад, розмір квоти розраховується для кожної держави в залежності від темпів її економічного розвитку та затверджується Радою директорів. У 2016 р. відбувся 14-й перегляд квот, у результаті якого квота України у Фонді збільшилась до 2,0118 млрд спеціальних прав запозичення, що становить 2796,4 млн дол. США. Гранична сума фінансової допомоги, яку держава-член МВФ може отримати від фонду, становить 125 % її квоти. Необхідно зазначити, що отримання фінансової допомоги від МВФ може відбуватися у трьох модифікаціях (концесійне, спеціальне та регулярне) зі встановленням жорстких економічних умов, які найчастіше висуваються стосовно цінового механізму, зовнішньої торгівлі, кредитних та валютно-розрахункових відносин.

Квота України в Міжнародному банку реконструкції та розвитку, який є частиною Світового банку, становить 0,8 % його загального капіталу. Ця організація надає фінансову допомогу переважно на термін 15-20 років з відсотковою ставкою, що перевищує середній рівень ставки банківського кредитування на 0,5 %. Крім того, ставка є зниженою для країн, які розвиваються,

тоді як найбільш бідніші держави можуть отримати допомогу з нульовою ставкою.

Також важливою частиною міжнародної співпраці України є співпраця з Європейським банком реконструкції та розвитку, яка розпочалась у 1992 р. До 2011 р. співпраця з цією фінансово-кредитною організацією була систематичною, однак, після цього періоду фінансування має низхідну тенденцію [109, с. 77].

Поглиблення фінансової глобалізації на сучасному етапі відбувається внаслідок стрімкого зростання обсягів валютних кредитів, іноземного банківського капіталу, іноземних інвестицій (прямих та портфельних). Відповідно, держава за короткий час може втратити ефективність раніше застосовуваних традиційних важелів макроекономічного регулювання.

Як зазначає С. Онищенко [172, с. 54], у цих умовах особливо актуально проводити адекватну й послідовну фінансову політику, орієнтовану, з одного боку, на формування необхідних умов для підвищення конкурентоспроможності економіки з урахуванням пріоритетних національних інтересів, а з іншого – у контролі місця держави у процесах фінансової глобалізації, активізації діяльності у стандартизації правил, норм і вимог, міжнародній фінансовій координації, уніфікації заходів фінансової політики для запобігання наслідків перманентних криз фінансового сектору.

Як влучно зазначає А. Марина [139, с. 23], вплив світового фінансового простору (як позитивний, так і негативний) на рівень фінансової безпеки держави залежить від ступеня фінансової інтегрованості та масштабів державного залучення до міжнародних фінансових потоків. Негативним є як закритість державної фінансової системи, так і неконтрольовані темпи її інтегрованості до міжнародної співпраці.

Барановський О. у своїх дослідженнях також привертає увагу до такої зовнішньої загрози рівню фінансової безпеки України як фінансова глобалізація, зазначаючи, що її наслідком є підвищення мобільності капіталів [12, с. 42], що, у свою чергу, у країнах із фінансовими ринками, які розвиваються, спричиняє активізацію

залучення короткотермінових кредитів. У нестабільних умовах стрімке вилучення ресурсів з економіки може стати початком неконтрольованих реакцій на фінансовому ринку та у подальшому викликати погіршення стану фінансової безпеки.

Ми підтримуємо наукову позицію В. В. Койло стосовно виділення серед сукупності зовнішніх загроз саме загрози, які пов'язані з процесами глобалізації та інтернаціоналізації світових фінансових ринків та економіки в цілому [109, с. 81].

Так, активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями може як позитивно вплинути на забезпечення держави фінансовими ресурсами та подальшої інтеграції до світового простору, так і негативно – через посилення боргової залежності та втрату фінансової незалежності, відповідно, уточнення засобів та принципів співпраці з міжнародними фінансовими організаціями є необхідністю сучасної держави з перехідною економікою.

- активна участь іноземного капіталу у тіньовій економіці;
- транснаціоналізація економічних зв'язків, процеси глобалізації та інтеграції фінансових ринків;
- від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн;
- нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньо-економічної діяльності;
- висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологій.

В останні роки стрімкого розвитку інформаційних технологій, частіших кібератак на фінансові установи (такі як NoPetya в червні 2017 р., Wannacry у травні 2017 р.), які можуть призвести до значних збоїв та суттєвих фінансових збитків, кіберризик доцільно розглядати як одну з небезпечних та недостатньо досліджених загроз фінансовій стабільності держави, відповідно, в умовах зміни

економічних умов вважаємо кібернетичну безпеку однією з підсистем фінансової безпеки держави.

Питання оцінювання кіберризиків як ключової загрози фінансовій стабільності досліджували у своїх працях А. Буверет (A. Bouveret) [349], С. Байнерб (C. Biener), М. Елінг (M. Eling), Дж. Вирс (J. Wirfs) [347; 363], С. Толюпа, Є. Толюпа, Є. Агапова [302], О. Ясенко [337], В. Л. Бурячок [34] однак, необхідно зазначити, що повні дані щодо кібератак у світі є дефіцитними, що суттєво ускладнює механізм оцінки та аналізу стану кібербезпеки, крім того, у будь-які офіційні дані включаються лише прямі збитки від кібератаки, тоді як непрямі витрати, у т. ч. відновлення бізнесу та репутації можуть становити понад 90 % від їх загального обсягу [395].

Безсудня Ю. зазначає, що одним із посягань на інформаційну безпеку держави є здійснення «кібернетичних атак» та пропонує певні зміни до кримінального законодавства України [19, с. 149].

З метою аналізу кібернетичної атаки як ключової загрози стану фінансової безпеки держави погоджуємось із думкою В. П. Шеломенцева [329, с. 341], який розглядає кібератаку як процес пошуку та подальшого використання уразливості комп'ютерної системи з метою ефективною реалізації кібернетичної загрози, характер якої не встановлено.

Гайдош Т. зазначає [49, с. 22-25], що кіберзагрози глобальній фінансовій стабільності збільшуються навіть в умовах того, що пропозиція спеціалістів високого рівня у кіберпросторі не встигає за зростанням складності технологій, необхідних для здійснення ефективних кібератак на фінансовий сектор. Цей розрив заповнюється автоматизацією та сучасною інструментальною підтримкою, так, останні два десятиліття характеризуються стрімкими темпами розвитку інструментів, які використовуються для кібератак. Відповідно до результатів опитування, опублікованих DTSS [360], серед головних ризиків глобальній

фінансовій системі головними є: кіберризик, вплив нових вимог, геополітичні ризики (рис. 1.13).

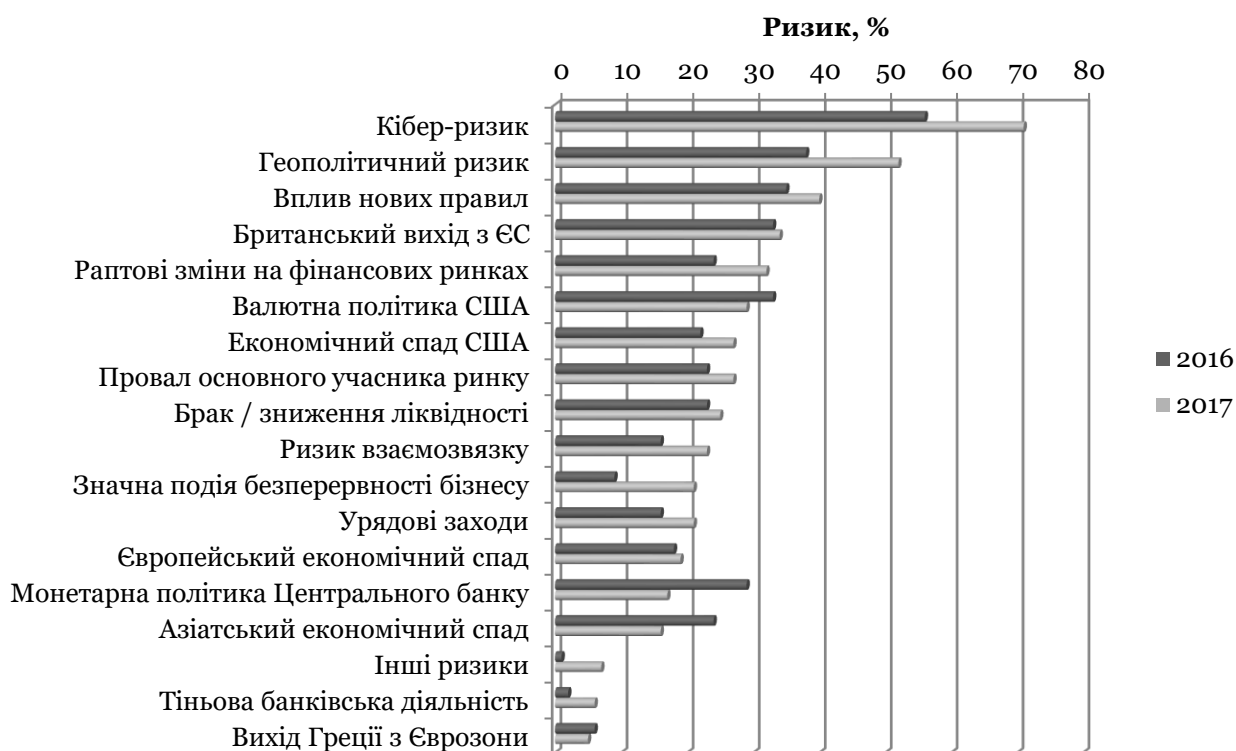

Рисунок 1.13 – Головні загрози глобальній фінансовій стабільності

Джерело: узагальнено автором на основі [360]

Крім того, у звіті наголошується на тому, що сектора фінансів, страхування та реальної економіки є більш вразливими до кібератак у порівнянні з іншими. Порівнюючи сучасний професіональний рівень кіберспеціалістів та інструментів для кібератак у фінансовому секторі та аналогічні дані 1990-х років, з'ясовано, що раніше інструменти кіберзлочинців були переважно простими, виготовленими індивідуально, а їх використання вимагало високого рівня знань та професійних навичок у площині мережевих протоколів, програмування, внутрішніх компонентів операційних систем. З часом інструменти стрімко розвивалися, а їх застосування спрощувалось.

Сьогодні запуск фішингу (шахрайська практика відправлення повідомлень електронною поштою з метою розкриття

конфіденційної інформації, які виглядають як листи від справжнього відправника) вимагає базове розуміння концепцій та фінансові можливості, так, з підвищенням рівня розвитку інструментів кібератаки на фінансовий сектор вимагають менше технічних професійних знань (рис. 1.14).

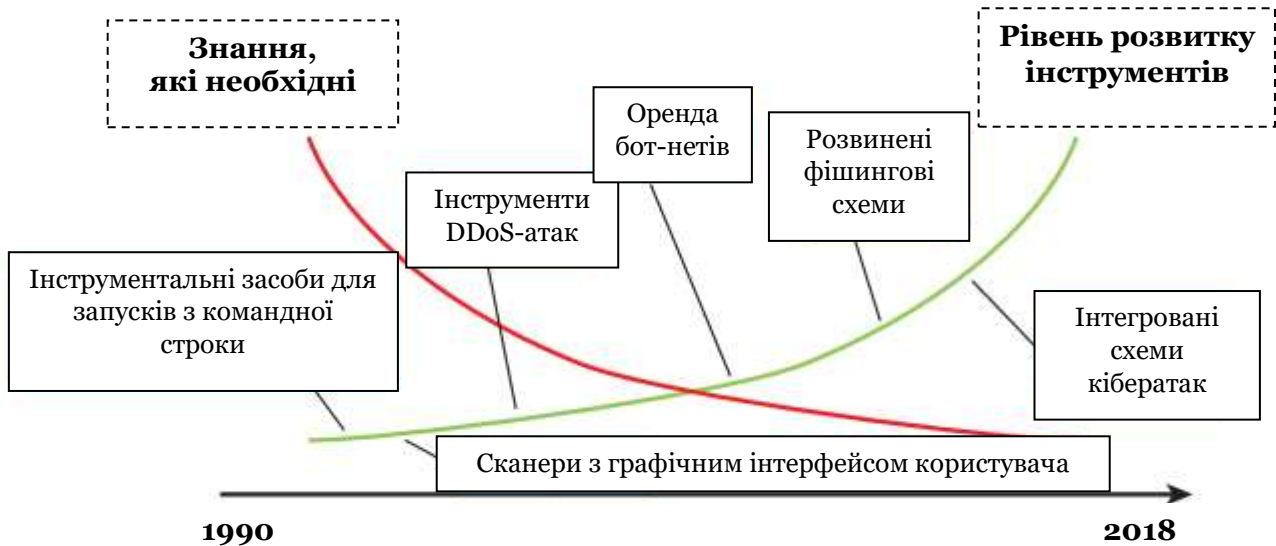

Рисунок 1.14 – Динаміка обсягу необхідних професійних знань та інструментів для здійснення кібератак на фінансові установи

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження на основі даних Carnegie Mellon University

Проаналізуємо стан та тенденції кіберінцидентів, що мали місце у фінансових установах різних країн. Зазначимо, що дані щодо кіберінцидентів є дефіцитними, відповідно, кількісного оцінювання кіберризиків здійснено недостатньо [349], враховуючи відсутність єдиного стандарту обліку, стимулів для звітування, а також певних обмежень для міжнародного обміну даними щодо кібератак. У США ще у 2011 р. випущені інструкції щодо методики розкриття кіберризиків для підприємницького сектору, які у 2018 році були доповнені відомостями про алгоритм розкриття інформації про кібератаки та кіберінциденти інвесторам, тоді як

в Україні аналогічних документів, які б сприяли розв'язанні наявних прогалин у сфері кібербезпеки, взагалі немає.

У Європейському Союзі положення про захист даних (*GDPR*), яке набрало чинності у 2018 р., засвідчує обов'язок підприємницьких структур повідомляти про порушення протягом 72 годин у компетентний наглядовий орган [349, с. 4]. Невиконання цього обов'язку може призвести до суттєвих штрафних санкцій для компаній (4 % of *global annual turnover or EUR 20 Mn*).

Себула Дж. Та Янг Л. (J. Sebula, L. Young [354]) визначають кіберризик як операційний ризик активам, що мають наслідки доступності, конфіденційності та цілісності інформаційних систем. Елінг М. та Дж. Вифс (M. Eling, J. H. Wirfs [363]) звертають увагу на те, що кіберризик у порівнянні з іншими видами ризиків пов'язаний і з відповідальністю, і з власністю.

Так, кібератаки можуть вплинути на фінансову стабільність через три аспекти кібербезпеки: цілісність, конфіденційність та доступність. Аспект цілісності пов'язаний з некоректним використанням систем аналогічно до випадків шахрайства, наслідком чого є прямі фінансові втрати. Конфіденційність порушується, коли приватна інформація розкривається третім особам, що спричиняє виникнення репутаційних ефектів та судових втрат, а питання доступності пов'язані з певними перебоями у бізнесі, у результаті яких порушується діяльність підприємства, спричиняючи виникнення збитків.

Відповідно до даних ORX про кіберподії протягом 2009-2017 років офіційно зафіксовано 341 подія, пов'язана з кібератаками на фінансові установи, близько 1/3 з яких висвітлило дані про збитки. Спираючись на ці дані, з'ясовано, що 39 % успішних кібератак зафіксовано у США, 7 % – у Великобританії, 17 % – країнах BRICS (6 % – у Росії; 4 % – у Китаї; 3 % – в Індії) [380]. Так, протягом останніх кількох років згідно з повідомленнями в ЗМІ (англійською мовою) у більш ніж 50 країнах світу відбулись кібератаки на фінансові установи (Додаток Г).

Систематизуємо дані останніх років щодо кібератак на центральні банки країн світу в табл. 1.6.

Таблиця 1.6 – Систематизація кібератак на фінансовий сектор (центральні банки)

Тип атаки	Рік	Фінансова установа	Характеристика атаки
Порушення даних	2017	Банк Італії	атака на поштові облікові записи двох колишніх керівників
	2015	Банк Азербайджану	крадіжка інформації про тисячі банківських клієнтів
	2014	Європейський Центральний банк	крадіжка інформації про 20 тисяч банківських клієнтів
	2013	Федеральний резервний банк Сент-Луїса	анонімне оприлюднення інформації про 4000 працівників банківських установ
	2012	Федеральний резервний банк Нью-Йорка	крадіжка коду програмного забезпечення банку на загальну суму 9,5 млн дол. США
	2010	Федеральний резервний банк Клівленда	крадіжка інформації зі 122 тис. кредитних карток банківської установи
Шахрайство	2016	Банк Бангладешу	повноваження центрального банку були використані для незаконного переказу 81 мільйонів доларів США
	2016	Банк Росії	21 кібератаки призвели до втрати 22 мільйонів доларів США з кореспондентських банківських рахунків
	2014	Центральний банк Свазіленду	крадіжка в розмірі 688 000 дол. США
	2013	Центральний банк Еквадору	крадіжка в розмірі 13,3 млн дол. США з банківського рахунку міста Ріобамба
Зрив бізнесу	2014	Банк Норвегії	напад на сім великих фінансових установ призвів до проблем з обслуговуванням клієнтів

Джерело: систематизовано автором [197] за даними [349; 380]

Так, за наявними даними ORX [380] серед сукупності кібератак порушення даних (пов'язане з крадіжками інформації про банківські картки) та шахрайство (пов'язане з конкретними сумами збитків внаслідок незаконних грошових переказів) є

найбільш розповсюдженими у порівнянні з іншими типами кіберінцидентів.

Копп Е., Л. Каффенбергер, К. Вілсон (E. Kopp, L. Kaffenberger, C. Wilson, [385]) зазначають, що фінансові установи є вразливими до кібератак через те, що вони суттєво залежать від критичних інфраструктур, які включають торгові майданчики, системи оплати та розрахунків, та високо взаємопов'язаних мереж, крім того, у деяких фінансових установах використовуються застарілі нестійкі до кібератак системи.

Зауважимо, що кібератаки можуть бути використані з метою підриву довіри населення до фінансової установи, так, після розповсюдження інформації у червні 2014 р. стосовно наявних проблем з ліквідністю найбільшого банку Болгарії відтік депозитних вкладів склав близько 10 %.

Деякі кібератаки можуть бути засновані на системі обміну повідомленнями *SWIFT*, яка застосовується для здійснення фінансових операцій. Так, направлені хакерами шахрайські платіжні доручення до банківських рахунків, призвели до початкових збитків у 336 млн дол. США [349, с. 13]. Кібератаки, що засновані на системі *SWIFT*, зафіксовано у банках Еквадору (2015 р.), Бангладешу, В'єтнаму, Туреччини (2016 р.), Тайваню, Непалу, Росії (2017 р.), Індії (2018 р.).

Необхідно зазначити, що нові технології особливо часто піддаються кібератакам, враховуючи те, що розширення меж застосовуваних технологій може призвести до збільшення діапазону входів у фінансову систему, на які націлюються дії кібератак [197]. Кібератаки на фінансові установи, які використовувати нову технологію *Fintech*, принесли з 2013 року принаймні 1450 млн доларів США збитків від шахрайства [349, с. 14].

Тісний взаємозв'язок між фірмами найчастіше призводить до швидких ефектів зараження. Так, атака на частину мережі може спричинити поширення на інші фірми. Модифікована кібератака вірусу «*wannacry*» (версія «*cryptolocker*»), що відбулась у червні

2017 р. в Україні, очікувано призведе до сумарних втрат у 1,3 млрд дол. США (ця сукупна оцінка отримана за даними фінансових втрат, висвітлених у фінансових звітах компаній після атаки: *Fedex TNT Express* – 300 млн доларів США; *Saint Gobain* – 350 млн доларів США; *Merck* – 310 млн дол. США; *A.P. Møller-Mærsk* – 200-300 млн дол. США, *Mondelez* – 100 млн дол. США).

Про цю атаку стало відомо від компанії *ESET*, що спеціалізується на розробці антивірусного програмного забезпечення [19, с. 149], що на Україну припало більше $\frac{3}{4}$ систем, вражених вірусом *Petya*, від загальносвітової кількості (вірус загалом поширився майже в 100 країнах світу, у т. ч. в Англії, Росії, США, Індії, так, у цілому було інфіковано близько 75 тисяч комп'ютерів).

Гайдош Т. звертає увагу на те [49, с. 22-25], що сучасна кіберзлочинність – це фактично ціла індустрія, яка функціонує на принципах, які є дуже схожими з принципами законного бізнесу, який намагається отримати найвищий рівень прибутку. Так, ефективно знижувати рівень кіберзагроз як ключових загроз фінансовій безпеці держави означає систематично знищувати бізнес-модель, в якій в умовах невисокого ризику нескладні для застосування інструменти використовуються для отримання значних прибутків. Хакери кінця 1980-років, що здійснювали кібератаки лише для того, щоб продемонструвати рівень своєї майстерності, стали легендою. Починаючи з 1990-х років, кіберзлочинність має чітку направленість на отримання високих прибутків зі всіма атрибутами звичайного бізнесу, а саме: ринками, профільними операторами, біржами, інтегрованими ланцюжками постачань, постачальниками послуг на основі аутсорсингу та інше. Відповідно, окремі країни розробляють високоефективну зброю для фактично промислового шпіонажу, збирання даних розвідки та знищення інфраструктури кіберзлочинців, використовуючи аналогічні технології.

За кожним з факторів впливу на рівень фінансової безпеки очікується значний перелік можливих негативних наслідків, серед

яких: зростання державного боргу; формування державної залежності від зовнішніх запозичень; вимушеність коректування фінансової політики держави під впливом іноземних кредиторів; формування заборгованості з виплат пенсій, заробітних плат, соціальної допомоги; недофінансування державних видатків; зниження рівня податкової культури та довіри до фінансових установ; скорочення інвестицій; міграція капіталів та населення; недостатня доступність кредитних ресурсів; збитковість підприємницьких структур, скорочення підприємницької активності; зростання інфляції [194].

Так, чинники впливу на рівень фінансової безпеки України характеризуються різноманітністю. Підхромний О. М. пропонує наступні ознаки для їх класифікації: за актуальністю; за характеристиками суб'єкта; за сферою дії; за стабільністю існування; за ресурсною невідповідністю; за масштабами дії; за рівнем поширення; за відображенням форм конфліктів у законодавстві; за елементами фінансової системи; за зв'язком з іншими факторами; за критичністю впливу [183, с. 86]. Представимо власний погляд на класифікацію факторів впливу на рівень фінансової безпеки (рис. 1.15).

Серед політичних факторів, які впливають на рівень фінансової безпеки держави, доцільно виділити: нестабільність уряду, який залишає поза увагою підтримку освіти, охорони здоров'я та зміцнення економіки, що в цілому уповільнює розвиток економіки та послаблює рівень фінансової безпеки; корупція; військові дії в країні.

Серед основних економічних факторів слід виділити торговельні зв'язки та ефективність зовнішньоекономічної діяльності країни, рівень торговельного балансу, рівень державного зовнішнього боргу країни та рівень розвитку промисловості. Серед соціальних факторів доцільно виділити наявність у країні питної води, гендерну рівність, рівень освіти.

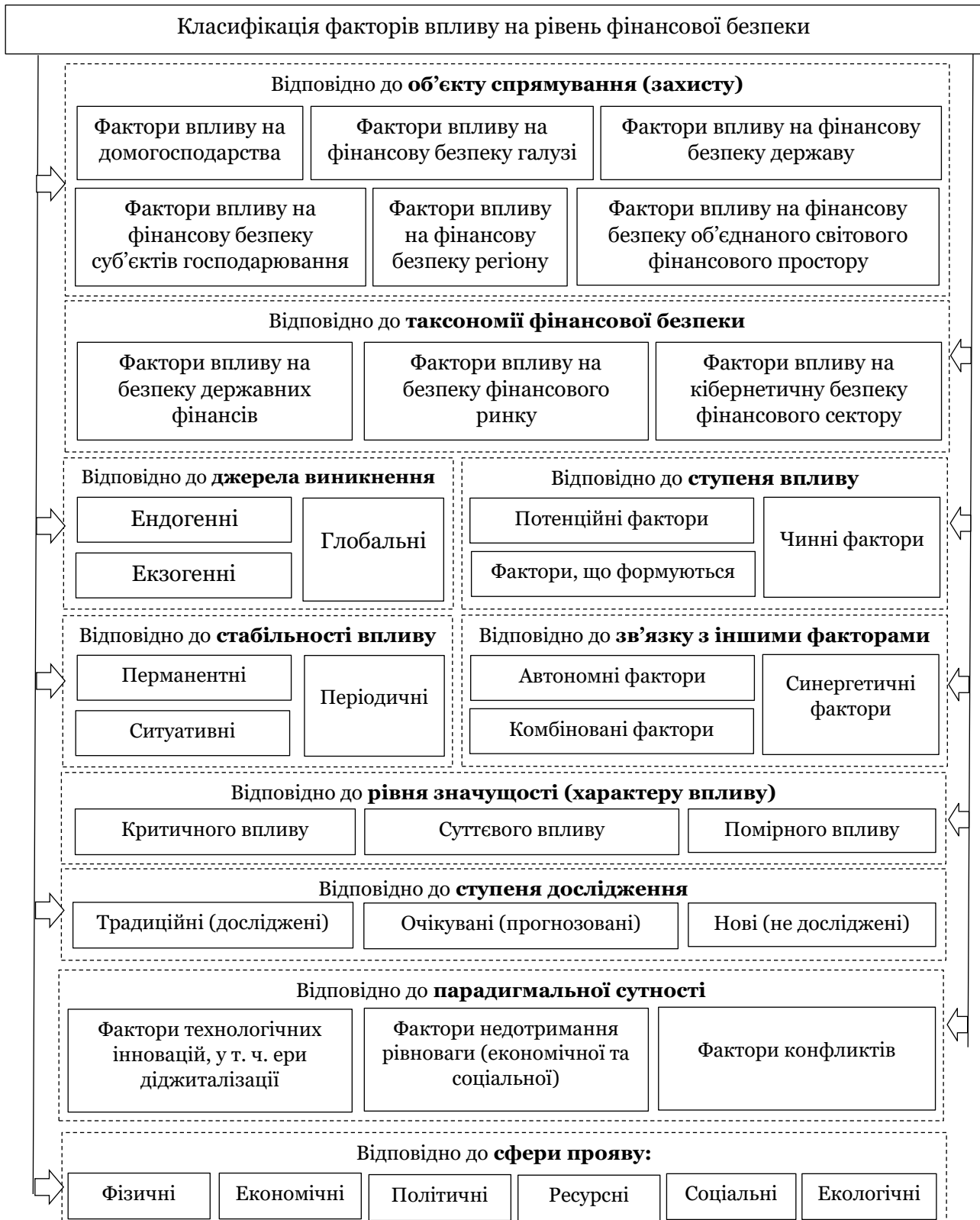

Рисунок 1.15 – Класифікація факторів впливу на рівень фінансової безпеки в умовах глобалізації

Джерело: доповнено автором на підставі [16; 63; 183; 297]

Зазначимо, що найчастіше фактори впливу на рівень фінансової безпеки взаємопов'язані між собою, спричиняючи циклічну бідність та перманентно низький рівень фінансової безпеки. Так, наприклад, економічний фактор суттєвої державної залежності від зовнішніх кредитів спричиняє збільшення питомої ваги платежів за обслуговування державного боргу у загальній структурі видатків бюджету, відповідно, на інші напрями державної політики виділяється менше фінансових ресурсів.

Найчастіше в такій ситуації потерпають такі напрями як освіта, наука, економіка. Погіршення рівня освіченості в країні, спричинене зниженням фінансування галузі, з часом призведе до негативних наслідків, у т.ч. зниження рівня інноваційного розвитку в країні, неможливості ефективно коригувати дію фізичних та екологічних факторів, таких як складний ландшафт, зміна клімату, затоплення або спустелення та інших. Все це надалі не дозволяє ефективно підвищити доходи країни, відповідно, боргова залежність посилюється, а циклічна бідність продовжується.

Враховуючи неоднорідність ризикоутворюючих факторів та мінливість ризиків фінансової сфери, процес прийняття ефективного рішення в особливих умовах впливу кількісно оцінених фінансових ризиків і є управління ними. Відповідно, економічна сутність управління фінансовими ризиками як стратегічного напрямку підвищення рівня фінансової безпеки, на нашу думку, полягає у перманентному та безперервному застосуванні набору процедур відносно до комунікації та визначення контексту управління (цілі управління, галузь поширення, перелік критеріїв, які будуть враховані у процесі управління), політики менеджменту, а також ідентифікації, всебічного аналізу, кількісної оцінки та обробки фінансових ризиків (виділення альтернативних шляхів зниження впливу) [405, с. 235-241].

Отже, проаналізувавши систему факторів впливу на рівень фінансової безпеки України, які мають систематично визначатися

та аналізуватися у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, з'ясовано наступне:

1. Досліджено, що до системи загроз фінансовій безпеці України включаються тенденції, явища і чинники, які реально чи потенційно ускладнюють або унеможливають збереження національних цінностей у фінансовій сфері та реалізацію національних інтересів України.

2. Зазначено, що стан фінансової безпеки держави формується під впливом великого спектра чинників і явищ фінансово-кредитної політики (внутрішньої і зовнішньої), політичної ситуації, обґрунтованості законодавчого забезпечення та міжнародних зобов'язань країни.

3. Проаналізовано основні внутрішні загрози рівню фінансової безпеки України, серед яких класичними є: недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин; низький рівень інвестиційної привабливості; нестабільна податкова політика; низький рівень бюджетної дисципліни; високий рівень тіньової економіки; критичні показники державного боргу та зовнішнього боргу держави; низькі показники золотовалютних резервів країни; слабкість банківської системи; небезпечні показники зовнішньоторговельного сальдо, недостатня підтримка конкурентоспроможності українського експорту; недосконале управління державною фінансовою системою.

Виділено також нестандартні внутрішні фактори впливу на рівень фінансової безпеки України, поява яких у тому числі пов'язана з ерою діджиталізації. Мається на увазі такі фактори впливу на рівень фінансової безпеки як стратегічні інформаційні повідомлення, що можуть стати джерелом деструктивних ідей (популяризація боргової залежності, реклама фінансових пірамід, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження сумнівних теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення), причиною руйнівних змін у діловій репутації фінансових установ та інше.

4. Представлено основні зовнішні загрози рівню фінансової безпеки України, серед яких класичними є: від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн; нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньо-економічної діяльності.

На нашу думку, в останні роки висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологіях, кібератаки на фінансовий сектор та неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації, які можна вважати відносно новими зовнішніми факторами впливу на рівень фінансової безпеки держави, мають суттєво більший вплив у порівнянні з рештою інших. Так, внаслідок державної інтеграції у світову спільноту може формуватися неконтрольована державна залежність від іноземної фінансової допомоги, збільшення впливу міжнародних фінансових організацій, країн та інших суб'єктів світової фінансової системи на формування національної фінансової політики країни у ракурсі нав'язування певних економічних програм. Кібератаки можуть вплинути на фінансову стабільність через три аспекти кібербезпеки: цілісність, конфіденційність та доступність. Сучасна кіберзлочинність – це фактично ціла індустрія, яка функціонує на принципах, які є дуже схожими з принципами законного бізнесу, який намагається отримати найвищий рівень прибутку.

5. Проаналізовано динаміку значень глобального індексу кібербезпеки (*global protection index*), що розраховується за п'ятьма основними показниками: організаційний і технічний потенціали; законодавча база; кооперація; темпи нарощування потенціалу, та національного індексу кібербезпеки (*National Cyber Security Index*), який визначається з метою оцінки здатності країн управляти кіберінцидентами та запобігати кіберзагрозам. З'ясовано, що високий рівень індексів мають переважно розвинені країни, тоді як країни з низьким та середнім рівнем розвитку характеризуються

нижчими значеннями індексів кібербезпеки. Доведено, що позитивна різниця між *NCSI*-індексом та індексом цифрового розвитку (*DDL*), що є узагальненим показником розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та індексу мережевої готовності, свідчить, що розвиток кібербезпеки окремих держав (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина, Україна) випереджає або відповідає її цифровому розвитку, тоді як від'ємний результат означає, що цифрове суспільство певних країн (Білорусь, Румунія, Болгарія, Молдова) є більш розвиненим у порівнянні з національною сферою кібербезпеки.

6. Досліджено, що відповідно до результатів міжнародних опитувань, досліджень міжнародних фахівців, у т. ч. представників поважних фінансових установ, кібернетичний ризик має найвищі кількісні показники зростання у динаміці в системі ризиків глобальній фінансовій системі. Вважаємо, що небезпека загострюється, враховуючи те, що зломи систем окремих фінансових організацій можуть спричинити негативні ефекти доміно для інших компаній (як фінансової, так і нефінансової сфери), створюючи системний ризик. Крадіжка конфіденційної інформації, дезорганізація клірингової, платіжної або розрахункової системи, враховуючи тісний взаємозв'язок суб'єктів фінансового сектору, очікувано призведуть до масштабних вторинних ефектів та, відповідно, стануть реальною загрозою для фінансової безпеки. У цій потенційній ситуації сукупний ризик для економіки може суттєво перевищувати загальну суму ризиків для окремих осіб, враховуючи національний характер структур реагування, глобальний характер мереж та платформ інформаційних технологій, неефективність міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що найчастіше інформація про кібератаки розкривається лише через тривалий період часу після інциденту з побоювань шкоди для репутації, відсутності стимулів висвітлення інформації про кібератаки за умови відмови від страхування від кіберризиків.

7. Зафіксовано активний розвиток законодавчо-нормативної бази країн у сфері протидії кіберзлочинності, розкриття інформації про кібератаки, захисту даних, що підтверджує особливу увагу фахівців до зростання загрози від кіберзлочинів для фінансового сектору. В окремих країнах світу випущені інструкції щодо методики та алгоритмів розкриття кіберризиків для підприємницького сектору й затверджено штрафні санкції за їх невиконання, тоді як в Україні аналогічних заходів, які сприяли б вирішенню наявних прогалин у сфері кібербезпеки, і досі бракує. Зазначено, що міжнародне співробітництво у сфері кібернетичної безпеки суттєво відстає від системного глобального характеру цієї загрози.

8. З'ясовано, що у 2017 р. за даними НБУ банківські установи України зафіксували 77,6 тисячі випадків шахрайства із банківськими картками на загальну суму збитків у 163,7 млн грн, крім того, 38 банків повідомили про шахрайські дії. Річні втрати фінансових організацій від кібернетичних атак відповідно до розрахунків спеціалістів МВФ можуть становити в середньому декілька сотень мільярдів доларів.

9. Доведено, що характер кіберзагроз швидко змінюється, що призводить до зниження важливості даних щодо минулих кіберінцидентів для можливого прогнозування майбутніх загроз фінансовому сектору. Особливо це стосується негативного впливу деструктивних ідей, що поширюються в офіційному інформаційному просторі (реклама фінансових пірамід, популяризація боргової залежності, оприлюднення способів та варіантів ухилення від оподаткування, масове закликання до застосування криптовалют, розповсюдження інших теорій швидкого збагачення, псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія). Виділено основну серед причин активного розвитку кіберзлочинності у фінансовому секторі, її трансформацію в цілу індустрію, якою автори вважають розвиток інструментів, які використовуються у процесі кібератак, особливо співвідношення ризику та потенційної винагороди.

10. Запропоновано теоретичний підхід до трактування категорії «кібернетична безпека фінансового сектору», що, на відміну від наявних, розглядається як умови, у яких функціонує фінансова система країни, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз у кібернетичному просторі не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку в умовах діджиталізації, безперешкодного формування, зберігання, використання, поширення та захисту інформації, що сприятиме удосконаленню науково обґрунтованої термінології та розвитку економічної науки.

11. Зазначено, що найкращим напрямом забезпечення кібернетичної безпеки у фінансовій сфері є атака бізнес-моделі кіберзлочинності особливістю якої є специфічне співвідношення рівня ризику та потенційного прибутку, винагороди, що пов'язано з неефективністю судового переслідування, у т. ч. внаслідок тісного міжнародного співробітництва. Враховуючи вищевикладене, вважаємо необхідним розглядати кібернетичну безпеку як важливу складову фінансової та, відповідно, національної безпеки держави. На нашу думку, кібернетичні загрози можуть негативно вплинути не тільки на фінансовий сектор, але, як засвідчує практика, саме фінансовий сектор є найбільш вразливим стосовно кібератак. Саме фінансові організації, враховуючи їх важливу місію посередників у процесі руху грошових коштів, є найбільш привабливими об'єктами для кібератак, у т. ч. зловмисні дії щодо роботи банкоматів, операцій з переказу грошей, знищення файлів, введення шкідливих програм у банківські системи, дії, що порушують внутрішні операції, та мають характер вимагання. Наслідками таких дій можуть бути суттєві фінансові збитки та погіршення репутації фінансової установи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Характеристика процесу побудови ефективної системи фінансової безпеки держави

Стан фінансової безпеки держави істотно впливає на: ефективність функціонування всіх сфер економіки; добробут суспільства та загострення соціальних питань; фінансовий, інноваційний, інвестиційний та науковий потенціал держави; активізацію трудової та студентської міграції; рівень боргової залежності держави. За цих умов процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, дотримання принципів оцінки її вразливості та забезпечення є безперечно актуальними питаннями. Враховуючи архітектуру економічної безпеки держави та обґрунтоване твердження, що фінансова безпека є її невіддільною підсистемою, система забезпечення фінансової безпеки держави має стати структурною частиною загальної системи забезпечення економічної безпеки держави.

Процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, на нашу думку [402, с. 252-254], має складатися з наступних послідовних етапів:

- формулювання стратегічної мети та її декомпозиція у процесі конкретизації поточних цілей забезпечення фінансової безпеки держави, виділення пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері;

- систематизація принципів забезпечення та оцінки вразливості фінансової безпеки держави; виокремлення функцій, організаційної структури та поняттєво-категорійного апарату системи забезпечення фінансової безпеки держави;

- розроблення алгоритму дій, який складається з різних методів забезпечення фінансової безпеки держави, серед яких:

затвердження порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку; моніторинг стану фінансової безпеки; аналіз чинників, які впливають на стан фінансової безпеки; прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів стану фінансової безпеки у перспективі; розроблення і реалізація заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на належному рівні;

– узагальнення етапів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави у державній стратегії забезпечення фінансової безпеки [402, с. 252-254].

У методології дослідження проблематики зміцнення фінансової безпеки держави важливу роль відіграє розуміння системи її принципів.

Відповідно до п. 3.2 Закону України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [256] основними принципами, які визначають формування політики держави у сферах національної безпеки, є: прозорість, верховенство права, законність, підзвітність та дотримання засад демократичного цивільного контролю за процесом функціонування безпекового сектору; розвиток безпекового сектору як ключового інструменту реалізації політики держави; дотримання міжнародних правових норм, участь України у міждержавних системах та програмах з підтримання безпеки й миру.

На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [85, с. 59], виокремлення та дотримання принципів формування фінансової безпеки є передумовою ефективного забезпечення безпеки фінансово-кредитної сфери. Так, автори до системи таких принципів відносять наступні: законодавче затвердження національних інтересів фінансової безпеки держави; важливість розроблення державної стратегії забезпечення фінансової безпеки, яка може складатися з концепції забезпечення фінансової безпеки та окремої програми дій; формування сукупності чітких критеріїв фінансової сфери з точки зору забезпечення її безпеки; визначення та систематичне коректування (в залежності від зміни зовнішніх та

внутрішніх умов) пріоритетів та напрямів політики держави у сфері фінансової безпеки; виконання повноважень та функцій суб'єктів системи фінансової безпеки, застосування відповідальності за відповідні порушення; визначення порогових (критичних, оптимальних) значень індикаторів стану фінансової безпеки та систематичне їх порівняння з наявними даними; систематичний аналіз індикаторів стану фінансової безпеки; правове оформлення і структурне формування системи фінансової безпеки [85, с. 59].

Представимо графічно авторський погляд на побудову системи забезпечення фінансової безпеки держави (рис. 2.1).

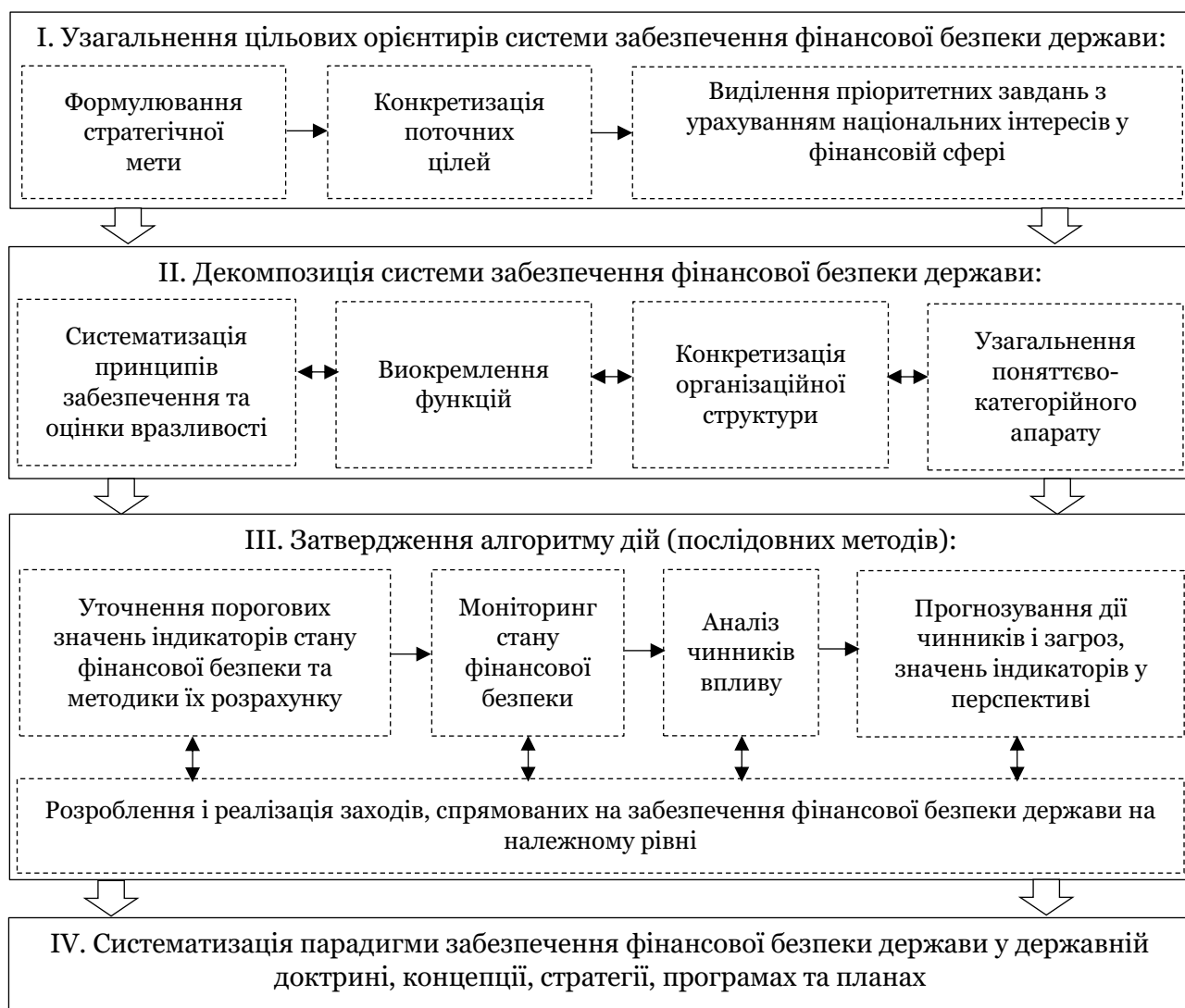

Рисунок 2.1 – Алгоритм побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: удосконалено автором [402, с. 252-254]

Зверук Л. зауважує [91, с. 134], що формування системи запобігання загрозам у фінансовій сфері, яка характеризується ефективністю, має базуватися на таких принципах:

- операційна незалежність та підзвітність у виконанні повноважень державного органу регулювання й контролю;
- законодавча затвердженість сфери відповідальності органів, що діють у сфері фінансової безпеки;
- наявність ресурсів для виконання обов'язків та чітко визначених повноважень (у т. ч. нагляд, розслідування, інспектування) органу фінансового регулювання.

Система принципів формування фінансової безпеки, на нашу думку, комплексно обґрунтована у роботі О. І. Барановського [15]. Так, автор вважає важливими наступні принципи: обґрунтованість; справедливість і рівноправність; наявність і дієвість механізму розв'язання конфліктів та правоохоронного механізму у сфері фінансової безпеки; комплексність; забезпечення балансу фінансових інтересів; прозорість; наступництво; необхідність інтеграції; пріоритет договірних заходів у вирішенні фінансових конфліктів; пріоритет соціальної складової фінансової безпеки порівняно з технічною; прийнятний ризик; законність; керованість; презумпція настання відповідальності за порушення фінансових інтересів громадян; багатовимірність; неподільність; взаємна відповідальність; адекватність та своєчасність заходів, направлених на захист національних інтересів; еволюційність; послідовність; невтручання у внутрішні справи держави; сумісність; варіантність; стабільність і надійність [15].

У 1975 р. Б. Мандельбротом запропоновано поняття «фрактал» для визначення нерегулярних самоподібних структур [137; 138]. На думку О. М. Підхомного [183; с. 90-91], головною характерною особливістю фракталів є геометрична складність рельєфу. У сучасній фінансовій науці також застосовують методологічний принцип фрактальності. Так, у сфері дослідження фінансової безпеки цю ідею доцільно застосовувати у процесі досліджень

подібності та неподібності конфліктів, пошуку спільних важелів впливу на фінансову безпеку різних рівнів.

Необхідно зазначити, що відносно опису процесів зміцнення фінансової безпеки в економічній науці існують моделі, які доцільно використовувати для різнорівневих процесів забезпечення фінансової безпеки (наприклад, математичні моделі теорії ігор), відповідно, ці моделі відповідатимуть принципу фрактальності, тоді як у моделях, призначених виключно для опису процесів певного рівня фінансової безпеки (наприклад, гіпотеза раціональних очікувань), фрактальні характеристики системи дослідження не висвітлено.

Вважаємо, що процеси, які відбуваються у фінансовій системі, доцільно розглядати як фрактальні, тобто ті, що мають зворотний зв'язок (у яких вихідні характеристики функціонально та нелінійно пов'язані з вхідними). На нашу думку, моделі, узгоджені із принципом фрактальності, мають вищий потенціал у процесі дослідження проблем фінансової безпеки [403, с. 212-216].

На основі проведеного аналізу наукових позицій вчених стосовно принципів забезпечення фінансової безпеки держави [85; 91; 183; 256] у табл. 2.1 представлено авторський погляд на комплекс принципів побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави.

Таблиця 2.1 Комплекс принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави

Принцип	Сутність	Наслідки дотримання
1	2	3
Принцип відкритості влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість)	Принцип прозорості передбачає перманентний публічний контроль. Принцип доступності передбачає доступ кожної зацікавленої особи до інформації. Принцип чутливості передбачає сприйняття нових вимог та ідей сучасності. У своїй сукупності принцип відкритості влади передбачає комунікацію держави і громадськості у сфері забезпечення фінансової безпеки, доступність інформації та зовнішній контроль за дотриманням верховенства права.	Дотримання принципу забезпечує ефективну реалізацію функції: 1. Захист інтересів суспільства. 2. Боротьба з корупцією.

Продовження табл. 2.1

1	2	3
Принцип відповідальності та підзвітності	Принцип передбачає, що в управлінських процесах чітко визначені ролі та відповідальність законодавчих і виконавчих органів, які систематично перевіряються іншими органами	Удосконалення процесу прийняття рішень, направлених на забезпечення фінансової безпеки держави, гарантування законності
Принцип субсидіарності	Принцип передбачає, що вищий рівень організаційної структури в системі забезпечення фінансової безпеки держави втручається в дії нижчого рівня виключно за умови нездатності останнього виконувати свої функції	Забезпечення гнучкого підходу, розширення можливостей регіональних органів влади. Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як багаторівневої структури
Принцип розвитку та адаптації	Принцип передбачає, що система забезпечення фінансової безпеки держави має постійно розвиватись і удосконалюватись, адаптуючись до змін навколишнього середовища	Підвищення ефективності розподілу управлінських функцій, гнучкості організаційних структур, швидкості реакцій на зміни
Принцип множинності моделей	Принцип передбачає можливість різних точок зору на наявні проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, побудови різних моделей для передбачення зміни стану фінансової безпеки держави, які мають право на існування. Ефективність державної політики у цій сфері у т. ч. залежить від участі всіх зацікавлених сторін на всіх етапах побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки	Розширення участі сприяє підвищенню рівня довіри до результату та інститутів, які беруть активну участь у ньому. Розгляд декількох моделей створює альтернативні рішення
Принцип інтегративних рівнів	Принцип передбачає те, що фінансова безпека складається з ієрархічно розташованих підсистем, між якими встановлюється субпідрядність. При ускладненні структури виникають додаткові властивості	Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури

Продовження табл. 2.1

1	2	3
Принцип біфуркації	Принцип біфуркації передбачає, що рівень фінансової безпеки держави може суттєво змінитися при незначних змінах у певних її підсистемах або чинниках впливу	Підвищення ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури
Принцип узгодженості та підпорядкованості	Принцип передбачає, що застосовувані методи забезпечення фінансової безпеки мають узгоджуватись між собою та підпорядковуватись національним інтересам	Сприяння зрозумілості та узгодженості дій та напрямів політики у сфері забезпечення фінансової безпеки держав
Принцип ефективності	Принцип передбачає, що заходи, направлені на забезпечення фінансової безпеки, повинні бути своєчасними, дієвими, відповідати стратегічній меті та поточним завданням, узгоджуватись з даними моніторингу стану фінансової безпеки держави	Збереження співвідношення між витраченими ресурсами та отриманими результатами. Підвищення ефективності функціонування системи забезпечення фінансової безпеки
Принцип міжнародної співпраці та інтеграції	Передбачає дотримання міжнародних правових норм, а також розширення участі держави у міждержавних системах та програмах з підтримання безпеки	Адаптація іноземного досвіду, сприяння міжнародної інтеграції, іміджеве представництво держави у світовому інформаційному просторі
Принцип інклюзивності розвитку	Принцип передбачає те, що більшість членів суспільства відчують на собі результати зміцнення стану безпеки	Здатність трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес
Принцип біхевіористичних аспектів	Стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки, а саме: психологічними, моральними, ментальними, емоційними факторами; міжособистісними комунікаціями; рівнем гендерної збалансованості; ментальними моделями учасників соціальних груп, їх особистісними парадигмами	Виділення взаємозв'язку між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки. Узагальнення причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

Джерело: узагальнено на підставі [85; 91; 183; 256] та доповнено автором [403, с. 212-216]

Єрмошенко М. та К. Горячева вважають [85, с. 59-60], що до переліку основних методів забезпечення фінансової безпеки необхідно віднести наступні:

- аналітичне оброблення інформації стосовно наявного іноземного досвіду і заходів у сфері питань фінансової безпеки;
- систематичний моніторинг чинників, умов та індикаторів стану фінансової безпеки;
- прогнозування дії чинників, загроз, умов та значень індикаторів стану фінансової безпеки у перспективі;
- розроблення і реалізація конкретних заходів щодо досягнення належного рівня фінансової безпеки.

Мелих О. зауважує [144, с. 268], що зважаючи на динамічність стану фінансової безпеки, механізм її забезпечення базується на сукупності інституційно-правових та організаційних методів впливу, безпосередньо спрямованих на своєчасне виокремлення, прогнозування та нівелювання негативного впливу загроз стабільності фінансової системи, серед яких:

- всебічний і об'єктивний моніторинг (діагностику) фінансової сфери, у результаті якого систематично здійснюється виокремлення і прогнозування загроз (внутрішніх і зовнішніх) інтересам всіх об'єктів фінансової безпеки;
- визначення порогових значень соціально-економічних та фінансових показників, порушення яких (у бік зменшення чи збільшення в залежності від типу досліджуваного показника) очікувано спровокує порушення фінансової нестабільності;
- запровадження заходів впливу на стан фінансової безпеки з метою нейтралізації негативного впливу та мінімізації дестабілізаційних наслідків дії загроз.

Комплекс функцій ефективної системи фінансової безпеки держави формується, виходячи зі стратегічної мети, конкретизації поточних цілей, а також пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері, системи принципів забезпечення фінансової безпеки держави. Вважаємо, що

основними функціями ефективно функціонуючої системи забезпечення фінансової безпеки держави є:

– формування системи та перманентна підтримка її у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави;

– забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей розвитку світу, у т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки та інші;

– прогнозування стану, загроз та специфічних ознак. Так, заходи забезпечення фінансової безпеки держави мають враховувати мінливість зовнішнього світу, особливості розвитку глобальної економіки, зміну факторів впливу на рівень фінансової безпеки. Заходи забезпечення фінансової безпеки не можуть бути сталими, тільки в умовах постійного попередження та прогнозування майбутніх змін можливі заходи, які зможуть запобігти погіршення ситуації у фінансовій системі, надати можливість запобігти негативній дії загроз;

– активна міжнародна співпраця у системах забезпечення фінансової безпеки. Динамічні реалії породжують зміну комплексу загроз фінансовій безпеці окремої держави, які відбуваються у напрямі їх глобальної орієнтованості. Такі складові міжнародної інтеграції як міграція капіталів, виробничих та людських ресурсів у межах планети, вплив транснаціональних корпорацій на фінансові системи держав, стандартизація законодавства, зближення культур, діджиталізація економіки породжують нові загрози, нівелювання яких неможливе без ефективної міжнародної співпраці.

Організаційна структура фінансової безпеки держави забезпечується чітко визначеною сукупністю її суб'єктів. На думку М. М. Єрмошенка та К. С. Горячевої, її основу складають державні органи, конкретні посадові особи та громадські організації [85, с. 62]. Зауважимо, що в Україні вона очолюється Радою національної

безпеки і оборони України, яка функціонує на підставі Конституції України [112], законів України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [259], «Про національну безпеку України» [256] та інших законів України з питань безпеки, Стратегії національної безпеки України [290]. У структурі апарату Ради національної безпеки і оборони України окремо виділена фінансово-економічна служба. Серед публічної інформації фінансово-економічної служби Апарату Ради національної безпеки і оборони України, на нашу думку, висвітлені дані стосовно обмежених структурних елементів фінансової безпеки, а саме бюджетної безпеки в частині показників, які характеризують виконання бюджетних програм, тоді як інші складові фінансової безпеки держави оминаються увагою.

Переконані, що суб'єкти забезпечення фінансової безпеки можуть сформувати цілісну структуру за допомогою їх виділення на кожній зі структурних частин фінансової безпеки, виокремлених відповідно до об'єкта захисту (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Систематизація суб'єктів забезпечення фінансової безпеки, розподілених відповідно до об'єкта захисту, узагальнено автором

Так, узагальнюючи характеристику процесу побудови ефективної системи фінансової безпеки держави, зроблено наступні висновки:

1. Систематизовано послідовність побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави у 4 етапах: узагальнення цільових орієнтирів через формулювання стратегічної мети, конкретизацію поточних цілей та пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері; декомпозиція системи забезпечення фінансової безпеки держави через систематизацію принципів забезпечення та оцінки вразливості, виокремлення функцій, організаційної структури та узагальнення поняттєво-категорійного апарату; затвердження алгоритму дій через уточнення порогових значень індикаторів стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку, моніторингу стану фінансової безпеки, аналіз чинників впливу та прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів у перспективі, розроблення і реалізації заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на належному рівні; систематизації парадигми забезпечення фінансової безпеки держави у державній докторині, концепції, стратегії, програмах та планах забезпечення національної безпеки держави.

2. Проаналізовано наукові позиції вчених у сфері комплексу принципів забезпечення фінансової безпеки держави та представлено авторський погляд на досліджуване питання. Так, запропоновано комплекс принципів побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, який складається з принципу відкритості влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість), відповідальності та підзвітності, субсидіарності, розвитку та адаптації, множинності моделей, інтегративних рівнів, біфуркації, узгодженості та підпорядкованості, ефективності, міжнародної співпраці та інтеграції, інклюзивності розвитку, біхевіористичних аспектів.

3. Обґрунтовано, що комплекс функцій ефективної системи фінансової безпеки держави формується, виходячи зі стратегічної

мети, поточних цілей та пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері, та складається з:

– формування системи фінансової безпеки держави та її перманентна підтримка у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави;

– забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей розвитку світу, у т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки;

– прогнозування стану, загроз та специфічних ознак; активна міжнародна співпраця у системах забезпечення фінансової безпеки.

2.2. Методологічні засади побудови системи фінансової безпеки держави

Дослідження сутності та складний процес моніторингу стану фінансової безпеки держави у сучасних динамічних умовах посилення фінансової глобалізації, важкоконтрольованого впливу специфічних зовнішніх загроз, таких як кіберзагрози, відбувається зі зростанням ролі людського фактора, що займає центральне місце гендерно-орієнтованого та поведінкового підходів.

Моніторинг фінансової безпеки держави – це система перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі фінансової безпеки держави, а також факторами впливу на зміну її стану, результати якого використовуються для обґрунтування управлінських рішень у сфері її забезпечення [414, с. 102-113].

Окреслені питання стимулюють активні дискусії між дослідниками стосовно методологічних підходів до моніторингу фінансової безпеки держави, які висвітлені у працях С. Лелюк [130], О. Підхомного [183], М. Беляєва [20], І. Д'яконова [66], А. Дороніна [74; 75], М. Дороніної [76], О. Колодізева, А. Середіної [111],

А. Островської [174], О. Ревака, В. Прокопенка [266], М. Федотова, В. Плескачевського, В. Рутгайзера, А. Будицького [308] та інших дослідників.

Як влучно зазначив М. М. Пендюра [180], категорія «безпека» реалізує методологічну функцію, адже виступає концептуальним базисом для пояснення певних явищ і процесів соціальної реальності. Основні моделі та концепції розбудови системи забезпечення фінансової безпеки представлені на рис. 2.3.

Розглянемо особливості розбудови системи забезпечення фінансової безпеки окремих країн світу, окремі з яких суттєво впливають на систему формування безпеки інших країн.

Забезпечення економічної та, відповідно, фінансової безпеки Німеччини базується на сприянні стабілізації цін, зовнішньоекономічній рівновазі та високого рівня зайнятості при необхідних темпах економічного зростання. Особливу увагу приділено консолідації державних бюджетів, стабільності євро та контролю за темпами зростання державної заборгованості [63, с. 34].

Серед особливостей розбудови системи забезпечення економічної та, відповідно, фінансової безпеки Великобританії доцільно виокремити те, що уряд спирається на приватний бізнес у процесі запобігання фінансових загроз, максимально підтримуючи підприємницьку активність у державі, сприяючи ефективному діалогу між бізнесом та державою шляхом функціонування розгалуженої системи інститутів (Рада по торгівлі за Східною Європою, Конфедерація британської промисловості та інші) [63, с. 35].

В Іспанії система забезпечення інтересів держави в економічній та фінансовій сферах базується на гнучкій законодавчо-нормативній базі, ефективних програмах розвитку, чіткому розмежуванні компетенцій організацій, міністерств та відомств у процесі реалізації цих програм.

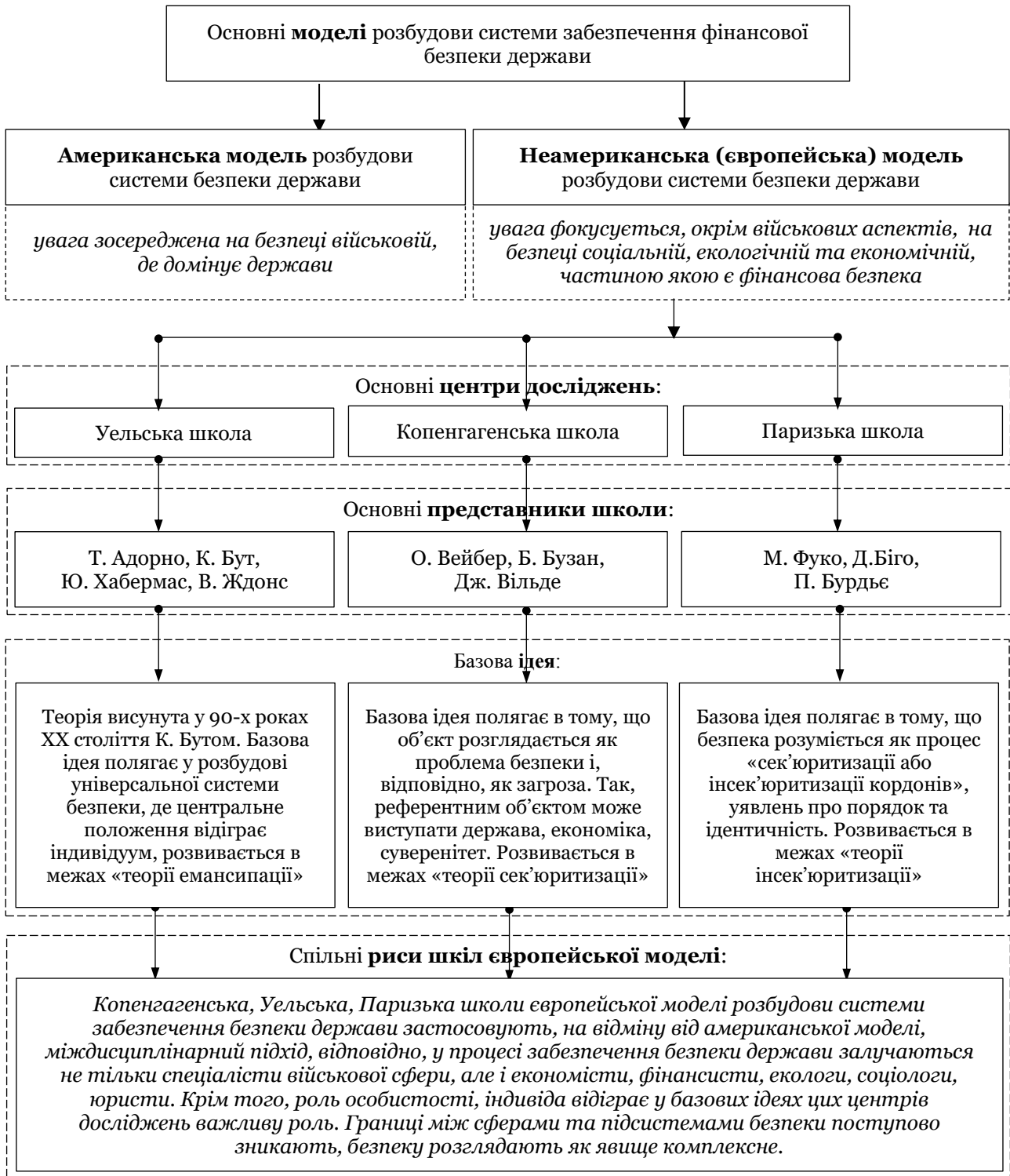

Рисунок 2.3 – Основні моделі та центри досліджень розбудови системи забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором на основі [53; 63; 348; 351; 367; 379]

Такі країни як Данія, Люксембург, Бельгія, Нідерланди у процесі захисту національних інтересів в економічній та фінансовій

сферах спираються на модернізацію економічних та фінансових систем з урахуванням конкурентної боротьби на світовому ринку [63, с. 35]. Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина підтримують зближення їх національних інтересів в економічній та фінансовій сферах з інтересами західноєвропейських країн, а також фокусуються на скороченні економічної відсталості від країн-лідерів ЄС, зменшенні рівня залежності від імпорту та структурної деформації промисловості.

Так, дослідивши погляди науковців на проблему дослідження сутності та складний процес моніторингу стану фінансової безпеки держави, з'ясовано, що найбільш вживаними підходами доцільно вважати процесний, системний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи. Окреме місце у процесі дослідження сутності фінансової безпеки, на нашу думку, займає біхевіористичний підхід.

Системний підхід. Як зазначає С. В. Лелюк [130, с. 197], з кінця 1960-х – початку 1970-х рр. поняття «системного підходу» отримало розвиток у філософській літературі. Такі поняття як «принцип системності», «системні дослідження», «системний аналіз» та «загальна теорія систем» є досить близькими до системного підходу [279]. На нашу думку, поняття фінансової безпеки, безперечно, є системним поняттям, з чим погоджуються О. І. Барановський [16], Н. М. Внукова, М. Ю. Погосова [47], О. Л. Пластун [185], С. В. Хлаинг та М. Какінака (Hlaing Su Wah, Kakinaka Makoto) [378], К. Е. Баниер й М. Шварц (Bannier Christina E., Schwarz Milena) [343]. Так, поняття фінансової безпеки держави, з одного боку, пов'язує між собою окремі країни та регіони, галузі, сектори економіки, окремих підприємств і підприємців, окремих домашніх господарств і громадян, є важливою складовою економічної безпеки, а з іншого – охоплює низку важливих складових, таких як бюджетна, валютна, грошово-кредитна, боргова та інші підсистеми.

Так, системний підхід – філософсько-методологічний напрям дослідження, основою якого є моніторинг об'єктів як систем,

розкриття їх цілісності й механізмів, виокремлення типів зв'язків складної системи й узагальнення їх в єдиній теоретичній картині.

Відповідно, система – це об'єднання певних елементів в єдине ціле, у структурі та функціонуванні якого зберігається певна закономірність механізмів взаємодії між елементами та зв'язків між ними.

Варто зазначити, що у своїх фундаментальних працях австрійсько-американський вчений П. Фейєрабенд [309] відстоював ідею відсутності загальних методологічних правил, які застосовуються вченими. Автор виступав проти єдиного наукового методу, заснованого на сформованих традиціях, обґрунтовуючи свою позицію тим, що будь-який такий метод обмежує прогрес у науці формуючи перешкоди у науковій діяльності вчених. Фейєрабенд П. висловлював думку, що наука може виграти навіть від анархізму в науковій теорії, вважаючи його гуманістичнішим підходом у порівнянні з іншими, тому що він надає більшу свободу в діях і не нав'язує жорстких правил. Крім того, вважаємо слушною думку автора стосовно неприпустимості надання переваг новим теоріям виключно на підставі критерію послідовності. Так, нові теорії, що послідовно продовжують класичні теорії, не можуть отримувати необґрунтовані переваги у порівнянні з абсолютно новими напрямками дослідження, тому що в такій ситуації «знайомість» базової теорії може бути шкідливим для подальшого розвитку науки.

Системний підхід доволі часто розглядається як основа методології розв'язання нестандартних проблем, однак, сучасне теоретичне уявлення стосовно логіки системного дослідження ще розвивається.

Синергетичний підхід. Синергетика має методологічну цінність у процесі моніторингу фінансової безпеки, однак, не забезпечує суттєво нового розвитку наукової методології, що пояснюється тим, що даний підхід, впливаючи на світогляд наукової спільноти, значно не збагачує її ефективним інструментарієм дослідження складних систем. Відповідно, цінність

синергетичного підходу полягає, на нашу думку, у переході до імітаційних моделей, які формують можливість точнішого зображення реальності завдяки сучасним інформаційним технологіям, та запобіганні методологічних помилок, серед яких основними є:

– механічне перенесення принципів, поняттєвого апарату, закономірностей та методів моніторингу одних системних об'єктів на інші;

– ігнорування результатів наукових досліджень в інших сферах науки у процесі моніторингу досліджуваної проблеми;

– нівелювання ролі експертних оцінок та спроба повної алгоритмізації всіх процесів прийняття рішень.

Відповідно, найбільш дієвим синергетичний підхід виявляється на рівні визначення поняттєвого апарату (складність, емерджентність, фрактал, біфуркація та інші), тоді як на рівні принципів синергетичні положення вже не настільки універсальні. Крім того, на рівні методів намагання універсалізації може стати джерелом системних помилок.

Математичні моделі теорії ігор, які відповідають принципу фрактальності, враховуючи те, що вони призначені для опису процесів різних рівнів фінансової безпеки, зайняли вагоме місце серед методів економічного аналізу. Основи теорії ігор були розроблені ще у 1944 р. угорсько-американським вченим Дж. Фон Нейманом та американським дослідником О. Моргенштерном [165], однак, запропоновані у той час теорія та моделі були технічно складними для економістів того часу, відповідно, тільки через 50 років теорія ігор почала застосовуватись в економічній теорії. Ґрунтовний внесок у розвиток теоретико-ігрового моделювання для економічної науки внесли нобелівські лауреати з економіки 1994 р. американські вчені Дж. Неш та Дж. Харшанї, німецький економіст Р. Зельтен, ізраїльський математик Р. Ауманн і німецький вчений Т. Шеллінг [419]. Теоретики теорії ігор взагалі вважають, що економічної теорії немає, є тільки теорія ігор [183, с. 97]. Фактично теорія ігор в економічній теорії застосовується для прийняття

оптимальних рішень в умовах дії впливу різних чинників та наявності людей, що переслідують інші цілі. На думку Р. Ауманна, саме гра надає особливу методологію, яка може бути використана практично в усіх ситуаціях взаємодії.

У 1975 р. французьким та американським математиком Б. Мандельбротом запропоновано поняття «фрактал» для визначення нерегулярних самоподібних структур [137; 138]. На думку О. М. Підхомного [183; с. 90-91], головною характерною особливістю фракталів є геометрична складність рельєфу. У сучасній фінансовій науці також застосовують методологічний принцип фрактальності. Так, у сфері дослідження фінансової безпеки цю ідею доцільно застосовувати у процесі досліджень подібності та неподібності конфліктів, пошуку спільних важелів впливу на фінансову безпеку різних рівнів. Необхідно зазначити, що стосовно опису процесів зміцнення фінансової безпеки в економічній науці існують моделі, які доцільно використовувати для різнорівневих процесів забезпечення фінансової безпеки (математичні моделі теорії ігор), відповідно, ці моделі відповідатимуть принципу фрактальності, тоді як в моделях, призначених виключно для опису процесів певного рівня фінансової безпеки (гіпотеза раціональних очікувань), фрактальні характеристики системи дослідження не виражені. На нашу думку, моделі, узгоджені із принципом фрактальності, мають вищий потенціал у процесі дослідження проблем фінансової безпеки [191, с. 58-62].

Біхевіористичний підхід. У межах теорії біхевіористичних фінансів досліджується та враховується вплив психологічних, поведінкових чинників на певні фінансові відносини та рішення у площині фінансової безпеки [174, с. 140]. Так, біхевіористичний підхід, який, на нашу думку, містить ґендерно-орієнтований та поведінковий аспект, може доповнити системний підхід моніторингу фінансової безпеки держави.

Біхевіористичний напрям фінансової теорії висвітлено в працях Г. Беккера (Gary Stanley Becker) [346], Д. Канемана (Daniel

Kahneman) та А. Тверські (A. Tversky) [384; 421]; Б. Барбера та Т. Одеана (B. Barber and T. Odean) [344], Дж. Стігліца (Stiglitz J.) [416], Дж. Акерлофа і Р. Шиллера (Akerlof, G. A. and Shiller, R.) [339] та інших дослідників. Зауважимо, що проблема фінансової безпеки держави з урахуванням біхевіористичного підходу розглядається недостатньо, хоча, як зазначають багато економістів, серед яких Б. Фрей, Р. Айхенбергер (Bruno S. Frey, Eichenberger Reiner) [369], Енн Марі Мей, Девід Кучера и Мері Дж. МакГарві (Ann Mari May, McGarvey Mary G., Whaples Robert, Kucera David) [390; 391], дія людського чинника у середовищі фінансової системи тільки посилюється. Так, у межах біхевіористичних фінансів, які передбачають тісний діалог між психологами, соціологами та фінансистами, фінансові відносини вивчаються та досліджуються з урахуванням впливу поведінкових важелів, об'єктивно окреслених залежністю «стимул-реакція» [130, с. 197].

Перші праці з вищевказаної проблематики з'явилися у науковому просторі в середині минулого століття, однак, й досі наукова парадигма біхевіористичних фінансів та застосування біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки перебуває на стадії формування [414, с. 102-113].

У 1970-1980-х рр. Д. Канеман й А. Тверські представили для наукового світу «теорію перспектив» («теорія вибору», «теорія очікувань»), в якій зауважено, що очікування інвесторів у т. ч. обумовлені психологічними факторами [384; 421]. Неокласична парадигма ефективного ринку з підвищенням уваги наукової спільноти до таких фінансових аномалій стала піддаватися сумніву.

Обґрунтована Д. Канеманом та А. Тверські теорія перспектив описує специфічну поведінку людей у процесі прийняття ризикованих рішень, процеси вибору між наявними альтернативами, а також наголошує увагу на аномальних механізмах суб'єктивного визначення цінностей у процесі прийняття таких рішень. Так, науковцями обґрунтовано, що у процесі прийняття рішень у реальному житті з урахуванням потенційних втрат та виграшей суттєву роль відіграє суб'єктивізм

та, відповідно, існує схильність людей до недооцінки високих ймовірностей та, навпаки, переоцінки низьких. Крім того, найчастіше перевага надається саме уникненню збитків у порівнянні з отриманням прибутків і, відповідно, суттєво вищі ризики суб'єктивно приймаються скоріше для збереження ситуації, аніж для її зміни [384].

На нашу думку, теорія перспектив має бути врахована у процесі застосування інструментів та методів біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, у наступних сферах: застосування експертних оцінок у процесі визначення характеристичних діапазонів індикаторів стану фінансової безпеки держави та коефіцієнтів вагомості для них; контроль непослідовних та нераціональних ситуацій (відхилення у сторону статус-кво; фінансова поведінка натовпу; інтертемпоральне споживання; когнітивний дисонанс; азартні ігри; фінансові піраміди; інші теорії швидкого збагачення; псевдонаукові вчення, такі як фінансова нумерологія чи фінансова астрологія); прийняття рішень, направлених на зміцнення стану фінансової безпеки держави.

У цілому поведінка – це певна реакція суб'єктів дослідження та моніторингу стану фінансової безпеки держави на зміни зовнішнього середовища з метою пристосування до них, нівелювання негативних наслідків їх дії або для активного впливу на них. Так, тип поведінки осіб, що приймають рішення у сфері фінансової безпеки та проводять моніторинг, може мати суттєві наслідки, у т. ч. порушення плановірності дій, породження криз фінансової безпеки, несприятливих диспропорцій, або навпаки, стрімке підвищення рівня фінансової безпеки внаслідок нестандартних, інноваційних рішень.

Акерлоф Дж. А. і Р. Шиллер (Akerlof, G. A. and Shiller, R.) у своїй фундаментальній праці [339] досліджували специфіку поведінки людини, яка, на думку вчених, суттєво впливає на макроекономічні процеси та формує «іраціональний імпульс» (Animal Spirits), враховуючи вплив якого можливо уникнути економічних потрясінь у майбутньому. Серед проявів

«іраціонального імпульсу» (Animal Spirits) вчені виділяли: надмірну довіру; впевненість у справедливості економічних процесів; грошову ілюзію; недобросовісність та зловживання; мислення історіями.

Зауважимо, що «поведінку» можна аналізувати та досліджувати у проєкції на осіб, що приймають рішення у процесі забезпечення фінансової безпеки, груп таких осіб, організацій та колективів. Так, М. С. Дороніна [76] розглядає сукупність таких осіб або груп осіб як соціальний організм, який, відповідно, може розвиватися та змінюватися під впливом внутрішніх обставин та зовнішніх чинників.

Застосування біхевіористичного підходу надає можливість розглядати фінансову безпеку як певний образ, сформований в уявленні соціального організму, що здійснює вплив на забезпечення рівня та дослідження фінансової безпеки держави. Організаційна поведінка такого соціального організму є функціональною системою певних реакцій фінансової системи на зміни умов функціонування з метою подальшого розвитку і самозбереження, та може формуватися з урахуванням гендерної збалансованості, системи керування особистістю, індивідуально-психологічних особливостей (здібності, комплекс знань, навичок та вмінь) та природних властивостей (активності, емоційності), системи потреб, інтересів, мотивів, які залежать від наявних потреб та можливостей їх задоволення.

Так, стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки. На поведінку такого соціального організму можуть суттєво впливати зміни умов зовнішнього середовища.

Дослідження біхевіористичної спрямованості фінансової системи як одного з факторів функціональних змін такої системи сприятиме формуванню дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки. Так, особливості поведінки соціального організму, що

відповідає за дослідження фінансової безпеки, формуються в тому числі внаслідок функціонування механізмів емоційної компетентності та чутливого сприйняття.

Так, використання біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки та розроблення заходів її зміцнення має відбуватись з урахуванням наступних положень:

– психологічні фактори соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення фінансової безпеки держави, можуть спричинити прийняття хибних управлінських рішень та, відповідно, негативно вплинути на процес забезпечення фінансової безпеки держави;

– емоційні фактори соціального організму можуть спричинити прийняття хибних управлінських рішень під впливом емоцій [192, с. 244-246].

Дослідження сутності та моніторинг стану фінансової безпеки держави з точки зору системно-біхевіористичного підходу – це розгляд фінансової безпеки як надсистеми з усіма її складовими з урахуванням поведінки, міжособистісних комунікацій та особливостей соціального організму, який досліджує фінансову безпеку та приймає рішення у процесі забезпечення її рівня.

Відповідно, застосування біхевіористичних інноваційних аспектів як складової частини системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави обґрунтовуються їх можливістю виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму, який досліджує фінансову безпеку, та рішеннями державного менеджменту; узагальненням причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

На нашу думку, застосування біхевіористичних інноваційних аспектів як складової системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави в тому числі обґрунтовується тим, що гендерну збалансованість доцільно розглядати як чинник впливу на рівень фінансової безпеки України.

Зауважимо, що процес моніторингу фінансової безпеки держави, на нашу думку, характеризується гендерною сліпотою, тобто нездатністю використання гендерної змінної або свідомим або несвідомим ігнорування гендерних розривів у функціонування соціального організму, відповідального за прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення стану фінансової безпеки держави.

Цікавим є спостереження О. М. Підхомного [183, с. 35], який звертає увагу на існування складних ситуацій, коли в цілому сумлінні посадові особи (або дослідницькі групи) приймають рішення, керуючись широко визнаною, однак хибною у даному конкретному випадку науковою теорією. Джерела відповідних загроз є нечіткими, враховуючи те, що будь-які теорії все-таки мають винятки. Відповідно, автор наголошує на важливості дослідження проблеми критичного підходу до оцінки наукових розробок у сфері фінансової безпеки [183, с. 35]. На нашу думку, загрозовою є ситуація розпорошення відповідальності серед групи осіб в ситуації наявності досить важких негативних наслідків.

У результаті дослідження наукових поглядів жінок та чоловіків-докторів економічних наук з університетів 18 країн Європейського Союзу, проведеного Енн Марі Мей, Девід Кучера и Мері Дж. МакГарві [390, с. 162-183], доведено, що економісти-жінки у порівнянні з їх колегами-чоловіками менше відчувають довіру до ринку у процесі розв'язання проблем у суспільстві та економіці, частіше шукають необхідні рішення через вплив держави, більше звертають увагу на наявність гендерного розриву в умовах праці та заробітній платі, суттєво більше підтримують удосконалення природоохоронного законодавства.

На нашу думку, гендерний розрив у поглядах на підтримання фінансової безпеки має суттєві наслідки для формування та проведення фінансової політики, а також рівня результативності запроваджених превентивних заходів зміцнення фінансової безпеки держави.

Енн Марі Мей, Девід Кучера та Мері Дж. МакГарві звертають увагу [390, с. 162-183], що в економічній науці з 1970-х по 1990-і роки відчутно збільшилась кількість жінок, однак, професія залишається переважно чоловічою. Так, застосовуючи біхевіористичний аспект як складову системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави, припустимо, що зміна представництва жінок у сфері управління рівня фінансової безпеки держави, може вплинути не тільки на обрання заходів її зміцнення, але і на загальну методологію досліджуваного поняття, формування системи досліджуваних індикаторів стану фінансової безпеки, тобто комплексу питань, які стають предметом дослідження.

За даними дослідження Б. Фрея, Р. Айхенбергера [369, с. 185–193], у Сполучених Штатах Америки професори економіки можуть виконувати роль радників, тоді як в Європі доволі часто приймають безпосередню участь у формуванні і проведенні економічної політики на державно важливих посадах. Відповідно, гендерна збалансованість є особливо важливою саме у європейських країнах.

В останні роки, за даними декларацій та докладів Європейської комісії [423; 371; 375; 365], підвищення рівня гендерної збалансованості є пріоритетним напрямом у процесі прийняття рішень у сфері економіки, що обґрунтовується необхідністю досягнення неупередженості та підвищенням інноваційності та продуктивності. У 2016 році у складі парламенту країн Європейського Союзу було лише 29 % жінок, серед причин недостатньої представленості жінок у процесах прийняття рішень фахівці Європейської комісії вважають традиційні гендерні стереотипи та ролі [423; 371; 375; 365]. У жіночій хартії, що була оприлюднена Європейською комісією у 2010 році, висвітлено заклик до країн-членів Європейського Союзу до гендерної рівноваги, у тому числі у процесі прийняття рішень в економічній та політичній сферах, та підвищення представництва жінок на всіх рівнях прийняття рішень, у т. ч. у бюджетній сфері та сфері управління фінансовими системами [364].

В Україні міжнародні стандарти та норми у сфері сприяння гендерної рівності, у т. ч. у сфері управління, враховуються на рівні державної політики та законодавчо-нормативної бази, але фактична інституційна практика не повною мірою підтримує імплементацію наявних інструментів, відповідно, результати запровадження гендерно чутливої політики є обмеженими.

В Україні у Верховній Раді 9-го скликання 86 депутаток, або близько 20,0 % від загального складу, тоді як у Верховній Раді попередніх скликань жінок було значно менше (12,5 % (53 жінки) у Раді 8-го скликання, 9,9 % (44 жінки) у Раді 7-го скликання, 2,3 % (11 жінок) у Раді 1-го скликання), що свідчить про те, що парламент стає більш збалансованим, однак, до світової практики ще далеко: так, у середньому у парламентах світу 22 % – жінки, у країнах Європи цей показник є ще вищим. Склад Верховної Ради 9-го скликання прокоментувала голова підкомітету з питань гендерної рівності І. Сулова, за словами якої, за умови збереження наявної тенденція, очікується «справжній прорив». Відповідно до цілей Тисячоліття ООН, які Україна зобов'язалась досягти ще до 2015 року, цей показник мав бути доведений мінімум до 30 %. За станом на 07.03.2018 р. у складі Кабінету Міністрів України було 12,5 % жінок, серед заступників міністрів жінок 26,5 % (18 з 68), а серед державних секретарів у міністерствах – всього 10,5 %.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України станом на 01.10.2019 року очолює чоловік, серед 8 його заступників 3 жінки (37,5 % складу заступників).

У звіті 2018 р. Світового економічного форуму з гендерного розриву (Global Gender Gap Index) [373] Україна за індексом гендерної рівності займає 65 місце серед 149 країн, що свідчить у тому числі про наявність тенденції «відчуження» жінок від економічної діяльності, відсутність результативної гендерної політики, відставання від загальносвітових тенденцій. Крім того, у 2018 р. глобальна середньозважена відстань до паритету становила 68,0 % (відповідно, розрив між чоловіками й жінками – 32 %). Враховуючи наявну ситуацію, для усунення глобальної нерівності

необхідно близько 100 років. Цікаво, що найбільший світовий розрив між чоловіками та жінками лишається саме у сфері економіки та фінансів, для подолання якого необхідно 217 років. Так, лише в 17 зі 149 країн жінка є главою держави, а міністерок і парламентарок тільки 18 % і 24 % відповідно. У 2018 році в Україні на 100 учасників ринку праці-чоловіків припадає 83 жінки, а на кожні 100 \$ доходу чоловіків українські жінки заробляють 63,1 \$.

Інтегрування гендерного підходу у процес моніторингу стану фінансової безпеки держави означає, що всеосяжний принцип рівності між жінками та чоловіками має бути врахований у формуванні соціального організму, що приймає рішення, спрямовані на зміцнення стану фінансової безпеки держави, виокремлення факторів впливу на її стан та нівелювання загроз. Крім того, кожен проєкт чи напрям дії має бути оцінений з урахуванням гендерної перспективи.

До інструментарію гендерно-орієнтованого підходу моніторингу фінансової безпеки держави доцільно віднести: гендерні аналіз, статистику та бюджетування.

Гендерний аналіз – це збір інформації з метою оцінювання впливу, спричиненого наявним рівнем гендерної рівності у соціальних групах на процес прийняття рішень у сфері зміцнення стану фінансової безпеки, та, навпаки, аналіз впливу розроблених напрямів дій на жінок і чоловіків, розуміння та врахування гендерних тенденцій у суспільстві та економіці.

Гендерно чутливе бюджетування – наступний інструмент гендерно-орієнтованого підходу до моніторингу стану фінансової безпеки держави, зміст якого полягає у врахуванні гендерної концепції у процесі оцінки бюджетів усіх рівнів. Зауважимо, що гендерна політика у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави, як і в інших сферах, поділяється на декілька видів (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Класифікація гендерної політики у сфері моніторингу стану фінансової безпеки держави

Джерело: узагальнено автором

Зазначимо, що в країнах Європейського Союзу згідно з дослідженням впливу жінок на політику «Women in decision making roles in European Union» [423] ситуація щодо гендерної збалансованості у сфері економіки та фінансів є кращою у порівнянні з Україною, однак, її не можна вважати оптимальною. Так, у Раді Євросоюзу з економічних і фінансових питань Ecofin лише 8 % – жінки, крім того, у країнах Європейського Союзу немає жінки, яка б очолювала міністерство економіки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2016 р. було затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, однак, законодавче затвердження цього Плану реально не

отримало позитивних оцінок експертів, враховуючи те, що вищезгаданий документ, по-перше, не має обов'язкового характеру, крім того, відсутня вимога щодо оприлюднення результатів його виконання.

Відповідаючи на питання наявності впливу гендерної структури економічної науки на рівень фінансової безпеки країни, а саме можливості зміни показників фінансової безпеки в результаті підвищення представництва жінок у більш диверсифікованому колі питань фінансової науки, які поставлені на порядок денний, та, відповідно, до альтернативного набору висновків, необхідно з'ясувати, чи дійсно чоловіки та жінки мають різні погляди на однакові питання фінансової політики, базові принципи та методологію фінансової науки, чи можливо за рахунок забезпечення гендерного балансу у групах, які формують фінансову політику, впливати на результат цього процесу та, відповідно, підвищення рівня фінансової безпеки, або гендерна збалансованість – це виключно проблема справедливості, яка не може змінювати характер дискусії та результативність фінансової політики.

В Україні систематичного дослідження гендерних відмінностей у поглядах економістів на питання фінансової безпеки та політики не було здійснено, відповідно, у нашому дослідженні ми аналізуємо наукові позиції чоловіків та жінок економістів, які працюють у закладах вищої освіти України, мають наукові ступені. Аналіз було здійснено на основі висвітлених в анкеті відповідей стосовно питань сучасного стану фінансової безпеки держави, напрямів вдосконалення оцінки та домінантів розвитку механізмів забезпечення її необхідного рівня. Отримані результати формують системне дослідження наявних гендерних відмінностей у наукових поглядах цих економістів.

У розробленій анкеті, яка була направлена респондентам, представлені питання у наступних 4 сферах, кожна з яких узагальнює питання з метою з'ясування наукової думки респондента у певній підсистемі фінансової безпеки, а саме:

– основні принципи та методологія оцінки стану фінансової безпеки держави (питання, що стосуються системної таксономії фінансової безпеки, пріоритетності принципів моніторингу стану фінансової безпеки; факторів впливу на рівень фінансової безпеки держави, комплексу індикаторів стану фінансової безпеки, методів розрахунку інтегрального індексу стану фінансової безпеки та визначення коефіцієнтів вагомості індикаторів);

– напрями забезпечення фінансової безпеки держави (питання, що стосуються дієвих заходів у кожній зі сфери фінансової безпеки задля зміцнення її стану);

– вплив поведінкових аспектів на рівень фінансової безпеки держави (питання про зв'язок психологічних, емоційних та ментальних факторів і стану фінансової безпеки, значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки; розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави);

– вплив гендерної збалансованості в соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки, на рівень фінансової безпеки держави (питання про існування гендерних упереджень та стереотипів, розриву заробітної плати за статтю, доцільності запровадження політики забезпечення гендерного балансу, наявності переваг та потенційних позитивних наслідків гендерного балансу в соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки).

На рис. 2.5 висвітлено загальні дані щодо кількості розісланих анкет (Додаток Д), гендерних категорій обраних респондентів, а також статистичні дані стосовно кількості отриманих анкет хоча б з однією відповіддю на сформовані питання та, відповідно, розісланих анкет, які залишились без відповіді.

Рисунок 2.5 – Загальна ґендерна структура економістів, які отримали анкету у процесі дослідження

Джерело: узагальнено автором [414, с. 107-117]

Так, наше дослідження базується на спостереженнях анкет, що були надіслані на адреси 2000 економістів, з них жінок – 1000, чоловіків – 1000. Характеристики економістів України містять інформацію про стать, рік, у якому було отримано науковий ступінь кандидата або доктора економічних наук, місто роботи та посаду.

Нами було розраховано стандартизований коефіцієнт альфа Кронбаха (2.1), значення якого для кожного масштабного вимірювання думки у представленому дослідженні перевищило 0,81, що дозволяє стверджувати, що нами отримано надійні показники наявної ситуації.

$$\alpha_{st} = \frac{N \cdot \bar{r}}{1 + (N - 1) \cdot \bar{r}} \quad (2.1)$$

де α_{st} – стандартизований коефіцієнт альфа Кронбаха;

N – кількість компонентів, що досліджується;

\bar{r} – середній коефіцієнт кореляції між компонентами [358].

Порівнюючи респондентів із надісланими відповідями на питання анкети, з'ясовано, що 17,55 % із загальної кількості економістів відповіли хоча б на 1 питання, однак, питома вага жінок, які взяли участь в опитуванні, у загальній кількості респондентів-жінок є вищою проти аналогічного показника у чоловіків [414, с. 107-117].

У результаті наших досліджень найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків зафіксована по наступних питаннях:

– питання оподаткування (так, жінки більше схильні підтримувати прогресивну систему оподаткування у порівнянні з чоловіками);

– відношення до ризику (чоловіки схильні до більшого рівня ризику у процесі прийняття рішень у порівнянні з жінками, які, навпаки, є більш обачними);

– розподіл бюджетних коштів (жінки більше підтримують соціально відповідальні програми, цікавляться питаннями екології та захисту навколишнього середовища);

– гендерні розриви (жінки більше схильні вважати, що існуючі гендерні упередження та стереотипи є перешкодою для ефективного моніторингу та зміцнення фінансової безпеки держави; чоловіки менше схильні до розгляду розриву заробітної плати за статтю як наявної проблеми забезпечення гендерного балансу);

– поведінкові аспекти впливу на рівень фінансової безпеки держави (чоловіки більше у порівнянні з жінками приділяють увагу значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки, та стверджують про розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави) [414, с. 107-117].

Так, наше опитування українських економістів надало можливість визначити гендерний розрив у наукових думках чоловіків та жінок як ймовірну різницю у їх поглядах.

Виявлено статистично значущі розбіжності на питання у кожній з досліджуваних сфер фінансової безпеки держави. Так, економіст-жінка частіше вважає систему пропорційного оподаткування несправедливою, звертає увагу на нерівні можливості між чоловіками та жінками, більш схильні до зниження ризику, частіше наголошують на важливості соціально відповідальних програм порівняно з економістами-чоловіками.

У процесі прийняття управлінських рішень, направлених на забезпечення стану фінансової безпеки держави, необхідно враховувати, що учасникам соціальних груп притаманні ментальні моделі, тобто стратегії дій, способи розуміння та ідеї, що засновані на попередньому досвіді. Ментальні моделі формуються у т. ч. на ґендерних стереотипах, життєвому досвіді, моральних, ментальних, психологічних та емоційних особливостях суб'єкта. Ці висновки обґрунтовують думку стосовно того, що підвищення ґендерної рівноваги в групах, які формують фінансову політику, суттєво вплине на напрямки дискусій та підвищення фінансової безпеки держави.

Поступове збільшення кількості економістів-жінок у сфері дослідження фінансової безпеки може призвести до формування нової структури досліджуваних проблем, що буде сприяти розширенню спектра наявних перспектив [414, с. 107-117]. Представимо сутність економічної категорії «біхевіористичний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави» на рис. 2.6.

Рисунок 2.6 – Сутність категорії «біхевіористичний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави»

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження [414, с. 107-117] на основі праць [8; 196; 263]

Проаналізуємо загальні засади біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави (рис. 2.7).

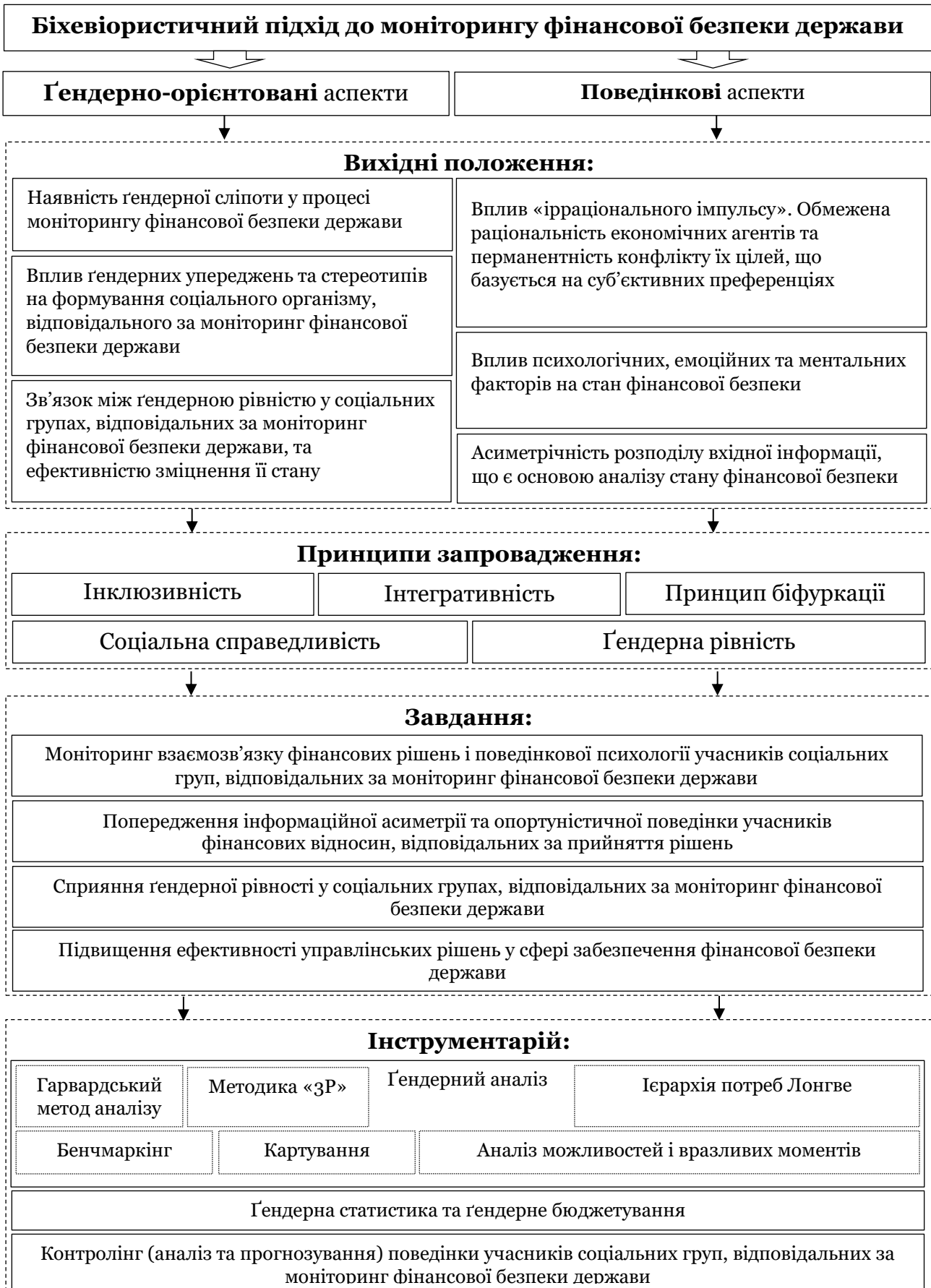

Рисунок 2.7 – Загальні засади біхевіористичного підходу, розроблено автором [414, с. 107-117] із використанням праць [298; 100; 326]

Так, дослідивши методологічні засади моніторингу фінансової безпеки держави, зроблено наступні висновки:

1. Проаналізовано погляди науковців на проблему дослідження сутності й складний процес моніторингу стану фінансової безпеки держави та з'ясовано, що найбільш вживаними підходами є процесний, системний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи. Доведено, що окреме місце у процесі дослідження сутності фінансової безпеки, на нашу думку, займає біхевіористичний підхід, який містить гендерно-орієнтований та поведінковий аспект, може доповнити системний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави.

Застосування біхевіористичного підходу надає можливість розглядати фінансову безпеку як певний образ, сформований в уявленні соціального організму, що здійснює вплив на забезпечення рівня та дослідження фінансової безпеки держави. Організаційна поведінка такого соціального організму є функціональною системою певних реакцій фінансової системи на зміни умов функціонування з метою подальшого розвитку і самозбереження, та може формуватися з урахуванням гендерної збалансованості, системи керування особистістю, індивідуально-психологічних особливостей (здібності, комплекс знань, навичок та вмінь) та природних властивостей (активності, емоційності), системи потреб, інтересів, мотивів, які залежать від наявних потреб та можливостей їх задоволення.

Дослідження сутності та моніторинг стану фінансової безпеки держави з точки зору системно-біхевіористичного підходу – це розгляд фінансової безпеки як надсистеми з усіма її складовими з урахуванням поведінки, міжособистісних комунікацій та особливостей соціального організму, який досліджує фінансову безпеку та приймає рішення у процесі забезпечення її рівня. Відповідно, застосування біхевіористичних інноваційних аспектів як складової системного підходу до дослідження фінансової безпеки держави обґрунтовуються їх можливістю виділити

взаємозв'язок між психологією соціального організму, який досліджує фінансову безпеку, та рішеннями державного менеджменту; узагальненням причин прийняття невірних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявності реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників.

Доведено, що біхевіористичний підхід відіграє важливу роль у процесі забезпечення бюджетної безпеки, завершення реформи децентралізації та трансформації місцевого самоврядування. Саме поведінковий аспект біхевіористичного підходу формує можливість з психологічної точки зору обґрунтувати стан суспільства як платника податків, адже визначальну роль у процесі оподаткування відіграє чинник довіри платників податків до влади, у т. ч. органів місцевого самоврядування.

2. Систематизовано інструментарій біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, у структурі якого виділено: гендерний аналіз, статистику та бюджетування; поведінковий контролінг.

3. Доведено, що процес моніторингу фінансової безпеки держави характеризується гендерною сліпотою, тобто нездатністю застосовувати гендерну змінну або свідомим чи несвідомим ігноруванням гендерних розривів у функціонування соціального організму, відповідального за прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення стану фінансової безпеки держави. Гендерний розрив у поглядах на підтримання фінансової безпеки має суттєві наслідки для формування та проведення фінансової політики, а також рівня результативності запроваджених превентивних заходів зміцнення фінансової безпеки держави. Зміна представництва жінок у сфері управління рівня фінансової безпеки держави може вплинути не тільки на обрання заходів її зміцнення, але і на загальну методологію досліджуваного поняття, формування системи досліджуваних індикаторів стану фінансової безпеки, тобто комплексу питань, які стають предметом дослідження.

4. Проаналізовано, що в Україні міжнародні стандарти та норми у сфері сприяння ґендерної рівності, у т. ч. у сфері управління, враховуються на рівні державної політики та законодавчо-нормативної бази, але фактична інституційна практика не в повній мірі підтримує імплементацію наявних інструментів, відповідно, результати запровадження ґендерно чутливої політики є обмеженими. У звіті 2018 р. Світового економічного форуму з ґендерного розриву (Global Gender Gap Index) Україна за індексом ґендерної рівності займає 65 місце серед 149 країн, що свідчить у тому числі про наявність тенденції «відчуження» жінок від економічної діяльності, відсутність результативної ґендерної політики, відставання від загальносвітових тенденцій. У 2018 р. глобальна середньозважена відстань до паритету становить 68,0 % (відповідно, розрив між чоловіками й жінками – 32 %). Враховуючи наявну ситуацію, для усунення глобальної нерівності необхідно близько 100 років. Цікаво, що найбільший світовий розрив між чоловіками та жінками лишається саме у сфері економіки та фінансів, для подолання якого необхідно 217 років.

5. Досліджено наявність впливу ґендерної структури економічної науки на рівень фінансової безпеки країни, а саме можливості зміни показників фінансової безпеки в результаті підвищення представництва жінок у більш диверсифікованому колі питань фінансової науки, які поставлені на порядок денний та, відповідно, до альтернативного набору висновків.

Аналіз було проведено на основі наукових позицій чоловіків та жінок економістів (167 чоловіків та 184 жінки), які працюють у закладах вищої освіти України та мають наукові ступені стосовно наступних 4 сфер, кожна з яких узагальнює питання з метою з'ясування наукової думки респондента у певній підсистемі фінансової безпеки, а саме: основні принципи та методологія оцінки стану фінансової безпеки держави; напрями забезпечення фінансової безпеки держави; вплив поведінкових аспектів на рівень фінансової безпеки держави; вплив ґендерної збалансованості в

соціальних групах, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки, на рівень фінансової безпеки держави. Отримані результати формують системне дослідження наявних гендерних відмінностей у наукових поглядах цих економістів.

Найбільша середня статистично значуща різниця між точками зору жінок і чоловіків зафіксована по наступних питаннях: питання оподаткування (так, жінки більше схильні підтримувати прогресивну систему оподаткування у порівнянні з чоловіками); відношення до ризику (чоловіки схильні до більшого рівня ризику у процесі прийняття рішень у порівнянні з жінками); розподіл бюджетних коштів (жінки більше підтримують соціально відповідальні програми, цікавляться питаннями екології та захисту навколишнього середовища); гендерні розриви (жінки більше схильні вважати, що наявні гендерні упередження та стереотипи є перешкодою для ефективного моніторингу та зміцнення фінансової безпеки держави; чоловіки менше схильні до розгляду розриву заробітної плати за статтю як наявної проблеми забезпечення гендерного балансу); поведінкові аспекти впливу на рівень фінансової безпеки держави (чоловіки більше у порівнянні з жінками приділяють увагу значущості асиметричності розподілу вхідної інформації, що є основою аналізу стану фінансової безпеки, та стверджують про розповсюдженість опортуністичної поведінки учасників фінансових відносин, відповідальних за прийняття рішень у процесі моніторингу стану фінансової безпеки держави). Відповідно, підвищення гендерної рівноваги в групах, які формують фінансову політику, суттєво вплине на напрямки дискусій та підвищення фінансової безпеки держави. Поступове збільшення кількості економістів-жінок у сфері дослідження фінансової безпеки держави сприятиме формуванню нової структури досліджуваних проблем у сфері зміцнення фінансової безпеки та розширенню спектра наявних перспектив [414, с. 107-117].

6. Висвітлено сутність економічної категорії «біхевіористичний підхід до моніторингу фінансової безпеки держави», яка

розглядається автором як специфічний підхід до перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення фінансової безпеки держави, що базується на поведінкових та ґендерних аспектах, та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин.

7. Проаналізовано загальні засади біхевіористичного підходу до моніторингу фінансової безпеки держави, серед яких виділено: вихідні положення ґендерно-орієнтованих та поведінкових аспектів; принципи запровадження (інклюзивність; інтегративність; принцип біфуркації; соціальна справедливість; ґендерна рівність); основні завдання та інструментарій (ґендерний аналіз; контролінг (аналіз та прогнозування) поведінки учасників соціальних груп, відповідальних за моніторинг фінансової безпеки держави; ґендерна статистика та ґендерне бюджетування).

2.3. Методологічні основи оцінювання стану фінансової безпеки України

На думку М. Єрмошенка та К. Горячевої [9, с. 47] у процесі оцінювання стану фінансової безпеки необхідно, враховуючи сформовану структуру фінансової безпеки держави, встановити порогові значення і характеристики індикаторів її безпечного стану, що має практичне і методологічне значення для забезпечення необхідного безпекового рівня, притаманного ринковій економіці.

Підтримуємо наукову думку О. І. Барановського [14], який наголошує на необхідності враховувати наступні принципи при розробленні методологічних засад оцінки стану фінансової безпеки: комплексність оцінки, тобто максимальне врахування усіх виокремлених чинників; адекватність параметрів оцінки сутності процесів, які визначені предметом аналізу; послідовність оцінювальних заходів та інші.

Вважаємо важливим дослідити та проаналізувати особливості оцінки стану фінансової безпеки держав, які існують у країнах світу та використовуються міжнародними фінансовими організаціями.

Враховуючи наявність різних підходів до адміністративного поділу європейських країн, у процесі аналізу методичних підходів до оцінки стану фінансової безпеки держав будемо використовувати поділ Європи, який традиційно прийнятий в ООН. Так, проаналізуємо окремі специфічні особливості моніторингу стану фінансової безпеки держав у країнах Західної Європи (Австрія, Бельгія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Франція, Швейцарія, Люксембург, Німеччина), Південної Європи (Італія, Греція, Іспанія, Сан-Марино, Ватикан, Монако, Мальта, Португалія, Андорра, Сербія, Чорногорія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Словенія, Косово, Північна Македонія, а також Гібралтар), Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія, Ісландія, Велика Британія, Ірландія, Литва, Естонія, Латвія) та Східної Європи (Україна, Білорусь, Румунія, Росія, Молдова, Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина).

У закордонній практиці існує досить розгалужена система показників фінансової безпеки держав, у т. ч. їх критичних значень, що комплексно характеризують фінансовий сектор [294].

В Європейському Союзі зараз діє Пакт про стабільність і зростання, який законодавчо об'єднує вимоги Амстердамського договору 1997 р. [154], двох постанов Ради міністрів 1997 р. та Фіскального договору 2012 р., вимоги якого спрямовані на зміцнення фіскальної дисципліни через запровадження правила збалансованого бюджету [280].

Фактично Пакт має гарантувати дотримання бюджетної дисципліни державами-членами Економічного та монетарного союзу ЄС після запровадження єдиної валюти. В Амстердамському договорі [154] Комісія, Рада міністрів та держави-члени взяли на себе сукупні обов'язки виконувати визначені домовленості стосовно бюджетного нагляду та дисципліни, а Рада міністрів отримала

право покарання держав, які порушують передбачені межі бюджетного дефіциту.

Здійснення постійного моніторингу за дотриманням граничних розмірів визначених макропоказників затверджено у Маастрихтських критеріях конвергенції та оновлені у Фіскальному договорі 2012 р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Макроекономічні показники та їх граничні розміри для держав Європейського Союзу

Критерій макроекономічних показників	Макроекономічні показники	Граничні розміри для держав ЄС відповідно до	
		Маастрихтських критеріїв конвергенції	Фіскального договору 2012 р.
Цінова стабільність	Середній темп зростання споживчих цін держави упродовж 12 місяців	Не повинен перевищувати більше, ніж на 1,5 % середньоарифметичний аналогічний індикатор трьох держав ЄС з найнижчим рівнем інфляції	Середній серед 3-х держав членів ЄС із найнижчим рівнем інфляції
Захищеність фінансового стану уряду	Дефіцит бюджету загального уряду (сектору державного управління в цілому)	≤ 3 % ВВП за ринковими цінами	$\leq 0,5$ % ВВП за ринковими цінами; ≤ 1 % ВВП – для держав з низьким рівнем зовнішнього боргу
	Відношення валового боргу уряду до ВВП	≤ 60 % ВВП за ринковими цінами	
Участь у механізмі валютних курсів	Відсутність за останні два роки у держав-претендентів на входження до єврозони спроб девальвувати свою національну валюту, ефективна участь у механізмі валютних курсів		
Зближення довгострокових процентних ставок	Середньорічна номінальна величина довгострокової процентної ставки по десятирічних державних облігаціях	Не повинна перевищувати більше ніж на 2 % середньоарифметичний аналогічний індикатор трьох держав ЄС з найвищим рівнем стабільності цін	

Джерело: узагальнено автором на основі [280; 294]

Аналіз вищезазначених показників є важливим для України з двох позицій: по-перше, необхідно передбачати ймовірні результати інституційних перетворень усередині ЄС та прогнозувати їх потенційний вплив на рівень фінансової безпеки України, а по-друге, це питання є актуальним, враховуючи євроінтеграційні плани України.

Зауважимо, що практична імплементація Маастрихтських критеріїв конвергенції та положень Фіскального договору виявилася ускладненою. Так, переважна частка учасників єврозони виявилась неспроможною систематично дотримуватися визначених граничних меж встановлених індикаторів критеріїв, особливо стосовно боргів та бюджетного дефіциту.

У разі перевищення затверджених граничних меж показників бюджетного дефіциту у дію повинен запускатися коректувальний механізм. Європейський Суд уповноважений накладати штрафні санкції в межах до 0,1% ВВП, які сплачуються до Європейського механізму фінансової стабільності. У ситуації, коли перевищуються межі боргової заборгованості, вона щорічно має скорочуватись на 1/20.

Міжнародні фінансові інституції, а саме регіональні (Європейський банк реконструкції та розвитку; Азіатський банк розвитку; Африканський банк розвитку; Міжамериканський банк розвитку) та всесвітні (Міжнародний валютний фонд, Банк міжнародних розрахунків, група Світового банку), також використовують особливі набори індикаторів оцінки стану фінансової безпеки держав.

Так, Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ), який є фінансовою установою світового рівня, функціонування якої насамперед пов'язане з наданням фінансової допомоги державам-членам у коротко- та середньострокових періодах та регулюванні валютно-кредитних відносин, використовує власно розроблену систему показників (показники фінансової стійкості [188]), аналіз яких надає можливість оцінювати стан фінансової безпеки держав та здійснювати прогноз їх подальшого розвитку. Показники

фінансової стійкості, рекомендовані до використання МВФ, розроблені у відповідь на необхідність інструментів, які були б ефективними для аналізу вразливих та сильних сторін фінансових систем. Фактично Показники фінансової стійкості МВФ – це набір спеціальних індикаторів фінансового сектору, сектору домогосподарств, які є клієнтами фінансових установ, та сектору корпорацій [188]. На даному етапі МВФ пропонує для використання 40 показників фінансової стійкості, з яких 25 індикаторів – для сектору депозитних корпорацій, 15 індикаторів – для їх клієнтів [73] (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 Показники фінансової стійкості (методика МВФ)

Група показників	Шифр показника	Показники	Уточнення	
1	2	3	4	
Основні індикатори депозитних корпорацій	I01	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів		
	I02	Співвідношення регулятивного капіталу 1 р. до зважених за ризиком активів		
	I03	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу		
	I04	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів		
	I05	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів	Частка в сукупних валових кредитах: Резиденти	Депозитні корпорації
				Центральний банк
				Інші фінансові корпорації
				Сектор загального державного управління
				Нефінансові корпорації
		Інші сектори-резиденти		
		Частка в сукупних валових кредитах: Нерезиденти		
	I06	Рентабельність активів		
I07	Рентабельність власного капіталу			
I08	Співвідношення процентної маржі до валового доходу			
I09	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу			
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів			
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань			
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу			
Рекомендовані індикатори депозитних корпорацій	I13	Співвідношення капіталу до активів		
	I14	Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу		
	I15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів	Частка в сукупних валових кредитах: Внутрішня економіка	

Продовження табл. 2.3.

1	2	3	4
Рекомендовані індикатори депозитних корпорацій	I15	Частка в сукупних валових кредитах: Країни з розвинутою економікою, за винятком Китаю	
		Частка в сукупних валових кредитах: інші країни з економікою, що розвивається, включаючи Китай	Африка
			Центральна та Східна Європа
			Співдружність Незалежних Держав та Монголія
			Азія, включаючи Китай
			Ближній Схід
		Західна півкуля	
	I16	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	
	I17	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	
	I18	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	
	I19	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	
	I20	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	
I21	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)		
I22	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)		
I23	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів		
I24	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань		
I25	Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу		
Індикатори інших фінансових корпорацій	I26	Співвідношення активів до сукупних активів фінансової системи	
	I27	Співвідношення активів до ВВП	
Індикатори сектору нефінансових корпорацій	I28	Співвідношення загальної заборгованості до капіталу	
	I29	Рентабельність власного капіталу	
	I30	Прибуток до відсотків та основні витрати	
	I31	Чистий валютний ризик по акціям	
	I32	Кількість ініційованих процедур банкрутства	
Індикатори домогосподарств	I33	Співвідношення боргу домогосподарств до ВВП	
	I34	Обслуговування боргу домогосподарств та виплати основного доходу	
Індикатори ринкової ліквідності	I35	Середній спред Big-Ask на ринку цінних паперів	
	I36	Середньодобовий коефіцієнт обігу на ринку цінних паперів	
Індикатори ринку нерухомості	I37	Ціни на житлову нерухомість (зміна у відсотках за останні 12 місяців)	
	I38	Ціни на комерційну нерухомість (зміна у відсотках за останні 12 місяців)	
	I39	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість ⁸ до сукупних валових кредитів	
	I40	Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість ⁹ до сукупних валових кредитів	

Джерело: узагальнено автором за даними МВФ [382]

Зауважимо, що в Україні окремі показники фінансової стійкості вимірюються Національним банком України. Так, на офіційному сайті НБУ оприлюднюється інформація стосовно динаміки значень основних та рекомендованих індикаторів депозитних корпорацій, а також індикаторів ринку нерухомості. Інші групи індикаторів, такі як індикатори сектору нефінансових корпорацій, домогосподарств та індикатори ринкової ліквідності в Україні не розраховуються.

За даними Міжнародного валютного фонду [382], станом на 2018 р. 138 держав світу, у т.ч. всі країни G-20 регулярно повідомляють МВФ про значення показників фінансової стійкості (рис. 2.8).

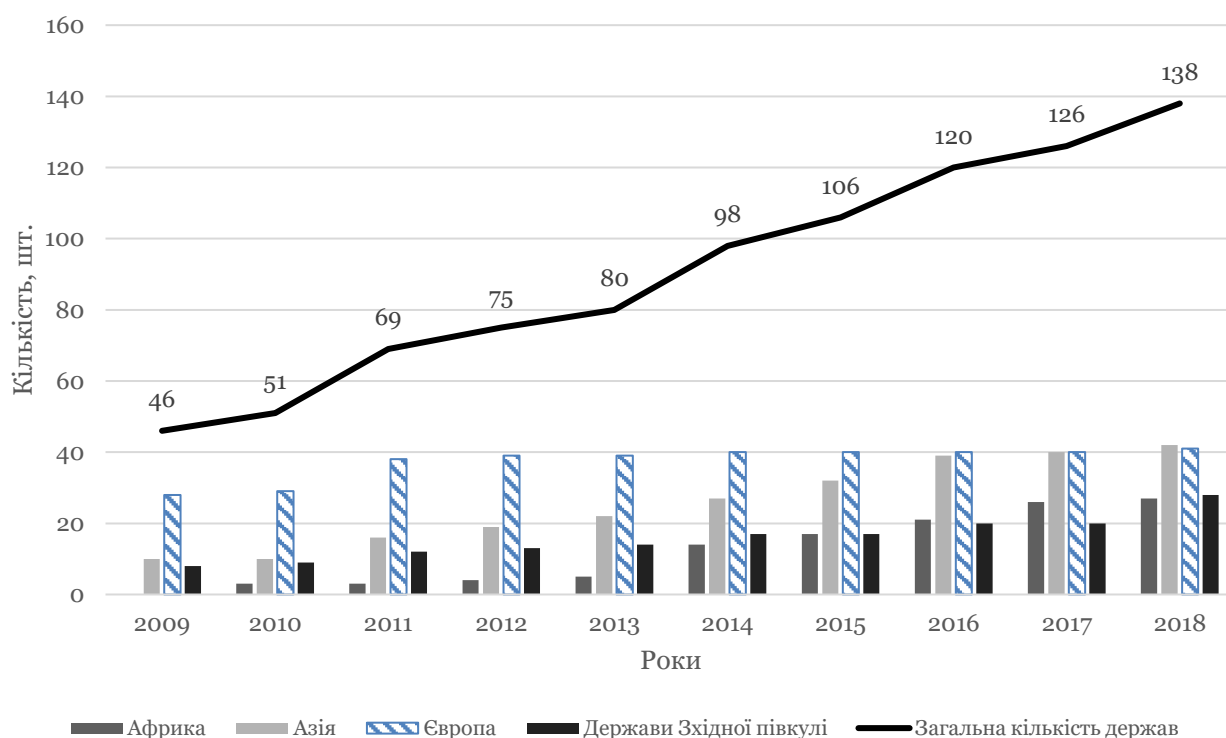

Рисунок 2.8 – Динаміка кількості країн, що надають звітність МВФ щодо фінансової стійкості

Джерело: узагальнено автором за даними Міжнародного валютного фонду [382]

Необхідно зазначити, що аналітики МВФ систематично оцінюють динаміку валового національного доходу на душу

населення країн, розподіляючи їх на три основні групи: *LIDC* (країни, що розвиваються, з низьким рівнем доходу: Бангладеш, Болівія, Ефіопія, Гана, Мозамбік, Уганда, Замбія та інші), *EDC* (країни, що розвиваються: Україна, Китай, Бразилія, Росія, Індія), *АС* (країни з розвинутою економікою: країни Західної Європи, США, Австралія, Канада). У країнах *LIDC* (59 країн світу, де проживає приблизно п'ята частина населення, однак, всього 4 % світового виробництва) значення валового національного доходу на душу населення не перевищує пороговий рівень. Фахівці МВФ також стверджують [415], що попри запроваджені програми боротьби з бідністю, фінансову допомогу від міжнародних фінансових організацій та інші заходи, спрямовані на підвищення рівня життя населення цих країн, боргова залежність цих країн, починаючи з 2012 року, зростає.

Важливою міжнародною організацією з питань забезпечення фінансової безпеки у світі вважаємо Раду з фінансової стабільності (*Financial Stability Board*), яка була створена на Пітсбурзькому саміті у квітні 2009 р. країнами Великої індустріальної двадцятки. Ця організація фактично була наступником Форуму фінансової стабільності (*Financial Stability Forum*), який функціонував з 1999 року. До складу Ради з фінансової стабільності на даному етапі входять: 24 держави, Європейський Союз, 4 Міжнародних фінансових інститути та 6 інших міжнародних комітетів та об'єднань.

Узагальнимо основні міжнародні організації та об'єднання, які комплексно або частково оцінюють стан фінансової безпеки держав, на рис. 2.9.

<p>Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board), Базель (Швейцарія)</p> <p><i>Членами є 24 держави світу, Європейський Союз, 4 Міжнародних фінансових інституту та 6 інших міжнародних комітетів та об'єднань</i></p>	<p>Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements (BIS)), Базель</p> <p><i>До складу входять: Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision); Комітет з глобальної фінансової системи (Committee on the Global Financial System); Комітет з питань платежів та ринкових інфраструктур (Committee on Payments and Market Infrastructures) та інші</i></p>
<p>Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund (IMF)), Вашингтон (США)</p> <p><i>Членами є 188 держав світу</i></p>	<p>Світовий банк (The World Bank), Вашингтон (США)</p> <p><i>До складу входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (International Bank for Reconstruction and Development), Міжнародна асоціація розвитку (International Development Association), Міжнародна фінансова корпорація (International Finance Corporation), Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (Multilateral Investment Guarantee Agency) та інші Вашингтон (США). 188 держав світу є членами Світового банку</i></p>
<p>Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), Париж (Франція)</p> <p><i>36 держав світу є членами Організації економічного співробітництва та розвитку</i></p>	<p>Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)), Париж (Франція)</p> <p><i>Членами FATF є 36 держав світу та 2 міжнародні організації (Європейська комісія, Рада співробітництва арабських держав). Крім того, 2 країни (Індонезія і Саудівська Аравія) та 23 організації є спостерігачами</i></p>
<p>9 регіональних груп за типом FATF</p> <p><i>Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, Москва (Росія), Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism), Страсбург (Франція) та інші</i></p>	<p>Група Егмонт (Egmont Group)</p> <p><i>Членами є підрозділи фінансової розвідки 158 країн світу, у т. ч. України</i></p>
<p>Арабський валютний фонд (Arab Monetary Fund), Абу-Дабі (Об'єднані Арабські Емірати)</p> <p><i>Членами є 28 країн світу</i></p>	<p>Новий банк розвитку БРІКС, Шанхай (Китай)</p> <p><i>Членами є Бразилія, Росія, Індія, Китай і ПАР</i></p>

Рисунок 2.9 – Основні міжнародні організації та об'єднання, які комплексно або частково оцінюють стан фінансової безпеки держав

Джерело: узагальнено автором

До групи Світового банку зараз входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Міжнародна асоціація розвитку; Міжнародна фінансова корпорація; Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів; Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій. На даному етапі 188 держав світу є членами Світового банку, який є однією з найбільших організацій, які надають фінансові позики та консультаційну допомогу з метою

розвитку держав, покращення життя найбідніших. Так, Світовий банк для здійснення глибокого аналізу держав та особливостей їх розвитку систематично збирає інформацію для розрахунку індикаторів світового розвитку. База цих індикаторів формується з офіційних джерел та містить важливі дані глобального розвитку. База містить понад 800 показників у різних сферах розвитку держав.

Значна частина показників, які аналізуються у Світовому банку, є фінансовими показниками розвитку держав, за допомогою яких також можна оцінювати рівень фінансової безпеки держави та здійснювати прогнозування майбутнього розвитку фінансової системи.

Педченко Н., Стрілець В. та Лугівська Л. комплексно проаналізували у своєму дослідженні методики аналізу стану боргової безпеки держави, які у т. ч. використовуються провідними міжнародними фінансовими організаціями [179]. Автори зазначають, що економістами Світового банку аналізується переважно зовнішній борг держави, обсяг якого порівнюється з певними показниками її економічного розвитку.

Так, узагальнимо основні фінансові індикатори світового розвитку Світового банку (рис. 2.10).

Також використовуються певні критерії або правила, серед яких наступні:

- фінансові ресурси, отримані держави внаслідок зовнішніх запозичень, мають бути спрямовані у продуктивну сферу;
- різниця між заощадженнями та інвестиціями держави має бути не меншою суми відсотків за минулими запозиченнями;
- забезпечення достатнього рівня кредитоспроможності та зниження «суверенного ризику» [179, с. 107].

Співвідношення бідного населення до загальної кількості з урахуванням національних особливостей	Співвідношення бідного населення (з рівнем доходу, що не перевищує 1,9 \$ на день) до загальної кількості населення	Валовий внутрішній продукт
Валовий національний дохід (в абсолютних показниках та в розрахунку на душу населення)	Питома вага доходу або споживання, що припадає на 20 % населення з найнижчим рівнем доходів	Темпи росту ВВП
Питома вага сільського, лісного господарства та риболовлі у ВВП	Питома вага промисловості у ВВП	Інфляція
Експорт та імпорт (у % від ВВП)	Валове нагромадження (валові внутрішні інвестиції) (у % від ВВП)	Податкові відрахування (у % від ВВП)
Внутрішній кредит, наданих фінансовим сектором (у % від ВВП)	Зовнішній борг (в абсолютних показниках) та загальний обсяг його обслуговування (у % від експорту)	
Особисті грошові перекази	Прямі іноземні інвестиції	Чиста допомога з метою розвитку

Рисунок 2.10 – Основні фінансові індикатори Світового банку

Джерело: узагальнено автором

Також у процесі оцінки стану боргової безпеки держави фахівцями Світового банку використовувалась Мінімальна стандартна модель Світового банку (Додаток Е), в якій аналізувались різні індикатори; співвідношення валового зовнішнього боргу до інших показників (експорту товарів і послуг, валового національного доходу); загальних платежів з обслуговування боргу до інших показників; міжнародних резервів до імпорту, валового зовнішнього боргу та інші. Аналогічно до методики оцінки стану боргової безпеки, затвердженої в Україні, індикатори Світового банку мали певні порогові значення, перевищення яких мало сигналізувати про поглиблення кризових явищ та нестабільності в державі. Прогнозна точність такої оцінки не завжди відповідала реальному стану боргової безпеки, що обґрунтовує висновок, що ця система показників може розглядатися тільки основа оцінки рівня боргової безпеки держави, у процесі якої мають бути враховані також інші специфічні особливості розвитку економіки певної держави.

У процесі подальшого розвитку системи оцінювання боргового тягаря держави експертами Світового банку розроблено нову методологію, в якій враховується не тільки номінальна величина

заборгованості, але і її поточна величина по поточній ставці (дисконтна вартість). Відповідно до цієї методології оцінки, починаючи з 2004 року, аналізуються співвідношення поточної вартості обслуговування боргу до ВВП (враховується те, що ВВП – узагальнювальний показник формування доходу держави) та експорту (враховується те, що саме експорт забезпечує надходження валюти для обслуговування боргу).

Критичний рівень для першого показника становив 80 %, для другого – 220 %, перевищення яких сигналізувало про надмірну заборгованість держави. Також держава розглядалась як країна з помірною заборгованістю, коли значення цих двох показників перевищує 3/5 визначеного критичного рівня, тобто 48 % – для 1 показника та 132 % – для другого. В усіх інших ситуаціях рівень державної заборгованості вважався низьким. Важливою частиною оцінки фінансової безпеки держав Світовим банком, на нашу думку, було поєднання класифікації країн за рівнем доходу (низький, нижче середнього, вище середнього та високий) та за рівнем зовнішнього боргу (високий, середній, низький), однак, починаючи з 2006 р., класифікація країн за рівнем заборгованості Світовим банком також не проводиться.

Порогові значення ВНД на душу населення для кожної з груп країн систематично оновлюються, а сам індикатор визначається за допомогою методу Атласу Світового банку. Так, у 2019 році затверджені наступні критерії (аналізується 2017 рік):

– низький рівень доходу: менше як 995 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 34 країни світу, серед яких Афганістан, Чад, Ефіопія, Руанда, Сирійська Арабська Республіка, Таджикистан, Зімбабве та інші;

– рівень доходу нижче середнього: 996-3895 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 47 країн світу, серед яких Камбоджа, Індія, Молдова, Індонезія, Україна, Узбекистан, Зімбабве, Папуа Нова Гвінея та інші;

– рівень доходу вище середнього: 3896-12055 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 56 країн світу,

серед яких Армения, Білорусь, Бразилія, Китай, Болгарія, Казахстан, Росія, Румунія та інші;

– високий рівень доходу: понад 12056 дол. США. У 2019 р. на підставі даних 2017 р. до цієї категорії включено 81 країну світу, серед яких Аргентина, Бельгія, Канада, Хорватія, Норвегія, Японія, Словенія, Іспанія, США, Швеція, Швейцарія та інші (Додаток Ж).

Ми узагальнили зміни критеріїв розподілу країн за рівнем доходу, які застосовувались Світовим банком протягом 1989-2019 рр., у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 Динаміка критеріїв розподілу країн за групами відповідно до рівня ВНД на душу населення

Календарний рік, в якому затверджено критерії	Календарний рік, дані якого аналізувались	ВНД на душу населення, дол. США			
		Низький рівень доходу	Рівень доходу нижче середнього	Рівень доходу вище середнього	Високий рівень доходу
1989	1987	≤ 480	481-1,940	1,941-6,000	> 6,000
1990	1988	≤ 545	546-2,200	2,201-6,000	> 6,000
1991	1989	≤ 580	581-2,335	2,336-6,000	> 6,000
1992	1990	≤ 610	611-2,465	2,466-7,620	> 7,620
1993	1991	≤ 630	636-2,555	2,556-7,910	> 7,910
1994	1992	≤ 675	676-2,695	2,696-8,355	> 8,355
1995	1993	≤ 695	696-2,785	2,786-8,625	> 8,625
1996	1994	≤ 725	726-2,895	2,896-8,955	> 8,955
1997	1995	≤ 765	766-3,035	3,036-9,385	> 9,385
1998	1996	≤ 785	786-3,115	3,116-9,645	> 9,645
1999	1997	≤ 785	786-3,125	3,126-9,655	> 9,655
2000	1998	≤ 760	761-3,030	3,031-9,360	> 9,360
2001	1999	≤ 755	756-2,995	2,996-9,265	> 9,265
2002	2000	≤ 755	756-2,995	2,996-9,265	> 9,265
2003	2001	≤ 745	745-2,975	2,976-9,205	> 9,205
2004	2002	≤ 735	736-2,935	2,936-9,075	> 9,075
2005	2003	≤ 765	766-3,035	3,036-9,385	> 9,385
2006	2004	≤ 825	826-3,255	3,256-10,065	> 10,065
2007	2005	≤ 875	876-3,465	3,466-10,725	> 10,725
2008	2006	≤ 905	906-3,595	3,596-11,115	> 11,115
2009	2007	≤ 935	936-3,705	3,706-11,455	> 11,455
2010	2008	≤ 975	976-3,855	3,856-11,905	> 11,905
2011	2009	≤ 995	996-3,945	3,946-12,195	> 12,195
2012	2010	≤ 1,005	1,006-3,975	3,976-12,275	> 12,275
2013	2011	≤ 1,025	1,026-4,035	4,036-12,475	> 12,475
2014	2012	≤ 1,035	1,036-4,085	4,086-12,615	> 12,615
2015	2013	≤ 1,045	1,046-4,125	4,126-12,745	> 12,745
2016	2014	≤ 1,045	1,046-4,125	4,126-12,735	> 12,735
2017	2015	≤ 1,025	1,026-4,035	4,036-12,475	> 12,475
2018	2016	≤ 1,005	1,006-3,955	3,956-12,235	> 12,235
2019	2017	≤ 995	996-3,895	3,895-12,055	> 12,055

Джерело: узагальнено автором за даними [420]

Важливо також зазначити, що 39 найбідніших країн, що мають значну заборгованість (33 африканські країни, що розташовані на південь від Сахари, 5 країн Латинської Америки та Афганістан, який розташовано в Азії), у 1996 р. за ініціативою Світового банку та МВФ об'єднано у групу *HIPC (Heavily indebted poor countries)*. Метою такого об'єднання було надання допомоги бідним країнам, які мають зовнішній борг, управління яким не може відбуватись традиційними інструментами. За станом на 2017 р. 36 з 39 країн *HIPC* отримали повне списання свого зовнішнього боргу від Світового банку, МВФ та більшості інших кредиторів.

Проаналізуємо іноземний досвід стосовно методичних підходів до оцінки стану фінансової безпеки держави.

Так, у Франції застосовують індикатори тривоги – показники максимального рівня відхилення певних економічних або фінансових величин від їх оптимального значення, які фактично є засобом оцінки розвитку економіки. Серед індикаторів тривоги два є показниками саме фінансової безпеки: виробничі інвестиції (показник за рік не перевищує 2,5 %) та ціни (інфляція: рівень показника більш ніж на 1 % перевищує середній показник у країнах-партнерах протягом 3-х місяців поспіль). Вважаємо, що цей досвід може бути використаний в умовах України у процесі розроблення експрес-підходу (сигнального підходу, стрес-тестування) до оцінки стану фінансової безпеки держави.

Субботович Ю. та Андропова О. звертають увагу на те, що в Німеччині з метою зміцнення стану боргової безпеки держави в Конституції законодавчо затверджено кількісні обмеження щодо поповнення внаслідок запозичень державного бюджету [294]. Так, загальний обсяг кредитних коштів держави, які залучаються з метою фінансування дефіциту бюджету протягом року, не може перевищувати індикативних бюджетних показників інвестиційних витрат.

У Казахстані фінансова стабільність оцінюється за допомогою особливої методики «Карта оцінки ризиків», що містить 57

індикаторів (індикатори зовнішнього світу, боргового навантаження, банківської безпеки, монетарної і фіскальної політики, резервів країни, транскордонних потоків капіталу) та базується на оцінці банківського, зовнішнього і реального секторів економіки [294, с. 222].

ООН як глобальна міжнародна організація також аналізує показники фінансової безпеки та інші фінансові показники різних держав світу. На сайті *InData* показники, які аналізуються ООН, узагальнюються для загального користування. Так, основними фінансовими показниками, які характеризують стан фінансової безпеки держав світу та враховуються ООН, є: ВВП (в абсолютних показниках та у розрахунку на душу населення); темпи росту ВВП; сільське господарство та промисловість (у % від валової доданої вартості); інфляція; експорт, імпорт, торговельний та платіжний баланс.

Світовий банк та ООН використовують класифікацію країн, в основі якої показник ВНД на душу населення, тобто середній індикатор доходу, який, на наше переконання, не висвітлює нерівність в доходах та особистий рівень життя населення. Вважаємо, що індикатор ВНД на душу населення є об'єктивним для оцінювання рівня фінансової безпеки держави або глобального фінансового простору, однак, стосовно фінансової безпеки домогосподарств або населення цей показник не може надати реальну картину загального розвитку.

Саме тому Світовий банк та ООН також розраховують індекс людського розвитку, який включає, окрім ВВП на душу населення, рівень освіти та очікувану тривалість життя. Австралія, Норвегія та Швейцарія мають найвищі значення даного індикатору, тоді як Нігер, Центральноафриканська республіка та Південний Судан – найнижчі. Фактично цей показник, який об'єднує економічні та соціальні фактори, є найкращим індикатором розвитку, який свідчить про те, наскільки ефективно населення певної країни може отримати вигоду від свого економічного розвитку.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальні основи моніторингу фінансової безпеки України

Основною методикою, яка у законодавчо-нормативному просторі висвітлює механізми оцінки фінансової безпеки України, є Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [252], які затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277, мають «інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер і не є обов'язковою» [252].

Вищезгадані рекомендації висвітлюють методику, за допомогою якої кількісно оцінюється стан економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки як її пріоритетної складової. Методика визначає перелік індикаторів, їхні оптимальні, задовільні, незадовільні, небезпечні та критичні значення, а також механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки та її складових [252]. Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз і застосовуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності [252]. Відповідно, дану методику [252] доцільно використовувати для моніторингу окремих складових фінансової безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних загроз у фінансовій сфері [269, с.224-230].

Для оцінки рівня фінансової безпеки пропонується оцінити стан її складових (їх інтегральних індексів) за допомогою аналізу

значень комплексу індикаторів, відібраних за принципами достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності. Так, наприклад, боргова безпека України відповідно до Методики [252] характеризується сукупністю 5 чисельних показників, яку можна висвітлити у вигляді вектора $\overline{DS}_j = \{x_{1j}, x_{2j}, x_{3j}, x_{4j}, x_{5j}\}$. Комплекс індикаторів (складники вектора) частково базується на статистичних даних, а частково – на даних, отриманих методом експертної оцінки.

Індикатори стану фінансової безпеки країни – це взаємопов'язані показники стану фінансової системи, які в кількісному вираженні висвітлюють рівень загроз, мають високу чутливість і велику сигнальну здатність попереджати дослідників, державу та суб'єктів ринку про можливі загрози у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації, прийняттям управлінських рішень у сфері фінансової політики [269, с. 224-230].

Зауважимо, що для кожного з індикаторів стану фінансової безпеки, множина яких поділена на три типи залежно від їх економічного змісту (стимулятори (С), дестимулятори (В), змішані (А) (табл. 3.1), визначено діапазони характеристичних значень.

Таблиця 3.1 Класифікація індикаторів стану фінансової безпеки України

Стимулятори	Дестимулятори
індикатори, що характеризуються наявністю прямого зв'язку між інтегральною оцінкою та значеннями таких показників-стимуляторів	індикатори, що характеризуються наявністю зворотного зв'язку між інтегральною оцінкою та значеннями таких показників-дестимуляторів
Індикатори змішаного впливу	
Індикатори, вплив яких на фінансову безпеку є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор	

Джерело: узагальнено автором на основі [252]

Враховуючи те, що складники вектора повинні бути безрозмірними величинами, отримані значення системи індикаторів, які мають різні розмірності та є різноспрямованими, надалі приводяться до єдиної розмірності тлумачень та

інформаційної односпрямованості шляхом нормування індикаторів різних розмірностей, тобто переведення у безрозмірні величини до діапазону $[0,1]$. Нормування надає можливість зіставлення абсолютно різних індикаторів та може відбуватись різними методами, що ґрунтуються на порівнянні абсолютних значень індикаторів з певними величинами (оптимальними, максимальними, мінімальними, пороговими).

У Методиці [252] для нормування індикаторів стану підсистем фінансової безпеки пропонується застосовувати метод нормування – відносно розмаху варіації (3.1).

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}; B: y_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \quad (3.1)$$

де С – індикатор-стимулятор;

В – індикатор-дестимулятор;

y_{ij} – нормоване значення і-го індикатора безпекового стану у j періоді;

x_{max}, x_{min} – порогові значення і-го індикатора безпекового стану у відповідному діапазоні характеристичних значень.

Так, нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали [252]. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 % [252]. Отже, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення [252].

Для визначення порогових значень певного діапазону значень індикаторів стану фінансової безпеки можливо використовувати наступні методи: макроекономічних моделей; функціональних залежностей; нелінійної динаміки; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок; законодавчий підхід.

Як зазначає Ю. Харазішвілі [319], метод нормування відносно розмаху варіації не повною мірою характеризує варіацію ознаки через те, що метод не враховує частот та всіх значень досліджуваної ознаки, що є проміжними між пороговими у даному діапазоні характеристичних значень. Так, показник розмаху варіації фактично залежить лише від порогових значень діапазону, які можуть виявитись недостатньо типовими, що в результаті суттєво звужує сферу ефективного практичного застосування показника розмаху варіації. Це зауваження залишає відкритим питання удосконалення методів нормування індикаторів стану фінансової безпеки при визначенні інтегрального індексу. Також у процесі нормування індикаторів стану фінансової безпеки України можливо використовувати простіший метод у порівнянні методом нормування відносно розмаху варіації – метод еталонного коефіцієнта (3.2).

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij}}{k}, k \geq x_{max}; B: y_{ij} = \frac{k}{x_{ij}}, k \leq x_{min} \quad (3.2)$$

Однак, при застосуванні цього методу нормування індикаторів стану фінансової безпеки виникає питання стосовно обрання еталонного коефіцієнта k . Так, при використанні середнього значення сукупності як коефіцієнта k значення нормованих індикаторів можуть перевищити 1, що порушує необхідність дотримання показників у діапазоні $[0;1]$, а по друге, враховуючи наявну тенденцію суттєвого погіршення значень індикаторів стану фінансової безпеки, їх середнє значення, на нашу думку, не може розглядатися як певний об'єктивний показник для порівняння.

Методика розрахунку стану економічної безпеки [252] пропонує для використання також коефіцієнти вагомості для кожного з індикаторів, які чисельно характеризують його важливість у порівнянні з іншими індикаторами. Так, визначені нормовані індикатори фінансової безпеки узагальнюються за допомогою коефіцієнтів вагомості в інтегральному значенні

фінансової безпеки держави в цілому. Виникає питання стосовно того, якими методами може визначатися важливість конкретного індикатора, тобто як розраховуються коефіцієнти вагомості. Найчастіше вони визначаються за допомогою доволі суб'єктивних експертних оцінок (у т. ч. метод попарних порівнянь), що може суттєво знижувати результативність оцінювання рівня фінансової безпеки. На нашу думку, коефіцієнти вагомості мають систематично переглядатись в умовах зміни економічної ситуації у світі та структурних змін національної економіки.

Враховуючи наявність певних недоліків методу експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів стану фінансової безпеки доцільно використовувати інші формалізовані методи, позбавлені суб'єктивізму, а саме: ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання.

Після визначення коефіцієнтів вагомості використовується «лінійна згортка» (метод зважених сум, адитивна функція корисності) шляхом формування суми критеріїв, помножених на певний коефіцієнт вагомості (3.3).

$$FS_j = \sum_{i=1}^n a_i y_{ij}, \text{ де } \sum_{i=1}^n a_i = 1 \quad \text{і} \quad a_i \geq 1, \quad (3.3)$$

де FS_j – рівень фінансової безпеки України у j періоді;

a_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора стану фінансової безпеки держави.

Вважаємо влучною наукову позицію Ю. Харазішвілі стосовно наявності певних недоліків застосування найпоширенішої адитивної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки [319], а саме значущість інтегрального показника стану фінансової безпеки за умови нульових даних окремих індикаторів, а також компенсування значення інтегрального показника по певних індикаторах за рахунок інших.

Методика, запропонована Міністерством економічного розвитку і торгівлі, яке у 2019 році об'єднано з Міністерством аграрної політики та продовольства та перейменовано

у Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, має рад суттєвих недоліків для практичного застосування, а саме:

1. Розширений перелік індикаторів стану економічної та, відповідно, фінансової безпеки як її важливої складової, ускладнює процес моніторингу стану безпеки та може використовуватись як базовий виключно для розрахунку щорічного інтегрального показника безпеки, тоді як здійснення оперативного аналізу є майже неможливим через затверджену періодичність оприлюднення більшості запропонованих індикаторів та специфіку застосовуваних показників.

2. Рекомендаційний характер даного методичного підходу майже знецінює результати аналізу, отримані у процесі його застосування. Так, коректування стратегії національної безпеки може відбуватися без обов'язкового врахування результатів аналізу стану економічної та, відповідно, фінансової безпеки.

3. Стан тіньової економіки у процесі визначення стану фінансової безпеки держави майже не враховується. Так, індикатор обсягів виведеного капіталу розраховується за спрощеною методикою, виключно на підставі даних національних рахунків, що підтверджується відповіддю за підписом заступника міністра на запит щодо публічної інформації. Враховуючи суттєву тінізацію економіки та її значний вплив на рівень фінансової безпеки України, що доведено у процесі подальших досліджень, вважаємо, що цей недолік є суттєвим.

4. Корупційна складова, як і рівень тінізації економіки держави, у процесі розрахунку стану фінансової безпеки держави не враховується. У процесі дослідження нами доведено, що рівень сприйняття корупції значно впливає на стан фінансової безпеки держави, відповідно, цей аспект має бути представлено серед показників, які сигналізують про стан фінансової безпеки держави.

5. Наведений перелік індикаторів, по перше, виключає можливість їх застосування в якості базового для порівняння стану фінансової безпеки регіонів, а, по друге, виключає можливість його

застосування для аналізу та подальшого порівняння результатів щодо стану фінансової безпеки різних держав, на що також наголошує у своєму дослідженні І. О. Губарева [63].

Коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки України – це кількісні показники впливу певного індикатора на загальний рівень підсистем фінансової безпеки у порівнянні з іншими індикаторами. Використовуються коефіцієнти вагомості у процесі лінійної згортки або отримання мультиплікативної форми інтегральних індексів підсистем фінансової безпеки (банківська, боргова, бюджетна, грошово-кредитна безпеки та ін.) та надалі узагальненого показника рівня фінансової безпеки держави в цілому [208].

У методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [252], яка має «інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер і не є обов'язковою» коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки України вже розраховані шляхом експертної оцінки.

Комплекс експертних методів, у т. ч. методи парних порівнянь і визначення відносних пріоритетів, метод Делфі, комісії, відстороненого оцінювання та інші, на нашу думку, мають ряд суттєвих недоліків для застосування у процесі визначення вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки.

По-перше, експертні методи характеризуються високим рівнем суб'єктивізму, що негативно впливає на практичну цінність та значущість отриманих результатів [208].

По-друге, коефіцієнти вагомості – величини, що мають систематично переглядатись в умовах структурних змін в економіці країни, збільшення ступеня відкритості економік та інших змін факторів впливу на рівень фінансової безпеки. Зазначимо, що коефіцієнти вагомості індикаторів стану фінансової безпеки не переглядались з 2013 року, тобто жодного разу після фактичного затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. На нашу думку, це суттєвий недолік

методичних рекомендацій [252], який може негативно вплинути на результати аналізу.

По-третє, враховуючи те, що $a_i \geq 0$ та $\sum_{i=1}^n a_i = 1$ (де a_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора стану фінансової безпеки; n – кількість індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки), найчастіше значення вагових коефіцієнтів перебувають у діапазоні $[0,05;0,25]$, що суттєво ускладнює їх визначення експертними методами.

Відповідно, методи експертної оцінки не можна вважати оптимальними у процесі розрахунку вагових коефіцієнтів стану фінансової безпеки держави.

Необхідні формалізовані, позбавлені суб'єктивізму методи, застосування яких дозволить уникнути наявних недоліків методів експертної оцінки [208].

Узагальнимо індикатори стану фінансової безпеки держави, які пропонуються для використання вітчизняним законодавством [252], у табл. 3.2.

Таблиця 3.2 Комплекс показників стану фінансової безпеки України

Індикатор	Методика розрахунку	Примітки
1	2	3
Банківська безпека		
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	$\frac{LA_0}{LA} \times 100\%$	LA_0 – прострочена заборгованість за кредитами, млн грн; LA – кредити надані резидентам України, млн грн; LAC – кредити надані резидентам України в іноземній валюті, млн грн;
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	$\frac{LAC}{RDC} \times 100\%$	RDC – депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів в іноземній валюті, млн грн;
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	$\frac{FC}{BC} \times 100\%$	FC – іноземний капітал у статутному капіталі банків, млн грн; BC – статутний капітал банків, млн грн
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	$\frac{LA_{1-5} + LA_{>5}}{RD_{1-5} + RD_{>5}}$	LA_{1-5} – кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн грн; $LA_{>5}$ – кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн грн; RD_{1-5} – депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 5 років, млн грн; $RD_{>5}$ – депозити, залучені від резидентів строком понад 5 років, млн грн
Рентабельність активів, %	$\frac{BP}{AV_a} \times 100\%$	BP – банківський прибуток після оподаткування, млн грн; AV_a – середня вартість банківських активів, млн грн

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	$\frac{AL}{L_{st}} \times 100\%$	AL – ліквідні активи, млн грн; L_{st} – короткострокові зобов'язання, млн грн
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	$\frac{BA_5}{BA} \times 100\%$	BA_5 – обсяг активів 5-ти найбільших за розмірами активів банків, млн грн; BA – активи банків, млн грн
Безпека небанківського фінансового ринку		
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	$\frac{GIP}{GDP} \times 100\%$	GIP – валові страхові премії, млн грн; GDP – ВВП, млн грн
Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП	$\frac{CSE}{GDP} \times 100\%$	CSE – грошова оцінка капіталу, що обертається на фондових біржах у вигляді акцій, млн грн;
Рівень волатильності індексу Першої фондової торговельної системи, кількість критичних відхилень (-10 %)	$\sum_{t=1}^T K_i$ $K_i = \begin{cases} 0, T_p \text{ ПФТС} \geq 90\% \\ 1, T_p \text{ ПФТС} < 90\% \end{cases}$ $T_p \text{ ПФТС} = \frac{\text{індекс ПФТС}_t}{\text{індекс ПФТС}_{t-1}} \times 100\%$ де t – кожна п'ятниця періоду;	
Частка надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	$\frac{IP_3}{IP} \times 100\%$	IP_3 – обсяг надходжень страхових премій 3-х найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн грн; IP – загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн;
Боргова безпека		
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків	$\frac{SD}{GDP} \times 100\%$	SD – обсяг державного та гарантованого боргу, млн грн
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків	$\frac{GED \times AR_{UAN}}{GDP} \times 100\%$	GED – обсяг валового зовнішнього боргу, млн дол. США; AR_{UAN} – середній курс гривні до долара США;
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	$\frac{\sum_{n=1}^N IB}{n}$	IB – дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку; n – кількість періодів;
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна	середньозважений спред єврооблігацій України до прибутковості облігацій Казначейства США	
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	$\frac{RA}{GED} \times 100\%$	RA – обсяг офіційних резервних активів, млн дол. США;
Бюджетна безпека		
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	$\frac{SB_d}{GDP} \times 100\%$	SB_d – дефіцит державного бюджету, млн грн;
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП	$\frac{SA_d - CB_d}{GDP} \times 100\%$	SA_d – дефіцит сектору загально-державного управління, млн грн; CB_d – дефіцит зведеного бюджету, млн грн;
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	$\frac{CB_r}{GDP} \times 100\%$	CB_r – доходи зведеного бюджету, млн грн;
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків	$\frac{SB_s + SB_r}{SBR} \times 100\%$	SB_s – обслуговування державного боргу, млн грн; SB_r – погашення державного боргу, млн грн; SBR – доходи державного бюджету, млн гривень;

Продовження табл. 3.2

1	2	3
Валютна безпека		
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період	$\frac{AR_{UAN n}}{AR_{UAN n-1}}$	$AR_{UAN n}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період; $AR_{UAN n-1}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період;
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн	$AR_{UAN fn} - FC_{UAN fn}$	$AR_{UAN fn}$ – офіційний курс національної грошової одиниці до долара США; $FC_{UAN fn}$ – форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту	$\frac{IR}{AIL}$	IR – міжнародні резерви України, млн дол. США; AIL – середньомісячний рівень імпорту, млн дол. США;
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %	$\frac{LA_{fc}}{LA} \times 100\%$	LA_{fc} – кредити, надані резидентам у іноземній валюті, млн грн
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд. доларів США	$C_{sp} - C_{bp}$	C_{sp} – обсяг валюти, проданої населенню, млрд дол. США; C_{bp} – обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд дол. США;
Рівень доларизації грошової маси, відсотків	(переказні депозити в іноземній валюті, млн. гривень + інші депозити в іноземній валюті, млн гривень + цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн гривень) / грошова маса (M_3) x 100	
Грошово-кредитна безпека		
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %	$\frac{M_0}{M_3}$	M_0 – готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями, млн грн M_3 – грошовий агрегат (грошова маса), млн грн
Різниця між процентними ставками за кредитами та процентними ставками за депозитами (крім НБУ), % пунктів	$LA_{\%} - RD_{\%}$	$LA_{\%}$ – процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, % $RD_{\%}$ – процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % пунктів	$LA_{\%сеп.} - CPI$	$LA_{\%сеп.}$ – середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, % CPI – індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам	$\frac{LA_{hh}}{LA} \times 100\%$	LA_{hh} – споживчі кредити, надані домогосподарствам;
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), %	$\frac{\frac{LA_{>5fc}}{AR_{UAN n}/AR_{UAN n-1}} + LA_{UAH}}{LA} \times 100\%$	$LA_{>5fc}$ – кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років; LA_{UAH} – кредити, надані в національній валюті на термін понад 5 років;
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США		

Джерело: узагальнено автором на основі [252]

Переконані, що аналіз індикаторів стану фінансової безпеки держави як основних кількісних показників умов, в яких функціонує фінансова система держави, надає підстави стверджувати щодо ступеня впливу дії внутрішніх та зовнішніх загроз на дану складну систему і створення сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку, а також сигналізує не тільки про стан підсистем фінансової безпеки, але і специфіку відповідного рівня управління (домогосподарств, суб'єктів господарювання, галузей економіки, регіонів та в цілому держави).

Отже, систематизувавши концептуальні основи моніторингу фінансової безпеки держави, нами сформовано наступні висновки:

1. Проаналізовано переваги й недоліки методики розрахунку рівня економічної безпеки України [200], затвердженої Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, яка визначає перелік індикаторів різних типів залежно від їх економічного змісту, їхні характеристичні значення, а також механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки та її складових шляхом приведення значень розрахованих індикаторів до розмірності тлумачень та інформаційної односпрямованості шляхом нормування. Порівняно методи, за допомогою яких може бути здійснено нормування індикаторів (метод нормування – відносно розмаху варіації; метод еталонного коефіцієнта), методи, для визначення порогових значень певного індикатора (макроекономічних моделей; функціональних залежностей; нелінійної динаміки; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок; законодавчий підхід); методи розрахунку вагових коефіцієнтів, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами (метод експертних оцінок, у т.ч. метод попарних порівнянь і визначення відносних пріоритетів, метод Делфі, комісії, відстороненого оцінювання; метод теорії чутливості; ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання), методи розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки (метод зважених сум (адитивна функція корисності); мультиплікативна форма інтегрального показника).

2. Узагальнено недоліки методики розрахунку рівня економічної безпеки України, які можуть призвести до некоректних результатів її практичного застосування та, відповідно, висновків, зроблених на їх основі, а саме:

– розширений перелік індикаторів фінансової безпеки ускладнює процес моніторингу стану безпеки та може використовуватись як базовий виключно для розрахунку щорічного інтегрального показника безпеки, тоді як здійснення оперативного аналізу суттєво ускладнюється через затверджену періодичність оприлюднення більшості запропонованих індикаторів й специфіку застосовуваних показників;

– рекомендаційний характер даної методики майже знецінює результати аналізу, отримані в результаті його застосування. Так, коректування стратегії національної безпеки відбувається без обов'язкового врахування результатів аналізу стану фінансової безпеки;

– у процесі визначення стану фінансової безпеки держави практично не враховується динаміка тіньової економіки, вплив якої на рівень фінансової безпеки України є математично доведеним. Так, індикатор обсягів виведеного капіталу розраховується за спрощеною методикою виключно на підставі даних національних рахунків, що підтверджується відповіддю за підписом заступника міністра на запит щодо публічної інформації;

– у процесі визначення стану фінансової безпеки держави не враховується корупційна складова. У процесі дослідження нами доведено, що рівень сприйняття корупції значно впливає на стан фінансової безпеки держави, відповідно, цей аспект має бути представлено серед показників, які сигналізують про стан фінансової безпеки держави;

– застосування адитивної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки може призвести до значущості даного показника за умови нульових даних окремих індикаторів, крім того, значення інтегрального індексу компенсується по певних індикаторах за рахунок інших;

– нормування індикаторів стану фінансової безпеки України, що відбувається з метою їх приведення до розмірності тлумачень та інформаційної односпрямованості, відбувається виключно на основі методу нормування – відносно розмаху варіації, однак, характеристика варіації ознаки, отримана на основі цього методу, не може характеризуватись об'єктивністю через те, що показник розмаху варіації повністю залежить від порогових значень певного діапазону, які можуть виявитись недостатньо типовими, що в результаті суттєво звужує сферу практичного застосування показника розмаху варіації;

– коефіцієнти вагомості для певного індикатора визначаються за допомогою доволі суб'єктивних експертних оцінок, що може суттєво знижувати результативність оцінювання рівня фінансової безпеки. Крім того, значення коефіцієнтів вагомості не переглядається в умовах зміни економічної ситуації у світі та структурних змін національної економіки;

– наведений перелік індикаторів виключає можливість їх застосування в якості базового для порівняння стану фінансової безпеки регіонів та для аналізу стану фінансової безпеки різних держав.

3.2. Аналіз стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку

Дотримуючись обґрунтованої позиції, що фінансова безпека держави структурно складається з трьох частин: кібернетична безпека фінансового сектору, безпека державних фінансів та безпека фінансового ринку, з'являються підстави оцінити динаміку та стан підсистем зазначених структурних елементів фінансової безпеки.

Безпека державних фінансів умовно розподіляється на бюджетну, боргову, валютну та виокремлену нами податкову безпеку держави. Взявши зазначене за основу, проаналізуємо, який

стан цих підсистем був протягом 2009-2018 рр., використовуючи Методику [252].

Рівень фінансової безпеки України в сучасних реаліях фінансової політики держави суттєво залежить від показників боргової безпеки та боргового навантаження. Відкритість національної економіки поряд з наявними тенденціями зростання боргових зобов'язань вимагає комплексного аналізу стану боргової безпеки та його впливу на рівень фінансової безпеки України.

Питання аналізу стану боргової безпеки України досліджувалось у працях О. Вишневської, Я. Машевської, В. Клименко [43], Н. Євтушенко, В. Виноградні [82], Г. Котіної, М. Степури, П. Кондро [120], О. Олійника, І. Сідельнікової [170], Н. Фатюхи, Т. Журавльової [307] та інших дослідників. Зазначимо, що в умовах критичних значень індикаторів стану боргової безпеки держави аналіз тенденцій її стану зберігає свою актуальність.

Омельченко Л. та Суміна І. зазначають, що у боргову безпеку держави доцільно розглядати як оптимальне співвідношення між запозиченнями (внутрішніми та зовнішніми) з урахуванням певних показників, таких як вартість обслуговування та сумарний обсяг державного боргу [171].

Проаналізуємо значення вищезазначених індикаторів у 2009-2018 рр. та узагальнимо нормовані показники в інтегральному індексі стану боргової безпеки для подальшого їх прогнозування на середньострокову перспективу. Вхідні дані для визначення запропонованого Міністерством економічного розвитку і торгівлі України комплексу індикаторів стану боргової безпеки представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану боргової безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП України, млрд грн									
913,3	1083	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7
ВВП України, млрд \$ USA									
117,2	136,4	163,2	175,8	183,3	131,8	90,6	93,3	112,2	130,8
Державний та гарантований державою борг України, млрд грн									
316,9	432,2	473,1	515,5	584,1	1100,6	1572,2	1929,8	2141,7	2168,6
Державний та гарантований державою борг України, млрд \$ USA									
39,69	54,29	59,22	64,50	73,08	69,79	65,51	70,97	76,31	78,32
Валовий зовнішній борг України, млрд \$ USA									
103,4	117,3	126,2	135,1	142,1	126,3	118,7	113,5	116,6	114,7
Офіційні міжнародні резерви, млрд \$ USA									
26,5	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8

Джерело: узагальнено автором за даними [71; 189; 286]

Так, аналізуючи дані табл. 3.3, зазначимо, що сумарне значення державного та гарантованого державою боргу, тобто сукупних боргових зобов'язань країни перед усіма кредиторами, включаючи іноземні держави, юридичні, фізичні особи, міжнародні організації, має стійку тенденцію до зростання (з 316,9 млрд грн у 2009 р. до 2168,6 млрд грн у 2018 р.).

Державний борг безпосередньо складається із заборгованості регіональних та місцевих органів влади та центрального уряду, а також корпоративних боргів з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі.

Представимо дані щодо сукупного державного боргу України на рис. 3.1.

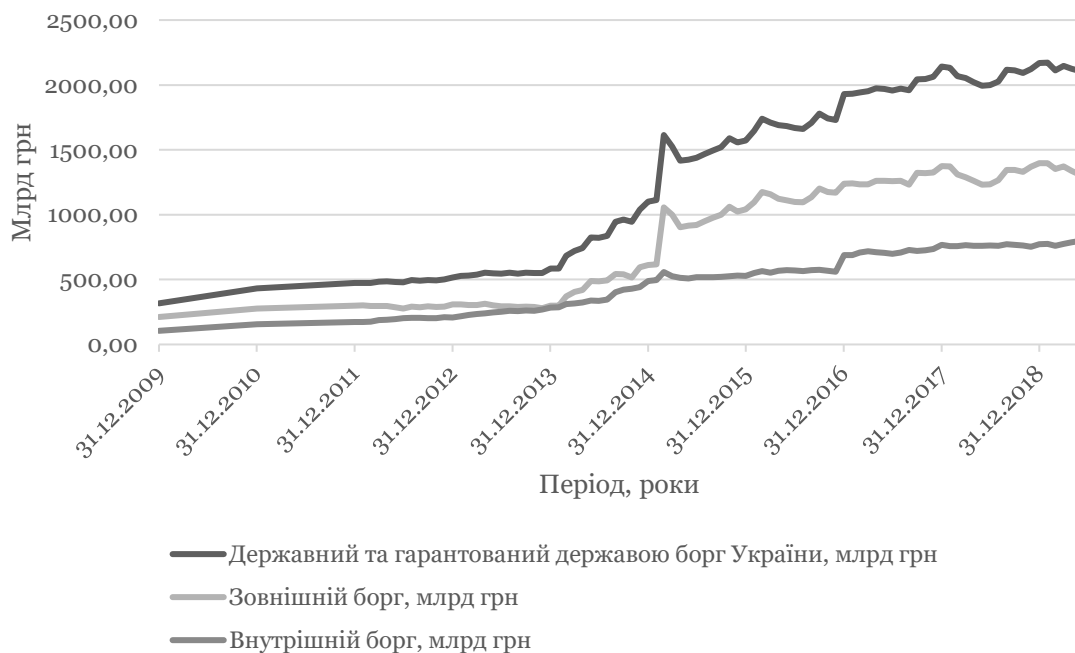

Рисунок 3.1 – Динаміка (2012-2018 рр.) обсягів державного та гарантованого державою боргу України

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України [286]

Динаміку валового внутрішнього продукту України, на нашу думку, доцільно аналізувати одночасно у національній грошовій одиниці та доларах США. Висвітливо графічно отримані показники ВВП України за 2009-2018 рр. на рис. 3.2.

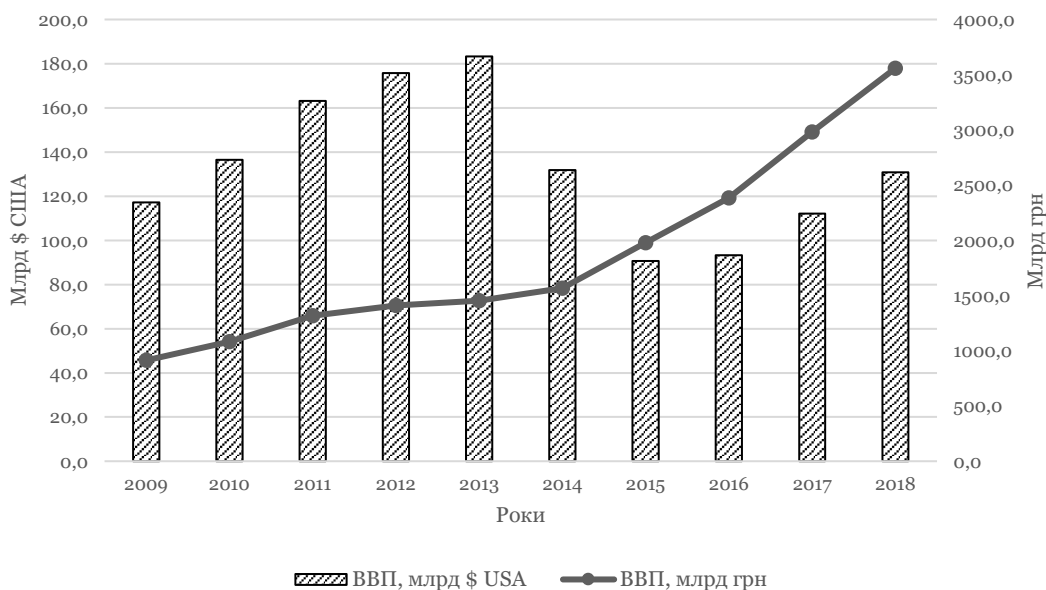

Рисунок 3.2 – Динаміка ВВП України за 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі [286]

Аналізуючи дані рис. 3.2, доцільно звернути увагу на те, що ВВП країни, розраховане у національній грошовій одиниці, має стійку тенденцію до зростання (з 913,3 млрд грн за результатами 2009 р. до 3558,7 млрд грн у 2018 р.). ВВП України, визначене у \$ США, протягом 2009-2013 рр. стабільно збільшувалось (з 117,2 млрд \$ США у 2009 р. до 183,3 млрд \$ США у 2013 р.), у 2014 р. показник знизився до 131,8 млрд \$ США або на 28 % у порівнянні з 2013 р. Протягом 2015-2017 рр. досліджуваний показник взагалі не перевищував значення кризового 2009 р., перебуваючи у діапазоні 90,6-106,3 млрд \$ США.

Використовуючи статистичні дані, висвітлені у табл. 3.3, розрахуємо абсолютні значення індикаторів стану боргової безпеки України та представимо їх у табл. 3.4.

Таблиця 3.4 Комплекс індикаторів стану боргової безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (x_1)									
34,7	39,9	35,9	36,6	40,1	70,2	79,4	81,0	71,8	60,9
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, % (x_2)									
88,2	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131,0	121,7	103,9	87,7
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, % (x_3)									
12,2	10,4	9,2	12,9	13,1	13,4	13,1	9,2	10,5	18,2
Довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України (<i>Standard & Poor's</i>) (x_4)									
0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, % (x_5)									
25,63	29,47	25,19	18,17	14,37	5,96	11,20	13,69	16,12	18,15

Джерело: розраховано, доповнено та систематизовано автором за даними табл. 3.3 на основі методики [252]

Зазначимо, що у міжнародній практиці відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП (x_1) є головним критерієм оцінювання боргової безпеки. Західна фінансова наука пропонує два підходи до оцінювання рівня державної боргової стійкості держави:

– боргова державна позиція є стійкою, якщо зазначений показник має тенденцію до зниження або перебуває на незмінному рівні;

– забезпечення державної боргової стійкості у довгостроковій перспективі вимагає стримування темпів зростання державного боргу, а не обмеження його загального рівня.

Аналітичні дані, представлені у табл. 3.4, свідчать, що відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП України збільшилось з 34,7 % у 2009 р. до 60,9 % за результатами 2018 р., що перевищує законодавчо встановлений пороговий (критичний) рівень, крім того, необхідно також звернути увагу на те, що в перманентно критичному стані значення цього показника перебуває з 2014 р. (рис. 3.3).

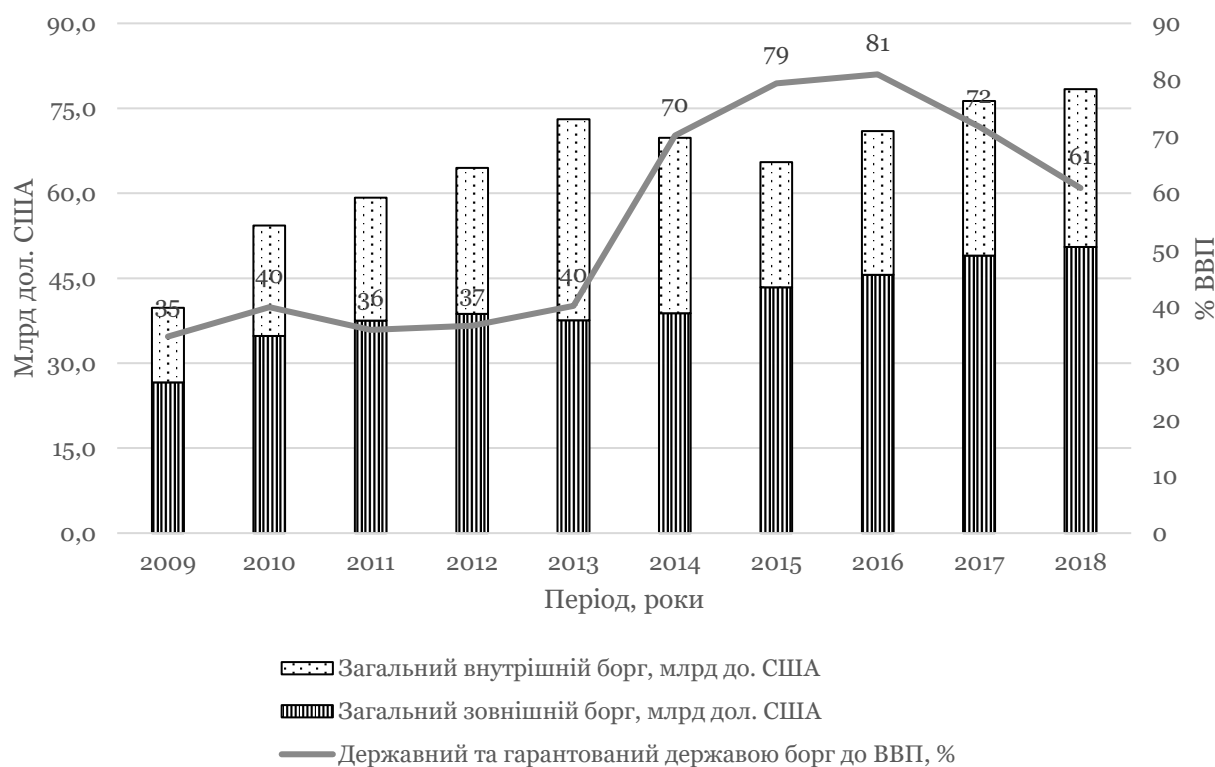

Рисунок 3.3 – Динаміка боргової залежності України, 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі даних Державної служби статистики України [286]

У період суверенного розвитку, на нашу думку, панувала атмосфера занадто стрімкого нарощування боргових зобов'язань держави, яка спричинила ослаблення активності припливу іноземних інвестицій через об'єктивне зростання ризикового рівня для іноземних інвесторів. Ми погоджуємо із думкою В. В. Койло щодо виникнення боргової спіралі, тобто ситуації, коли бюджетний дефіцит вимагає додаткових державних запозичень, відповідно, збільшується державний борг та витрати на його обслуговування, які знову спричиняють бюджетний дефіцит [109, с. 79].

На кінець 1 кварталу 2019 року загальний борг України становить 2145,68 млрд грн, з них зовнішній борг 1094,87 млрд грн або 51 % від загального боргу, внутрішній – 763,77 млрд грн або 36 % та гарантований державою борг – 287,05 млрд грн (13%). Зовнішній борг складається з боргу міжнародним організаціям (397,4 млрд грн), урядам іноземних держав (47,25 млрд грн), комерційним банкам (28,48 млрд грн) та власникам ОЗДП (621,74 млрд грн). Внутрішній борг України формується з боргу НБУ (2,25 млрд грн), власникам ОВДП (453,09 млрд грн), державним банкам, компаніям, ФГВФО (307,73 млрд грн), власникам ПДВ облігацій (0,71 млрд грн).

Аналізуючи стан державного боргу за інструментами (Додаток К) за станом на кінець 1 кварталу 2019 р., з'ясовано, що ринкові цінні папери та кредити складають 41 % від загального боргу (876,28 млрд грн), з яких:

- ОВДП – 223,82 млрд грн;
- ОЗДП – 621,74 млрд грн;
- кредити НБУ та комерційних банків – 30,72 млрд грн.

Пільгові кредити у структурі державного боргу займають 21% (444,65 млрд грн) та складаються з кредитів міжнародних організацій (397,4 млрд грн), кредитів іноземних країн (47,25 млрд грн).

Також важливо зазначити, що станом на кінець 1 кварталу 2019 р. державний борг України лише на 35% складається з боргу в національній валюті (47 % – борг у дол. США, 7 % – борг в євро). Зауважимо, що суттєвий обсяг внутрішнього боргу в іноземній валюті спричиняє збільшення валютного ризику.

За типом відсоткової ставки державний борг України має наступну структуру: 76 % за фіксованою ставкою та 24 % – за плаваючою.

Проаналізувавши порівнювані дані щодо розміру державного боргу різних країн світу та їх кредитні рейтинги, а також дані середньострокової Стратегії управління державним боргом України на 2019-2022 рр. [255], відібрано 17 держав-аналогів (табл. 3.5) для аналізу рівня боргової залежності.

Таблиця 3.5 Комплекс країн, відібраних для порівняння рівнів боргової залежності України, станом на 31.05.2019 р.

Країни, що розвиваються, та суттєво впливають на економічний розвиток свого регіону (група «Розвиток»)			Країни, відібрані за критерієм географічної близькості до України (група «Регіон»)			Країни, що мають подібні кредитні рейтинги міжнародних рейтингових агентств (група «Рейтинг»)		
S&P	Moody's	Fitch	S&P	Moody's	Fitch	S&P	Moody's	Fitch
Туреччина			Польща			Пакистан		
B+	Ba3	BB+	A-	A2	A-	B-	B3	B-
Нігерія			Болгарія			Македонія		
B	B2	B+	BBB-	Baa1	BB	BB-	NR	BB
Таїланд			Хорватія			Чорногорія		
BBB+	Baa1	BBB+	BBB-	Ba2	BB+	B+	B1	NR
Уругвай			Чехія			Ліван		
BBB	Baa2	BBB-	AA-	A1	AA-	B-	Saa1	B-
			Албанія			Гана		
			B+	B1	NR	B	B3	B
			Сербія			Україна		
			BB	BB	BB	B-	Saa1	B1
			Боснія і Герцоговина					
			B	B3	NR			
			Угорщина					
			BBB	Baa3	BBB			

Джерело: сформовано автором із застосуванням даних [255] та рейтингових агентств S&P, Moody's, Fitch

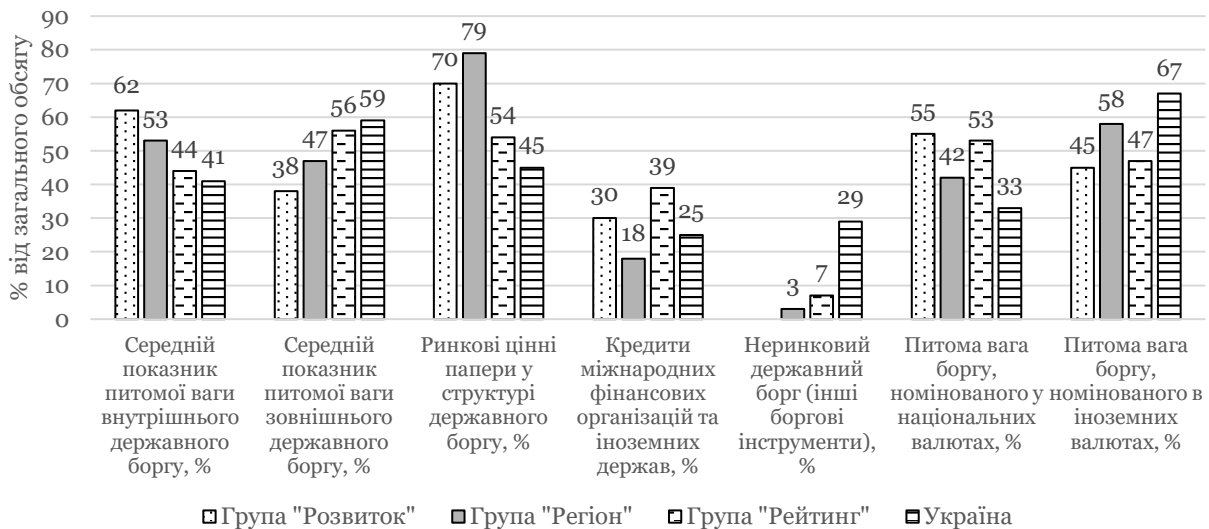

Рисунок 3.4 – Порівняльні дані структури загального боргу України та держав-аналогів за групами, 2018 р.

Джерело: сформовано автором із застосуванням даних [255] та рейтингових агенств S&P, Moody's, Fitch

Порівнюючи структуру загального боргу України та середніх аналогічних показників за сформованими аналітичними групами країн, постають безперечні твердження, що показник питомої ваги зовнішнього державного боргу в Україні (59%) суттєво вище за середні показники у трьох групах аналітики (38-56%), крім того, структура державного боргу за інструментами також має свої особливості: питома вага ринкових цінних паперів (45%) є нижчою за середні показники аналітичних груп (54-79%), а неринкового державного боргу, навпаки, вищою.

Кредити міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав у структурі загального державного боргу України становлять 25%, що менше у порівнянні з середнім показником групи «Рейтинг» (39%) та «Розвиток» (30), але більше за середні дані групи «Реґіон» (18%). Висвітлено також структуру державної заборгованості стосовно валюти. Так, в Україні зафіксовано найнижчий показник державного боргу, номінованого у національній валюті (33%), у порівнянні з середніми показниками за всіма аналітичними групами (42-55%), що безумовно збільшує валютні ризики.

Середній показник відсоткової ставки за борговими зобов'язаннями в Україні за даними 2018 року становить 7%, що перевищує аналогічний індикатор за групою «Рейтинг» (5,6%) та «Розвиток» (5,7%). Передумовою такого результату ми вбачаємо високу номінальну ставку за внутрішніми зобов'язаннями України (10,1%), яка пов'язана зі значним рівнем інфляції. Середнє значення відсоткової ставки за зовнішніми зобов'язаннями України становить 4,9%, що на 0,2% вище за середній показник групи «Рейтинг».

Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП України у 2009-2018 рр. було нестабільним та перебувало у діапазоні 77-131 %, що створює підстави стверджувати, що протягом всього періоду дослідження значення показника перевищують законодавчо встановлене порогове (критичне) значення (70 %).

У міжнародній практиці також застосовується аналіз рівня зовнішньої заборгованості на одну особу. Зауважимо, що валовий зовнішній борг України у розрахунку на одну особу збільшився з 1165,2 дол. США у 2006 р. до 2718,6 дол. США за станом на 31.03.2019 р. або у 2,33 рази.

Комплекс цілей та заходів з управління державним боргом України на середньострокову перспективу (2017-2019 рр.) було затверджено у відповідній стратегії [254], що мало сприяти підвищенню ефективності процесу управління борговими зобов'язаннями держави та збільшенню транспарентності політики управління державним боргом. В стратегії [254] зазначено, що пріоритетними задачами управління державним боргом є зменшення загальної вартості обслуговування державного боргу, отримання доступу до зовнішніх джерел фінансування, а також уникнення пікових навантажень, пов'язаних з виплатами за державним боргом, на державний бюджет.

Зауважимо, що у постанові [254] на основі завдань бюджетної політики та макроекономічних прогнозів визначено комплекс граничних показників індикаторів стану боргової безпеки України на кінець 2017-2019 років, а саме: відношення обсягу державного

боргу до ВВП; питома вага державного боргу з фіксованою ставкою; питома вага державного внутрішнього боргу у його загальній структурі; середньозважений строк до погашення боргу держави; питома вага боргу, що у відповідному періоді рефінансується у загальній сумі боргу на початок періоду.

Звернемо увагу, що стратегією [254] на 2017 р. були передбачені державні запозичення в обсязі 190,9 млрд грн, який було збільшено до 509,3 млрд грн, тобто на 318,4 млрд грн або у 2,67 раза. Фактично у 2017 р. державних запозичень здійснено на загальну суму 478,7 млрд грн.

Станом на 31.12.2017 р. державний борг становив 1833,7 млрд грн, у т. ч. внутрішній борг 753,4 млрд грн та зовнішній борг 1080,3 млрд грн. Відповідно, відношення обсягу державного боргу до ВВП становило 61,47 %, що нижче порогових показників, визначених стратегією. Зауважимо, що відношення сукупного обсягу державного та гарантованого державою боргу (2141,67 млрд грн) до ВВП у 2017 р. становило 71,8 %, тоді як вже 60 % вважається критичним показником.

Валовий зовнішній борг, тобто загальна заборгованість України за зовнішніми позиками та невиключеними процентами, за результатами 2018 р. складав 114,7 млрд дол. США, що майже дорівнювало загальному обсягу ВВП України у доларовому еквіваленті (130,8 млрд дол. США).

Середньозважена відсоткова ставка у 2017 р. за розміщеними ОВДП становила 8,05 %, що відповідає незадовільному рівню боргової безпеки, однак має тенденцію до зниження (9,57% у 2016 р. та 12,25 % у 2015 р.).

Представимо динаміку нормованих значень індикаторів стану боргової безпеки України (за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2013 р.), за 2009-2018 рр. у табл. 3.6.

Таблиця 3.6 Динаміка нормованих значень індикаторів стану боргової безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП									
0,71	0,60	0,68	0,67	0,60	0,17	0,15	0,15	0,17	0,20
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП									
0,16	0,18	0,18	0,18	0,18	0,15	0,11	0,12	0,13	0,16
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку									
0,18	0,26	0,38	0,17	0,17	0,16	0,17	0,38	0,25	0,12
Довгостроковий суверенний кредитний рейтинг України (Standard & Poog's)									
0,30	0,33	0,30	0,30	0,22	0,20	0,10	0,22	0,22	0,22
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу									
0,27	0,32	0,26	0,18	0,14	0,06	0,11	0,14	0,16	0,18
Інтегральний індекс боргової безпеки									
0,33	0,34	0,37	0,31	0,27	0,15	0,13	0,19	0,18	0,18

Джерело: розраховано, доповнено та систематизовано автором за даними табл. 3.5 на основі методики [252]

Отже, дослідивши стан та тенденції боргової безпеки України, ми дійшли висновку, що переважна більшість індикаторів стану боргової безпеки протягом останнього періоду знаходиться у зоні критичних значень, що підтверджує негативний вплив стану боргової безпеки держави на рівень її фінансової безпеки [203].

Оцінено стан боргової безпеки України за період 2009-2018 рр. та доведено, що значення переважної більшості індикаторів стану боргової безпеки України знаходяться у діапазоні критичних та незадовільних значень та, крім того, мають тенденцію до подальшого погіршення.

Аналізуючи стан фінансової безпеки України, необхідно також враховувати порогові показники індикаторів, затверджені для країн-кандидатів на членство в Європейському Союзі [166].

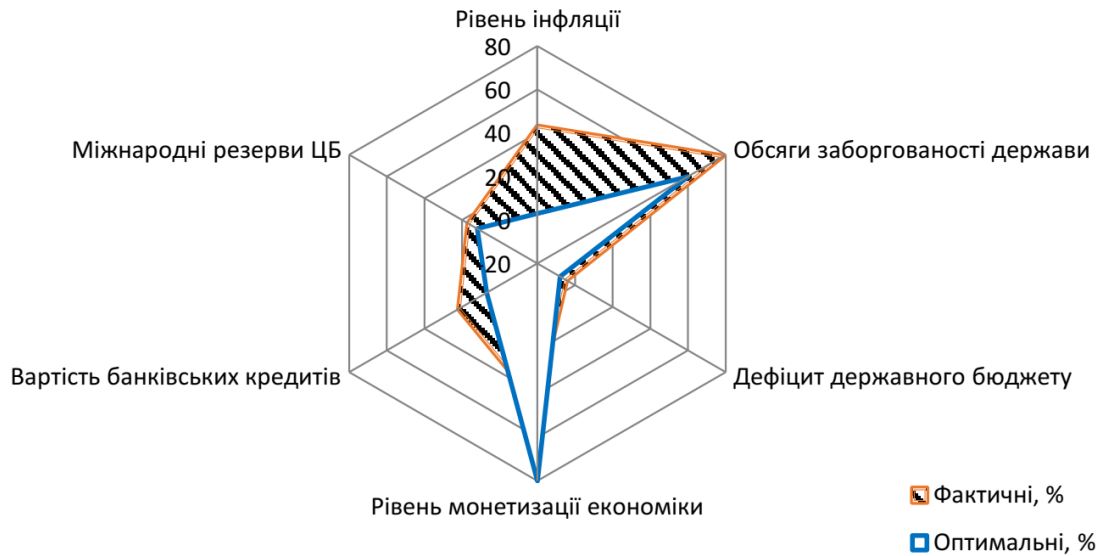

Рисунок 3.5 – Порогові та реальні значення індикаторів, затверджені для країн-кандидатів на членство в Європейському Союзі

Джерело: представлено автором

Проаналізувавши представлені на рис.3.5 дані, з'ясовано, що окремі з розглянутих показників стану фінансової безпеки України не відповідають пороговому рівню, встановленому в ЄС. Так, значення рівня інфляції, загального боргового рівня держави та вартості банківських кредитів перевищують оптимальні, тоді як монетизація економіки є недостатньою, що підтверджує недостатність забезпечення економіки грошовою масою.

Наступною ланкою для аналізу безпекового стану державних фінансів є моніторинг бюджетної безпеки України. Враховуючи те, що фінансова безпека держави, секторів економіки, регіонів, домогосподарств та суб'єктів господарювання тісно взаємопов'язані, а бюджетна політика держави є частиною її економічної політики, існує необхідність поєднання фіскальної та регулювальної функцій бюджету [13, с. 20]. Бюджетна безпека розглядається у Методичних рекомендаціях № 1277 від 29.10.2013 р. як стан забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності державних фінансів, в якому органи державної влади мають можливість виконувати їх функції найбільш ефективно [252]. Для

оцінки стану бюджетної безпеки держави як невіддільної частини її фінансової безпеки в методичних рекомендаціях пропонується проаналізувати 4 індикатори, 3 з яких є показниками змішаного типу та 1 – дестимулятор. Зауважимо, що деякі інші показники, пов'язані з бюджетною дисципліною в державі, аналізуються також в інших структурних підсистемах економічної безпеки, а саме: інвестиційно-інноваційній (обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіту, відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок державного бюджету).

Проаналізуємо вхідну інформацію для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України за 2009-2018 рр. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Дефіцит державного бюджету, млн грн									
-35517,2	-64265,5	-23557,6	-53445,2	-64707,6	-78052,8	-45167,5	-70130,2	-47849,6	-59247,9
ВВП, млрд грн									
913,3	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	3558,7
Дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн									
-55716,9	-72320,4	-34399,9	-58281,5	-62819,1	-75602,7	-33168,8	-51668,8	-41289,8	-75002,1
Доходи зведеного бюджету, млн грн									
272967,0	314506,3	398553,6	445525,3	442788,7	456067,3	652031,0	782748,5	1016788	1184278,1
Доходи державного бюджету, млн грн									
209700,3	240615,2	314616,9	346054,0	339180,3	357084,2	534694,8	616274,8	793265,0	928108,3
Обслуговування та погашення державного боргу, млн грн									
40300,0	42214,4	68761,9	93274,1	113009,1	170254,4	501100,0	207200,0	474336,0	350588,0
Дефіцит зведеного бюджету України, млн грн									
-37258,1	-64684,9	-23057,9	-50785,7	-63590,3	-72030,5	-30898,2	-54682,6	-42093,8	-67788,5

Джерело: узагальнено автором за даними [71; 286]

Першим показником у структурі вхідної інформації для розрахунку індикаторів стану бюджетної безпеки України (табл. 3.7) є дефіцит державного бюджету, на підставі якого визначається індикатор змішаного типу «Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП» [252]. Оптимальним для цього показника є діапазон значень від 2% дефіциту до 3% профіциту державного бюджету. Враховуючи те, що державний дефіцит України за аналізований період (2009-2018 рр.) є стабільно дефіцитним, на графіку ми висвітлили лише максимальну граничну межу дефіциту (рис. 3.6).

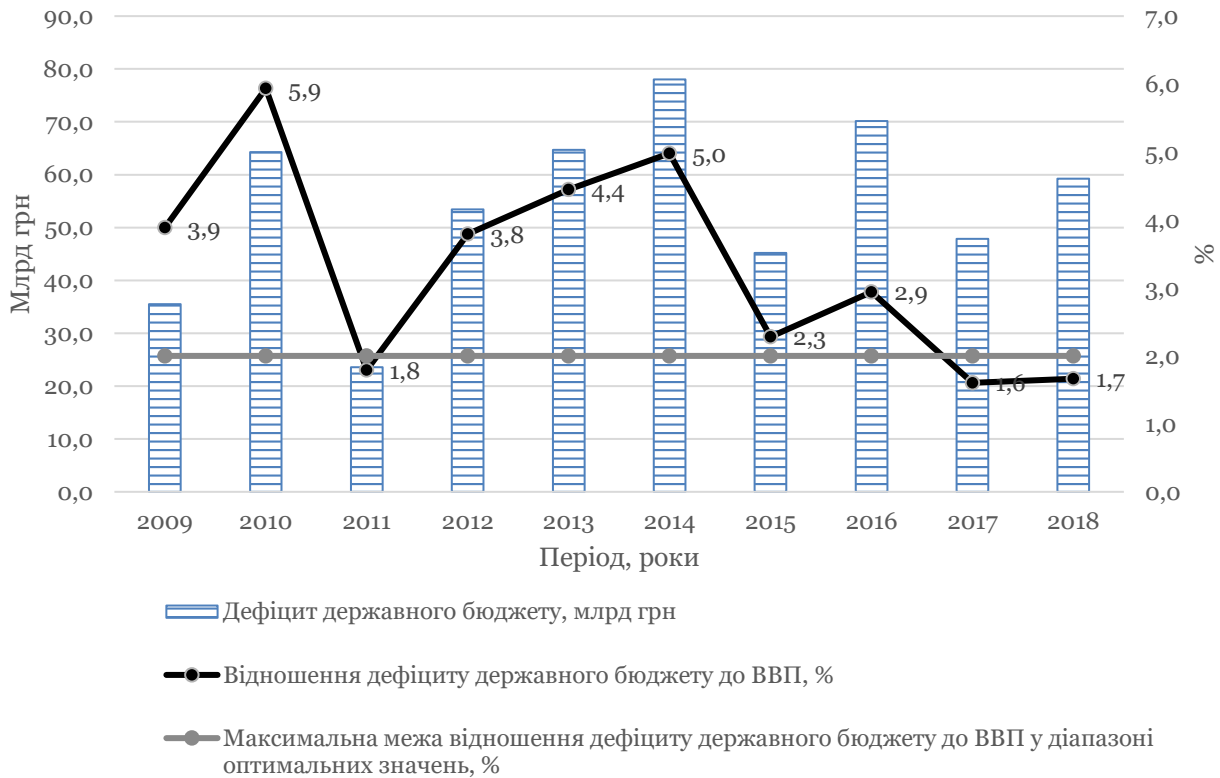

Рисунок 3.6 – Динаміка дефіциту державного бюджету України, 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором [215] на основі даних [71; 286; 252]

Так, аналізуючи дані, представлені на рис. 3.6, ми дійшли висновку, що в діапазоні оптимальних значень питома вага дефіциту державного бюджету до ВВП знаходилась лише у 2011 р. та 2017-2018 рр.

У 2018 р. до Державного бюджету надійшло на 17% більше надходжень у порівнянні з попереднім періодом, а саме 928,1 млрд грн, 81,2% з яких становили податкові надходження (ПДВ – 40,4%, акцизний податок – 12,8%, податок на прибуток – 10,4%, ПДФО – 9,9%). Особливістю структури податкових надходжень, на нашу думку, є суттєве переважання непрямих податків, які є ефективнішими у фіскальному аспекті, але регресивними в аспекті соціальному [269, с. 130-134; 413, с. 157-164]. Неподаткові надходження до Державного бюджету 2018 р. склали 17,7%.

Видатки Державного бюджету у 2018 році були більшими у порівнянні з показниками 2017 р. на 17,4% і становили 985,9 млрд

грн. Мала місце наступна структура видатків: 30,3% становили міжбюджетні трансферти, 16,6% – видатки на соціальний захист і забезпечення, 11,9% – на громадський порядок, судову владу та безпеку, 11,7% – на обслуговування боргу та 9,8% на оборону держави.

Так, у 2018 р. дефіцит державного бюджету становив 59,3 млрд грн, що відповідало 1,7% ВВП. Крім того, у 2018 р. було погашено 234,5 млрд грн загального державного боргу, з яких понад 71% – внутрішній борг держави, а запозичення держави на фінансування дефіциту становили 277,5 млрд грн, що на 43 млрд грн більше основної суми погашення.

Сектор загальнодержавного управління – це специфічний суспільний сектор економіки держави, до якого включені державні організації та установи, що фінансуються з бюджетів держави [413, с. 157-164]. Другий індикатор стану бюджетної безпеки України – це питома вага різниці між дефіцитами сектору державного управління та зведеного бюджету у % до ВВП, оптимальне значення якого відповідно до Методики Міністерство економічного розвитку та торгівлі [252] становить 0% (рис. 3.7).

Дефіцит сектору загальнодержавного управління в Україні за період дослідження (2009-2018 рр.) збільшився з 55,7 млрд грн у 2009 р. до 75,0 млрд грн за результатами 2018 р., або в 1,35 раза. Стосовно дефіциту зведеного бюджету також спостерігається нарощування масштабів з 37,3 млрд грн до 67,8 млрд грн, або в 1,8 раза.

Відповідно, відсоткове значення дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП у 2009-2018 рр. було в діапазоні від 2% дефіциту до 0,13% профіциту, що майже в усіх роках аналізованого періоду відповідає діапазону задовільних значень (рис. 3.7).

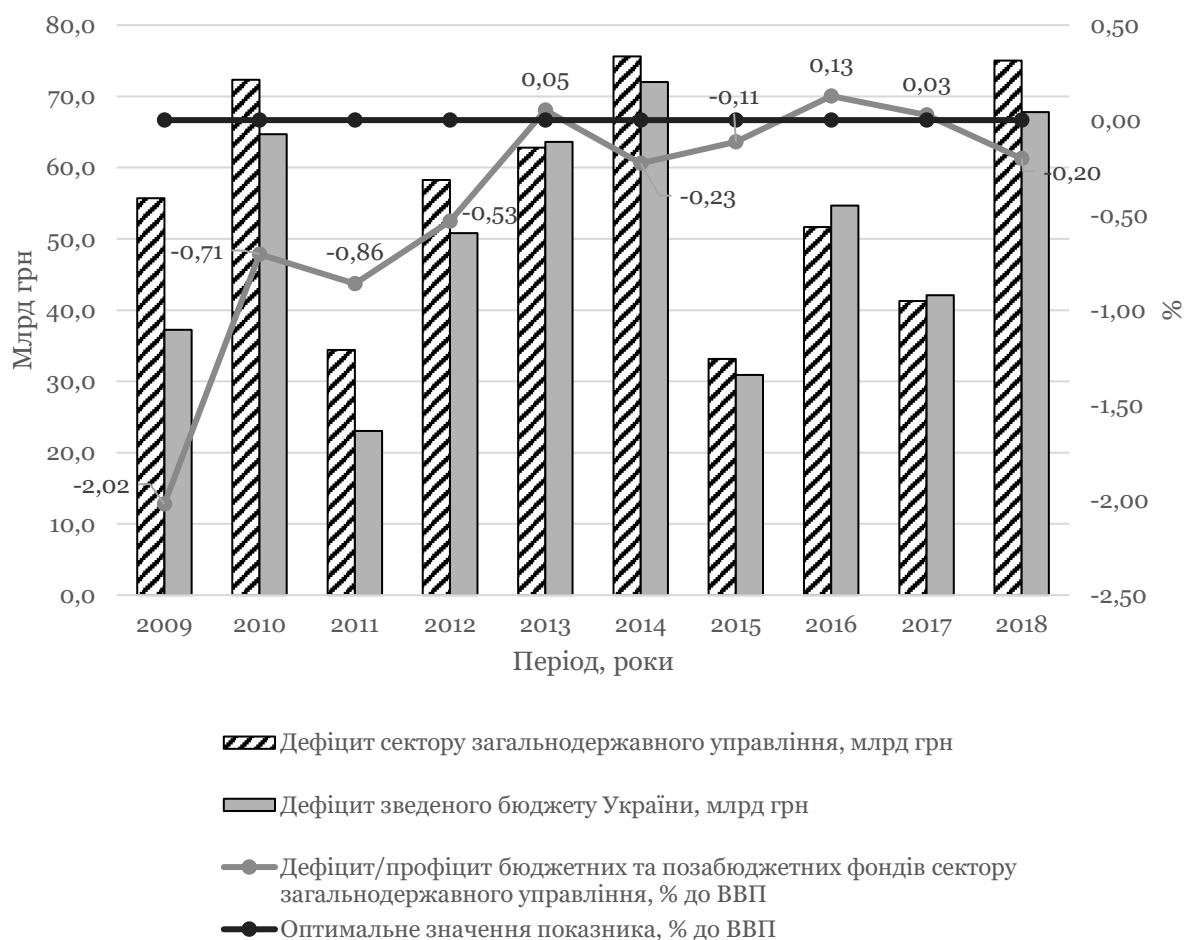

Рисунок 3.7 – Динаміка дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором [215] на основі даних [286; 252]

Оптимальний діапазон значень третього показника бюджетної безпеки «Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет» – від 25 % до 28 %. Зауважимо, що в задовільному діапазоні значення цього індикатору перебували протягом 2009-2010 рр. та 2014 р., тоді як у 2011-2013 рр., 2015-2016 рр. – у діапазоні незадовільних значень, а у 2017-2018 рр. – у діапазоні небезпечних значень, що свідчить про існування загрозливих явищ у сфері забезпечення бюджетної безпеки України (рис. 3.8).

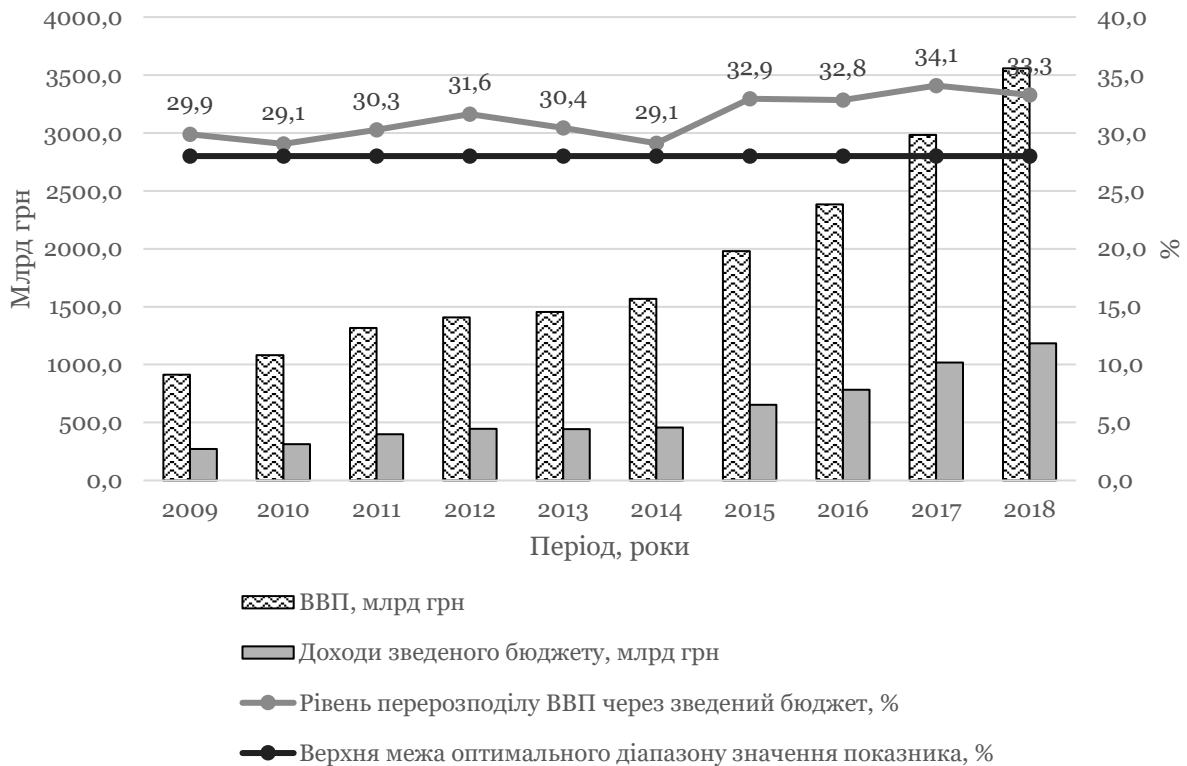

Рисунок 3.8 – Динаміка рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України, 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором [215] на основі даних [286; 252]

Зростання значень третього показника бюджетної безпеки (діапазон небезпечних значень) означає, що фактично в економіці збільшується роль держави, відповідно, фіскальне навантаження також зростає.

У контексті вищезазначеного ми дійшли висновку, що значення третього показника стану бюджетної безпеки України у 2017-2018 рр. свідчить до наближення до так званої західноєвропейської фінансової моделі, для якої має бути характерною розгалужена та розвинена державна соціальна сфера, у т. ч. у галузі освіти, а також одночасне функціонування у соціальній сфері комерційних і державних установ.

Передумовою досить високого рівня перерозподілу ВВП через бюджет та наявних тенденцій щодо його подальшого збільшення ми вбачаємо у низці факторів:

– завищений рівень потреб у фінансуванні державного сектору через низьку ефективність витрачання коштів та корупційну складову [413, с. 157-164];

– наявність патерналістських переконань у значній частини населення, в результаті чого видаткові частини бюджетів важко піддаються змінам;

– нерозвиненість альтернативних механізмів у соціальній сфері, відповідно, більшість функцій цієї сфери виконує держава (соціальна відповідальність, мінімальні стандарти заробітної плати, медичне та пенсійне страхування).

Враховуючи високий рівень перерозподілу ВВП через бюджет, скорочення бюджетних видатків може відбуватися лише паралельно зі збільшенням ресурсів розвитку для приватного сектору, інакше такі дії, на нашу думку, спричинять гальмівний вплив на рівень фінансової безпеки держави та економічний розвиток загалом.

У сучасних умовах розвитку фінансової системи фактично формується ситуація, коли держава обмежена у запровадженні лібералізаційних заходів у бюджетній сфері через недовірливе ставлення до будь-якого скорочення соціальних гарантій з боку населення, брак можливостей зменшення більшості державних видатків.

Однак, подальше продовження нарощування рівня перерозподілу ВВП через бюджет та частково патерналістські відносини – шлях, на якому переобтяжена фіскальним навантаженням економіка не формує якісного бюджетного ресурсу.

Узагальнимо значення індикаторів стану бюджетної безпеки України за 2009-2018 рр. у табл. 3.8.

Таблиця 3.8 Комплекс індикаторів стану бюджетної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, відсотків									
-3,89	-5,94	-1,79	-3,79	-4,45	-4,98	-2,28	-2,94	-1,60	-1,66
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП									
-2,02	-0,71	-0,86	-0,53	0,05	-0,23	-0,11	0,13	0,03	-0,20
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків									
29,9	29,1	30,3	31,6	30,4	29,1	32,9	32,8	34,1	33,3
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків									
19,2	17,5	21,9	27,0	33,3	47,7	93,7	33,6	59,8	37,8

Джерело: розраховано та систематизовано автором [215] за даними табл. 3.7 на основі методики [252]

Відповідно, стратегічним імперативом для зміцнення бюджетної безпеки України є реформування бюджетної системи з урахуванням підприємницької ініціативи, економічного прагматизму та суспільної відповідальності. Переведемо отриманні значення показників стану бюджетної безпеки в нормовані значення та узагальнимо їх в інтегральному індексі бюджетної безпеки (табл. 3.9).

Таблиця 3.9 Динаміка нормованих значень індикаторів стану бюджетної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП									
0,62	0,21	1,00	0,64	0,51	0,40	0,94	0,81	1,00	1,00
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління									
0,40	0,86	0,83	0,89	0,99	0,95	0,98	0,97	1,00	0,96
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет									
0,81	0,89	0,78	0,69	0,77	0,89	0,60	0,61	0,49	0,57
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету									
0,17	0,18	0,15	0,12	0,10	0,07	0,03	0,10	0,05	0,08
Інтегральний індекс бюджетної безпеки									
0,49	0,52	0,68	0,58	0,58	0,56	0,64	0,62	0,64	0,65

Джерело: розраховано та систематизовано автором [215] за даними табл. 3.8 на основі методики [252]

Також вважаємо важливим проаналізувати особливості розвитку бюджетної системи України у сфері гендерного бюджетування, розвиток якого розпочався у 2013 р. та продовжується і досі. Проєкт, спрямований на запровадження принципів і інструментів гендерно орієнтованого бюджетування реалізується в Україні за фінансової підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку (SIDA) і на даному етапі є найпотужнішим світовим проєктом, метою якого є зростання результативності видатків бюджетів за рахунок врахування різних потреб чоловіків та жінок, скорочення гендерного розриву.

Протягом 2015-2019 рр. майже в усіх областях України створено робочі групи, які запроваджують заходи, спрямовані на популяризацію гендерно орієнтованого бюджетування, а саме: аналізують бюджетні програми з позиції їх відповідності принципам гендерної рівності; формують рекомендаційні комплекси, спрямовані на врахування гендерних аспектів; проводять заходи, направлені на поширення знань серед учасників бюджетного процесу про гендерно орієнтований підхід.

Впродовж 2015-2019 рр. вже проаналізовано 103 програми в галузі науки, освіти, охорони здоров'я, культури й мистецтва, соціального забезпечення та захисту, молодіжної політики, фізичної культури й спорту. За результатами аналізу паспортів бюджетних програм 2019 р. з'ясовано, що у 320 паспортах включено поради Робочих груп з гендерних аспектів (рис. 3.9).

У 2019 р. було затверджено Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі [148], що стало наступним етапом інституціоналізації гендерно чутливого бюджетування.

Отже, рівень бюджетної безпеки України за аналізований період коливався від 49% у 2009 році, що діагностує небезпечний рівень бюджетної безпеки, до 65% за результатами 2018 року, що характеризується як незадовільне значення безпекового стану бюджетної сфери України.

Всього - 320 програм

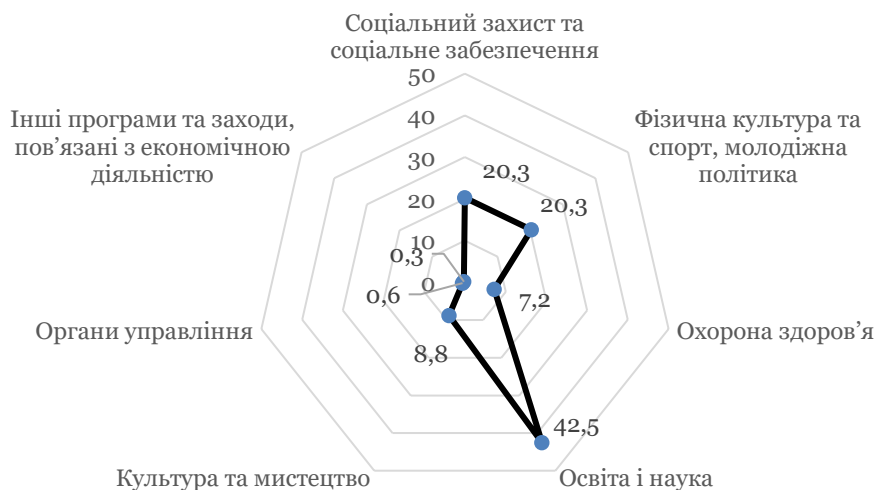

Рисунок 3.9 – Розподіл паспортів бюджетних програм, що містять гендерний аспект у 2019 р., %

Джерело: узагальнено автором [215] на основі даних [94]

Наступною підсистемою безпеки державних фінансів та, відповідно, фінансової безпеки України, стан якої необхідно проаналізувати, є валютна безпека, яку в офіційній методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі розглядають як стан курсоутворення, для якого характерними є стійкість національної валюти й довіра до неї населення та в якому в державі формуються умови для залучення іноземних інвестицій, поступального розвитку економіки, інтеграційних аспектів [252].

Узагальнимо вхідну інформацію для розрахунку 6 індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі (табл. 3.10).

Першим індикатором оцінки стану валютної безпеки є середній показник зміни офіційного курсу гривні до долара США, який визначається шляхом поділу середнього офіційного курсу у поточному періоді на аналогічний показник попереднього періоду (рис. 3.10).

Таблиця 3.10 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану валютної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період, грн/100 дол. США									
779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7	2720,0
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період, грн/100 дол. США									
526,7	779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду, грн/1 дол. США									
7,99	7,96	7,99	7,99	7,99	15,77	24,00	27,19	28,07	27,69
Форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду, грн/1 дол. США									
8,01	7,96	8,02	8,00	8,18	15,82	23,15	26,35	27,95	27,71
Міжнародні резерви України, млн дол. США									
26505,1	34576,4	31794,6	24546,2	20415,7	7533,3	13300,0	15539,3	18808,5	20524,7
Середньомісячний рівень імпорту, млн дол. США									
4217,0	5800,7	7816,4	8405,2	8112,8	5836,8	4130,5	4289,8	4579,6	4737,8
Кредити, надані резидентам в іноземній валюті, млн грн									
367774	337319	323213	299562	308006	472680	547801	493683	446031	459137
Кредити надані резидентам України, млн грн									
723295	732823	801809	815142	910782	1020667	981627	998682	1016657	1073131
Обсяг валюти, проданої населенню, млрд дол. США									
21,9	26,3	31,7	25,2	19,2	5,6	0,7	0,8	5,6	9,6
Обсяг валюти, купленої банками в населення, млрд дол. США									
13,5	16,6	18,2	15,1	16,3	8,0	2,3	3,2	7,7	11,1
Переказні депозити в іноземній валюті, млн грн									
41442,8	41565,6	51911,5	56973,0	52375,8	87710,3	101812	131192,4	156138,2	149517,7
Інші депозити в іноземній валюті, млн грн									
112713	132368	156120	191080	193733	218801	217787	231109,8	229279,1	220516,0
Цінні папери, крім акцій в іноземній валюті, млн грн									
216,2	203,0	391,5	320,9	1483,1	1198,4	167,2	187,3	192,8	3621,5
Грошова маса (M ₃), млн грн									
487298	597872	685515	773199	908994	956728	994062	1102700	1208859	1277635

Джерело: узагальнено автором за даними [119; 163]

Аналізуючи дані рис. 3.10, показано, що протягом 2009-2013 рр. середній курс національної валюти був відносно стабільним, а починаючи з 2014 р. спостерігається знецінення гривні стосовно долара США, але різними темпами.

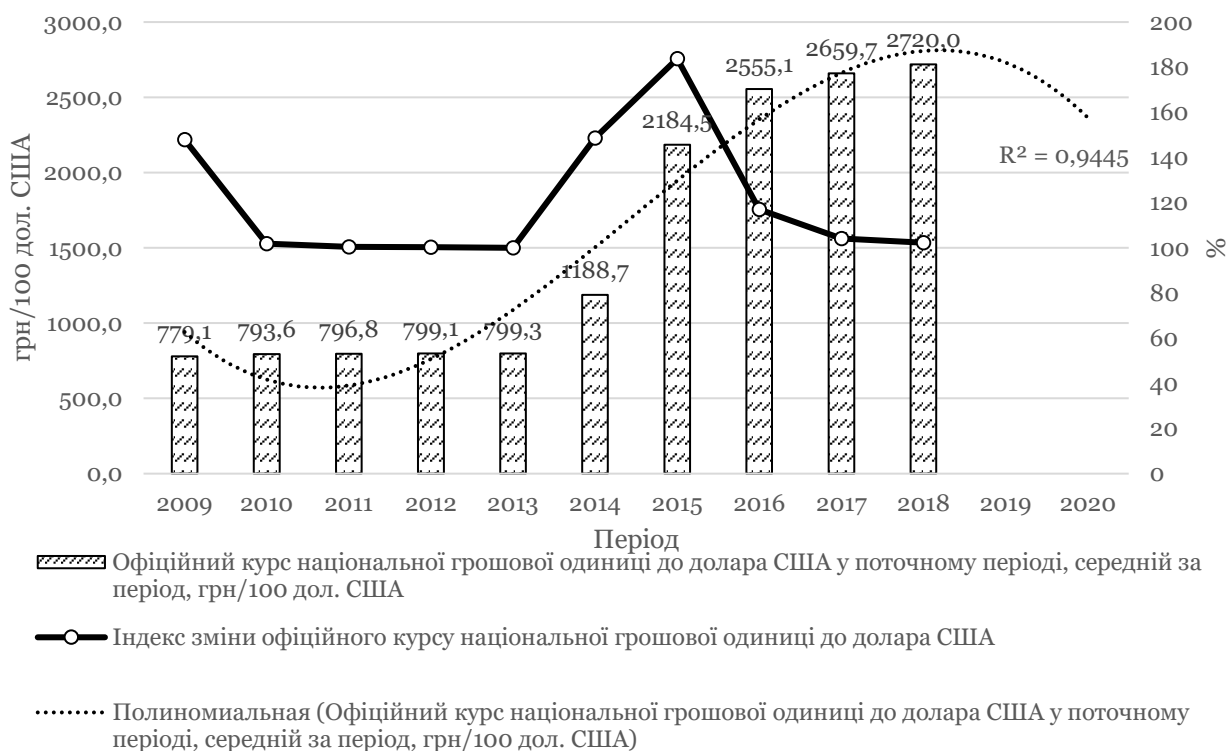

Рисунок 3.10 – Динаміка зміни офіційного курсу валюти України, середнього за 2009-2018 рр. та прогноз до 2020 р., %

Джерело: узагальнено автором на основі даних [163]

Другим індикатором стану валютної безпеки в Україні відповідно до Методичних рекомендацій 2013 р. [252] є різниця між форвардним і офіційним курсом гривні. Зауважимо, що з 01.08.2018 р. змінились правила встановлення офіційного курсу національної валюти відповідно до Положення №80 від 19.07.2018 р. [246], згідно з яким НБУ не має зобов'язань щодо здійснення будь-яких операцій за встановленим офіційним курсом.

Для конвертованих валют 1 групи класифікатора та деяких інших валют країн, з якими є тісні зовнішньоторговельні стосунки, відповідно до Положення [246] курс гривні встановлюється щоденно. Значення другого індикатора стану валютної безпеки за 2009-2018 рр. знаходилось у зоні задовільних або оптимальних значень, окрім 2015-2016 рр., протягом яких різниця між

форвардним і офіційним курсом гривні відповідала небезпечному діапазону значень.

Третій індикатор стану валютної безпеки України висвітлює інформацію стосовно валових міжнародних резервів України, виражених у місяцях імпорту. Відповідно до Методики [252] оптимальним значенням цього показника-індикатора є 5, тобто у 2009-2010 рр. значення даного індикатора навіть перевищувало оптимальне. Діапазон значень [3;5] вважається задовільним, йому відповідають значення 2011 р. та 2016-2019 рр. У 2012-2013 рр. значення свідчили про незадовільний стан показника, а у 2014 р. – про критичний (рис. 3.11).

Рисунок 3.11 – Динаміка міжнародних резервів України, 2009-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором на основі даних [163]

Станом на кінець червня 2019 р. через виплати за кредитами МВФ та дефіцит зведеного платіжного балансу міжнародні резерви

становлять 19,4 млрд дол. США, що відповідає 3.2 місяцям майбутнього імпорту.

Четвертим індикатором-дестимулятором стану валютної безпеки України є питома вага кредитів в іноземній валюті в загальному їх обсязі. Відповідно до результатів експертної оцінки вважається, що оптимальне значення цього індикатора не повинно перевищувати 20% [252], тоді як значення у 50% свідчить про критичний стан даного показника. Зазначимо, що за даними проведеного аналізу найнижчий рівень іноземних кредитів протягом досліджуваного періоду зафіксовано у 2013 р. на рівні 33,8%. В останні три роки (2016-2018 рр.) значення індикатора перевищує 40%, що сигналізує про небезпечний або навіть критичний стан показника (рис. 3.12).

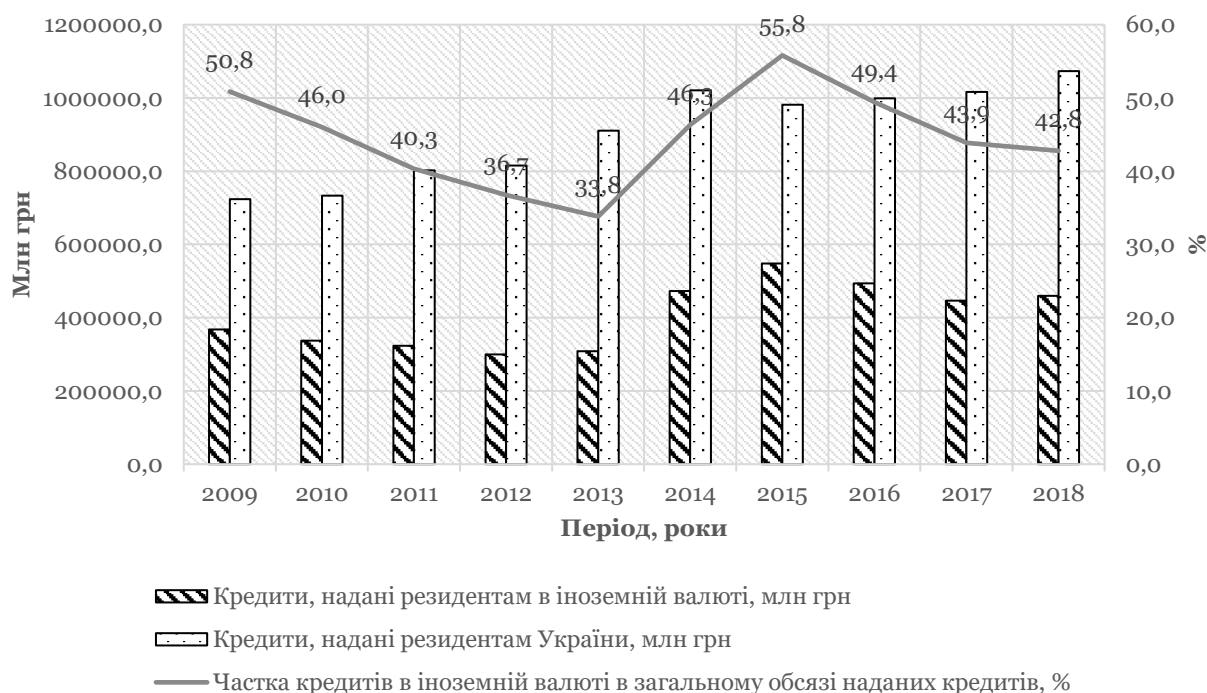

Рисунок 3.12 – Кредити в іноземній валюті в Україні, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором на основі даних [163]

П'ятим індикатором змішаного типу стану валютної безпеки держави в системі її фінансової безпеки є сальдо купівлі-продажу іноземної валюти населенням, оптимальним значенням якого є

значення, близьке до нуля. Розраховується даний показник у млрд дол. США шляхом віднімання від обсягу проданої валюти обсягу купленої валюти в населення. Особливістю динаміки значень цього показника є те, що протягом 2009-2013 рр. обсяг проданої валюти перевищував обсягу купленої валюти в населення та сальдо цього значення перебувало у діапазоні [2,9;13,4], а у 2014-2018 рр. ситуація змінилась, і перевищувати став обсяг валюти, купленої в населення. Попри таку особливість нормовані значення показника протягом усього досліджуваного періоду перебувають у зоні небезпечних і критичних значень, що свідчить про наявність певних проблем у процесі забезпечення валютної безпеки держави.

І шостим показником-дестимулятором стану валютної безпеки є рівень доларизації грошової маси (3.4), оптимальне значення якого не повинно перевищувати 15%, тоді як значення в 30% вже вважається критичним у процесі аналізу стану фінансової безпеки України.

$$D_{\text{ГМ}} = \frac{ПД_{iB} + ІД_{iB} + ЦП_{iB}}{M_3} * 100 \quad (3.4)$$

де $D_{\text{ГМ}}$ – доларизація грошової маси, %;
 $ПД_{iB}$ – переказні депозити (іноземна валюта);
 $ІД_{iB}$ – інші депозити (іноземна валюта);
 $ЦП_{iB}$ – цінні папери (іноземна валюта);
 M_3 – грошова маса [252].

Розрахувавши значення цього показника, з'ясовано, що протягом всього досліджуваного періоду отримані дані (27,2-32,9%) наближуються або навіть перевищують граничне значення критичного діапазону (рис. 3.13), що свідчить про загрозливий стан доларизації грошової маси, який безсумнівно послаблює стан фінансової безпеки держави.

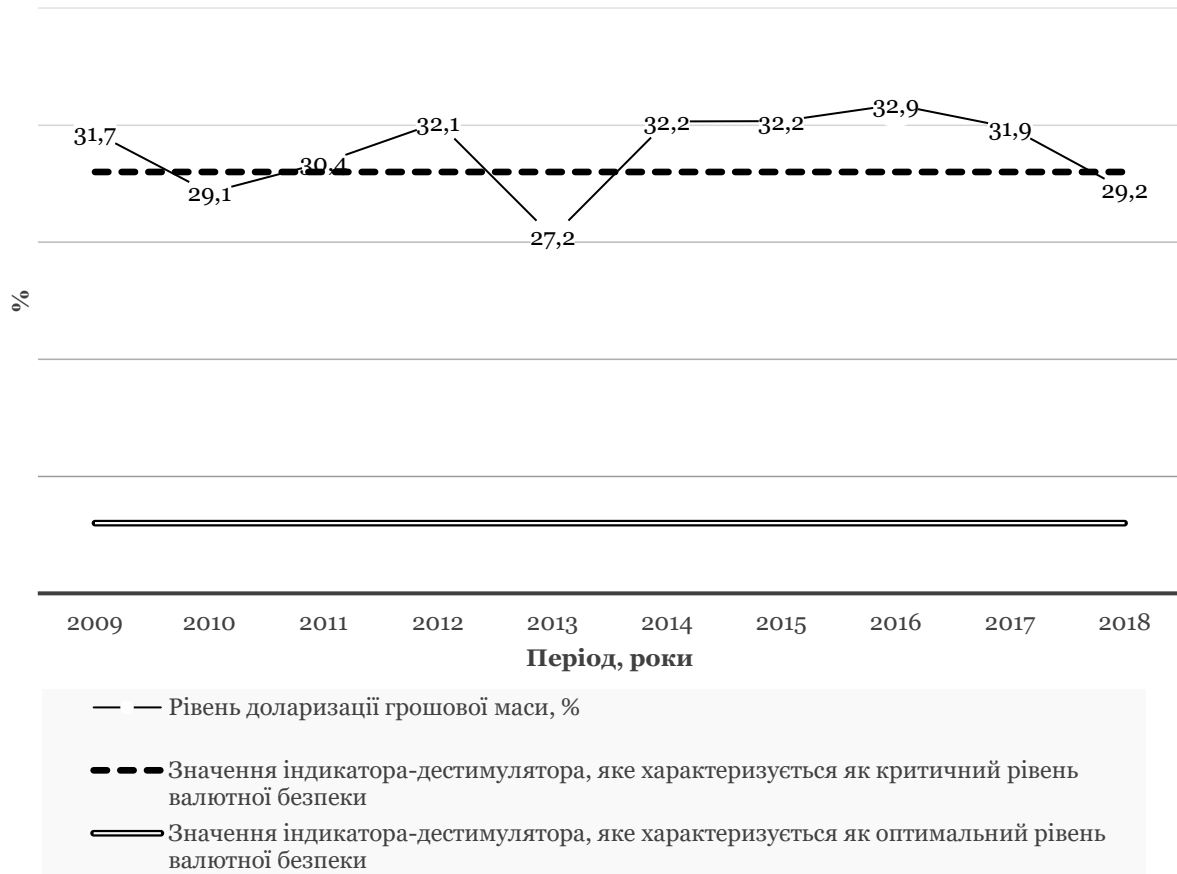

Рисунок 3.13 – Динаміка доларизації грошової маси в Україні

Джерело: розраховано та представлено автором на основі даних [163]

Детальне вивчення динаміки досліджуваного показника засвідчує, що в діапазон значень, визначений відповідно до Методики [252] (15-30%) потрапляють лише значення 2010 р., 2013 р. та 2018 р., разом з тим, протягом всього періоду в жодному з досліджуваних років показник не відповідав не тільки оптимальному, але і задовільному діапазону значень.

Узагальнимо отримані значення індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. у табл. 3.11.

Таблиця 3.11 Індикатори стану валютної безпеки України

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США									
147,919	101,85	100,402	100,295	100,025	148,713	183,775	116,968	104,091	102,271
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн									
-0,028	0,000	-0,035	-0,007	-0,187	-0,051	0,851	0,841	0,117	-0,022
Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту									
6,3	6,0	4,1	2,9	2,5	1,3	3,2	3,0	3,1	3,5
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, %									
50,8	46,0	40,3	36,7	33,8	46,3	55,8	49,4	43,9	42,8
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд доларів США									
8,4	9,7	13,4	10,2	2,9	-2,4	-1,6	-2,5	-2,1	-1,5
Рівень доларизації грошової маси, %									
31,7	29,1	30,4	32,1	27,2	32,2	32,2	32,9	31,9	29,2

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.10 на основі методики [252]

Неможливо залишити поза увагою систематизацію отриманих нормованих значень індикаторів стану валютної безпеки України за 2009-2018 рр. (табл. 3.12, рис. 3.14), які надалі узагальнимо в інтегральному індексі валютної безпеки відповідного періоду.

Таблиця 3.12 Нормовані значення індикаторів стану валютної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США									
0,18	1,00	1,00	1,00	1,00	0,17	0,14	0,34	0,99	1,00
Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні									
0,98	1,00	0,98	1,00	0,88	0,97	0,57	0,58	1,00	0,99
Валові міжнародні резерви України									
1,00	1,00	0,91	0,77	0,61	0,17	0,82	0,80	0,81	0,85
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів									
0,20	0,36	0,52	0,61	0,69	0,35	0,18	0,22	0,43	0,46
Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти									
0,36	0,23	0,15	0,20	0,88	0,72	0,84	0,71	0,77	0,85
Рівень доларизації грошової маси									
0,19	0,26	0,20	0,19	0,38	0,19	0,19	0,18	0,19	0,25
Інтегральний індекс валютної безпеки									
0,48	0,65	0,62	0,62	0,74	0,41	0,46	0,48	0,70	0,73

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.11 на основі методики [252]

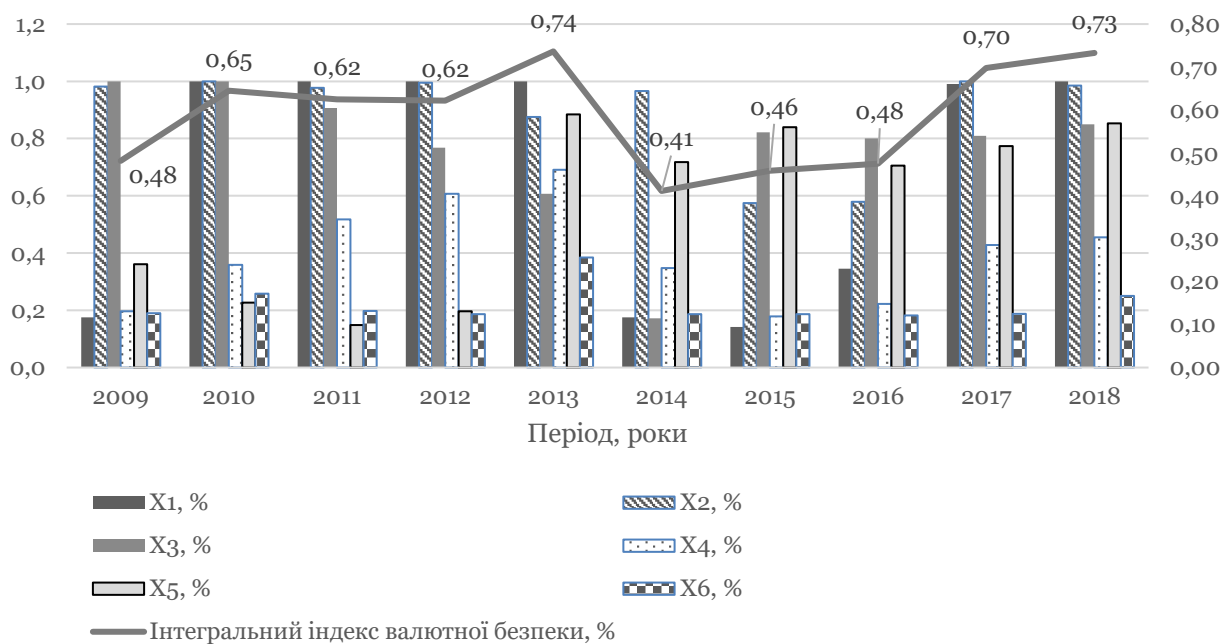

Рисунок 3.14 – Нормовані значення показників стану валютної безпеки в Україні, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором на основі методики [252]

Отже, постає безперечне твердження, що протягом досліджуваного періоду стан валютної безпеки неможливо оцінити як задовільний. Протягом 2009 р. та 2014-2016 рр. стан інтегрального індексу був близьким до небезпечного рівня валютної безпеки, відповідно рівень валютної безпеки цих років дорівнював близько 40 відсотків. Краща ситуація спостерігалась у 2010-2013 рр. та 2017-2018 рр., в яких рівень валютної безпеки дорівнював 62-74 % від оптимального значення, що все-таки розглядається як незадовільний стан. Разом з тим, позитивною тенденцією, на нашу думку, є висхідна динаміка інтегрального показника стану валютної безпеки протягом 2014-2018 рр., відповідно, з обережністю можна говорити про позитивні тенденції та зміцнення стану валютної безпеки.

Основна ідея запропонованої нами структури фінансової безпеки України полягає в тому, що безпека фінансового ринку, як важлива складова фінансової безпеки держави, складається з банківської безпеки, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Відповідно, на часі перегляд

стану цих складових, результати якого будуть покладені в основу розробки стратегічних векторів покращення стану безпеки фінансового ринку України та, відповідно, її фінансової безпеки. Розвинені та ефективні страхові компанії, банківські установи та інші елементи фінансового ринку є гарантією розвитку фінансової системи держави.

Першою складовою, яка підлягає ґрунтовному аналізу за період 2009-2018 рр., є банківська безпека України, яка в методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі 2013 р. розглядається як рівень фінансової стійкості банківських установ, який незалежно від умов функціонування банківської системи формує можливість її захисту від дестабілізаційних чинників [252].

З огляду на зазначене, проаналізуємо базову інформацію для оцінювання стану банківської безпеки України на основі визначення індикаторів її стану та подальшого їх узагальнення у комплексному макроекономічному показнику рівня банківської безпеки держави за відповідний період (табл. 3.13).

Таблиця 3.13 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану банківської безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Прострочена заборгованість за кредитами, млн грн									
44649,0	69935,0	84851,0	79292,0	72520,0	70178,0	137790,0	223836,0	519037,0	594998,0
Кредити надані резидентам України, млн грн									
723295,1	732822,8	801809,2	815142,1	910781,7	1020667,2	981627,4	998681,9	1016657,1	1073130,6
Кредити в іноземній валюті, млн грн									
367774,4	337319,2	323213,3	299562,2	308006,0	472680,4	547801,7	493683,3	446030,5	459136,6
Депозити в іноземній валюті, млн грн									
161861,9	177348,3	211316,4	252074,0	248220,5	309638,4	324816,9	367056,3	407872,5	392283,8
Депозити, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн грн									
334952,9	416649,9	491755,9	572341,9	669974,1	675092,7	716727,6	793474,6	898843,9	932967,3
Кредити, надані резидентам строком від 1 року, млн грн									
492321,4	490051	504387,1	470904,8	484699,9	607622,5	543649,9	648207,3	610938,8	581188,6
Депозити, залучені від резидентів строком від 1 року, млн грн									
79802,7	130674,2	162813,8	199079,7	275578,1	214497,7	139890,9	157077,7	186381,2	154434,6
Банківський прибуток після оподаткування, млн грн									
-38449,8	-13026,6	-7707,5	4898,8	1436,3	-52966,5	-72548,2	-160142,8	-25971,9	16466,6
Ліквідні активи, млн грн									
140010,7	421529,5	508353,0	570804,2	669218,6	715712,1	732656,0	822653,4	942785,0	953943,5
Короткострокові зобов'язання, млн грн									
390201,7	462261,9	536627,7	632256,9	751025,7	830841,3	788912,8	893297,6	958363,7	1020031
Обсяг активів 5-ти найбільших за розмірами активів банків, млн грн									
308706,6	346856,6	385744,7	435385,7	511166,5	571648,1	671586,8	700101,5	1171790,4	1224248,8
Сукупні активи банківських установ, млн грн									
926086,5	942084	1054272,3	1127179,4	1277508,7	1316717,9	1252570,4	1274731,6	1876037,0	1934709,6
Статутний капітал банків, млн грн									
82454,2	156542,5	171864,7	176238,8	183978,5	179207,5	212921,3	313270,2	488217,6	465532

Джерело: узагальнено автором за даними [189]

Першим показником стану банківської безпеки, який сигналізує про певні тенденції зміни її рівня, є питома вага простроченої заборгованості за кредитами (x_1), оптимальне значення якої встановлено на рівні 2%, а критичне – на рівні 7 відсотків. На рис. 3.15 узагальнено абсолютні та нормовані значення першого індикатору стану банківської безпеки України та інформацію НБУ, яка була основою для їх визначення.

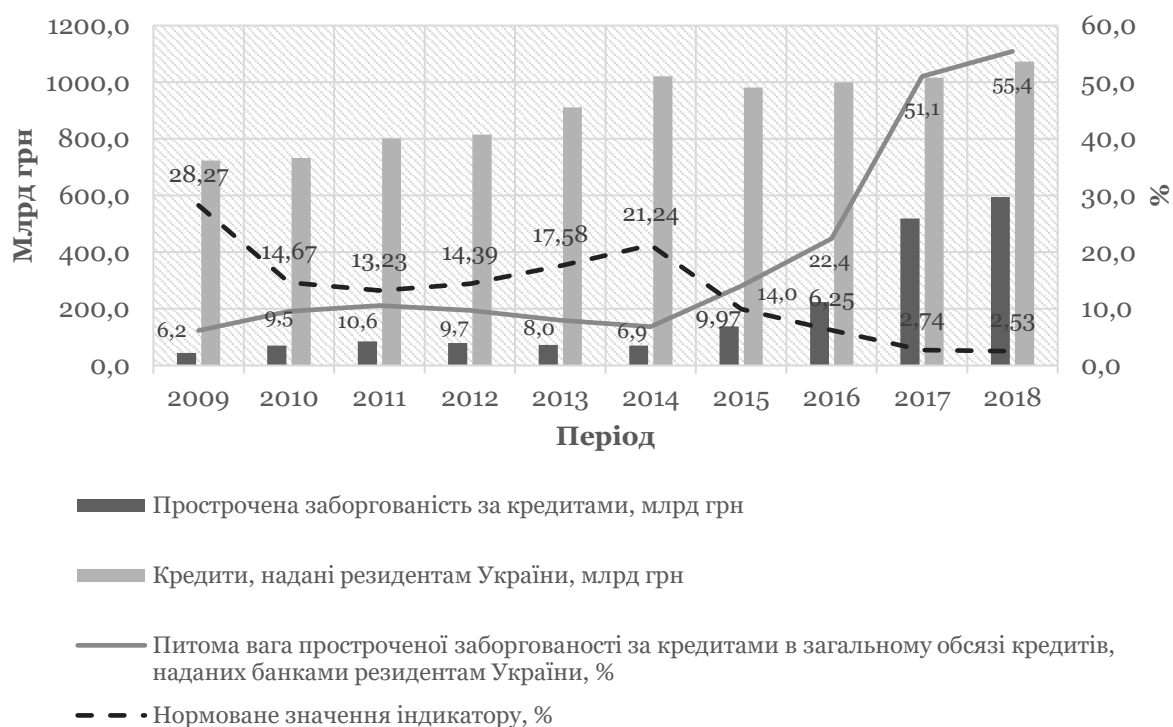

Рисунок 3.15 – Динаміка значень першого індикатору стану банківської безпеки України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

За даними рис. 3.15 доведено, що значення першого індикатору стану банківської безпеки майже протягом всього періоду дослідження перебуває в зоні критичних значень та, окрім того, мають загрозливі тенденції до подальшого погіршення. Зростає прострочена заборгованість за кредитами (з 44,6 млрд грн у 2009 р. до 595,0 млрд грн за результатами 2018 р. або більше ніж у 13 разів), збільшується, відповідно, питома вага простроченої заборгованості у загальному обсязі наданих кредитних коштів

резидентам України. Нормоване значення індикатору знизилось з 28,27 % у 2009 р. до 2,53 % у 2018 р., окрім того, починаючи з 2014 р., воно має стійку тенденцію до подальшого погіршення, що формує додаткові загрози ефективному функціонуванню банківської сфери України.

Сучасні дослідники слушно доходять висновку, що глобальні кризи глобалізованого світу зароджуються саме у фінансово-банківській сфері, а не в реальній економіці, як це було раніше, відповідно, для економічно ослабленої України стрімкі темпи фінансіалізації економіки за наявного стану банківської безпеки можуть стати джерелом послаблення загального рівня фінансової безпеки.

Другим індикатором стану банківської безпеки держави відповідно до Методики [252] є співвідношення кредитів та депозитів, оформлених банківськими установами в іноземній валюті (x_2). Цілком логічно, що оптимальним діапазоном для цього показника є значення, наближене до 100 %, а точніше діапазон від 90 % до 110 %.

Зауважимо, що абсолютно небезпечними значеннями для цього індикатору змішаного типу є значення, менші 50 % та вищі за 180 %. Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку другого індикатору стану банківської безпеки України представлена на рис. 3.16, аналіз якого надає підстави стверджувати, що у 2017-2018 рр. нормовані значення другого індикатору наближені до оптимальних, тоді як найнижчий рівень було зафіксовано у 2009-2010 рр. та 2015 році.

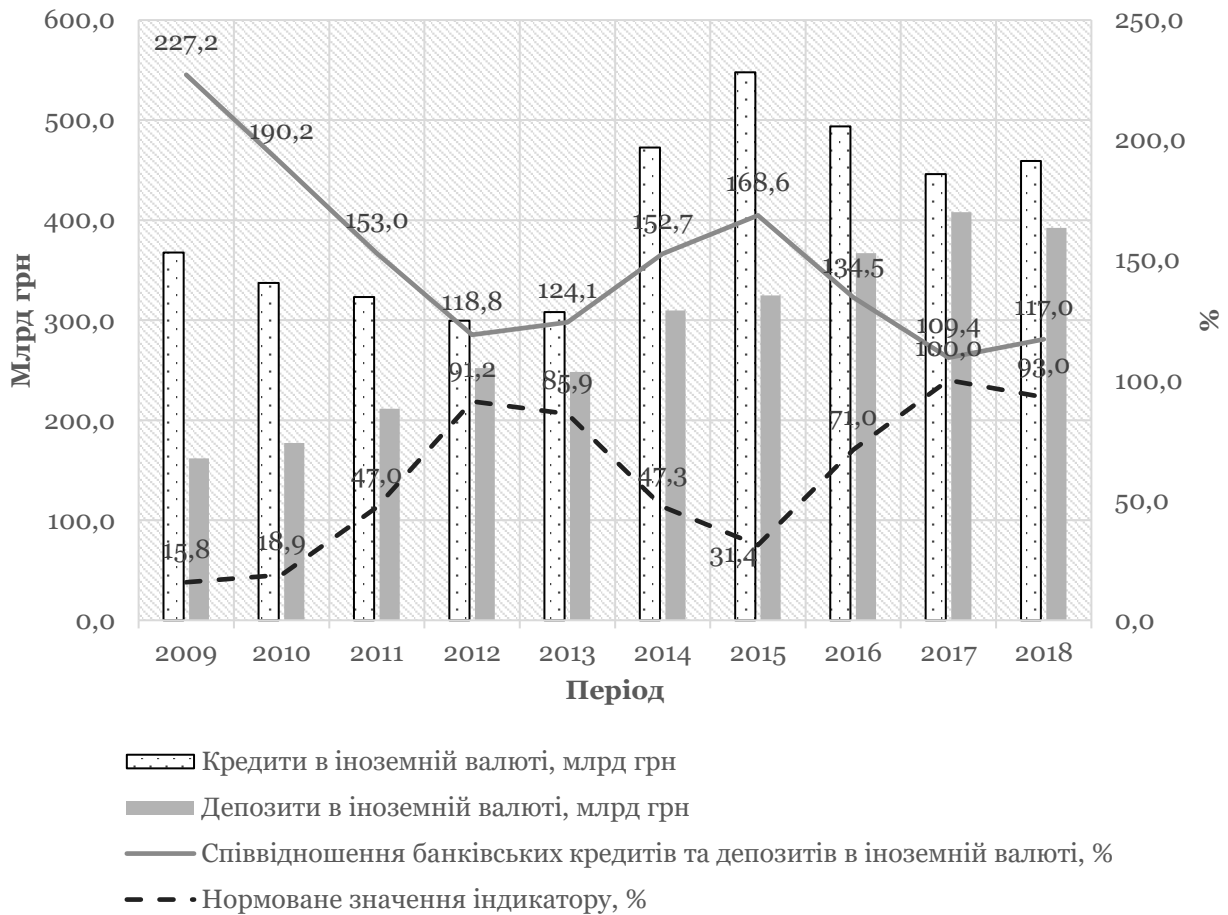

Рисунок 3.16 – Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку другого індикатора стану банківської безпеки України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Третім показником, аналіз якого надає можливість оцінити стан банківської безпеки держави визначено питому вагу іноземного капіталу у статутному капіталі банківських установ. Так, оптимальним діапазоном для цього індикатора змішаного типу вважається значення від 20 % до 25 %. Результати моніторингу за станом та розгортанням тенденцій збільшення частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків доводять, що близько половини наявного статутного капіталу банків сформовано за рахунок іноземного капіталу, що є небезпечним сигналом для прогнозування та оцінки стану банківської безпеки України.

Четвертим показником для комплексної оцінки стану банківської безпеки України виступає співвідношення довго-

строкових кредитів та депозитів, оптимальне значення якого не повинно перевищувати одиницю, а критичним вважається значення, наближене до 3.

Представимо динаміку вхідних та вихідних даних розрахунку четвертого індикатору стану банківської безпеки України на рис. 3.17.

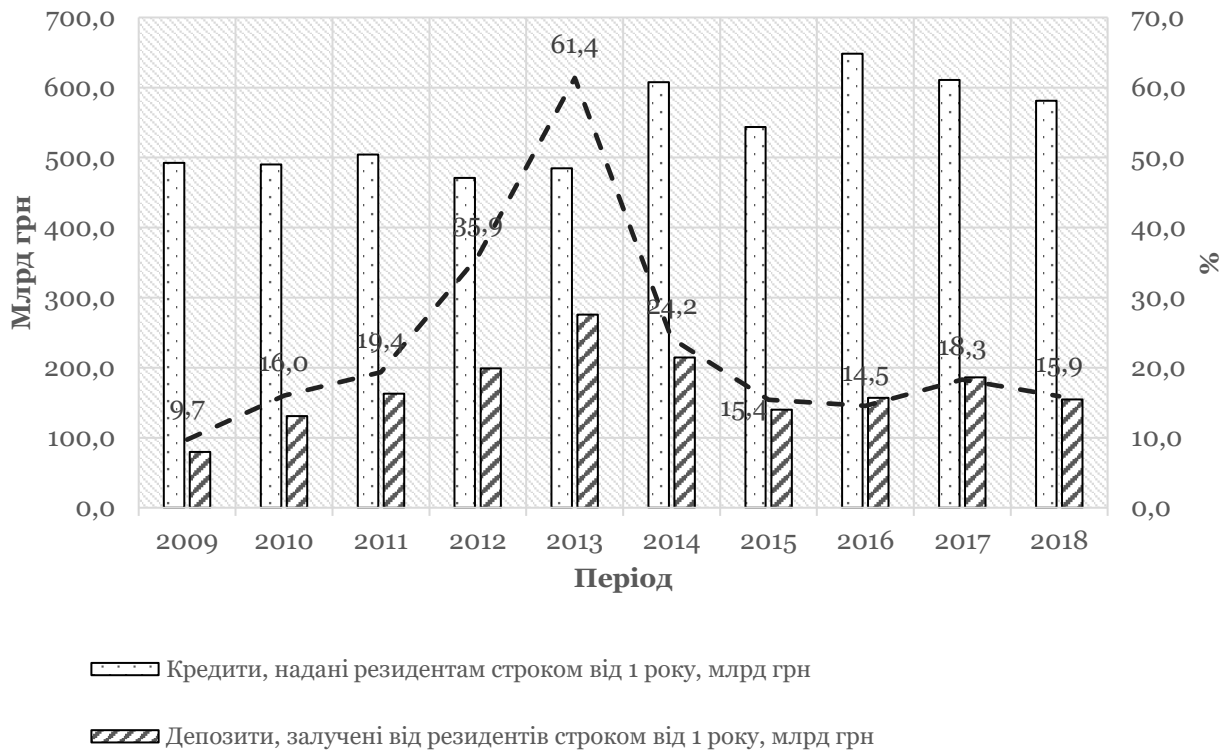

Рисунок 3.17 – Динаміка вхідних та вихідних даних розрахунку четвертого індикатору стану банківської безпеки України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Так, нормовані значення показника формують підстави зробити висновок, що з 2015 р. значення перебувають у діапазоні критичних показників, які забезпечують рівень банківської безпеки цієї області на рівні не вище 20%. Так, за результатами 2018 р. довгострокові кредити становили 581,2 млрд грн та перевищували довгострокові депозити у 3,8 раза, що сигналізує про недовіру стейкхолдерів банківської системи до зберігання коштів у ній.

П'ятим показником змішаного типу у процесі аналізу стану банківської безпеки України є рентабельність активів банківських установ за відповідний період, оптимальні значення якого мають перебувати у діапазоні [1;1,5]. Аналіз виявив, що фактичні значення індикатору наближались до оптимального діапазону тільки у 2018 році, в якому рентабельність активів становила 1,7%, що відповідає 92% безпекового рівня даного показника. Мінімальне значення показника, що аналізується, було зафіксовано у 2016 р. і становило -12,6%. Так, протягом 2014-2017 рр. нормовані значення показника були в діапазоні абсолютно небезпечних значень.

Співвідношення ліквідних активів банківських установ до їх короткострокових зобов'язань відповідного періоду розглядається у процесі оцінки стану банківської безпеки як шостий показник змішаного типу, оптимальні значення якого мають бути наближені до одиниці. Цей індикатор є одним з економічних нормативів, які з метою контролю встановлюються НБУ. Він визначає мінімальний фактичний обсяг активів для ефективного забезпечення виконання зобов'язань. У нормативах НБУ зафіксовано, що значення даного показника не повинно бути менше як 60%. Необхідно звернути увагу, що в Методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі [252] 60% – значення, яке фактично перебуває в діапазоні критичних значень.

На рис. 3.18 представлені дані шостого показника, які засвідчують те, що тільки у 2009 р. фактичне значення індикатору (0,32) було менше критично затвердженого значення (0,6).

В усі інші періоди (2010-2018 рр.) воно перевищувало його та коливалось у діапазоні від 0,84 у 2014 році, що відповідає 75,4% безпекового рівня, до 0,97 у 2017 р., що відповідає 95,4% оптимального значення.

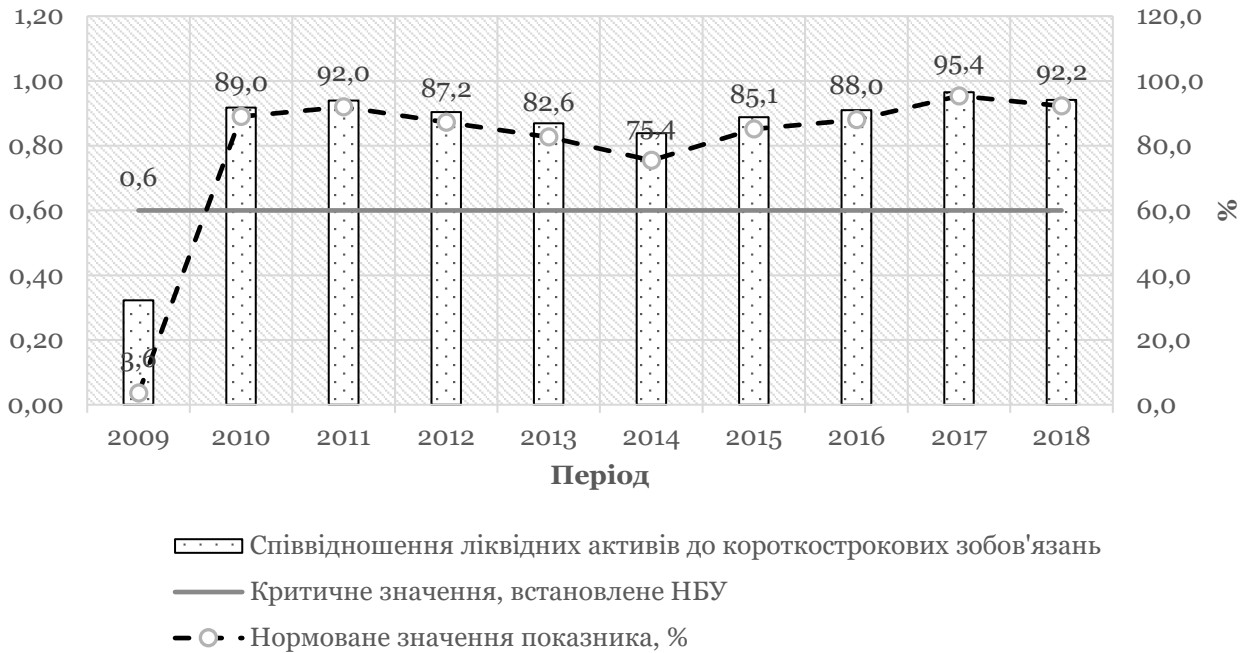

Рисунок 3.18 – Співвідношення ліквідних активів банківських установ до їх короткострокових зобов'язань, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Сьомим показником у методиці оцінки стану банківської безпеки є питома вага активів 5-ти найкрупніших банківських установ в загальних активах банківської системи держави. Станом на 01.01.2019 р. найбільшими банківськими установами були чотири банки з державною часткою: АТ КБ «ПриватБанк» (загальні активи – 525,2 млрд грн), АТ «Ощадбанк» (загальні активи – 291,0 млрд грн), АТ «Укрексімбанк» (загальні активи – 232,0 млрд грн), АБ «Укргазбанк» (загальні активи – 92,4 млрд грн), а також один банк іноземних банківських груп АТ «Райффайзен Банк Аваль» (загальні активи – 83,7 млрд грн). Відповідно, за результатами 2018 року загальні активи цих 5-ти найкрупніших банківських установ становили 1224,2 млрд грн, або 63,3% всіх активів банків (рис. 3.19).

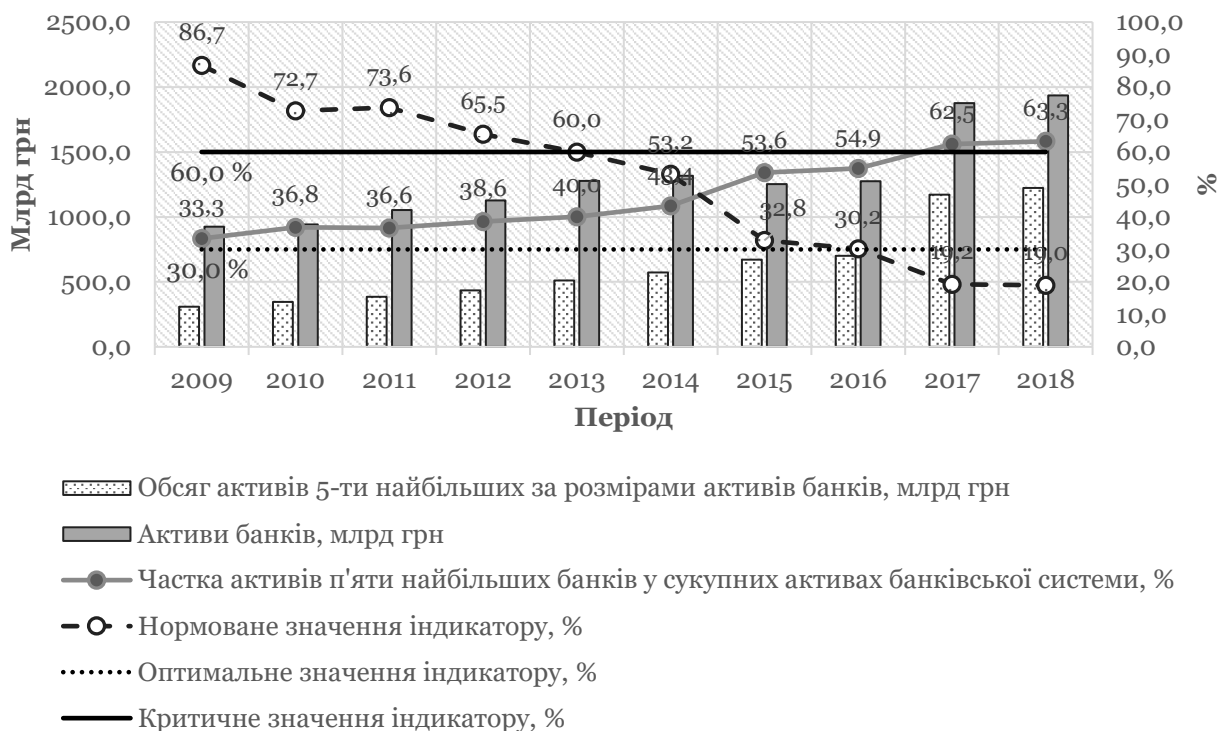

Рисунок 3.19 – Частка активів 5-ти найбільших банків в банківській системі України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано та представлено автором за даними [189]

Системні дані щодо стану та певних тенденцій зміни рівня індикаторів банківської безпеки представлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14 Динаміка абсолютних значень індикаторів стану банківської безпеки України

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %									
6,17	9,54	10,58	9,73	7,96	6,88	14,04	22,41	51,05	55,45
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %									
227,21	190,20	152,95	118,84	124,09	152,66	168,65	134,50	109,36	117,04
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %									
35,0	42,0	39,6	40,0	36,8	43,7	46,2	48,9	52,2	48,8
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів									
6,17	3,75	3,10	2,37	1,76	2,83	3,89	4,13	3,28	3,76
Рентабельність активів, %									
-4,2	-1,5	-0,8	0,5	0,1	-4,1	-5,5	-12,6	-1,9	1,7
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань									
0,32	0,92	0,94	0,90	0,87	0,84	0,89	0,91	0,97	0,94
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %									
33,33	36,82	36,59	38,63	40,01	43,41	53,62	54,92	62,46	63,28

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.13 на основі методики [252]

Значення індикаторів банківської безпеки мають бути переведено у нормовані значення (табл. 3.15).

Таблиця 3.15 Нормовані значення індикаторів стану банківської безпеки України

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України									
0,28	0,15	0,13	0,14	0,18	0,21	0,10	0,06	0,03	0,03
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті									
0,16	0,19	0,47	0,91	0,86	0,47	0,31	0,71	1,00	0,93
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків									
0,60	0,38	0,42	0,40	0,53	0,36	0,34	0,31	0,28	0,31
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів									
0,10	0,16	0,19	0,36	0,61	0,24	0,15	0,15	0,18	0,16
Рентабельність активів									
0,01	0,01	0,04	0,59	0,45	0,01	0,01	0,01	0,01	0,92
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань									
0,04	0,89	0,92	0,87	0,83	0,75	0,85	0,88	0,95	0,92
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи									
0,87	0,73	0,74	0,65	0,60	0,53	0,33	0,30	0,19	0,19
Інтегральний індекс банківської безпеки									
0,28	0,34	0,40	0,55	0,57	0,36	0,29	0,34	0,37	0,49

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.14 на основі методики [252]

На рис. 3.20 представлена динаміка значень інтегрального індексу банківської безпеки України за 2009-2018 рр. та прогноз на 2019 р., виконаний за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня ($R^2=0.87$). Найвищий рівень безпекового стану банківської системи України за 2009-2018 рр. було зафіксовано у 2012-2013 рр. на рівні 55,4-57,3%, тоді як найнижчий – у 2009 р. (28,4%) та 2015 р. (28,9%).

Так, проаналізувавши стан банківської безпеки України за 2009-2018 рр., звертаємо увагу, що протягом останніх років розв'язано окремі проблеми банківського сектору, які створювали негативний ефект, що також кількісно прослідковується у динаміці значень комплексного індексу банківської безпеки. Зараз на часі повернення довіри стейкхолдерів до банківського сектору, яке може стати основою збалансованого розвитку у майбутньому. В останні роки проведені реформи в банківському секторі, в результаті яких з ринку виведено неплатоспроможні банки, розширено права

кредиторів, розкрито дані про власників. У цілому це сприяло підвищенню ефективності функціонування та прозорості сектору.

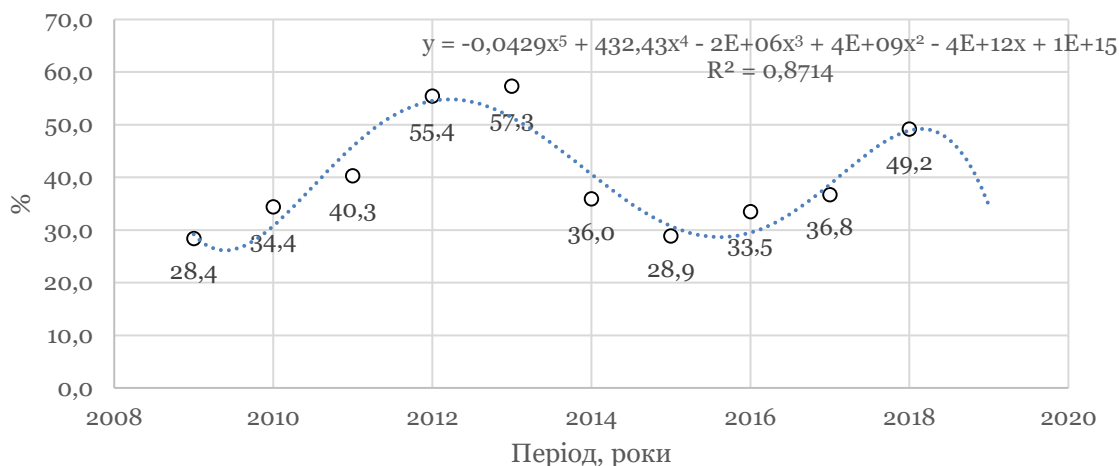

Рисунок 3.20 – Динаміка значень інтегрального індексу банківської безпеки України за 2009-2018 рр. та прогноз на 2019 р.

Джерело: представлено автором за даними табл. 3.15 на основі методики [252]

Наступною підсистемою фінансової безпеки, яка підлягає аналізу, є безпека небанківського фінансового сектору. Саме небанківські фінансові установи потребують особливої уваги та ретельного нагляду для відновлення розвитку фінансового сектору держави. Небанківський фінансовий сектор в Україні зростає, але без створення ефективної регуляторної системи зберегти баланс між захистом прав споживачів та забезпеченням прибутковості учасників ринку майже неможливо.

Вхідна інформація для розрахунку індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку за 2009-2018 рр. представлена в табл. 3.16.

Таблиця 3.16 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валові страхові премії, млн грн									
20442,10	23081,7	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736	35170,3	43431,8	49367,5
ВВП, млн грн									
913345	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
Обсяг надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн грн									
2193,2	3006,1	2922,7	2131,1	3539,8	3841,9	4049,8	6140,8	8641,5	6834,4
Загальний обсяг надходжень страхових премій, млн грн									
19614,7	22175,2	21347,1	21508,2	26185,2	24607,5	27549,4	35170,30	43431,80	49367,50
Капіталізація лістингових компаній, млрд грн									
114,35	171,76	179,86	275,05	320	457,61	63,49	19,64	12,21	-

Джерело: узагальнено автором за даними [268; 286; 316]

Для оцінки безпекового стану небанківського фінансового ринку відповідно до методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2013 р. [252] необхідно розрахувати та проаналізувати значення 4-х індикаторів.

Вважаємо, що до безпосереднього розрахунку основних індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку доцільно представити динаміку основних показників ринку небанківських фінансових послуг, в т.ч. кількість установ та їх активи (рис. 3.21, 3.22).

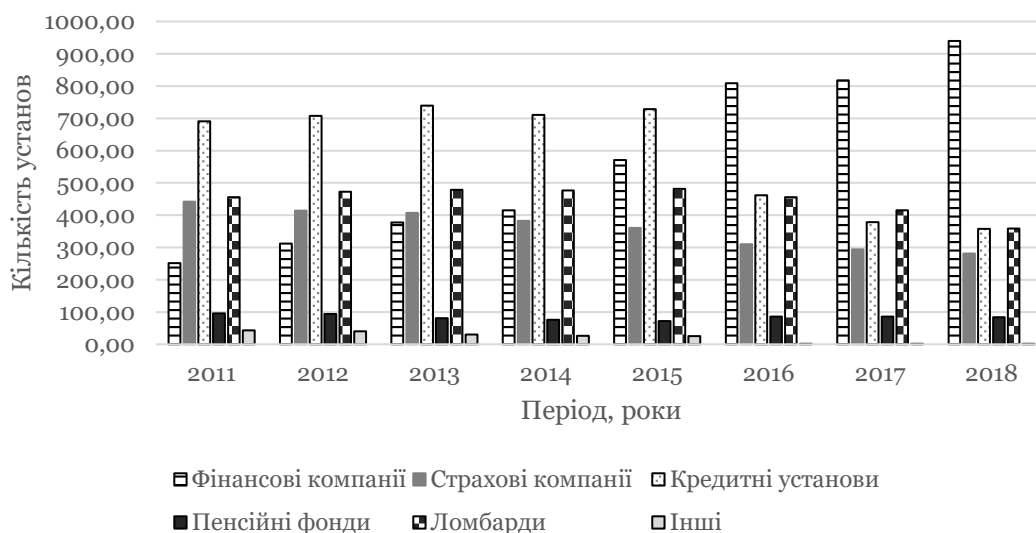

Рисунок 3.21 – Динаміка кількості установ ринку небанківських фінансових послуг за 2011-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними публічних звітів про діяльність Нацкомфінпослуг [268]

Проаналізувавши дані рис. 3.21, з'ясовано, що за 2011-2019 рр. кількість фінансових компаній збільшилась з 251 компанії у 2011 р. до 940 компаній за результатами 2018 р., або у 3,7 раза. Динаміка кількісних показників інших установ ринку небанківських фінансових послуг за 2011-2018 рр. характеризується низхідними тенденціями.

Так, кількість страхових компаній зменшилась з 442 у 2011 р. до 281 у 2018 р. (на 36,4%), кредитних установ – з 691 у 2011 до 358 у 2018 р. (на 48,2 %), недержавних пенсійних фондів – з 96 до 84 за період аналізу (зменшення на 12,5%), кількість ломбардів – з 456 до 359 за період аналізу (зменшення на 21,3%).

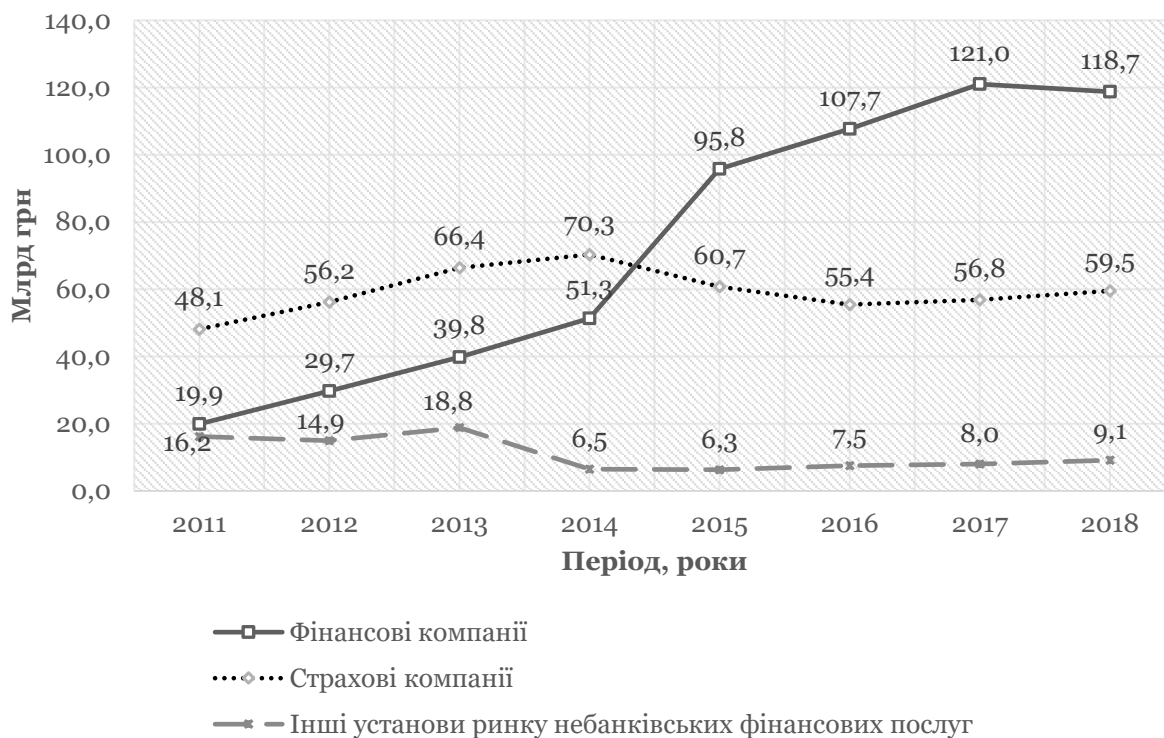

Рисунок 3.22 – Динаміка активів основних груп установ ринку небанківських фінансових послуг, 2011-2018 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними публічних звітів про діяльність Нацкомфінпослуг [268]

Результати аналізу даних, висвітлених на рис. 3.22, свідчать про те, що протягом 2011-2018 рр. активи фінансових компаній України мали суттєву тенденцію до зростання (з 19,9 млрд грн у

2011 р. до 118,7 млрд грн у 2018 р. або у 6 разів), тоді як активи страхових компаній збільшилися всього на 23,7%.

Першим індикатором для аналізу стану небанківського фінансового ринку є рівень проникнення страхування, оптимальне значення якого відповідно до таблиці характеристичних значень показників [252] має перевищувати 8%. Фактичні значення даного індикатора-стимулятора свідчать, що за 2009-2018 рр. вони знаходяться у діапазоні [1,39;2,24], що відповідає небезпечному та критичному стану індикатора, який аналізується (рис. 3.23).

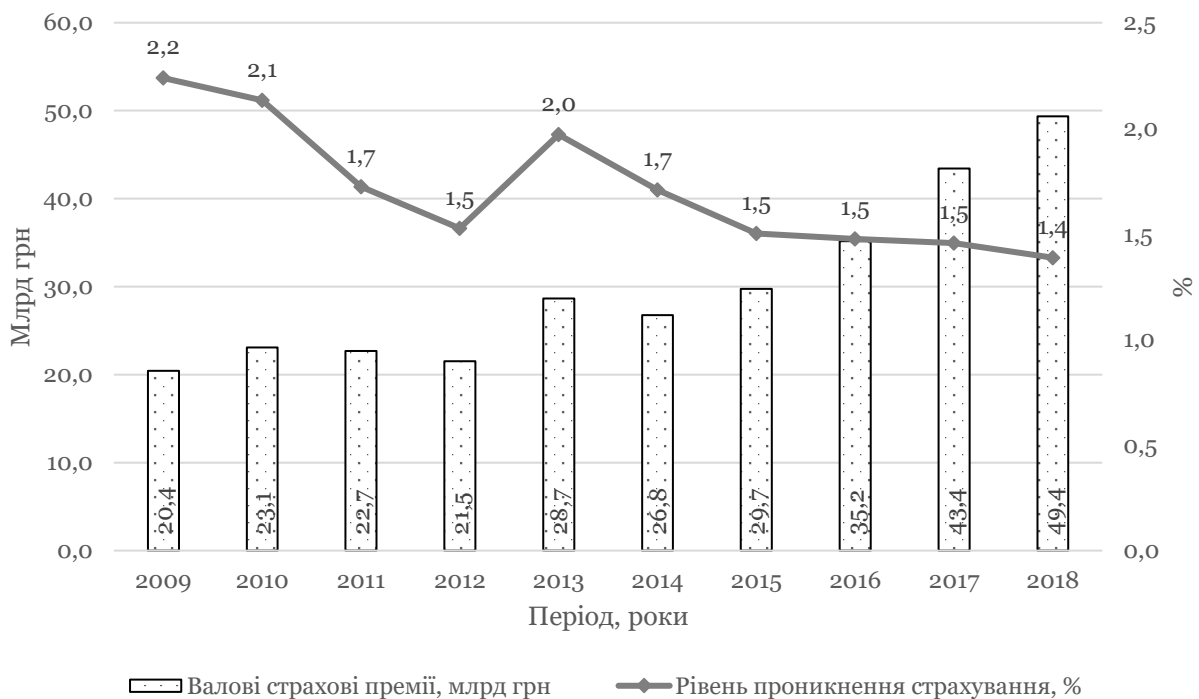

Рисунок 3.23 – Динаміка рівня проникнення страхування, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [286; 316; 268]

Другим індикатором безпекового стану небанківського фінансового ринку є рівень капіталізації лістингових компаній, значення якого знаходиться в абсолютно небезпечному стані (табл. 3.17).

Таблиця 3.17 Комплекс індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), відсотків									
2,24	2,13	1,72	1,53	1,97	1,71	1,50	1,48	1,46	1,39
Рівень капіталізації лістингових компаній, відсотків ВВП									
12,52	15,87	13,66	19,52	21,99	29,21	3,21	0,82	0,41	0,00
Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10 відсотків)									
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %									
11,18	13,56	13,69	9,91	13,52	15,61	14,70	17,46	19,90	13,84

Джерело: розраховано та систематизовано автором на основі методики [252]

Третім індикатором є кількість критичних відхилень рівня волатильності індексу ПФТС, значення якого свідчать про відносну стабільність досліджуваного показника.

Останнім показником є питома вага надходжень страхових премій 3-х крупніших страхових компаній у сукупному обсязі страхових премій (без урахування показників страхування життя), значення якого за 2009-2018 рр. коливається від 11,18% у 2009 р. до 13,84% у 2018 р. Мінімальне значення індикатора за період дослідження зафіксовано у 2012 р. (9,91% – відповідає оптимальному значенню), а максимальне – у 2017 р. (19,9% – відповідає небезпечному діапазону значень) (табл. 3.18).

Таблиця 3.18 Динаміка нормованих значень індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Рівень проникнення страхування									
0,42	0,41	0,34	0,31	0,39	0,34	0,30	0,30	0,29	0,28
Рівень капіталізації лістингових компаній									
0,09	0,21	0,10	0,26	0,29	0,39	0,06	0,01	0,01	0,01
Рівень волатильності індексу ПФТС									
1,00	0,80	1,00	1,00	1,00	0,80	1,00	1,00	1,00	0,80
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя)									
0,88	0,70	0,69	1,00	0,70	0,58	0,62	0,50	0,40	0,68
Інтегральний індекс безпеки небанківського фінансового ринку									
0,48	0,45	0,41	0,51	0,50	0,46	0,37	0,33	0,31	0,33

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.17 на основі методики [252]

Динаміка нормованих значень індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку представлена в табл. 3.18, в якій також отримані дані узагальнено в інтегральному індексі безпеки небанківського фінансового ринку, значення якого за досліджуваний період дозволяє стверджувати, що рівень безпеки даної підсистеми фінансової безпеки держави, починаючи з 2012 р., погіршується та, відповідно, негативно впливає за сукупний показник фінансової безпеки держави.

Зазначимо, що протягом 2016-2018 р. серед результатів нормативно-правової роботи Нацкомфінпослуг [268] слід виділити: формування єдиних ліцензійних вимог до небанківських фінансових установ; збільшення вимог до платоспроможності страховиків та кредитних спілок; виокремлення критеріїв оцінки ризику діяльності у сфері ринків фінансових послуг; уніфікація підходів до формування страхових резервів; використання консолідованого нагляду за небанківськими фінансовими групами; перехід на електронну форму звітності для небанківських фінансових установ та інші [268]. Попри наявні тенденції до зменшення установ фінансового ринку (рис. 3.21) протягом останніх років зафіксоване збільшення основних показників його розвитку, темпи яких, однак, не відповідають потребам сучасності.

Наступною підсистемою фінансової безпеки України, стан якої необхідно проаналізувати, є грошово-кредитна безпека України, яка трактується у Методичних рекомендаціях [252] як стан відповідної системи, в якому суб'єкти економіки забезпечені кредитними ресурсами в необхідних обсягах та на умовах, які є сприятливими для економічного зростання економіки [252]. Так, розрахунок інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки України здійснюється у процесі оцінки 6 індикаторів, які базуються на статистичних даних Національного банку України та окремих розрахунках Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України за 2009-2018 рр. систематизована в табл. 3.19.

Перший індикатор стану грошово-кредитної безпеки висвітлює питому вагу готівкових коштів поза банківськими установами у сукупному обсязі грошової маси. Даний показник є дестимулятором, тобто при збільшенні його значень рівень безпекового стану погіршується. Оптимальним значенням цього індикатору (відповідно до таблиці характеристичних значень [252]) є значення, що не перевищує 20%, а критичним вважається показник, більший за 35%.

Таблиця 3.19 Вхідна інформація для розрахунку індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (M ₀), млн грн									
157029,4	182989,9	192664,8	203245,0	237776,6	282947,1	282672,8	314392,1	332546,0	363628,8
Грошовий агрегат M ₃ (грошова маса), млн грн									
487298,2	597871,6	685514,6	773198,6	908994,3	956727,7	994062,0	1102700,2	1208859,3	1277635,4
Процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, %									
18,3	14,6	14,3	15,5	14,4	15,0	17,5	15,9	14,6	17,2
Процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %									
11,8	9,4	7,3	11,3	9,5	10,5	11,6	10,4	8,3	10,9
Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, %									
21,3	14,7	15,0	18,3	15,9	17,2	21,3	18,3	15,1	18,8
Індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)									
115,9	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9
Споживчі кредити, надані домогосподарствам, млн грн									
137113,3	122942,4	126191,8	125011,1	137346,0	135094,5	104879,1	101528,4	122066,0	151624,6
Кредити, надані резидентам, млн грн									
723295,1	732822,8	801809,2	815142,1	910781,7	1020667,2	981627,4	998681,9	1016657,1	1073130,6
Кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років									
181393,7	164737,2	143171,3	110929,1	100155,8	144909,5	142426,2	141404,3	162462,2	145933,2
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період, грн/100 дол. США									
779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7	2720,0
Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період, грн/100 дол. США									
526,7	779,1	793,6	796,8	799,1	799,3	1188,7	2184,5	2555,1	2659,7
Кредити, надані в національній валюті на термін понад 5 років, млн грн									
44229,0	49709,0	60213,7	65464,7	73805,1	72370,2	71630,9	117005,0	106329,5	98357,0

Джерело: узагальнено автором за даними [189; 286]

Проаналізувавши дані щодо грошового агрегату M₃ та обсягу готівкових обігових коштів поза банківськими установами (M₀), розраховано значення досліджуваного індикатору (рис. 3.24), а також висвітлено його нормовані значення, які свідчать про певний рівень безпекового стану, який забезпечує даний показник. Так, за

2009-2018 рр. значення даного індикатору-дестимулятора знизилось з 32,2% у 2009 р. до 28,5% у 2018 р., що свідчить про незначні покращення безпекового стану даного показника. Відповідно, протягом 2009-2010 рр. значення індикатору перебували в зоні критичних значень, а у 2011-2018 рр. – в зоні небезпечних значень.

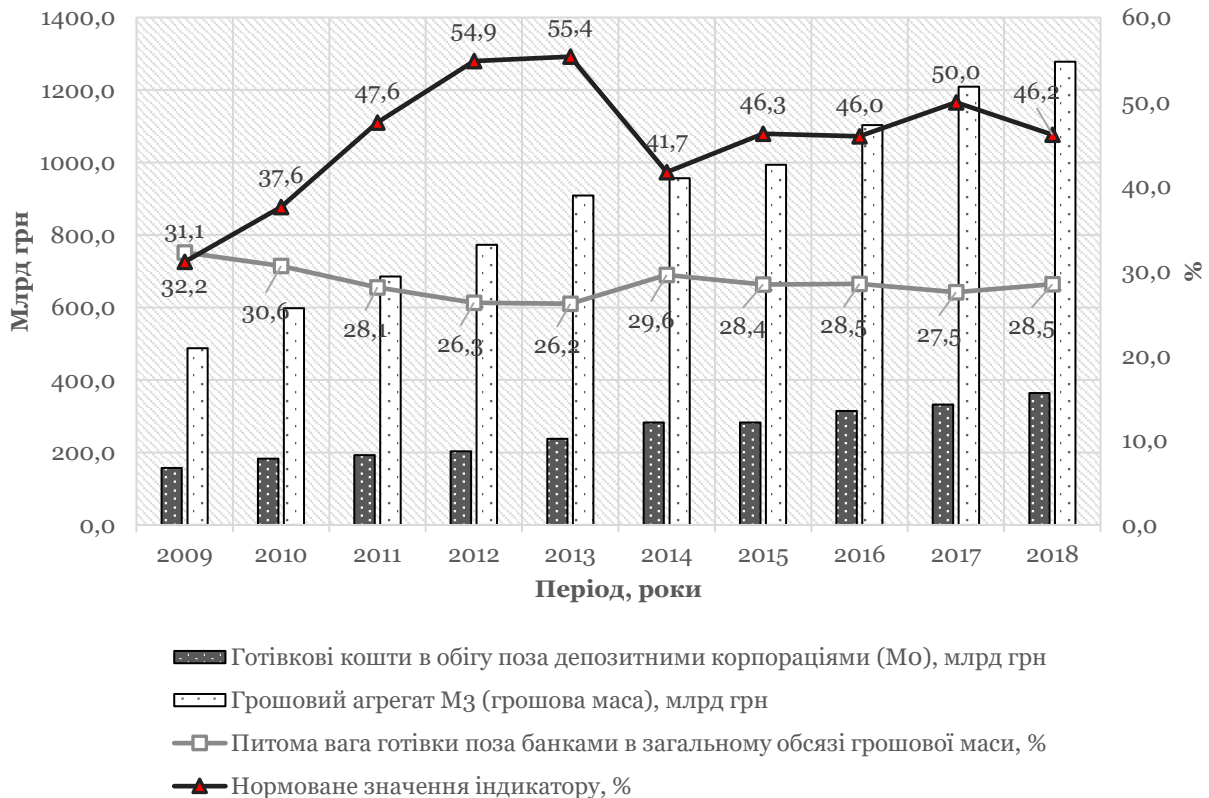

Рисунок 3.24 – Аналіз значень першого індикатору стану грошово-кредитної безпеки України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [252]

Другий індикатор стану грошово-кредитної безпеки України висвітлює різницю між відсотковими ставками банківських установ за кредитами і депозитами (рис. 3.25). Даний індикатор вважається показником змішаного типу, оптимальним діапазоном значень якого є [3;4], тоді як значення, що є меншими за –1 та більшими, ніж 11, свідчать про абсолютно небезпечний діапазон значень.

Рисунки 3.25 – Динаміка значень II індикатору стану грошово-кредитної безпеки України, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [252]

Зафіксовано, що протягом 2009-2018 рр. значення різниці між відсотковими ставками банківських установ за кредитами і депозитами коливалось від 4,2 відсоткових пункти (у 2012 р.) до 7,0 відсоткових пункти (у 2011 р.). Протягом 2017-2018 рр. значення індикатору є стабільним (6,3%).

Третій індикатор стану грошово-кредитної безпеки України оцінює різницю між середньозваженою відсотковою ставкою за кредитами в національній валюті та індексом споживчих цін у відповідному періоді, оптимальним значенням якої вважаються дані, що потрапляють у діапазон від 3 до 5 відсоткових пункти, тоді як значення, що менші –7 та перевищують 15 відсоткові пункти, оцінюються як абсолютно небезпечні для стану грошово-кредитної безпеки держави.

Проаналізувавши динаміку даного індикатору змішаного типу, з'ясовано, що вона характеризується відсутністю стабільності та має широкий діапазон значень, відповідно, нормовані значення досліджуваного показника також не мають стійких тенденцій до розвитку та можуть характеризувати як абсолютно небезпечний

рівень значень (2015 р.), так і діапазон, наближений до оптимального значення (2016 р.).

Четвертий індикатор стану грошово-кредитної безпеки України оцінює, яка частина з сукупного обсягу кредитів, наданих резидентам, припадає на споживчі кредити домогосподарствам. За експертним оцінюванням, результати якого стали базисом розробленої шкали характеристичних значень, викладеної у методиці Міністерства економічного розвитку і торгівлі [252], оптимальним значенням цього індикатору вважається значення, що відповідає діапазону [5;9], а абсолютно небезпечними вважаються значення, що не досягають показник 1% або перевищують 21%. Результати розрахунків значень даного індикатора представлені на рис. 3.26.

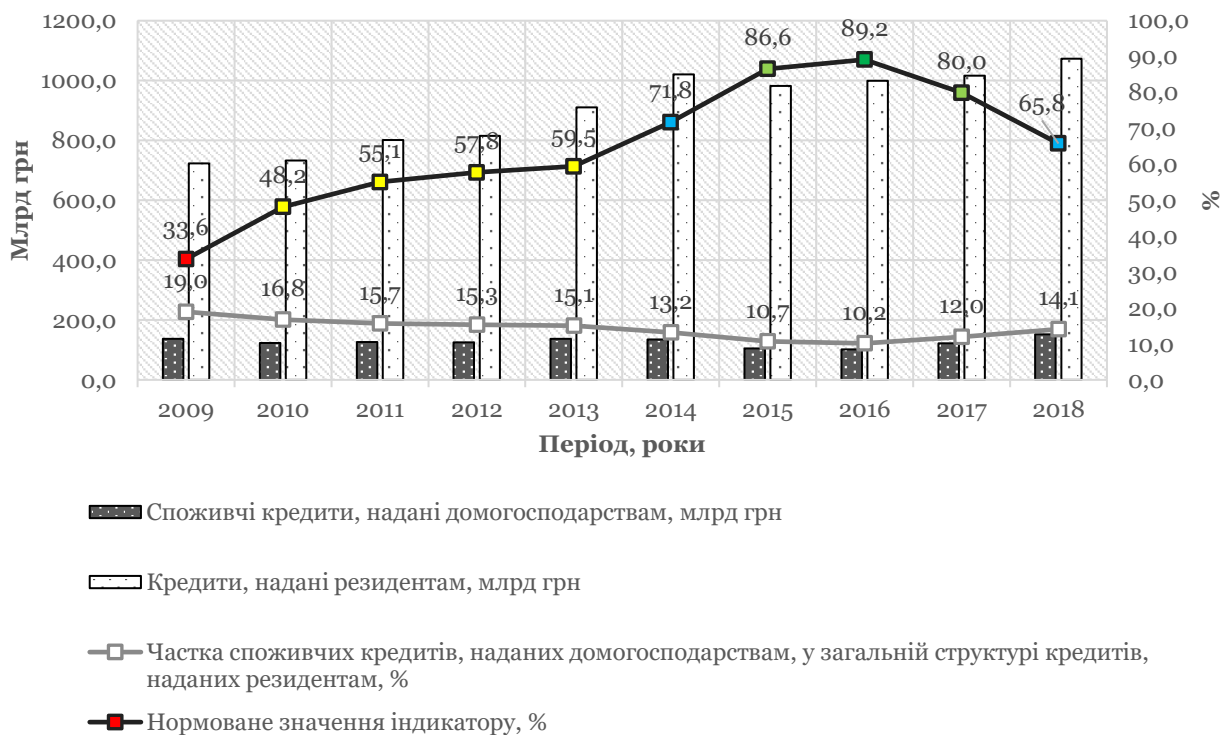

Рисунок 3.26 – Динаміка частки споживчих кредитів домогосподарств у сукупному обсязі кредитних коштів резидентів, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [252]

Аналіз даних, висвітлених на рис. 3.26, дозволив зафіксувати певні тенденції, а саме зміцнення безпекового стану, який забезпечує даний індикатор, протягом 2009-2016 рр. (з 33,6%, що відповідає критичному стану, у 2009 р. до 89,2%, що відповідає діапазону задовільних значень, у 2016 р.). За 2017-2018 рр. значення даного показника збільшилось з 10,2% у 2016 р. до 14,1% у 2018 р., відповідно, станом на кінець 2018 р. значення індикатору відповідає діапазону незадовільних значень та свідчить про велику частку споживчих кредитів домогосподарств в сукупному обсязі кредитних коштів резидентів, яка має тенденцію до віддалення від оптимальних значень показника.

П'ятим індикатором-стимулятором стану грошово-кредитної безпеки України є скоригована на курсову різницю частка довгострокових кредитів у їх сукупному обсязі, оптимальне значення якого становить 60%, а критичне – 25%. Результати розрахунків даного індикатору висвітлено на рис. 3.27, аналіз якого, по-перше, дозволяє звернути увагу на те, що обсяги довгострокових кредитів, наданих в іноземній валюті протягом 2009-2018 рр., суттєво перевищують аналогічний показник в національній валюті.

Так, наприклад, за результатами 2018 р. в іноземній валюті обсяг наданих довгострокових кредитів становив 145,9 млрд грн, тоді як в національній – 98,4 млрд грн, аналогічна тенденція зберігається протягом усього періоду дослідження.

Частка кредитів на термін, що перевищує 5 років, скоригована на курсову різницю, у сукупному обсязі наданих кредитів за результатами 2009-2018 рр. коливається в діапазоні [15,2;28,9], що без сумніву є низькими значеннями, які відповідають абсолютно небезпечному або критичному рівню безпекового стану даного показника.

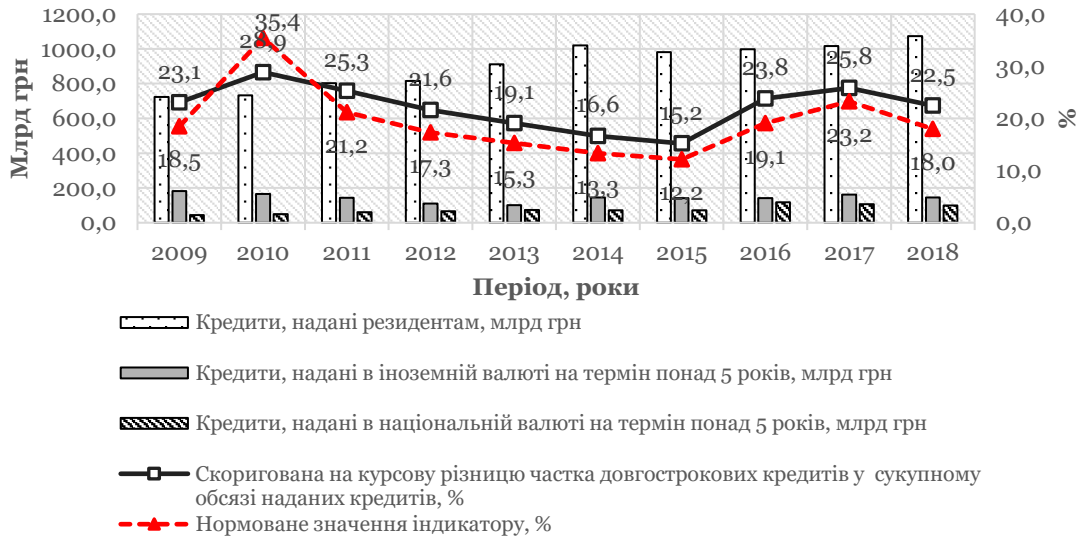

Рисунок 3.27 – Динаміка скоригованої на курсову різницю частки довгострокових кредитів у сукупному обсязі наданих кредитів, 2009-2018 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [189] із використанням методики [252]

Шостий індикатор-дестимулятор стану грошово-кредитної безпеки України висвітлює обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, оптимальне значення якого не може перевищувати 1 млрд дол. США, а критичним значенням якого вважається сума в 15 млрд дол. США на рік.

У 2015 р. було затверджено наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 286 від 24.03.2015 р. [149], в якому представлена методика оцінки обсягу такого впливу фінансових ресурсів, яка, однак, на практиці не використовується, що підтверджується відповіддю офіційного представника Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на звернення у межах запиту відкритих даних (Додаток Л).

Отже, за результатами робочих зустрічей експертів НБУ та Міністерства економічного розвитку і торгівлі було прийнято рішення відмовитись від комплексної оцінки, залишивши виключно легальну частину впливу ресурсів на основі платіжного балансу України. Узагальнимо розраховані індикатори стану

грошово-кредитної безпеки України (за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2013 р.) за 2009-2018 рр. в табл. 3.20.

Таблиця 3.20 Комплекс індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (Мо/Мз), відсотків									
32,224	30,607	28,105	26,286	26,158	29,574	28,436	28,511	27,509	28,461
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім Національного банку), відсоткових пунктів									
6,5	5,2	7,0	4,2	4,9	4,5	5,9	5,5	6,3	6,3
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, відсоткових пунктів									
5,4	5,3	7,0	17,7	16,2	5,1	-27,4	4,4	0,7	7,9
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам									
19,0	16,8	15,7	15,3	15,1	13,2	10,7	10,2	12,0	14,1
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), відсотків									
23,1	28,9	25,3	21,6	19,1	16,6	15,2	23,8	25,8	22,5
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд доларів США									
15,8	13,9	13,9	15,1	15,2	11,9	15,6	17,0	17,0	17,0

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 17 на основі методики [252]

Для розрахунку інтегрального індексу грошово-кредитної безпеки представимо нормовані індикатори стану грошово-кредитної безпеки України в табл. 3.21, в якій також із використанням коефіцієнтів вагомості 6-ти показників визначимо інтегральний індекс досліджуваної підсистеми фінансової безпеки України.

Проаналізувавши стан грошово-кредитної безпеки України за 2009-2018 рр. як важливої підсистеми її фінансової безпеки формуємо висновок, що інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки коливається в діапазоні $[0,37; 0,56]$, що забезпечує безпековий стан на 37-56%, та потрапляє у діапазон небезпечних або навіть критичних значень. Безумовно, що такий безпековий стан не може позитивно оцінюватись та сприяти зміцненню фінансової безпеки держави, крім того, протягом 2016-2018 рр.

також існують тенденції до зменшення значень інтегрального показника та послаблення рівня безпеки грошово-кредитної системи України.

Таблиця 3.21 Динаміка нормованих значень індикаторів стану грошово-кредитної безпеки України, 2009-2018 рр.

Період, роки									
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (Мо/Мз)									
0,31	0,38	0,48	0,55	0,55	0,42	0,46	0,46	0,50	0,46
Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами									
0,57	0,76	0,53	0,96	0,82	0,90	0,62	0,70	0,58	0,58
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім Національного банку) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін									
0,96	0,97	0,80	0,17	0,19	0,99	0,00	1,00	0,77	0,71
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам									
0,34	0,48	0,55	0,58	0,59	0,72	0,87	0,89	0,80	0,66
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю)									
0,18	0,35	0,21	0,17	0,15	0,13	0,12	0,19	0,23	0,18
Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни									
0,19	0,24	0,24	0,20	0,20	0,32	0,19	0,18	0,18	0,18
Інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки									
0,43	0,53	0,47	0,43	0,41	0,58	0,37	0,56	0,50	0,46

Джерело: розраховано та систематизовано автором за даними табл. 3.20 на основі методики [252]

Отже, здійснений нами аналіз стану безпеки державних фінансів та фінансового ринку, дозволив сформулювати наступні висновки:

1. Проаналізовано індикатори стану безпеки державних фінансів за 2009-2018 рр., яка структурно розглядалась нами на основі таких підсистем: бюджетна, боргова, валютна та виокремлена нами податкова безпеки.

2. Доведено, що переважна більшість індикаторів стану боргової безпеки протягом досліджуваного періоду знаходиться у зоні критичних значень. Сумарне значення боргових зобов'язань країни перед усіма кредиторами, включаючи іноземні держави, юридичні, фізичні особи, міжнародні організації, має стійку тенденцію до зростання (з 316,9 млрд грн у 2009 р. до 2168,6 млрд грн у 2018 р.). Відношення обсягу державного та гарантованого

державою боргу до ВВП України збільшилось з 34,7 % у 2009 р. до 60,9 % за результатами 2018 р., що перевищує законодавчо встановлений пороговий (критичний) рівень. У період суверенного розвитку держави панувала атмосфера занадто стрімкого нарощування боргових зобов'язань держави, яка спричинила ослаблення активності припливу іноземних інвестицій та виникнення боргової спіралі. Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП України у 2009-2018 рр. було нестабільним та перебувало у діапазоні 77-131 %, відповідно, протягом всього періоду дослідження значення показника перевищують законодавчо встановлене порогове (критичне) значення (70 %). Валовий зовнішній борг України у розрахунку на одну особу збільшився з 1165,2 дол. США у 2006 р. до 2718,6 дол. США за станом на 31.03.2019 р. або у 2,33 раза.

3. Проаналізовано порівнювані дані щодо розміру державного боргу 18 держав-аналогів та їх кредитні рейтинги, а також дані середньострокової Стратегії управління державним боргом України на 2019-2022 рр. Порівнюючи структуру загального боргу України та середніх аналогічних показників за сформованими аналітичними групами країн, стверджуємо, що показник питомої ваги зовнішнього державного боргу в Україні (59%) суттєво вище за середні показники за трьома групами аналітики (38-56%), крім того, структура державного боргу за інструментами також має свої особливості: питома вага ринкових цінних паперів (45%) є нижчої за середні показники аналітичних груп (54-79%), а неринкового державного боргу, навпаки, вищою. Крім того, в Україні зафіксовано найнижчий показник державного боргу, номінованого у національній валюті (33%), у порівнянні з середніми показниками за всіма аналітичними групами (42-55%), що безумовно збільшує валютні ризики. Середній показник відсоткової ставки за борговими зобов'язаннями в Україні за даними 2018 року становить 7%, що перевищує аналогічний індикатор за групою «Рейтинг» (5,6%) та «Розвиток» (5,7%). Передумовою такого результату ми вбачаємо високу номінальну ставку за внутрішніми зобов'язаннями

України (10,1%), яка пов'язана зі значним рівнем інфляції. Середнє значення відсоткової ставки за зовнішніми зобов'язаннями України становить 4,9%, що на 0,2% вище за середній показник групи «Рейтинг».

4. Моніторинг індикаторів стану бюджетної безпеки України дозволив дійти висновку, що у структурі державного бюджету переважають непрямі податки, які є ефективними у фіскальному аспекті, але регресивними в аспекті соціальному. Динаміка рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет свідчить про збільшення ролі держави в економіці, що не може оцінюватись як позитивне явище. Передумовами такої ситуації ми вбачаємо у низці факторів: завищений рівень потреб у фінансуванні державного сектору через низьку ефективність витрачання коштів та корупційну складову; наявність патерналістських переконань у значної частини населення, в результаті чого видаткові частини бюджетів важко піддаються змінам; нерозвиненість альтернативних механізмів у соціальній сфері, відповідно, більшість функцій цієї сфери виконує держава (соціальна відповідальність, мінімальні стандарти заробітної плати, медичне та пенсійне страхування). Значення інтегрального індексу бюджетної безпеки за 2009-2018 р. відповідає діапазонам небезпечних або незадовільних значень. Протягом останніх 4-х років майже в усіх областях України створено робочі групи, які запроваджують заходи, спрямовані на популяризацію ґендерно орієнтованого бюджетування, а саме: аналізують бюджетні програми з позиції їх відповідності принципам ґендерної рівності; формують рекомендаційні комплекси, спрямовані на врахування ґендерних аспектів; проводять заходи, направлені на поширення знань серед учасників бюджетного процесу про ґендерно орієнтований підхід.

5. Аналіз індикаторів стану валютної безпеки призвів до формування даних висновків: протягом 2009-2013 рр. обсяг проданої валюти перевищував обсяг купленої валюти в населення та сальдо цього значення перебувало у діапазоні [2,9;13,4],

починаючи з 2014 р., ситуація змінилась, відповідно, перевищувати став обсяг валюти, купленої в населення, що сигналізує про зниження реальних доходів населення. Рівень доларизації грошової маси (27,2-32,9%) протягом всього досліджуваного періоду перебуває у діапазоні небезпечних та критичних значень.

6. Моніторинг стану безпеки фінансового ринку, який базувався на всебічному аналізі банківської, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового сектору, дозволив сформулювати висновок щодо існування суттєвих проблем у сфері забезпечення безпеки фінансового ринку: зростає питома вага простроченої заборгованості за кредитами (з 44,6 млрд грн у 2009 р. до 595,0 млрд грн за результатами 2018 р. або більше ніж у 13 разів); близько 50% наявного статутного капіталу банків сформовано за рахунок іноземного капіталу; довгострокові кредити за результатами 2018 р. становили 581,2 млрд грн та перевищували довгострокові депозити у 3,8 раза, що сигналізує про недовіру стейкхолдерів банківської системи до зберігання коштів у ній; питома вага активів 5-ти найкрупніших банківських установ в загальних активах банківської системи держави перевищує критичний рівень.

Глобальні кризи глобалізованого світу зароджуються саме у фінансово-банківській сфері, а не в реальній економіці, відповідно, постає безперечне твердження, що для економічно ослабленої України стрімкі темпи фінансіалізації економіки за наявного стану банківської безпеки може стати джерелом послаблення загального рівня фінансової безпеки. Проаналізувавши стан банківської безпеки України за 2009-2018 рр., позитивно оцінюємо розв'язання окремих проблем банківського сектору, в результаті чого з ринку виведено неплатоспроможні банки, розширено права кредиторів, розкрито дані про власників. Зараз на часі повернення довіри стейкхолдерів до банківського сектору, яке може стати основою розвитку у майбутньому.

7. Небанківські фінансові установи потребують особливої уваги та ретельного нагляду для відновлення розвитку фінансового

сектору держави. Розрахунок індикаторів безпекового стану небанківського фінансового ринку за 2009-2018 рр. дозволив стверджувати, що рівень проникнення страхування є недостатнім (1,39-2,24%), як і рівень капіталізації лістингових компаній, що негативно вплинуло на загальний рівень безпеки даної підсистеми фінансової безпеки. Так, попри наявні результати нормативно-правової роботи Нацкомфінпослуг, темпи позитивних трансформацій, на нашу думку, не відповідають потребам сучасності.

8. Аналіз стану грошово-кредитної безпеки України за 2009-2018 рр. як важливої підсистеми її фінансової безпеки дозволив сформулювати висновок, що інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки коливається в діапазоні $[0,37; 0,56]$, що забезпечує безпековий стан на 37-56%, та потрапляє в діапазон небезпечних або навіть критичних значень. Такий стан безпеки даної підсистеми фінансової безпеки не може позитивно оцінюватись та сприяти зміцненню фінансової безпеки держави.

3.3. Оцінка факторів зовнішнього фінансового середовища у процесі діагностування фінансової безпеки країни

Проведений аналіз показників стану фінансової безпеки України дозволяє обґрунтувати вплив, який здійснюють детермінанти розвитку фінансового ринку на рівень фінансової безпеки, зокрема, є підстави припустити вплив такої системи факторів: недостатній рівень загального розвитку ринку, нестача фінансових ресурсів та їх неефективне розміщення в активах, недостатній рівень активності держави на фінансовому ринку [405, с. 255-241].

Нагромадження суверенних боргів у розвинутих країнах досягає історичних максимумів та спричиняє підвищену увагу міжнародної спільноти [7]. Світовий глобальний борг вже досяг рекордного рівня в 184 трлн доларів США, що фактично

еквівалентно 225 % загальносвітового ВВП 2017 року. Експерти МВФ вважають, що у середньостроковій перспективі це може стати причиною глобальної економічної кризи. Крім того, аналітика демонструє, що майже половина країн з низьким рівнем доходу перебувають у скрутному фінансовому становищі або піддаються негативним тенденціям. Експерти зазначають, що у найближчі п'ять років ці явища будуть лише посилюватися [370].

Сьогодні глобальний борг становить 86 тис. доларів США на 1 людину, що більше ніж у 2,5 раза перевищує середній річний дохід 1 особи. Зазначимо, що найбільшу заборгованість мають найбагатші економіки світу. Так, три найбільші світові позичальники (Сполучені Штати Америки, Китай, Японія) заборгували більшу частину загальносвітового боргу, що перевищує їх частку в загальносвітовому виробництві.

У порівнянні з 1950 р. сучасний борг приватного сектору збільшився у 3 рази, однак, ця частина глобального боргу залишається на низькому рівні в країнах з низьким рівнем доходу.

У 2017 році світовий борг зменшився на 1,5 % загальносвітового ВВП. Зазначимо, що аналогічне зниження показника було у 2010 році, після якого глобальний борг зростав протягом шести років [392].

У країнах з ринком, що формується, найчастіше приватний борг має тенденцію до швидшого зростання у порівнянні з державним боргом. Так, у Китаї межа між державним і приватним боргом розмита, що пояснюється складними рівнями державного управління, значною кількістю підприємств і державних структур, поширеними позабюджетними запозиченнями на регіональному рівні. Комплекс зазначених факторів призводить до різних оцінок державного боргу, так, відповідно до офіційних даних державний борг Китаю становить 37 % ВВП (2017 р.), тоді як в інших джерелах зазначаються інші дані (47-68 % ВВП) [370].

В Україні за станом на 31.12.2018 р. державний та гарантований державою борг становив 2168627,1 млн грн, з яких

64,4 % – це зовнішній борг. Проаналізуємо динаміку державного боргу України у табл. 3.22.

Таблиця 3.22 Динаміка державного та гарантованого державою боргу України

Період	Загальний борг, млн грн	Зовнішній борг, млн грн	Внутрішній борг, млн грн
На 31.12.2009 р.	316 884,6	211 751,7	105 132,9
На 31.12.2010 р.	432 235,4	276 745,6	155 489,8
На 31.12.2011 р.	473 121,6	299 413,9	173 707,7
На 31.12.2012 р.	515 510,6	308 999,8	206 510,7
На 31.12.2013 р.	584 114,1	300 025,4	284 088,7
На 31.12.2014 р.	1 100 564,0	611 697,1	488 866,9
На 31.12.2015 р.	1 572 180,2	1 042 719,6	529 460,6
На 31.12.2016 р.	1 929 758,7	1 240 028,7	689 730,0
На 31.12.2017 р.	2 141 674,4	1 374 995,5	766 678,9
На 31.12.2018 р.	2 168 627,1	1 397 217,8	771 409,3
На 31.01.2019 р.	2 171 916,8	1 397 067,4	774 849,5

Джерело: узагальнено автором [190, с. 20-24]

Так, аналіз даних, представлених у табл. 3.22, свідчить про наявність тенденції постійного збільшення державного та гарантованого державою боргу України у 2009-2019 рр., але, на нашу думку, необхідно також проаналізувати інформацію щодо питомої ваги загального боргу у ВВП (рис. 3.28).

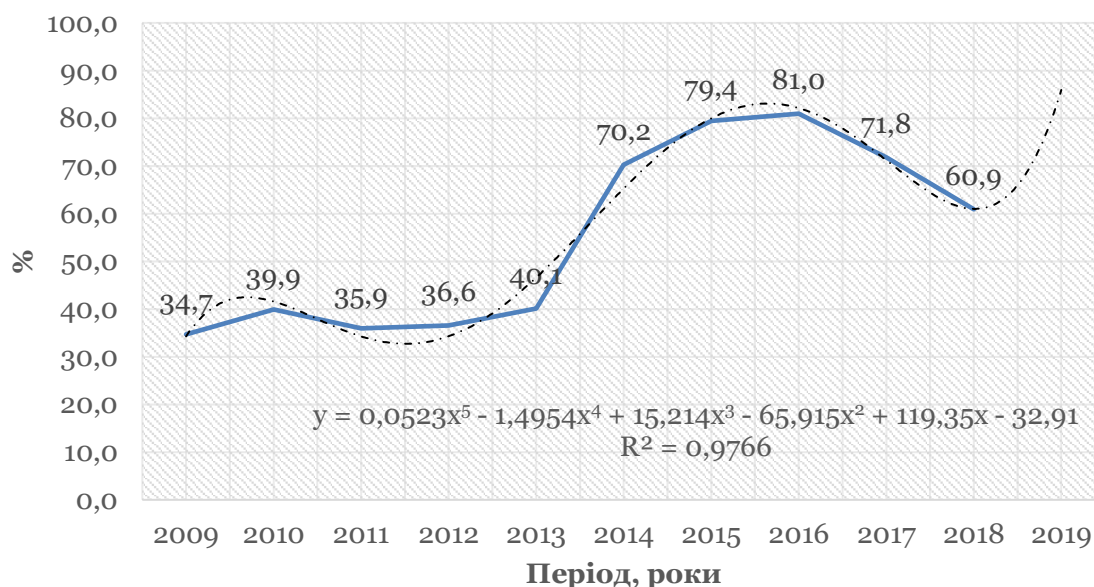

Рисунок 3.28 – Динаміка питомої ваги державного та гарантованого державою боргу у ВВП України, 2009-2018 рр. та прогноз на 2019 р., %

Джерело: узагальнено автором [190, с. 20-24]

Питання глобального боргу стало темою для обговорення на форумі «Переосмислення світового фінансового ризику». Представник США Рей Даліо, який є засновником американської компанії Bridgewater Associates, зауважив, що грошово-кредитна політика має стати простішою, та назвав глобалізацію виходом зі складної ситуації з боргами держав.

Так, важливо, щоб країни зміцнювали свою фіскальну політику і мали можливість обслуговувати свої боргові зобов'язання. Основою цього має стати удосконалення системи податкового адміністрування, фінансування розвитку освіти, охорони здоров'я та державної інфраструктури, уникнення циклічності економіки та ненадійних фінансових стимулів [190, с. 20-24].

Розглядаючи глобалізаційні процеси як одну з ключових загроз зовнішнього фінансового середовища у процесі діагностування фінансової безпеки країни, вважаємо, що необхідно проаналізувати, чи спричиняють зовнішні запозичення зміну фінансової безпеки держави.

Фактично вся фінансова допомога міжнародних фінансових організацій спрямовується з метою стабілізації економіки, здійснення реформ, боротьби з бідністю та іншими цілями, направлені на покращення фінансового стану держави, відповідно, прямий зв'язок між розширенням співпраці з МФО та рівнем фінансової безпеки держави, на перший погляд, є очевидним.

Однак, доцільно простежити цю залежність та підтвердити чи спростувати її за допомогою математичних методів. Динаміка основних показників співпраці України зі Світовим банком у 1995-2019 рр. представлена на рис. 3.29.

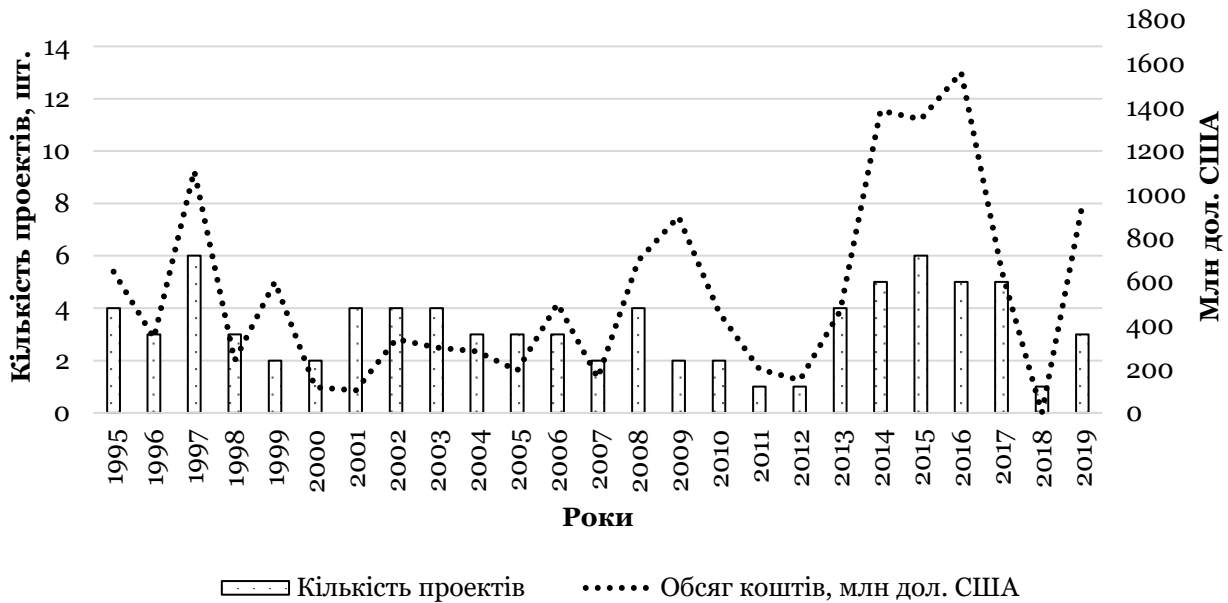

Рисунок 3.29 – Динаміка основних показників співпраці України зі Світовим банком, 1995-2019

Джерело: узагальнено автором на підставі [420]

Проаналізуємо залежність динаміки сукупного державного боргу України та рівнем ВВП на душу населення, оскільки саме цей показник об'єктивно висвітлює рівень розвитку країни та застосовується у більшості методик оцінювання стану фінансової безпеки держави. Застосуємо кореляційний аналіз з метою визначення сили залежності між факторною та результуючою ознакою та її напряду шляхом розрахунку коефіцієнту кореляції Пірсона (3.5) [409].

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i^l - \bar{x})(y_i^l - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i^l - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^m (y_i^l - \bar{y})^2}}, r \in [-1; 1] \quad (3.5)$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції Пірсона;

\bar{x}, \bar{y} – середні величини факторної та результуючої вибірки даних;

m – обсяг вибірки;

x_i^l, y_i^l – вибіркові дисперсії.

Представимо вхідні та вихідні дані аналізу у табл. 3.23.

Таблиця 3.23 Оцінка сили та напрямку залежності між борговими показниками та фінансовою безпекою держави і рівнем ВВП на душу населення

Період, роки	Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	x_2	y_1	y_2
2009	34,69	88,20	2546,0	41,2
2010	39,93	86,02	2974,4	47,4
2011	35,94	77,37	3570,8	50,3
2012	36,59	76,84	3856,8	50,1
2013	40,15	77,51	4030,3	51,2
2014	70,25	95,83	3014,6	42,1
2015	79,42	131,03	2115,5	38,2
2016	80,97	121,71	2185,9	43,1
2017	71,80	103,92	2640,3	46,3
2018	60,94	87,69	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0,70$ $r_{x_1y_2} = -0,59$	$r_{x_2y_1} = -0,87$ $r_{x_2y_2} = -0,79$	$r_{y_1y_2} = 0,86$	

Джерело: розраховано автором за даними [71; 286; 252]

Дані, висвітлені у табл. 3.23, надають можливість обґрунтувати низку важливих висновків:

1. Існує сильна позитивна кореляція (0,86) між доларовим еквівалентом ВВП на душу населення та рівнем фінансової безпеки України, визначеним відповідно до положень методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [252], відповідно, збільшення рівня ВВП на душу населення в Україні спричиняє підвищення рівня фінансової безпеки держави (коефіцієнт детермінації становить 0,74). Цей висновок обґрунтовує можливість застосування макрофінансового показника «ВВП на душу населення» як результуючого фактора для аналізу впливу боргової залежності інших країн на рівень їх фінансової безпеки.

2. Зафіксована сильна негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення» (y_1) (-0,70). Відповідно, зі

збільшенням факторної величини результуючий показник знижується та послаблюється рівень фінансової безпеки, враховуючи доведену позитивну кореляцію між ними.

3. Негативна кореляція між відношенням обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП (x_2) та результуючим показником «ВВП на душу населення» (y_1) ($-0,87$) є ще більшою, що дозволяє стверджувати, що в Україні збільшення частки валового зовнішнього боргу у структурі ВВП спричиняє зниження ВВП на душу населення та, відповідно, і рівень фінансової безпеки держави.

Вважаємо, що така негативна кореляція між рівнем боргової залежності держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн світу і ймовірно пов'язана з нераціональним використанням залучених коштів в державі, корупцією та значним рівнем тіньової економіки. Для спростування чи підтвердження даного припущення проаналізуємо зв'язки між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.24.

Дані, представлені у табл. 3.24 підтверджують висунуту гіпотезу стосовно нетиповості негативної кореляції між рівнем боргової залежності держави та показником ВВП на душу населення. Необхідно з'ясувати, чи існують певні тенденції стосовно розрахованого показника кореляції для різних груп країн, розподілених в залежності від рівня боргової залежності та рівня доходів, або сильна негативна кореляція є виключно результатом неефективного управління державним боргом. Розподілимо 36 країн, що аналізувались, на групи.

Для класифікації 36 країн, дані яких аналізуються, застосовано кластерний аналіз, відстань між кластерами розрахована за принципом «далекого сусіда».

Таблиця 3.24 Аналіз сили та напрямку залежності між індикатором боргової безпеки і рівнем ВВП на душу населення

Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Австрія</i>			<i>Азербайджан</i>			<i>Бельгія</i>		
2009	79,9	46123,5	2009	12,4	5642,5	2009	99,5	43591,3
2010	82,7	46858,0	2010	12,5	5842,8	2010	99,7	44380,2
2011	82,4	48065,3	2011	11,4	5676,5	2011	102,6	44594,3
2012	81,9	48172,2	2012	13,9	5724,9	2012	104,3	44422,7
2013	81,3	47901,4	2013	12,7	5981,5	2013	105,5	44302,5
2014	84,0	47842,7	2014	14,4	6072,6	2014	107,5	44659,6
2015	84,7	47850,2	2015	35,0	6063,7	2015	106,4	45174,0
2016	83,0	48300,9	2016	51,5	5812,6	2016	106,1	45598,7
2017	78,2	49190,2	2017	54,1	5739,6	2017	103,4	46211,2
2018	73,8	50250,0	2018	48,4	5769,0	2018	102,0	46683,2
Середнє значення	81,2	48055,5	Середнє значення	26,6	5832,6	Середнє значення	103,7	44961,8
<i>Correl= -0,60</i>			<i>Correl= -0,05</i>			<i>Correl=0,20</i>		
<i>Білорусь</i>			<i>Болгарія</i>			<i>Великобританія</i>		
2009	16,5	5724,5	2009	14,8	6709,5	2009	49,9	38724,7
2010	17,7	6181,4	2010	13,5	6843,3	2010	64,3	39079,8
2011	20,3	6525,9	2011	13,0	7019,2	2011	71,0	39413,3
2012	19,2	6642,0	2012	15,0	7062,1	2012	74,7	39706,6
2013	17,3	6707,6	2013	15,1	7136,8	2013	78,2	40248,7
2014	16,7	6817,3	2014	18,0	7309,4	2014	80,2	41124,1
2015	22,8	6545,8	2015	25,0	7611,6	2015	82,6	41756,9
2016	29,4	6372,4	2016	26,0	7966,9	2016	82,3	42201,6
2017	31,6	6536,0	2017	28,5	8331,2	2017	85,1	42669,6
2018	29,2	6744,5	2018	22,5	8651,1	2018	84,7	42986,0
Середнє значення	22,1	6479,7	Середнє значення	19,1	7464,1	Середнє значення	75,3	40791,1
<i>Correl=0,22</i>			<i>Correl=0,85</i>			<i>Correl=0,86</i>		
<i>Греція</i>			<i>Грузія</i>			<i>Данія</i>		
2009	126,7	28514,8	2009	41,6	2871,7	2009	40,4	57229,05
2010	146,2	26917,8	2010	42,5	3073,5	2010	42,9	58041,41
2011	172,1	24495,7	2011	38,6	3322,0	2011	46,4	58575,62
2012	159,6	22830,5	2012	34,8	3559,1	2012	45,2	58487,79
2013	177,4	22251,3	2013	34,7	3690,7	2013	44,0	58788,08
2014	178,9	22565,7	2014	35,7	3859,6	2014	44,3	59437,9
2015	175,9	22615,4	2015	41,3	3964,5	2015	39,8	60402,1
2016	178,5	22666,3	2016	44,4	4074,9	2016	37,2	61370,8
2017	179,2	23053	2017	44,2	4271,3	2017	35,5	62356,8
2018	181,1	23558,1	2018	43,0	4469,2	2018	34,1	62888,7
Середнє значення	167,6	23946,9	Середнє значення	40,1	3715,7	Середнє значення	41,0	59757,8
<i>Correl= -0,90</i>			<i>Correl=0,25</i>			<i>Correl= -0,82</i>		
<i>Естонія</i>			<i>Ірландія</i>			<i>Іспанія</i>		
2009	7,0	14282,6	2009	61,5	48054,5	2009	52,8	30874,13
2010	6,6	14638,6	2010	86,0	48711,9	2010	60,1	30736,63
2011	6,1	15798,6	2011	110,9	50304,7	2011	69,1	30321,7
2012	9,7	16538,2	2012	119,9	50183,5	2012	85,7	29414,86
2013	10,2	16918,6	2013	119,7	50587,3	2013	95,5	29008,02
2014	10,5	17453,4	2014	104,1	54638,4	2014	100,4	29496,38
2015	9,9	17773,0	2015	76,8	67719,2	2015	99,3	30595,2
2016	9,2	18387,8	2016	73,5	70298,7	2016	99	31539,5
2017	9,2	19257,5	2017	68,5	74559,3	2017	98,1	32402,7
2018	8,4	19948,9	2018	64,8	78764,6	2018	97,1	33146,4
Середнє значення	8,7	17099,7	Середнє значення	88,6	59382,2	Середнє значення	85,7	30753,6
<i>Correl=0,56</i>			<i>Correl= -0,61</i>			<i>Correl=0,11</i>		

Продовження табл. 3.24

Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Італія</i>			<i>Казахстан</i>			<i>Киргистан</i>		
2009	112,5	35363,4	2009	10,2	8573,7	2009	58,1	894,8
2010	115,4	35849,4	2010	10,7	9070,5	2010	55,4	880,0
2011	116,5	35994,1	2011	10,2	9603,2	2011	47,7	921,2
2012	123,4	34885,3	2012	12,1	9923,4	2012	47,0	904,2
2013	129,0	33887,3	2013	12,6	10368,5	2013	44,4	983,0
2014	131,8	33616,0	2014	14,5	10646,0	2014	50,9	1002,0
2015	131,6	33959,3	2015	21,9	10617,5	2015	64,5	1019,9
2016	131,4	34397,7	2016	19,7	10582,7	2016	54,4	1042,3
2017	131,4	35029,4	2017	20,4	10867,7	2017	53,1	1070,4
2018	132,2	35391,7	2018	21,9	11165,5	2018	48,0	1087,2
Середнє значення	125,5	34837,4	Середнє значення	15,4	10141,9	Середнє значення	52,3	980,5
<i>Correl= -0,70</i>			<i>Correl=0,83</i>			<i>Correl=0,01</i>		
<i>Латвія</i>			<i>Литва</i>			<i>Люксембург</i>		
2009	36,3	11548,0	2009	28,0	11546,8	2009	16,0	104358,0
2010	47,3	11326,2	2010	36,2	11984,9	2010	19,9	106185,0
2011	43,1	12270,3	2011	37,2	12999,4	2011	18,8	117340,0
2012	41,6	12924,7	2012	39,8	13679,2	2012	21,7	108048,0
2013	39,4	13381,3	2013	38,8	14301,7	2013	23,7	114998,0
2014	40,9	13759,0	2014	40,5	14935,5	2014	22,7	120450,0
2015	36,8	14284,3	2015	42,6	15381,3	2015	22,2	101665,0
2016	40,3	14713,0	2016	40,0	15944,6	2016	20,7	102361,0
2017	40,0	15532,2	2017	39,4	16838,5	2017	23,0	105713,0
2018	35,9	16405,7	2018	34,2	17669,7	2018	21,4	114234,0
Середнє значення	40,2	13614,5	Середнє значення	37,7	14528,2	Середнє значення	21,0	109535,2
<i>Correl= -0,53</i>			<i>Correl=0,44</i>			<i>Correl=0,23</i>		
<i>Молдова</i>			<i>Нідерланди</i>			<i>Німеччина</i>		
2009	29,1	1826,5	2009	56,8	50533,5	2009	72,6	40086,1
2010	26,5	1958,1	2010	59,3	50950,0	2010	81,8	41785,6
2011	23,4	2073,3	2011	61,7	51499,6	2011	79,4	44125,3
2012	24,1	2061,3	2012	66,2	50780,7	2012	80,7	44259,3
2013	23,4	2248,3	2013	67,7	50565,3	2013	78,2	44354,7
2014	24,5	2362,2	2014	67,9	51100,8	2014	75,3	45132,3
2015	27,3	2355,7	2015	64,6	51871,6	2015	71,6	45521,3
2016	31,6	2461,1	2016	61,9	52727,1	2016	68,5	46167,8
2017	28,9	2578,5	2017	57,0	53920,0	2017	64,5	46987,8
2018	27,4	2684,1	2018	52,4	55041,1	2018	60,9	47501,8
Середнє значення	26,6	2260,9	Середнє значення	61,6	51899,0	Середнє значення	73,4	44592,2
<i>Correl=0,29</i>			<i>Correl= -0,67</i>			<i>Correl= -0,64</i>		
<i>Польща</i>			<i>Португалія</i>			<i>Росія</i>		
2009	49,4	12126,2	2009	83,6	22128,9	2009	8,3	10219,9
2010	53,1	12599,5	2010	96,2	22538,7	2010	9,0	10675,0
2011	54,1	13224,6	2011	111,4	22159,5	2011	9,5	11125,3
2012	53,7	13437,2	2012	126,2	21353,2	2012	10,5	11517,6
2013	55,7	13632,5	2013	129,0	21228,1	2013	11,3	11700,0
2014	50,4	14095,4	2014	130,6	21533,5	2014	14,4	11573,5
2015	51,3	14646,3	2015	128,8	22016,8	2015	13,6	11282,1
2016	54,2	15101,4	2016	129,2	22511,7	2016	12,9	11298,5
2017	50,6	15826,4	2017	124,8	23197,4	2017	13,5	11469,7
2018	48,9	16639,7	2018	121,5	23737,7	2018	14,0	11729,1
Середнє значення	52,1	14132,9	Середнє значення	118,1	22240,5	Середнє значення	11,7	11259,1
<i>Correl= -0,33</i>			<i>Correl= -0,15</i>			<i>Correl=0,75</i>		

Продовження табл. 3.24

Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , %	Y ₁ , дол. США
<i>Румунія</i>			<i>Словаччина</i>			<i>Словенія</i>		
2009	21,9	8492,6	2009	36,3	15818,6	2009	34,6	23252,1
2010	29,7	8209,9	2010	41,2	16600,6	2010	38,4	23437,5
2011	34,0	8416,0	2011	43,7	17046,6	2011	46,6	23540,7
2012	36,9	8629,1	2012	52,2	17299,6	2012	53,8	22864,2
2013	37,5	8965,6	2013	54,7	17538,7	2013	70,4	22574,7
2014	39,2	9306,2	2014	53,5	18003,5	2014	80,4	23217,9
2015	37,8	9712,1	2015	52,2	18737,4	2015	82,6	23735,2
2016	37,3	10236,9	2016	51,8	19298,1	2016	78,7	24445,6
2017	35,2	11016,8	2017	50,9	19882,5	2017	74,1	25621,9
2018	35,1	11534,9	2018	48,9	20669,9	2018	70,1	26758,9
Середнє значення	34,5	9452,0	Середнє значення	48,5	18089,6	Середнє значення	63,0	23944,9
<i>Correl=0,37</i>			<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl=0,32</i>		
<i>Таджикистан</i>			<i>Угорщина</i>			<i>Узбекистан</i>		
2009	36,9	719,2	2009	77,8	12977,6	2009	10,9	1305,8
2010	36,8	749,6	2010	80,2	13092,2	2010	10,0	1377,1
2011	35,9	787,2	2011	80,5	13347,0	2011	10,4	1451,6
2012	32,4	827,1	2012	78,4	13197,3	2012	11,2	1547,4
2013	29,2	867,1	2013	77,2	13510,7	2013	12,1	1645,7
2014	27,5	904,5	2014	76,7	14119,5	2014	11,7	1734,4
2015	34,3	936,0	2015	76,7	14653,6	2015	9,2	1831,3
2016	42,0	976,1	2016	76,0	15032,1	2016	10,5	1909,4
2017	50,4	1024,9	2017	73,4	15695,7	2017	24,1	1961,3
2018	47,9	1073,0	2018	70,8	16503,5	2018	23,6	2026,5
Середнє значення	37,3	886,5	Середнє значення	76,8	14212,9	Середнє значення	13,4	1679,1
<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl= -0,92</i>			<i>Correl=0,64</i>		
<i>Фінляндія</i>			<i>Франція</i>			<i>Хорватія</i>		
2009	41,7	45065,8	2009	83,0	40058,7	2009	48,3	14113,4
2010	47,1	46202,4	2010	85,3	40638,3	2010	57,3	13937,1
2011	48,5	47171,0	2011	87,8	41329,0	2011	63,9	13937,8
2012	53,9	46277,6	2012	90,6	41258,3	2012	69,5	13658,8
2013	56,5	45715,6	2013	93,4	41283,0	2013	80,4	13629,5
2014	60,2	45239,4	2014	94,9	41478,2	2014	84,0	13673,2
2015	63,4	45316,4	2015	95,6	41765,2	2015	83,7	14117,3
2016	63,0	46438,8	2016	98,0	42054,5	2016	80,5	14718,9
2017	61,3	47558,9	2017	98,4	43001,6	2017	77,8	15331,9
2018	58,9	48579,9	2018	98,4	43663,6	2018	74,1	15870,3
Середнє значення	55,5	46356,6	Середнє значення	92,5	41653,0	Середнє значення	72,0	14298,8
<i>Correl=0,19</i>			<i>Correl=0,87</i>			<i>Correl=0,14</i>		
<i>Чехія</i>			<i>Швеція</i>			<i>Україна</i>		
2009	33,6	19424,3	2009	41,3	49606,8	2009	34,7	2546,0
2010	37,4	19808,1	2010	38,6	52132,9	2010	39,9	2974,4
2011	39,8	20118,6	2011	37,8	53127,0	2011	35,9	3570,8
2012	44,5	19929,8	2012	38,1	52578,0	2012	36,6	3856,8
2013	44,9	19826,8	2013	40,7	52780,0	2013	40,1	4030,3
2014	42,2	20343,7	2014	45,5	53618,6	2014	70,2	3014,6
2015	40,0	21381,7	2015	44,2	55419,0	2015	79,4	2115,5
2016	36,8	21863,6	2016	42,4	56195,9	2016	81,0	2185,9
2017	34,7	22754,8	2017	40,8	56610,7	2017	71,8	2640,3
2018	32,7	23344,2	2018	38,8	57232,1	2018	60,9	3095,2
Середнє значення	38,7	20879,5	Середнє значення	40,8	53930,1	Середнє значення	55,1	3003,0
<i>Correl= -0,55</i>			<i>Correl=0,15</i>			<i>Correl= -0,70</i>		

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [287]

У процесі розрахунків застосовано агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації. Відстань між об'єктами – це звичайна Евклідова відстань (3.6).

$$p(x_{ij}) = \sqrt{\sum_{l=1}^n (x_{il} - x_{jl})^2}, \quad i, j = \overline{1, m}, l = \overline{1, n}, \quad (3.6)$$

де $p(x_{ij})$ – відстань між і-тим і j-тим об'єктами;

x_i, x_j – вектори значень індикаторів для і-го і j-го об'єкту;

x_{il}, x_{jl} – значення показника l для об'єктів і та j відповідно.

Так, застосовано формулу (3.6) для побудови матриці відстаней. Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку М. Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(60,9 - 73,8)^2 + (3095,2 - 50250,0)^2} = 47154,8$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.25).

Таблиця 3.25 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

№ країни за порядком	1	2	3	4	5	...	36
1	0	47154.802	2673.829	43588.019	3649.438	...	54136.905
2	47154.802	0	44481.007	3566.911	43505.523	...	6982.188
3	2673.829	44481.007	0	40914.235	975.689	...	51463.101
4	43588.019	3566.911	40914.235	0	39938.766	...	10549.089
5	3649.438	43505.523	975.689	39938.766	0	...	50487.601
...
36	54136.905	6982.188	51463.101	10549.089	50487.601	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку М

Після сформованої матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це країни під №16 та №29 (Киргизстан та Таджикистан) ($p(x_{16,29}) = 14,2$), які об'єднуються в один кластер. Надалі формується нова матриця відстаней, для якої

обирається значення, що є найбільшим зі значень країн №16 і №29, в результаті отримуємо 35 кластерів: $S_{(1)}-S_{(15)}$, $S_{(16,29)}$, $S_{(17)}-S_{(28)}$, $S_{(30)}-S_{(36)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються країни №17 та №30 (Латвія та Угорщина) ($p(x_{17,30}) = 103,84$). Після подальших аналогічних дій та розрахунків отримуємо 10 кластерів: $S_{(1,20,9,16,29,31)}$, $S_{(2,32,4,22,7,33)}$, $S_{(3,5,6,15,25,26)}$, $S_{(8,24,35,28)}$, $S_{(10)}$, $S_{(11,27,17,30,23,34,18)}$, $S_{(12)}$, $S_{(13,14)}$, $S_{(19)}$, $S_{(21,36)}$.

Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.26.

Таблиця 3.26 Результати кластерного аналізу країн

№ кластеру	Країни світу	Середні значення показників у даному кластері
1	2	3
1	Україна	Питома вага державного боргу до ВВП = 41,8% ВВП на душу населення = 2405,87 дол. США <i>Correl</i> = 0.18
	Молдова	
	Грузія	
	Киргизстан	
	Таджикистан	
	Узбекистан	
2	Австрія	Питома вага державного боргу до ВВП = 79.78% ВВП на душу населення = 46710.75 дол. США <i>Correl</i> = 0.15
	Фінляндія	
	Бельгія	
	Німеччина	
	Великобританія	
	Франція	
3	Азербайджан	Питома вага державного боргу до ВВП = 28.25% ВВП на душу населення = 9265.68 дол. США <i>Correl</i> = 0.50
	Білорусь	
	Болгарія	
	Казахстан	
	Росія	
	Румунія	
4	Греція	Питома вага державного боргу до ВВП = 101.35% ВВП на душу населення = 24343.73 дол. США <i>Correl</i> = -0.32
	Португалія	
	Чехія	
	Словенія	
5	Данія	Питома вага державного боргу до ВВП = 41% ВВП на душу населення = 59757.8 дол. США <i>Correl</i> = -0.82
6	Естонія	Питома вага державного боргу до ВВП = 45.89% ВВП на душу населення = 17672.53 дол. США <i>Correl</i> = -0.01
	Словаччина	
	Латвія	
	Угорщина	
	Польща	
	Хорватія	
	Литва	

Продовження табл. 3.26

1	2	3
7	Ірландія	Питома вага державного боргу до ВВП = 88.6% ВВП на душу населення = 59382.2 дол. США <i>Correl</i> = -0.61
8	Іспанія	Питома вага державного боргу до ВВП = 114.65% ВВП на душу населення = 17672.53 дол. США <i>Correl</i> = -0.30
	Італія	
9	Люксембург	Питома вага державного боргу до ВВП = 21% ВВП на душу населення = 109535.2 дол. США <i>Correl</i> = 0.23
10	Нідерланди	Питома вага державного боргу до ВВП = 45.6% ВВП на душу населення = 56136.6 дол. США <i>Correl</i> = -0.26
	Швеція	

Джерело: розраховано автором

Також для підтвердження певних тенденцій стосовно різної сили та напряму залежності між факторною та результуючою ознакою в різних групах країн, виділених за критеріями рівня доходу та боргової залежності, розподілимо країни, що аналізуються, на 12 груп, використовуючи методику Світового банку та МВФ, а результати проведеного групування представимо в табл. 3.27.

Так, серед досліджуваних країн 5 країн із доходами, що є нижче середнього (≤ 3895 дол. США відповідно до характеристичних значень Світового банку): Узбекистан із низьким рівнем державного боргу ($< 25\%$ ВВП), Молдова та Таджикистан із рівнем державного боргу нижче середнього ($25-50\%$ ВВП) та Киргизстан та Україна із рівнем державного боргу вище середнього ($50-75\%$ ВВП).

Звернемо увагу на те, що тільки в Україні серед країн із доходами, нижче середнього рівня, що аналізуються, зафіксована негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення» ($-0,70$).

Таблиця 3.27 Групування країн відповідно до ВНД на душу населення (методика Світового банку) та державного боргу до ВВП (дані МВФ), 2018 р.

	Низький рівень боргу, <25% ВВП	Середній рівень боргу, 25-50% ВВП	Високий рівень боргу, 50-100% ВВП	Катастрофічний рівень боргу, >100% ВВП
Доходи нижче середнього (≤ 3895 дол. США)	Узбекистан ($Correl=0,64$)	Молдова ($Correl=0,2$) Таджикистан ($Correl=0,58$)	Киргизстан ($Correl=0,01$) Україна ($Correl=-0,70$)	
Доходи вище середнього (3896-12055 дол. США)	Болгарія ($Correl=0,85$) Казахстан ($Correl=0,83$) Росія ($Correl=0,75$)	Азербайджан ($Correl=-0,05$) Білорусь ($Correl=0,22$) Грузія ($Correl=0,25$) Румунія ($Correl=0,37$)		
Високий рівень доходів (≥ 12056 дол. США)	Естонія ($Correl=0,56$) Люксембург ($Correl=0,23$)	Данія ($Correl=-0,82$) Латвія ($Correl=-0,53$) Литва ($Correl=0,44$) Польща ($Correl=-0,33$) Словаччина ($Correl=0,58$) Чехія ($Correl=-0,55$) Швеція ($Correl=0,15$)	Хорватія ($Correl=0,14$) Ірландія ($Correl=-0,61$) Австрія ($Correl=-0,60$) Нідерланди ($Correl=-0,67$) Німеччина ($Correl=-0,64$) Словенія ($Correl=0,32$) Угорщина ($Correl=-0,92$) Фінляндія ($Correl=0,19$) Великобританія ($Correl=0,86$) Іспанія ($Correl=0,11$) Франція ($Correl=0,87$)	Бельгія ($Correl=0,20$) Греція ($Correl=-0,90$) Італія ($Correl=-0,70$) Португалія ($Correl=-0,15$)
Середній рівень кореляції	$Correl_{сер.} = 0,64$	$Correl_{сер.} = 0,04$	$Correl_{сер.} = -0,13$	$Correl_{сер.} = -0,39$

Джерело: розраховано автором

Серед досліджуваних 7 країн із доходами вище середнього (3896-12055 дол. США) 3 країни (Болгарія, Казахстан, Росія) характеризуються низьким рівнем державного боргу та 4 країни (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Румунія) – рівнем державного боргу нижче середнього. Серед досліджуваних 24 країн із високим рівнем доходів (≥ 12056 дол. США) 2 країни (Естонія, Люксембург) характеризуються низьким рівнем державного боргу, 7 країн (Данія, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Чехія, Швеція) – рівнем державного боргу нижче середнього, 11 країн (Хорватія, Ірландія, Австрія, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Великобританія, Іспанія, Франція) – рівнем державного боргу вище середнього та високим (50-100%), а також 4 країни

(Бельгія, Греція, Італія, Португалія) із катастрофічним рівнем державного боргу (>100% ВВП).

Розрахувавши середні показники кореляції у групах країн, розподілених за доходами, однозначних тенденцій не виділено, однак, середні показники кореляції між факторною та результуючою ознакою, розраховані за групами країн відповідно до рівня їх боргу, дозволили сформуванати досить цікаві висновки. Так, середній рівень кореляції, яка висвітлює силу та напрям залежності між факторною та результуючою ознакою в групі країн з низьким рівнем боргу (<25% ВВП), до якої увійшли 6 країн з 36 досліджуваних, становить 0,64, що підтверджує наявність прямого зв'язку середньої сили між зростанням питомої ваги державного боргу у % від ВВП та рівнем ВВП на душу населення. Середній рівень кореляції має тенденцію до зниження в групах із вищим рівнем державної заборгованості. Так, в групі країн із середнім рівнем боргу (25-50% ВВП) він становить 0,04, із високим рівнем боргу (50-100 % ВВП) та катастрофічним рівнем боргу ($\geq 100\%$ ВВП) показник є від'ємним та становить $-0,13$ та $-0,39$ відповідно. Безумовно, виявлена тенденція свідчить про те, що існує оптимальний рівень державного боргу стосовно ВВП, відповідно, країни з низьким рівнем державної заборгованості характеризуються високою позитивною кореляцією між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП (x_1) та результуючим показником «ВВП на душу населення», що свідчить про те, що збільшення факторної величини сприяє збільшенню результуючого показника та зміцненню рівня фінансової безпеки. Країни, чий борг є високим, частіше характеризуються негативною кореляцією між вищеописаними показниками, відповідно, збільшення факторної величини, навпаки, спричиняє зниження результуючого показника та послаблення рівня фінансової безпеки.

Важливо також звернути увагу, що у виявленій тенденції існують яскраві виключення. Так, Великобританія та Франція є країнами з високим рівнем державного боргу, однак, кореляція між досліджуваними показниками в цих країнах становить 0,86 та 0,87

відповідно, що, на нашу думку, пояснюється ефективною системою управління державним боргом, тоді як, наприклад, в Данії, що є країною з рівнем заборгованості нижче середнього, цей показник становить $-0,82$ та свідчить про наявність сильної негативної кореляції між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результуючим показником «ВВП на душу населення».

Наступний фактор зовнішнього фінансового середовища, вплив якого на рівень фінансової безпеки необхідно дослідити, є фактор глобалізації. У процесі аналізу ми використали дані індексу рівня глобалізації (KOF Index of Globalisation) [376]. Проаналізуємо, чи існує залежність рівня глобалізації країни та темпів зміни рівня ВВП на душу населення, який, як було доведено раніше, об'єктивно висвітлює рівень розвитку країни та перебуває у прямій сильній залежності з рівнем фінансової безпеки держави.

Застосувавши кореляційний аналіз з метою виокремлення сили залежності між факторною та результуючою ознакою та її напрямком шляхом розрахунку коефіцієнту кореляції Пірсона (3.5), ми отримали наступні результати (табл. 3.28).

Таблиця 3.28 Оцінка сили та напряму залежності між рівнем глобалізації України та її фінансовою безпекою і рівнем ВВП на душу населення

Період, роки	Рівень економічної глобалізації	Загальний рівень глобалізації	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	x_2	y_1	y_2
2009	55,57	63,45	2546,0	41,2
2010	58,72	65,43	2974,4	47,4
2011	60,37	66,53	3570,8	50,3
2012	66,02	68,25	3856,8	50,1
2013	63,50	67,70	4030,3	51,2
2014	64,48	68,29	3014,6	42,1
2015	65,79	69,07	2115,5	38,2
2016	67,82	70,26	2185,9	43,1
2017	68,42	70,24	2640,3	46,3
2018	56,22	70,60	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0,14$ $r_{x_1y_2} = -0,13$	$r_{x_2y_1} = -0,16$ $r_{x_2y_2} = 0,03$	$r_{y_1y_2} = 0,86$	

Джерело: розраховано автором за даними [376; 286; 252]

Дані, висвітлені у табл. 3.28, надають можливість обґрунтувати наступні висновки:

1. Існує дуже слабка негативна кореляція ($-0,14$) між рівнем економічної глобалізації та показником ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті. Аналогічний зв'язок даного фактору з рівнем фінансової безпеки України, визначеним відповідно до положень методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [252], відповідно, збільшення економічної глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення.

2. Слабка негативна кореляція також зафіксована між показником загального рівня глобалізації (x_2) та результируючим показником «ВВП на душу населення» ($-0,16$), що також дозволяє стверджувати, що в Україні збільшення загального рівня глобалізації майже не впливає на зміну ВВП на душу населення та, відповідно, рівень фінансової безпеки держави.

Вважаємо, що зафіксована слабка негативна кореляція між рівнем глобалізації держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн, враховуючи різний рівень їх економічної та загальної глобалізації. Для спростування чи підтвердження даного припущення необхідно проаналізувати зв'язки між аналогічними показниками в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.29.

Дані, представлені у табл. 3.29, підтверджують гіпотезу, відповідно до якої слабка негативна кореляція між рівнем економічної та сукупної глобалізації держави та показником ВВП на душу населення не є типовою для всіх країн, обраних для аналізу. Застосуємо кластерний аналіз (агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації), у процесі якого використаємо принцип «далекого сусіда» у процесі визначення відстані між кластерами (звичайна Евклідова відстань, яка розрахована відповідно до (3.6)).

Таблиця 3.29 Аналіз сили та напрямку залежності між глобалізаційним рівнем держав і рівнем ВВП на душу населення

Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
	Австрія				Азербайджан				Бельгія		
2009	87,27	90,93	46123,5	2009	72,36	55,20	5642,5	2009	96,17	91,74	43591,3
2010	89,34	91,87	46858,0	2010	67,38	57,02	5842,8	2010	96,71	92,41	44380,2
2011	87,67	91,10	48065,3	2011	63,35	56,19	5676,5	2011	96,65	92,20	44594,3
2012	86,01	90,88	48172,2	2012	59,96	55,35	5724,9	2012	95,54	92,20	44422,7
2013	88,12	90,43	47901,4	2013	58,26	56,00	5981,5	2013	95,64	91,99	44302,5
2014	89,25	90,39	47842,7	2014	59,83	56,41	6072,6	2014	95,55	91,66	44659,6
2015	89,75	90,33	47850,2	2015	59,93	57,32	6063,7	2015	95,51	91,17	45174,0
2016	85,52	89,09	48300,9	2016	58,58	57,50	5812,6	2016	95,51	90,70	45598,7
2017	86,11	90,05	49190,2	2017	56,52	56,22	5739,6	2017	95,51	91,75	46211,2
2018	81,36	87,91	50250,0	2018	60,07	59,29	5769,0	2018	89,23	90,47	46683,2
			$Correl_{1,1} = -0,73$ $Correl_{2,1} = -0,79$				$Correl_{1,1} = -0,41$ $Correl_{2,1} = 0,21$				$Correl_{1,1} = -0,70$ $Correl_{2,1} = -0,70$
Період, роки	Білорусь			Період, роки	Болгарія			Період, роки	Великобританія		
	2009	34,93	46,09		5724,5	2009	78,62		70,56	6709,5	2009
2010	39,66	46,72	6181,4	2010	82,24	73,85	6843,3	2010	85,59	89,19	39079,8
2011	42,68	48,18	6525,9	2011	77,40	73,06	7019,2	2011	84,96	88,94	39413,3
2012	46,41	50,70	6642,0	2012	72,54	71,09	7062,1	2012	85,47	88,87	39706,6
2013	53,92	54,30	6707,6	2013	71,76	70,59	7136,8	2013	86,34	88,89	40248,7
2014	59,69	59,33	6817,3	2014	75,18	70,29	7309,4	2014	85,72	88,69	41124,1
2015	60,11	60,24	6545,8	2015	75,29	75,57	7611,6	2015	84,21	88,09	41756,9
2016	61,41	61,75	6372,4	2016	80,04	76,98	7966,9	2016	81,65	87,22	42201,6
2017	59,23	60,76	6536,0	2017	78,86	76,89	8331,2	2017	82,99	87,26	42669,6
2018	50,84	65,00	6744,5	2018	77,77	79,52	8651,1	2018	77,58	87,23	42986,0
			$Correl_{1,1} = 0,64$ $Correl_{2,1} = 0,59$				$Correl_{1,1} = 0,15$ $Correl_{2,1} = 0,87$				$Correl_{1,1} = -0,77$ $Correl_{2,1} = -0,94$
Період, роки	Греція			Період, роки	Грузія			Період, роки	Данія		
	2009	73,53	81,01		28514,8	2009	63,85		53,20	2871,7	2009
2010	75,84	82,59	26917,8	2010	75,51	57,88	3073,5	2010	87,80	90,01	58041,41
2011	75,09	82,76	24495,7	2011	77,96	59,60	3322,0	2011	87,40	89,20	58575,62
2012	73,34	81,40	22830,5	2012	76,68	60,38	3559,1	2012	83,50	88,19	58487,79
2013	72,94	81,26	22251,3	2013	79,51	62,01	3690,7	2013	83,78	88,43	58788,08
2014	71,90	80,91	22565,7	2014	80,11	62,44	3859,6	2014	84,86	88,22	59437,9
2015	69,33	79,82	22615,4	2015	81,36	63,58	3964,5	2015	84,25	87,17	60402,1
2016	70,56	80,18	22666,3	2016	82,20	64,21	4074,9	2016	84,52	86,99	61370,8
2017	72,13	80,60	23053	2017	83,01	64,13	4271,3	2017	84,51	88,37	62356,8
2018	71,63	80,31	23558,1	2018	79,49	72,50	4469,2	2018	82,21	87,85	62888,7
			$Correl_{1,1} = 0,60$ $Correl_{2,1} = 0,45$				$Correl_{1,1} = 0,80$ $Correl_{2,1} = 0,93$				$Correl_{1,1} = -0,63$ $Correl_{2,1} = -0,66$
Період, роки	Естонія			Період, роки	Ірландія			Період, роки	Іспанія		
	2009	88,90	77,04		14282,6	2009	93,54		86,12	48054,5	2009
2010	90,05	77,93	14638,6	2010	94,29	86,64	48711,9	2010	79,84	85,92	30736,63
2011	88,00	78,05	15798,6	2011	93,14	85,93	50304,7	2011	77,81	85,30	30321,7
2012	86,80	77,75	16538,2	2012	93,98	92,34	50183,5	2012	77,10	84,71	29414,86
2013	88,47	78,58	16918,6	2013	94,93	92,28	50587,3	2013	77,76	84,90	29008,02
2014	87,18	78,67	17453,4	2014	93,79	92,14	54638,4	2014	77,80	85,01	29496,38
2015	86,86	78,90	17773,0	2015	92,50	91,39	67719,2	2015	75,92	84,30	30595,2
2016	85,71	78,30	18387,8	2016	92,62	91,51	70298,7	2016	74,96	83,68	31539,5
2017	87,54	79,27	19257,5	2017	94,65	92,15	74559,3	2017	77,50	84,56	32402,7
2018	84,31	81,97	19948,9	2018	86,19	83,53	78764,6	2018	73,44	83,31	33146,4
			$Correl_{1,1} = -0,83$ $Correl_{2,1} = 0,82$				$Correl_{1,1} = -0,61$ $Correl_{2,1} = 0,00$				$Correl_{1,1} = -0,53$ $Correl_{2,1} = -0,58$

РОЗДІЛ 3

Теоретико-праксеологічні підходи до моніторингу фінансової безпеки України

Продовження табл. 3.29

Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
	Італія				Казахстан				Киргизстан		
2009	74,20	81,77	35363,4	2009	69,56	53,13	8573,7	2009	54,65	56,09	894,8
2010	75,70	82,85	35849,4	2010	64,20	56,67	9070,5	2010	56,06	57,50	880,0
2011	74,20	82,46	35994,1	2011	64,69	57,07	9603,2	2011	60,76	55,04	921,2
2012	73,18	82,28	34885,3	2012	64,25	56,74	9923,4	2012	58,74	53,72	904,2
2013	73,35	82,28	33887,3	2013	63,05	56,26	10368,5	2013	62,17	54,42	983,0
2014	72,55	81,88	33616,0	2014	63,76	56,75	10646,0	2014	63,50	55,12	1002,0
2015	70,92	81,33	33959,3	2015	67,60	58,97	10617,5	2015	57,99	53,58	1019,9
2016	70,21	80,94	34397,7	2016	62,77	53,20	10582,7	2016	63,79	55,79	1042,3
2017	73,43	82,19	35029,4	2017	59,94	56,08	10867,7	2017	57,28	53,64	1070,4
2018	70,01	82,15	35391,7	2018	43,00	59,10	11165,5	2018	60,94	60,94	1087,2
Correl _{1,1} = 0,46			Correl _{1,1} = -0,61			Correl _{1,1} = 0,47					
Correl _{2,1} = 0,56			Correl _{2,1} = 0,46			Correl _{2,1} = 0,17					
Період, роки	Латвія			Період, роки	Литва			Період, роки	Люксембург		
2009	78,62	68,77	11548,0	2009	76,41	70,89	11546,8	2009	93,57	80,05	104358,0
2010	80,60	69,54	11326,2	2010	79,27	72,81	11984,9	2010	94,23	85,62	106185,0
2011	78,33	68,92	12270,3	2011	76,83	72,23	12999,4	2011	93,77	85,39	117340,0
2012	67,42	65,55	12924,7	2012	67,00	68,52	13679,2	2012	93,92	85,43	108048,0
2013	76,39	68,90	13381,3	2013	75,78	71,77	14301,7	2013	94,45	84,91	114998,0
2014	78,42	69,59	13759,0	2014	77,72	72,88	14935,5	2014	93,28	84,63	120450,0
2015	81,27	70,53	14284,3	2015	76,97	72,53	15381,3	2015	92,13	84,12	101665,0
2016	80,67	70,27	14713,0	2016	74,57	77,08	15944,6	2016	92,46	84,09	102361,0
2017	82,80	71,45	15532,2	2017	75,54	77,47	16838,5	2017	94,06	84,21	105713,0
2018	81,01	75,42	16405,7	2018	76,38	78,78	17669,7	2018	85,49	82,00	114234,0
Correl _{1,1} = 0,35			Correl _{1,1} = -0,06			Correl _{1,1} = -0,13					
Correl _{2,1} = 0,72			Correl _{2,1} = 0,78			Correl _{2,1} = 0,23					
Період, роки	Молдова			Період, роки	Нідерланди			Період, роки	Німеччина		
2009	65,82	61,13	1826,5	2009	92,53	91,20	50533,5	2009	79,05	85,75	40086,1
2010	68,82	64,04	1958,1	2010	93,24	92,38	50950,0	2010	81,36	86,48	41785,6
2011	66,91	63,40	2073,3	2011	92,10	91,87	51499,6	2011	79,10	85,50	44125,3
2012	62,89	62,08	2061,3	2012	91,90	91,35	50780,7	2012	74,85	84,86	44259,3
2013	62,33	61,81	2248,3	2013	92,80	91,98	50565,3	2013	77,88	84,97	44354,7
2014	64,06	62,62	2362,2	2014	92,87	92,09	51100,8	2014	77,88	84,65	45132,3
2015	61,16	61,71	2355,7	2015	92,25	92,12	51871,6	2015	77,55	84,31	45521,3
2016	61,53	61,63	2461,1	2016	91,24	91,72	52727,1	2016	75,94	83,41	46167,8
2017	61,96	61,39	2578,5	2017	93,06	92,84	53920,0	2017	75,17	84,57	46987,8
2018	62,12	67,00	2684,1	2018	89,31	90,24	55041,1	2018	77,06	86,89	47501,8
Correl _{1,1} = -0,73			Correl _{1,1} = -0,66			Correl _{1,1} = -0,66					
Correl _{2,1} = 0,31			Correl _{2,1} = -0,26			Correl _{2,1} = -0,31					
Період, роки	Польща			Період, роки	Португалія			Період, роки	Росія		
2009	70,09	79,67	12126,2	2009	84,06	86,20	22128,9	2009	52,21	69,43	10219,9
2010	74,22	81,15	12599,5	2010	84,91	87,61	22538,7	2010	54,07	70,21	10675,0
2011	70,14	79,82	13224,6	2011	83,52	86,97	22159,5	2011	46,90	67,50	11125,3
2012	72,31	80,45	13437,2	2012	83,48	86,73	21353,2	2012	51,67	69,35	11517,6
2013	72,66	79,46	13632,5	2013	84,19	87,23	21228,1	2013	52,79	68,58	11700,0
2014	70,13	78,67	14095,4	2014	82,95	86,18	21533,5	2014	50,13	67,63	11573,5
2015	72,10	79,38	14646,3	2015	82,10	85,63	22016,8	2015	51,96	68,14	11282,1
2016	74,48	80,34	15101,4	2016	80,99	84,05	22511,7	2016	53,74	68,88	11298,5
2017	77,06	81,32	15826,4	2017	82,71	85,04	23197,4	2017	52,06	68,25	11469,7
2018	68,87	78,72	16639,7	2018	77,30	82,21	23737,7	2018	50,95	69,06	11729,1
Correl _{1,1} = 0,15			Correl _{1,1} = -0,66			Correl _{1,1} = -0,17					
Correl _{2,1} = -0,16			Correl _{2,1} = -0,74			Correl _{2,1} = -0,45					

Продовження табл. 3.29

Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁	X ₂	Y ₁ , дол. США
	Румунія				Словаччина				Словенія		
2009	60,58	66,50	8492,6	2009	87,94	84,55	15818,6	2009	77,38	75,82	23252,1
2010	70,95	75,81	8209,9	2010	87,97	84,90	16600,6	2010	81,49	78,18	23437,5
2011	67,62	74,92	8416,0	2011	85,69	84,72	17046,6	2011	81,41	78,46	23540,7
2012	66,77	74,40	8629,1	2012	84,04	83,97	17299,6	2012	76,51	76,79	22864,2
2013	65,80	73,51	8965,6	2013	85,70	84,45	17538,7	2013	75,92	76,64	22574,7
2014	63,46	72,65	9306,2	2014	85,62	84,61	18003,5	2014	75,40	76,55	23217,9
2015	65,93	74,09	9712,1	2015	82,72	83,40	18737,4	2015	73,87	76,18	23735,2
2016	68,58	75,29	10236,9	2016	81,92	83,16	19298,1	2016	73,55	76,00	24445,6
2017	71,94	76,51	11016,8	2017	87,00	84,36	19882,5	2017	77,89	76,91	25621,9
2018	71,68	77,88	11534,9	2018	79,05	80,74	20669,9	2018	75,66	79,76	26758,9
<i>Correl_{1,1} = 0,54 Correl_{2,1} = 0,54</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,72 Correl_{2,1} = -0,75</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,14 Correl_{2,1} = 0,53</i>			
Період, роки	Таджикистан			Період, роки	Угорщина			Період, роки	Узбекистан		
2009	46,25	37,21	719,2	2009	88,81	86,55	12977,6	2009	-	37,44	1305,8
2010	46,69	38,00	749,6	2010	88,77	86,61	13092,2	2010	-	39,72	1377,1
2011	43,67	42,00	787,2	2011	87,31	86,51	13347,0	2011	-	40,11	1451,6
2012	42,63	41,82	827,1	2012	89,00	86,99	13197,3	2012	-	40,69	1547,4
2013	42,39	42,51	867,1	2013	88,99	86,74	13510,7	2013	-	39,59	1645,7
2014	44,92	43,23	904,5	2014	86,34	86,05	14119,5	2014	-	40,55	1734,4
2015	49,68	45,26	936,0	2015	86,12	85,85	14653,6	2015	-	41,28	1831,3
2016	44,22	43,39	976,1	2016	86,32	85,84	15032,1	2016	-	40,78	1909,4
2017	42,53	42,87	1024,9	2017	88,75	86,55	15695,7	2017	-	39,43	1961,3
2018	40,28	45,47	1073,0	2018	83,02	84,20	16503,5	2018	-	42,63	2026,5
<i>Correl_{1,1} = -0,41 Correl_{2,1} = 0,84</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,72 Correl_{2,1} = -0,78</i>				<i>Correl_{2,1} = 0,55</i>			
Період, роки	Фінляндія			Період, роки	Франція			Період, роки	Хорватія		
2009	85,34	86,26	45065,8	2009	80,92	87,07	40058,7	2009	72,07	73,58	14113,4
2010	86,27	87,22	46202,4	2010	82,09	88,23	40638,3	2010	73,71	75,30	13937,1
2011	84,81	86,16	47171,0	2011	80,02	87,55	41329,0	2011	71,98	75,01	13937,8
2012	82,00	85,08	46277,6	2012	78,57	87,23	41258,3	2012	71,82	75,37	13658,8
2013	83,37	85,75	45715,6	2013	78,94	87,35	41283,0	2013	71,25	75,00	13629,5
2014	85,54	86,20	45239,4	2014	77,80	86,97	41478,2	2014	69,75	74,30	13673,2
2015	85,25	86,32	45316,4	2015	78,18	86,96	41765,2	2015	72,60	75,77	14117,3
2016	81,47	85,24	46438,8	2016	75,85	86,09	42054,5	2016	71,71	75,13	14718,9
2017	84,20	86,30	47558,9	2017	79,41	87,19	43001,6	2017	75,37	81,39	15331,9
2018	79,44	85,98	48579,9	2018	77,57	87,34	43663,6	2018	72,20	79,04	15870,3
<i>Correl_{1,1} = -0,63 Correl_{2,1} = -0,08</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,58 Correl_{2,1} = -0,23</i>				<i>Correl_{1,1} = 0,48 Correl_{2,1} = 0,81</i>			
Період, роки	Чехія			Період, роки	Швеція			Період, роки	Україна		
2009	83,96	83,79	19424,3	2009	86,51	89,35	49606,8	2009	55,57	63,45	2546,0
2010	86,56	85,05	19808,1	2010	87,29	89,41	52132,9	2010	58,72	65,43	2974,4
2011	82,30	84,37	20118,6	2011	86,34	88,95	53127,0	2011	60,37	66,53	3570,8
2012	83,54	84,10	19929,8	2012	86,16	88,58	52578,0	2012	66,02	68,25	3856,8
2013	85,83	83,80	19826,8	2013	86,47	88,42	52780,0	2013	63,50	67,70	4030,3
2014	84,64	83,16	20343,7	2014	84,51	87,73	53618,6	2014	64,48	68,29	3014,6
2015	87,71	83,72	21381,7	2015	83,12	87,12	55419,0	2015	65,79	69,07	2115,5
2016	88,16	83,16	21863,6	2016	80,42	86,05	56195,9	2016	67,82	70,26	2185,9
2017	87,57	84,88	22754,8	2017	85,48	87,96	56610,7	2017	68,42	70,24	2640,3
2018	81,69	83,41	23344,2	2018	81,32	88,05	57232,1	2018	56,22	70,60	3095,2
<i>Correl_{1,1} = 0,13 Correl_{2,1} = -0,16</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,76 Correl_{2,1} = -0,72</i>				<i>Correl_{1,1} = -0,14 Correl_{2,1} = -0,16</i>			

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [376; 287]

Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку Н. Застосовувавши формулу (3.6) для побудови матриці відстаней, з'ясовано, що відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(-0,14 - (-0,73))^2 + (-0,16 - (-0,79))^2} = 0,86$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.30).

**Таблиця 3.30 Матриця відстаней між країнами
(фрагмент)**

№ країни	1	2	3	4	5	...	35
1	0	0.864	0.452	0.782	1.086	...	0.839
2	0.864	0	1.045	0.0929	1.949	...	0.0753
3	0.452	1.045	0	0.952	1.121	...	0.992
4	0.782	0.0929	0.952	0	1.867	...	0.0625
5	1.086	1.949	1.121	1.867	0	...	1.924
...
35	0.839	6982.188	51463.101	10549.089	50487.601	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку Н

Після побудови матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це країни під №2 та №30 (Австрія та Угорщина) ($p(x_{2,30}) = 0,0101$), які об'єднуються в один кластер. Після цього знову відбувається побудова матриці відстаней, для якої залишається значення, що є найбільшим зі значень країн №2 і №30, в результаті отримуємо 34 кластери: $S_{(1)}$, $S_{(2,30)}$, $S_{(3)}$ – $S_{(29)}$, $S_{(31)}$ – $S_{(35)}$.

З нової матриці в кластер об'єднуються країни №23 та №34 (Польща та Чехія) ($p(x_{23,34}) = 0,0186$). Отже, аналогічні дії дозволили сформуванню 7 кластерів: $S_{(1,23,34,25)}$, $S_{(2,30,27,35,4,24,10,13,7)}$, $S_{(3,19,28)}$, $S_{(5,8,14,26,17,33,9)}$, $S_{(6,18,16)}$, $S_{(11,29,15,20)}$, $S_{(12,31,21,22,32)}$.

Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.31.

Таблиця 3.31 Результати кластерного аналізу країн

№ кластеру	Країна	Показники кореляції		Середні показники кореляції
		$Correl_{1,1}$	$Correl_{2,1}$	
Країни, які характеризуються слабким рівнем кореляції між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
1	Україна	-0,139207	-0,157466	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,01$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,23$
	Польща	0,149044	-0,161502	
	Росія	-0,168976	-0,445083	
	Чехія	0,130532	-0,159379	
Країни, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
2	Австрія	-0,729183	-0,788303	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,69$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,74$
	Угорщина	-0,720245	-0,783679	
	Словаччина	-0,723641	-0,745859	
	Швеція	-0,761505	-0,720305	
	Бельгія	-0,702637	-0,699310	
	Португалія	-0,662863	-0,735807	
	Данія	-0,629596	-0,655959	
	Іспанія	-0,532179	-0,578231	
Країни, які характеризуються слабкою негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також слабкою позитивною кореляцією між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
3	Азербайджан	-0,408286	0,206213	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,22$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,32$
	Люксембург	-0,126210	0,227022	
	Словенія	-0,138617	0,533027	
Країни, які характеризуються сильною позитивною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
4	Білорусь	0,643467	0,594856	$Correl_{1,1(сеп.)} = 0,55$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,66$
	Греція	0,602544	0,445472	
	Італія	0,458340	0,558118	
	Румунія	0,536929	0,536796	
	Латвія	0,350889	0,719840	
	Хорватія	0,484638	0,806691	
	Грузія	0,796110	0,931311	
Країни, які характеризуються майже відсутнім рівнем кореляції між одними показниками та суттєвим позитивним рівнем кореляції між іншими				
5	Болгарія	0,151816	0,865880	$Correl_{1,1(сеп.)} = 0,19$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,60$
	Литва	-0,058188	0,780107	
	Киргизстан	0,465013	0,165208	
Країни, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також сильною позитивною кореляцією між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
6	Естонія	-0,826056	0,815959	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,64$ $Correl_{2,1(сеп.)} = 0,61$
	Таджикистан	-0,413163	0,844880	
	Казахстан	-0,605261	0,461598	
	Молдова	-0,734122	0,309277	
Країни, які характеризуються сильною негативною кореляцією між індексом економічної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення, а також майже відсутністю кореляції між індексом загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення				
7	Ірландія	-0,611020	0,000439	$Correl_{1,1(сеп.)} = -0,63$ $Correl_{2,1(сеп.)} = -0,18$
	Фінляндія	-0,631053	-0,076301	
	Нідерланди	-0,658071	-0,263817	
	Німеччина	-0,664628	-0,310101	
	Франція	-0,577634	-0,232430	

Джерело: розраховано автором

Отже, за допомогою кореляційного аналізу проаналізовано залежність динаміки сукупного державного боргу України та рівня ВВП на душу населення та доведено існування сильної негативної кореляції між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результируючим показником «ВВП на душу населення», відповідно, зі збільшенням факторної величини результируючий показник знижується, а відповідно, послаблюється і рівень фінансової безпеки, враховуючи доведену позитивну кореляцію між ними. Математично доведено, що фактор глобалізації, який нами розглянуто на основі динаміки індексу рівня глобалізації (KOF Index of Globalisation), несуттєво впливає на рівень фінансової безпеки України. Так, збільшення рівня економічної глобалізації та показника загального рівня глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення. Результати кластерного аналізу доводять, що існують групи країн, які характеризуються доволі сильною позитивною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення (Білорусь, Греція, Італія, Румунія, Латвія, Хорватія, Грузія), і навпаки, групи країн, для яких характерна сильна негативна кореляція між досліджуваними показниками (Австрія, Швеція, Бельгія, Португалія, Данія, Іспанія та Великобританія).

Отже, глобалізаційні процеси розглянуто нами як одну з ключових факторів впливу зовнішнього фінансового середовища на рівень фінансової безпеки держави, що спричинило висунення гіпотези стосовно наявності зв'язку між обсягами зовнішніх запозичень та зміною рівня фінансової безпеки держав. Фактично вся фінансова допомога міжнародних фінансових організацій спрямовується з метою стабілізації економіки, здійснення реформ, боротьби з бідністю та іншими цілями, направленими на покращення фінансового стану держави, відповідно, прямий зв'язок між розширенням співпраці з МФО та рівнем фінансової безпеки держави, на перший погляд, був очевидним. За допомогою кореляційного аналізу проаналізовано залежність динаміки

сукупного державного боргу України та рівня ВВП на душу населення, оскільки саме цей показник об'єктивно висвітлює рівень розвитку країни та застосовується у більшості методик оцінювання стану фінансової безпеки держави. Доведено існування сильної позитивної кореляції (0,86) між доларовим еквівалентом ВВП на душу населення та рівнем фінансової безпеки України, що обґрунтовує можливість застосування макрофінансового показника «ВВП на душу населення» як результуючого фактору для аналізу впливу боргової залежності інших країн на рівень їх фінансової безпеки. Зафіксована сильна негативна кореляція між відношенням обсягу сукупного державного боргу до ВВП та результуючим показником «ВВП на душу населення» (-0,70). Відповідно, зі збільшенням факторної величини результуючий показник знижується, а відповідно, послаблюється і рівень фінансової безпеки, враховуючи доведену позитивну кореляцію між ними. Негативна кореляція між відношенням обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП та результуючим показником «ВВП на душу населення» (-0,87) є ще більшою, що дозволяє стверджувати, що в Україні збільшення частки валового зовнішнього боргу у структурі ВВП спричиняє зниження ВВП на душу населення та, відповідно, і рівень фінансової безпеки держави. Також проаналізовано зв'язки між аналогічними показниками в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається (всього 36 країн світу) та доведено, що така негативна кореляція не є типовою для всіх країн світу і пов'язана з нераціональним використанням залучених коштів в державі, корупцією та значним рівнем тіньової економіки. Для класифікації 36 країн застосовано кластерний аналіз (агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації), відстань між кластерами розрахована за принципом «далекого сусіда» (звичайна Евклідова відстань).

Математично доведено, що фактор глобалізації, який нами розглянуто на основі динаміки індексу рівня глобалізації (*KOF Index of Globalisation*), несуттєво впливає на рівень фінансової

безпеки України. Так, збільшення рівня економічної глобалізації та показника загального рівня глобалізації в Україні спричиняє незначне зниження рівня фінансової безпеки держави та рівня ВВП на душу населення. Аналогічний аналіз, проведений на основі аналогічних 36 країн світу, дозволив стверджувати, що така тенденція не є типовою для всіх держав. Результати кластерного аналізу доводять, що існують групи країн, які характеризуються доволі сильною позитивною кореляцією між індексами економічної та загальної глобалізації та рівнем ВВП на душу населення (Білорусь, Греція, Італія, Румунія, Латвія, Хорватія, Грузія), і навпаки, групи країн, для яких характерна сильна негативна кореляція між досліджуваними показниками (Австрія, Швеція, Бельгія, Португалія, Данія, Іспанія та Великобританія).

3.4. Ідентифікація й аналіз внутрішніх ризиків та загроз фінансовій безпеці України

Першою внутрішньою загрозою фінансовій безпеці України, яка підлягає аналізу, є рівень тіньової економіки, тобто показник господарської діяльності в країні, яка відбувається поза обліком та контролем держави, відповідно, не фігурує в офіційній статистиці. Суб'єкти господарювання, які функціонують в межах тіньової економіки, не сплачують або сплачують не повною мірою податки й збори, що призводить до їх власного збагачення без належного перерозподілу доходів до відповідних бюджетів. В Україні рівень тіньової економіки визначається відповідно до методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (наказ від 18.02.2009 р. № 123) [251], а також є одним з індикаторів макроекономічної безпеки України, однак, на наше переконання, обсяги незареєстрованої господарської діяльності суттєво впливають на рівень фінансової безпеки держави, що, відповідно, буде перевірено у процесі подальшого аналізу.

За даними прес-служби Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [87] питома вага тіньової економіки у 2018 р.

становила 30 % від ВВП, що є найнижчим показником, починаючи з 2009 року. Так, наприклад, у 2014 році цей індекс становив 43% (рис. 3.30).

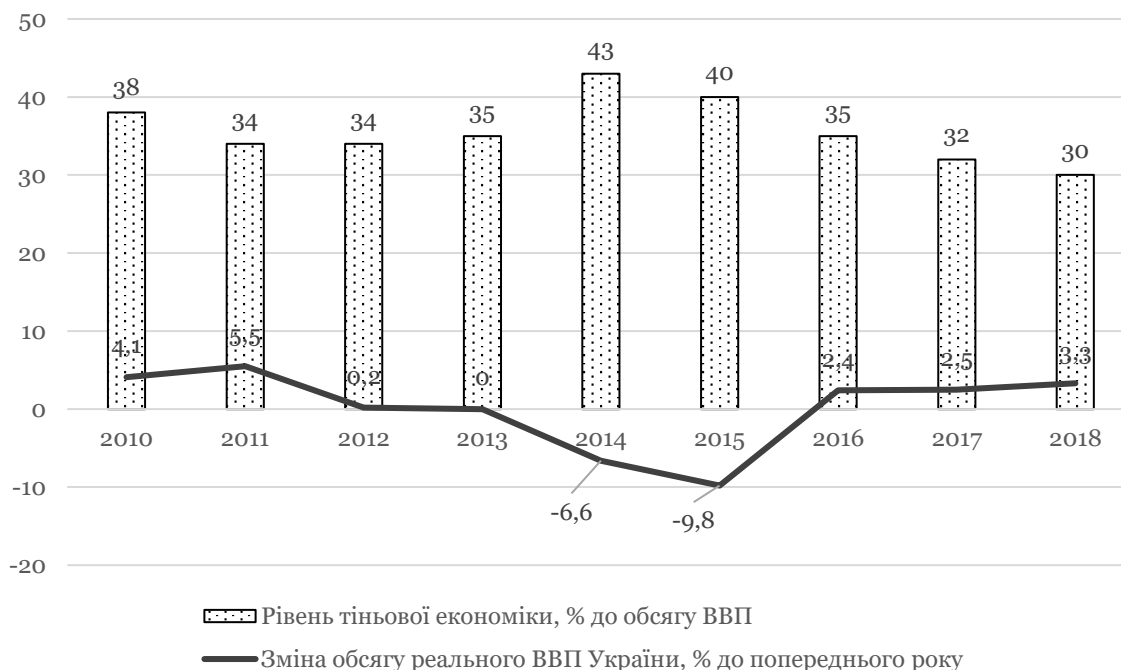

Рисунок 3.30 – Динаміка рівня тіньової економіки в Україні, 2010-2018 рр.

Джерело: дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [87]

У Міністерстві погоджуються з тим, що рівень тіньової економіки може бути визначено різними методами, відповідно, результуючий показник може відрізнятися в декілька разів (від 25% до 60%) в залежності від того, які з прихованих прибутків суб'єктів господарювання, неофіційних доходів домогосподарств та тіньових операцій купівлі-продажу було включено у процес розрахунку.

У міністерстві стверджують [87], що 4 методи, які застосовувались у процесі оцінки тінізації вітчизняної економіки (витрати населення – роздрібний товарооборот; монетарний; метод збитковості підприємств; електричний), показали позитивні тенденції (Додаток П), однак, звертають увагу на те, що тільки інтегральний показник, значення якого висвітлено на рис. 3.30,

комплексно сигналізує про рівень тіньової економіки, тоді як результати розрахунків за 4 методами лише фіксують окремі тенденції щодо функціонування нелегальних операцій в різних секторах економіки.

Дані Міністерства (рис. 3.30, Додаток П) можуть викликати оптимізм дослідників, якщо не проводити їх комплексне порівняння з аналогічними показниками тіньової економіки в інших країнах світу. Так, у роботі Л. Медіни та Ф. Шнайдера, підготовленій в межах функціонування МВФ, проаналізовано рівень тінізацію економіки у 158 країнах світу [393]. На рис. 3.31 нами узагальнено середні показники тінізації економіки окремих країн ЄС та країн Європи з економікою, що розвивається.

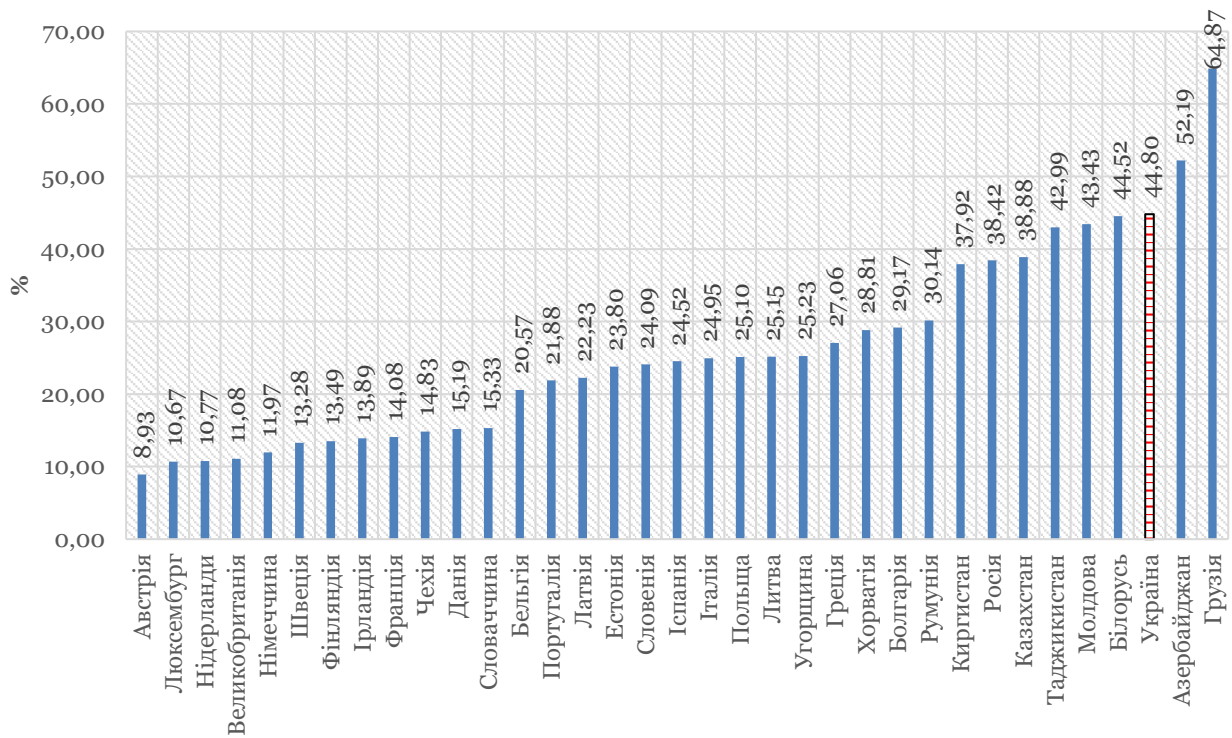

Рисунок 3.31 – Середній рівень тінізації економіки країн світу

Джерело: узагальнено автором на основі даних експертів МВФ [393]

Так, проаналізувавши дані рис. 3.31, підстав для оптимістичних характеристик стану тіньової економіки в Україні майже не залишилось. В розвинених країнах ЄС (Австрія,

Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Швеція та інші) рівень тінізації економіки перебуває в діапазоні 8-15%. У країнах Балтії цей показник становить 22-25%. У країнах Європи з дуже високим рівнем державного боргу ($\geq 100\%$ ВВП), такі як Бельгія, Греція, Португалія та Італія, середній рівень тінізації економіки коливається від 20 до 27 %. У більшості країн пострадянського простору показник, що аналізується, є вищим: Киргизстан – 37,92%; Російська Федерація – 38,42%; Казахстан – 38,88%; Молдова – 43,43%. Середній показник для України експертами МВФ визначено на рівні 44,8%, що вище на 13,0 відсоткових пункти у порівнянні з середнім рівнем за всіма 158 країнами, обраними для аналізу.

Проаналізуємо, чи існує залежність між рівнем тінізації економіки України та станом її фінансової безпеки й рівнем ВВП на душу населення як показником, який об'єктивно сигналізує щодо розвитку країни та використовується у більшості методик оцінки стану фінансової безпеки держави. Застосувавши кореляційний аналіз для визначення сили і напрямку залежності між факторною та результируючими ознаками, розраховано коефіцієнт кореляції (3.5) [409], дані узагальнено в табл. 3.32.

Таблиця 3.32 Оцінка сили та напрямку залежності між рівнем тінізації економіки та її фінансовою безпекою і рівнем ВВП на душу населення

Період, роки	Рівень тінізації економіки (за даними експертів МВФ [393]), % ВВП	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	x_1	y_1	y_2
2009	43,53	2546,0	41,2
2010	42,15	2974,4	47,4
2011	39,19	3570,8	50,3
2012	39,65	3856,8	50,1
2013	39,99	4030,3	51,2
2014	39,95	3014,6	42,1
2015	42,90	2115,5	38,2
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0.84$ $r_{x_1y_2} = -0.72$	$r_{y_1y_2} = 0.86$	

Джерело: розраховано автором за даними [393; 286; 252]

У результаті аналізу даних, представлених у табл. 3.32, доведено, що існує сильна негативна кореляція між рівнем тінізації економіки, визначеним за експертною методикою МВФ [393] (x_1) та рівнем ВВП на душу населення ($-0,84$). Так, збільшення рівня тінізації неминуче призводить до зниження ключового індикатора для розуміння економіки та, відповідно, послаблення рівня її фінансової безпеки (показник кореляції становить $-0,72$).

Також ми проаналізували зв'язок між рівнем тінізації економіки України, визначеним експертами Міністерства економічного розвитку і торгівлі (рис. 3.30) та результуючими показниками y_1 та y_2 . Цікаво, що коефіцієнти кореляції для цих пар становлять лише $-0,25$ та $-0,64$ відповідно, тобто, на нашу думку, більш об'єктивною є методика визначення рівня тінізації економіки, яку пропонують експерти МВФ [393].

Вважаємо, що така негативна кореляція між рівнем тінізації економіки держави та показником ВВП на душу населення є типовою для всіх країн світу. Для спростування чи підтвердження даного припущення проаналізуємо зв'язки між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в країнах Європейського Союзу та окремих країнах з економікою, що розвивається. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.33.

Дані, узагальнені у табл. 3.33, підтверджують гіпотезу, відповідно до якої сильна негативна кореляція між рівнем тінізації економіки держави, розрахованим відповідно до методики МВФ, та рівнем ВВП на душу населення є переважно стандартним, типовим явищем.

Таблиця 3.33 Показники кореляції між рівнями тінізації економіки держав та ВВП на душу населення

Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{х1у1}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{х1у1}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{х1у1}	Середній рівень тінізації економіки, % ВВП	Correl _{х1у1}
<i>Австрія</i>		<i>Азербайджан</i>		<i>Бельгія</i>		<i>Білорусь</i>	
8,93	-0,91	52,19	-0,67	20,57	-0,73	44,52	-0,87
<i>Болгарія</i>		<i>Великобританія</i>		<i>Греція</i>		<i>Грузія</i>	
29,17	-0,97	11,08	-0,99	27,06	-0,80	64,87	-0,99
<i>Данія</i>		<i>Естонія</i>		<i>Ірландія</i>		<i>Іспанія</i>	
15,19	-0,86	23,80	-0,93	13,89	-0,78	24,52	-0,41
<i>Італія</i>		<i>Казахстан</i>		<i>Киргизстан</i>		<i>Латвія</i>	
24,95	0,60	38,88	0,51	37,92	-0,97	22,23	-0,94
<i>Литва</i>		<i>Люксембург</i>		<i>Молдова</i>		<i>Нідерланди</i>	
25,15	-0,95	10,67	-0,33	43,43	-0,94	10,77	-0,70
<i>Німеччина</i>		<i>Польща</i>		<i>Португалія</i>		<i>Росія</i>	
11,97	-0,99	25,10	-0,99	21,88	0,18	38,42	-0,88
<i>Румунія</i>		<i>Словаччина</i>		<i>Словенія</i>		<i>Таджикистан</i>	
30,14	-0,84	15,33	-0,95	24,09	-0,74	42,99	-0,93
<i>Угорщина</i>		<i>Фінляндія</i>		<i>Франція</i>		<i>Хорватія</i>	
25,23	-0,95	14,08	-0,53	14,08	-0,97	28,81	-0,39
<i>Чехія</i>		<i>Швеція</i>		<i>Україна</i>		Середній рівень тінізації економіки в світі	
14,83	-0,83	13,28	-0,54	44,80	-0,84	31,77	

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [287; 393]

Так, з 35 проаналізованих у 32 країнах зафіксована негативна кореляція між 2-ма наборами досліджуваних показників за 7 років, крім того, у 26 країн цей показник кореляції за шкалою Чеддека є високим, тобто перевищує рівень $-0,70$.

Другим висновком, сформованим у процесі аналізу результатів, представлених у табл. 3.33, є існування значної різниці між середнім показником рівня тінізації економіки. Відповідно, вважаємо доцільним дослідити інші характеристики зв'язку між рівнем тінізації економіки та показником ВВП на душу населення для України за допомогою регресійного аналізу. У процесі аналізу використано 2 набори даних: рівень тінізації, визначений експертами МВФ, та величина ВВП на душу населення, розрахованого за паритетом купівельної спроможності, тобто вартістю товарів і послуг, які протягом року були реалізовані в економіці України, отриманої з поправкою на рівень цін та купівельну спроможність української гривні (рис. 3.32).

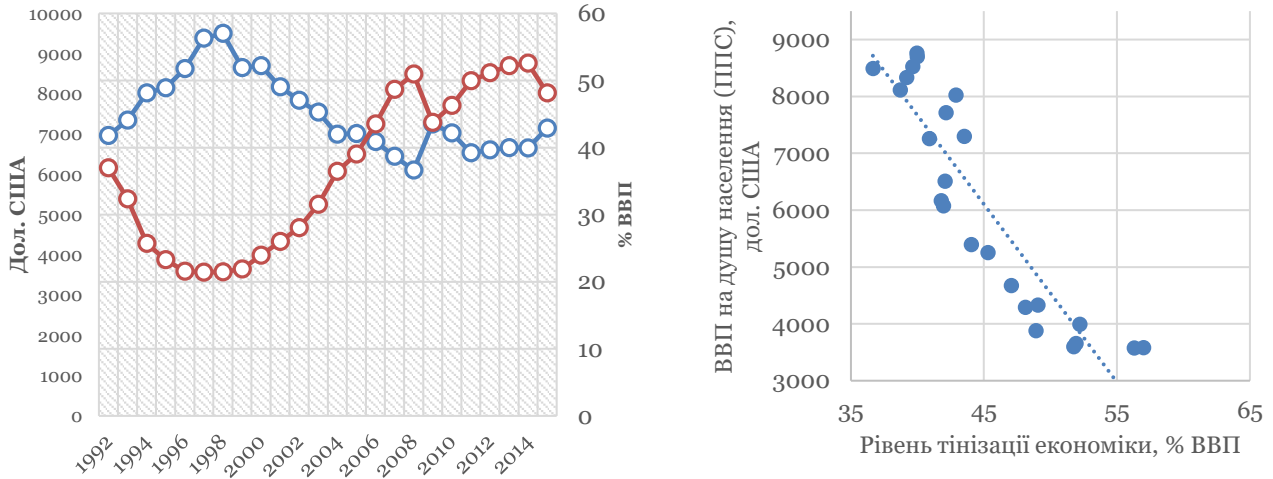

Рисунок 3.32 – Зв'язок рівня тінізації економіки України та ВВП на душу населення за ППС

Джерело: узагальнено автором на основі даних МВФ [393]

Для визначення параметрів регресії представлено наступну розрахункову таблицю (табл. 3.34).

Таблиця 3.34 Розрахункова таблиця для визначення параметрів регресії

x	y	x ²	y ²	x • y
41.79	6164	1746.4041	37994896	257593.56
44.06	5393	1941.2836	29084449	237615.58
48.12	4288	2315.5344	18386944	206338.56
48.92	3879	2393.1664	15046641	189760.68
51.76	3594	2679.0976	12916836	186025.44
56.31	3570	3170.8161	12744900	201026.70
57.00	3576	3249.0000	12787776	203832.00
51.91	3652	2694.6481	13337104	189575.32
52.2	3991	2724.8400	15928081	208330.20
49.06	4329	2406.8836	18740241	212380.74
47.06	4671	2214.6436	21818241	219817.26
45.29	5252	2051.1841	27583504	237863.08
41.96	6073	1760.6416	36881329	254823.08
42.08	6505	1770.7264	42315025	273730.40
40.89	7255	1671.9921	52635025	296656.95
38.71	8108	1498.4641	65739664	313860.68
36.65	8490	1343.2225	72080100	311158.50
43.53	7292	1894.8609	53173264	317420.76
42.15	7710	1776.6225	59444100	324976.50
39.19	8328	1535.8561	69355584	326374.32
39.65	8523	1572.1225	72641529	337936.95
39.99	8695	1599.2001	75603025	347713.05
39.95	8760	1596.0025	76737600	349962.00
42.9	8020	1840.4100	64320400	344058.00
1081.13	146118	49447.6229	977296258	6348830.31

Джерело: розраховано автором

Відповідно, застосувавши дані, представлені у табл. 3.34, з'ясовано, що емпіричне рівняння регресії, яке висвітлює загальну тенденцію щодо розглянутих змінних, має вигляд:

$$y = -312.869x + 20182.08 \quad (3.7)$$

Відповідно до даних аналізу зв'язок між результуючою ознакою Y і фактором X відповідно за шкали Чеддока дуже сильний і обернений, а коефіцієнт лінійної парної кореляції становить $r_{x,y} = -0.912$. Коефіцієнти сформованого рівняння лінійної регресії мають економічний сенс, так, коефіцієнт регресії $b = -312.869$ символізує середню зміну показника Y в результаті зміни величини фактора X на 1%. Так, якщо рівень тінізації економіки знижується на 1 %, відповідно, рівень ВВП на душу населення за ПКС зростає в середньому на 312.87 дол. США. Зауважимо, що коефіцієнти регресії не завжди коректно застосовувати у процесі оцінки впливу фактору X на Y , якщо існує різниця одиниць їх виміру. Відповідно, з цією метою визначимо коефіцієнт еластичності, який свідчить про те, на скільки відсотків зміниться Y при зміні фактора X на 1% (від середніх величин показників) (3.8).

$$E = b \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}} = -312.869 \cdot \frac{45.047}{6088.25} = -2.315 \quad (3.8)$$

Так, коефіцієнт еластичності > 1 , отже, при зміні рівня тінізації економіки на 1%, рівень ВВП на душу населення за ПКС зміниться більш ніж на 1%, що підтверджує, що факторна ознака істотно впливає на Y .

Коефіцієнт детермінації показує питому вагу варіації ознаки Y , яка пояснюється варіацією ознаки X (3.9).

$$R^2 = (-0.912)^2 = 0.8326 \quad (3.9)$$

У 83.26 % випадків збільшення або зниження X спричиняє зміни Y , що обґрунтовує високу точність підбору даного рівняння регресії. Решта 16.74 % зміни Y спричиняються іншими, не врахованими в моделі чинниками.

Отримане емпіричне рівняння регресії, звісно, висвітлює виключно базову тенденцію щодо розглянутих змінних та може сигналізувати лише про певні тенденції, відповідно, застосовувати його для економічного прогнозування можливо досить умовно. Однак, якщо припустити, що рівень тінізації економіки України знизиться, хоча б до 30 % (значення, наближене до середнього рівня по світу), ми отримуємо прогнозні оцінки Y , які з імовірністю 95 % перебуватимуть у межах інтервалу (8830.87; 12761.16), що свідчить про можливість суттєвого підвищення рівня ВВП на душу населення за ППС в Україні шляхом зниження рівня тінізації економіки хоча б до середнього рівня по світу.

Надаючи оцінку сформованому рівнянню за t -критерієм Стюдента, з'ясуємо, чи всі параметри рівняння є статистично значущими. Визначений показник $t_{\text{крит}}=2,074$ (рівень значущості 0,025). Значення t -критерія Стюдента дорівнює 10,46, відповідно, цей фактор включені в модель, попадає в критичний інтервал $(-\infty; -2,074) \cup (+2,074; +\infty)$ та є значущим з ймовірністю 97,5 %.

Перевіримо значущість отриманої моделі регресії за допомогою F -критерію Фішера. Табличне значення даного критерію зі ступенями свободи $k_1=1$ та $k_2=22$ дорівнює $F_{\text{табл}}=4,3$. Оскільки фактичне значення $F=109,4$ більше, ніж $F_{\text{табл}}=4,3$, відповідно, коефіцієнт детермінації $R^2=0,83$ є статистично значущим. Отже, проаналізувавши залежність рівня ВВП на душу населення за ППС від рівня тінізації економіки України, обрана парна лінійна регресія, методом найменших квадратів оцінені її параметри. Крім того, використання коефіцієнта детермінації й критерію Фішера дозволило перевірити статистичну значущість сформованого рівняння. Доведено, що 83,26 % загальної варіабельності рівня ВВП на душу населення за ППС пояснюється зміною рівня тінізації економіки України. Обґрунтовано, що

параметри моделі є статистично значущими. Враховуючи, що середній рівень тінізації економіки країн світу відповідно до даних експертів МВФ наближений до 30 %, можлива економічна інтерпретація параметрів даної моделі. Враховуючи те, що зниження X на 1 % спричиняє в середньому зростання Y на 312.869 дол. США, з імовірністю 95% можливо зробити прогноз, що при $x=30\%$ Y буде перебувати в діапазоні від 8830.87 до 12761.16 дол. США.

Наступним внутрішнім фактором впливу на рівень фінансової безпеки України, який підлягає ретельному аналізу, є рівень корупції в країні. Вихідними даними для такого аналізу став індекс корупції (*Corruption Perceptions Index*), який розраховується міжнародною організацією Transparency International, починаючи з 1995 року. Вважаємо, що корупцію виміряти вкрай складно, однак, саме цей фактор вважається чи не найбільш впливовим на рівень фінансової безпеки держави. У 2018 році індекс корупції в Україні відповідно до даних рейтингу [357] становив 32, що відповідало 120 місцю зі 180 країн, які аналізувались. Хоча Україна покращила свій показник на два пункти у порівнянні з 2017 р., здійснення антикорупційних реформ залишається неповним.

Зауважимо, що в цьому індексі оцінюються 180 країн світу на основі оцінок бізнесменів та експертів, в результаті чого застосовується шкала від 0 до 100, де мінімальне значення свідчить про найвищий рівень ймовірної корумпованості. Цікаво, що понад 2/3 досліджуваних країн оцінюють індекс корумпованості <50 , а середній показник становить 43, що обґрунтовує думку, що більшість країн світу характеризується нездатністю ефективно контролювати корупцію.

Світовим лідером в даному рейтингу 2018 р. з 88 балами є Данія, після якої серед європейських країн йдуть Швеція, Фінляндія і Швейцарія (85 балів). Середній регіональний показник *Corruption Perceptions Index* 2018 р. складає 66 балів. У країнах Східної Європи та Центральної Азії лише одна Грузія набирає більше половини балів (58 балів) і всього лише три країни отримують понад 43 балів,

серед яких Чорногорія та Білорусь. Найнижчі показники регіону у Туркменістану (20 балів), Узбекистану (23 бали) і Таджикистану (25 балів). Так, з огляду на середній бал даного індексу у 2018 році, наш регіон є другим в рейтингу, гірше якого лише середні показники країн Африки на південь від Сахари.

Проаналізуємо, наскільки впливає зміна показника індексу корупції на рівень фінансової безпеки в Україні та, відповідно, на рівень ВВП на душу населення, враховуючи їх прямий сильний зв'язок, доведений у попередніх розрахунках. Застосовано кореляційний аналіз, вхідні та вихідні дані аналізу представлено у Додатку Р. З'ясовано, що коефіцієнт кореляції Спірсона між індексом корупції та рівнем фінансової безпеки в Україні та, відповідно, ВВП на душу населення наближається до 0 або характеризує дуже слабкий зв'язок між показниками. Дане твердження, на нашу думку, є зовсім не логічним, відповідно, отримані результати можуть пояснюватись недосконалістю визначення індексу сприйняття корупції та, відповідно, суб'єктивністю думок щодо рівня корупції, особливо в певні періоди розвитку держави. Так, враховуючи політико-економічні кризові явища в Україні та окремих країнах світу, припустимо, що саме в такі періоди сприйняття корупції бізнесменами та іншими громадянами є найгострішим, люди акцентують більшу увагу на нездатність влади ефективно контролювати корупцію. І навпаки, у періоди довгоочікуваної зміни влади, навіть попри відсутність суттєвих результатів антикорупційних реформ, існують позитивні настрої щодо зрушень, спрямованих на подолання корупції.

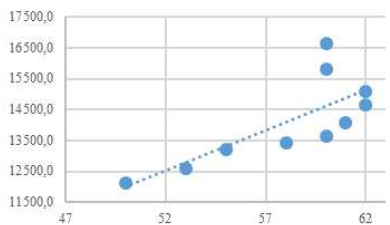
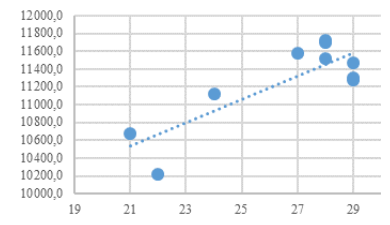
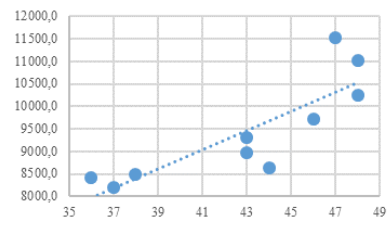
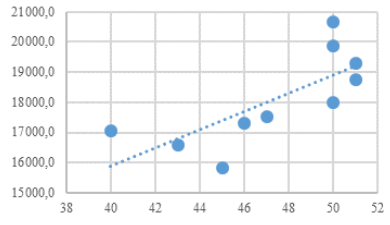
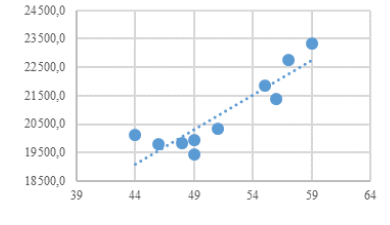
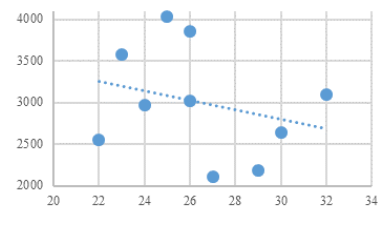
Відповідно, висуваємо гіпотезу, що має бути досить сильний позитивний зв'язок між індексом корупції, визначеним за рейтингом Corruption Perceptions Index, та рівнем фінансової безпеки в країні та, відповідно, рівнем ВВП на душу населення, в країнах, які мають стабільний розвиток, демократичну зміну влади, відсутність гострих соціально-політичних криз у суспільстві. Для спростування чи підтвердження висунутого припущення проаналізуємо зв'язки між аналогічними показниками (x_1 та y_1) в

країнах Європейського Союзу та окремих країнах пострадянського простору з економіками, що розвиваються. Результати проведеного аналізу узагальнено в табл. 3.35.

Таблиця 3.35 Аналіз залежності індексу корупції на рівень ВВП на душу населення (фрагмент)

Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Великобританія</i>			<i>Грузія</i>			<i>Естонія</i>		
2009	77	38724,7	2009	41	2871,7	2009	66	14282,6
2010	76	39079,8	2010	38	3073,5	2010	65	14638,6
2011	78	39413,3	2011	41	3322,0	2011	64	15798,6
2012	74	39706,6	2012	52	3559,1	2012	64	16538,2
2013	76	40248,7	2013	49	3690,7	2013	68	16918,6
2014	78	41124,1	2014	52	3859,6	2014	69	17453,4
2015	81	41756,9	2015	52	3964,5	2015	70	17773,0
2016	81	42201,6	2016	57	4074,9	2016	70	18387,8
2017	82	42669,6	2017	56	4271,3	2017	71	19257,5
2018	80	42986,0	2018	58	4469,2	2018	73	19948,9
Середнє значення	78,3	40791,1	Середнє значення	49,6	3715,7	Середнє значення	68,0	17099,7
<i>Correl=0,81</i>			<i>Correl=0,93</i>			<i>Correl=0,87</i>		
<i>Киргизстан</i>			<i>Латвія</i>			<i>Литва</i>		
2009	19	894,8	2009	45	11548,0	2009	49	11546,8
2010	20	880,0	2010	43	11326,2	2010	50	11984,9
2011	21	921,2	2011	42	12270,3	2011	48	12999,4
2012	24	904,2	2012	49	12924,7	2012	54	13679,2
2013	24	983,0	2013	53	13381,3	2013	57	14301,7
2014	27	1002,0	2014	55	13759,0	2014	58	14935,5
2015	28	1019,9	2015	55	14284,3	2015	61	15381,3
2016	28	1042,3	2016	57	14713,0	2016	59	15944,6
2017	29	1070,4	2017	58	15532,2	2017	59	16838,5
2018	29	1087,2	2018	58	16405,7	2018	59	17669,7
Середнє значення	24,9	980,5	Середнє значення	51,5	13614,5	Середнє значення	55,4	14528,2
<i>Correl=0,94</i>			<i>Correl=0,92</i>			<i>Correl=0,87</i>		

Продовження табл. 3.35

1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Польща</i>			<i>Росія</i>			<i>Румунія</i>		
2009	50	12126,2	2009	22	10219,9	2009	38	8492,6
2010	53	12599,5	2010	21	10675,0	2010	37	8209,9
2011	55	13224,6	2011	24	11125,3	2011	36	8416,0
2012	58	13437,2	2012	28	11517,6	2012	44	8629,1
2013	60	13632,5	2013	28	11700,0	2013	43	8965,6
2014	61	14095,4	2014	27	11573,5	2014	43	9306,2
2015	62	14646,3	2015	29	11282,1	2015	46	9712,1
2016	62	15101,4	2016	29	11298,5	2016	48	10236,9
2017	60	15826,4	2017	29	11469,7	2017	48	11016,8
2018	60	16639,7	2018	28	11729,1	2018	47	11534,9
Середнє значення	58,1	14132,9	Середнє значення	26,5	11259,1	Середнє значення	43,0	9452,0
<i>Correl=0,75</i>			<i>Correl=0,83</i>			<i>Correl=0,84</i>		
								
<i>Словаччина</i>			<i>Чехія</i>			<i>Україна</i>		
2009	45	15818,6	2009	49	19424,3	2009	22	2546,0
2010	43	16600,6	2010	46	19808,1	2010	24	2974,4
2011	40	17046,6	2011	44	20118,6	2011	23	3570,8
2012	46	17299,6	2012	49	19929,8	2012	26	3856,8
2013	47	17538,7	2013	48	19826,8	2013	25	4030,3
2014	50	18003,5	2014	51	20343,7	2014	26	3014,6
2015	51	18737,4	2015	56	21381,7	2015	27	2115,5
2016	51	19298,1	2016	55	21863,6	2016	29	2185,9
2017	50	19882,5	2017	57	22754,8	2017	30	2640,3
2018	50	20669,9	2018	59	23344,2	2018	32	3095,2
Середнє значення	47,3	18089,6	Середнє значення	51,4	20879,5	Середнє значення	26,4	3003,0
<i>Correl=0,75</i>			<i>Correl=0,90</i>			<i>Correl=-0,27</i>		
								

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [357; 287]

Дані, представлені у табл. 3.35 та табл. Р.2 (Додаток Р) не повною мірою підтверджують висунуту гіпотезу стосовно наявності сильного позитивного зв'язку між індексом корупції, визначеним за рейтингом Corruption Perceptions Index, та рівнем фінансової безпеки в країні та, відповідно, рівнем ВВП на душу населення, в

країнах, які мають досить стабільний розвиток, демократичну зміну влади, відсутність гострих соціально-політичних криз у суспільстві.

Так, проаналізуємо, чи існують певні тенденції стосовно значення показника кореляції для груп країн, розподілених в залежності від значень середнього індексу сприйняття корупції та коефіцієнту кореляції між рівнем ВВП на душу населення та індексом корупції. Для класифікації 36 країн, дані яких аналізуються, застосуємо кластерний аналіз, відстань між кластерами розрахована за принципом «далекого сусіда». У процесі розрахунків застосовано агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації. Відстань між об'єктами – це звичайна Евклідова відстань, яка розрахована відповідно до (3.5). Вхідні дані для розрахунку представлені у додатку С. Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(26,4 - 74,8)^2 + (-27,0 - (-26,0))^2} = 48,41$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 3.36).

Таблиця 3.36 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

№ країни за порядком	1	2	3	4	5	...	36
1	0	48.41	77.002	91.744	69.26	...	79.261
2	48.41	0	89.782	77	80.136	...	51.896
3	77.002	89.782	0	47.71	9.652	...	140.296
4	91.744	77	47.71	0	43.247	...	127.769
5	69.26	80.136	9.652	43.247	0	...	130.743
...
36	79.261	51.896	140.296	127.769	130.743	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку С

Після сформованої матриці відстаней відбувається пошук відстані, яка є найменшою, а це країни під №2 та №12 (Австрія та Ірландія) ($p(x_{2,12}) = 1,04$), які об'єднуються в кластер. Надалі

формується нова матриця відстаней, для якої обирається значення, що є найбільшим зі значень країн №2 і №12, в результаті отримуємо 35 кластерів: $S_{(1)}$, $S_{(2,12)}$, $S_{(3)}-S_{(11)}$, $S_{(13)}-S_{(36)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються за країни №17 та №35 (Латвія та Чехія) ($p(x_{17,35}) = 2$). Після аналогічних розрахунків отримуємо 4 кластери: $S_{(1,14,20)}$, $S_{(2,12,21,32,8,30,13,10,36)}$, $S_{(3,15,29,6,5,34,7,11,9,17,35,18,23,26,27,16,31,25)}$, $S_{(4,33,22,19,24,28)}$. Результати кластерного аналізу висвітлено в табл. 3.37.

Таблиця 3.37 Результати кластерного аналізу країн

№ кластеру	Країна	Показники		Середні показники у відповідному кластері
		Середній рівень індексу корупції, 2009-2018 рр.	$Correl_{i,1}$	
1	2	3	4	5
Країни, які характеризуються невисоким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та сильною позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
1	Киргизстан	24,9	0,94	$IK_{(сеп.)} = 42,7$ $Correl_{i,1(сеп.)} = 0,74$
	Росія	26,5	0,83	
	Узбекистан	18,6	0,91	
	Азербайджан	27,0	0,50	
	Білорусь	32,4	0,42	
	Болгарія	39,9	0,60	
	Великобританія	78,3	0,81	
	Грузія	49,6	0,93	
	Естонія	68,0	0,87	
	Казахстан	28,5	0,55	
	Латвія	51,5	0,92	
	Литва	55,4	0,87	
	Польща	58,1	0,75	
	Румунія	43,0	0,84	
	Словаччина	47,3	0,75	
	Таджикистан	22,8	0,61	
Хорватія	46,1	0,33		
Чехія	51,4	0,90		
Країни, які характеризуються низьким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та майже відсутністю кореляції між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
2	Україна	26,4	-0,27	$IK_{(сеп.)} = 34,3$ $Correl_{i,1(сеп.)} = -0,13$
	Італія	44,2	-0,16	
	Молдова	32,4	0,05	

Продовження табл.3.37

1	2	3	4	5
Країни, які характеризуються високим середнього рівня індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та негативною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
3	Австрія	74,8	-0,26	$IK_{(сеп.)} = 72,6$ $Correl_{1,1(сеп.)} = -0,52$
	Греція	40,9	-0,52	
	Данія	91,0	-0,84	
	Ірландія	74,5	-0,27	
	Іспанія	59,9	-0,58	
	Нідерланди	85,0	-0,54	
	Угорщина	49,7	-0,49	
	Фінляндія	89,2	-0,40	
	Швеція	88,7	-0,76	
Країни, які характеризуються високим середнього рівня індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення				
4	Бельгія	74,7	0,51	$IK_{(сеп.)} = 71,5$ $Correl_{1,1(сеп.)} = 0,30$
	Люксембург	81,9	0,15	
	Німеччина	79,8	0,38	
	Португалія	61,9	0,16	
	Словенія	60,7	0,03	
	Франція	69,9	0,58	
	Бельгія	74,7	0,51	
	Країни, які характеризуються невисоким середнім рівнем індексу корупції в регіоні, що пояснюється суб'єктивністю поглядів респондентів, та сильною позитивною кореляцією між індексами корупції та рівнем ВВП на душу населення			

Джерело: розраховано автором

Отже, результати кластерного аналізу дозволили дійти висновку, що індекс корупції у переважній більшості характеризує не стільки реальну ситуацію справ з антикорупційними реформами чи певними тенденціями щодо корупції в країні, а виключно ґрунтується на суб'єктивності поглядів респондентів, думки яких можуть формуватись в залежності від політичної та соціальної стабільності в країні, ефективності реформ та інших психологічних та емоційних факторах, які можуть бути враховані у процесі застосування біхевіористичного підходу, в т.ч. у процесі формування даного рейтингу. Так, респонденти окремих країн сигналізують про низький рівень корупції у своїй країні, який негативно корелює з рівнем ВВП на душу населення, що порушує логічну адекватність даного висновку. Інші ж, навпаки,

сигналізують про невинуватено погані справи з корупцією в певній країні, що безумовно свідчить про наявність проблем, однак, не відповідає дійсності щодо їх кількісної оцінки у порівнянні з іншими країнами регіону та світу.

Загальносвітовою тенденцією є недостатній рівень представлення жінок на всіх рівнях глобальної фінансової системи: від вкладників та позичальників банківських установ до їх керівного складу. Скорочення ґендерного розриву, на думку М. Чігака та Р. Сахай [356], сприятиме підвищенню економічного росту, ефективності податково-бюджетної та грошово-кредитної політики, стабільності банківської системи.

Згідно з результатами дослідження МВФ [383], в середньому у світі 40 % від загальної кількості вкладників та позичальників банківських установ становлять жінки, однак, показники суттєво відрізняються у розрізі країн та регіонів. Так, в Бразилії частка позичальників-жінок складає 51 %, у Пакистані – лише 8 %.

Ми погоджуємось з думкою [356], що розширення доступу жінок до фінансових послуг очікувано призведе до соціальних та економічних вигод, сприятиме зміцненню фінансової безпеки держав. Мартін Чігак та Ратна Сахай звертають увагу [356], що в Непалі члени домашніх господарств, очолюваних жінками, частіше витрачали грошові кошти на освіту після відкриття ощадного рахунку, а жінки Кенії, які відкривали рахунок у банківській установі, більше інвестували у розвиток власного бізнесу.

На сьогодні у світі зберігається значний розрив між представництвом чоловіків і жінок на керівних посадах у банківських установах [341]. За результатами досліджень МВФ частка жінок, що є членами правління фінансових організацій у світі, не перевищує 20 %, а керівниками фінансових організацій є лише 2 %. Аналогічна ситуація зафіксована і в структурі органів банківського нагляду, де питома вага жінок у радах директорів не перевищує 17 %. Зауважимо, що існує стійка тенденція до стрімкого збільшення представництва жінок у керівному складі фінансових організацій в усьому світі, хоча темпи такого зростання є різними в

залежності від регіональної специфіки. Гендерний розрив у керівному складі банківських установ впливає у т.ч. на їх стабільність, так, банки з високим рівнем гендерної збалансованості ради директорів характеризуються меншою часткою кредитів, що не обслуговуються, вищим рівнем резервів капіталу та стійкості до стресових подій [224, с. 204-207].

Серед причин, які дозволяють стверджувати, що гендерно збалансована структура керівного складу банківських установ сприятиме підвищенню рівня їх фінансової стабільності, є наступні: в умовах наявної практики більшого представництва чоловіків на керівних посадах банківських установ у світі, жінки, що потрапляють на ці посади, у порівнянні з претендентами-чоловіками, ймовірно, мають вищу кваліфікацію або більший досвід [345]; збалансована структура рад директорів банківських установ призводить до підвищення рівня різноманіття мислення та управлінських рішень, що приймаються [224, с. 204-207].

Отже, вищий рівень стабільності банківських установ, керівний склад яких характеризується більшою часткою присутності жінок, на нашу думку, в основному обґрунтовується позитивним ефектом розширення спектру та різноманіття думок у радах директорів, що, у свою чергу, підсилює аргументи на користь збільшення представництва жінок у фінансовій сфері з метою підвищення загального рівня фінансової безпеки держави та сприяння фінансовій стабільності фінансової системи [224, с. 204-207].

Також серед внутрішніх факторів впливу на рівень фінансової безпеки доцільно розглянути освітній рівень у державі. У сучасних умовах розвитку суспільства вища освіта, безумовно, є важливим чинником розвитку економіки держави та зміцнення її фінансової безпеки. Недосконалість механізму кредитування здобуття вищої освіти, який функціонував в Україні, та відповідного законодавчо-нормативного забезпечення призвела до державних збитків та припинення його функціонування [232].

В Україні програма кредитування здобуття вищої освіти діяла з 2003 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16.06.2003 р. № 916, але через «збитковість» і відсутність масового користування з часом припинила своє функціонування. Постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 673 [253] затверджено новий Порядок пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти.

Зауважимо, що більшість сучасних здобувачів вищої освіти навчаються на контрактній основі, відповідно, проблема доступності вищої освіти для населення не може бути у повному обсязі розв'язана без застосування ефективних механізмів кредитування здобуття вищої освіти.

Кредити для здобуття вищої освіти в Україні у сучасних умовах можуть виконувати декілька основних функцій [86]:

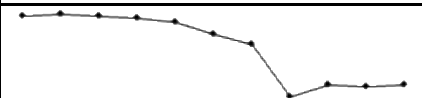
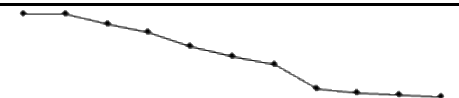
- перекладення фінансового тягаря з оплати навчального процесу з батьків на здобувача вищої освіти, який в результаті закінчення навчання й отримання відповідного освітнього ступеня (бакалавр, магістр) зобов'язаний працевлаштуватися та своєчасно й самостійно повернути суму кредиту та відсотки за його користуванням, що сприятиме підвищенню загального рівня відповідальності абітурієнтів щодо вибору спеціальності;
- зменшення рівня соціальної несправедливості, так, обдаровані абітурієнти з родин з невисоким рівнем доходів матимуть можливість на здобуття вищої освіти та, відповідно, подальше працевлаштування з гідною оплатою їх праці;
- підвищення соціального добробуту населення;
- збалансування фінансових інтересів держави й випускників закладів вищої освіти;
- зміцнення рівня фінансової безпеки держави [231].

Проаналізуємо динаміку чисельності закладів вищої освіти в Україні та здобувачів вищої освіти за 2007-2018 рр., застосовуючи офіційну статистику (табл. 3.38).

Так, існує тенденція до скорочення чисельності закладів вищої освіти в Україні протягом 2007-2018 рр. та кількості здобувачів

вищої освіти за аналогічний період. Такі явища пов'язані з багатьма аспектами, які прямо та опосередковано впливають на результат. Зазначимо також, що зниження кількості закладів вищої освіти та студентів за аналізований період відбувається різними темпами: кількість ЗВО III-IV рівнів акредитації з 2007 р. по 2018 р. знизилась з 351 до 289, а саме на 17,67 %, а кількість здобувачів вищої освіти ЗВО III-IV рівнів акредитації зменшилась з 2372,5 тис. осіб до 1330 тис. осіб, тобто на 43,94 %.

Таблиця 3.38 Динаміка чисельності здобувачів вищої освіти та закладів вищої освіти в Україні

Навчальні роки	Кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації, од.	Кількість здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти III-IV рівня акредитації, тис. осіб
2007/ 2008	351	2372,5
2008/ 2009	353	2364,5
2009/ 2010	350	2245,2
2010/ 2011	349	2129,8
2011/ 2012	345	1954,8
2012/ 2013	334	1824,9
2013/ 2014	325	1723,7
2014/ 2015	277	1438
2015/ 2016	288	1375,2
2016/ 2017	287	1369,4
2017/ 2018	289	1330
Динаміка показників		

Джерело: побудовано автором на основі [286]

Проаналізуємо динаміку чисельності осіб, прийнятих на навчання, та випущених із ЗВО III-IV рівня акредитації за 2011-2018 рр. (рис. 3.33).

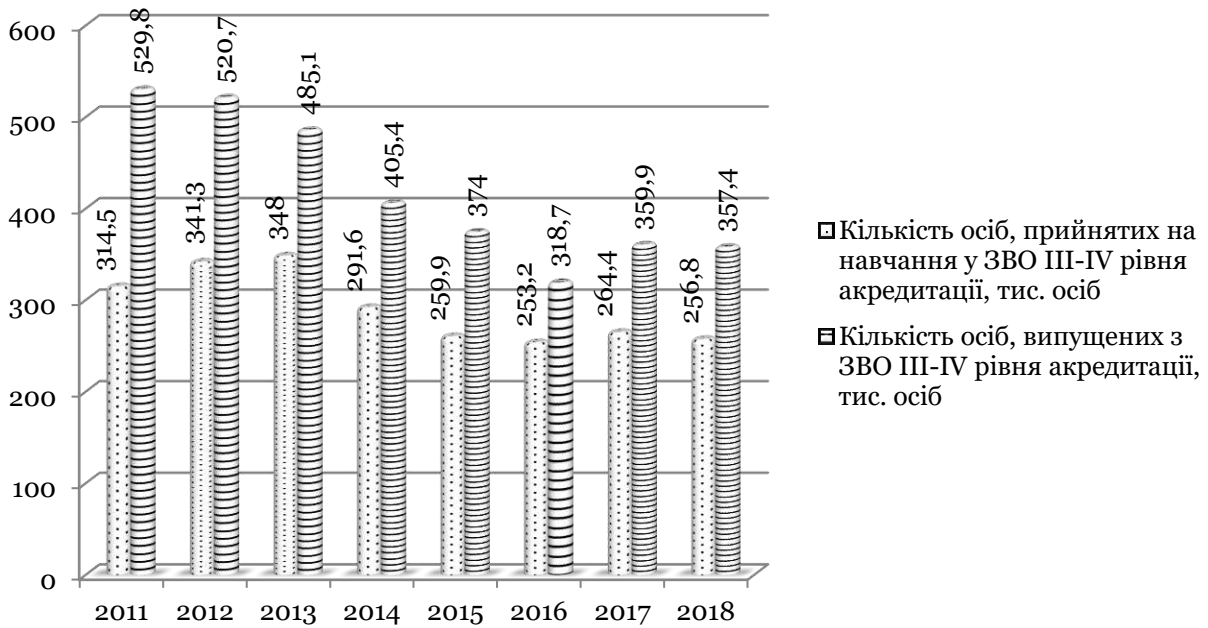

Рисунок 3.33 – Динаміка чисельності осіб, прийнятих на навчання та випущених із ЗВО III-IV рівня акредитації за 2011-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [286]

Динаміка чисельності кількості осіб, яких прийняли на навчання у заклади вищої освіти, та здобувачів, які закінчили навчання, має тенденцію до скорочення. Так, кількість прийнятих на навчання зменшилась з 314,5 тис. осіб у 2011 р. до 256,8 тис. осіб у 2018 р. або на 18,35 %, тоді як кількість осіб, випущених з ЗВО III-IV рівня акредитації, скоротилась з 529,8 тис. осіб у 2011 р. до 357,4 тис. осіб у 2018 р. або на 32,54 %.

Підвищення загального рівня освіти населення позитивно впливатиме на ефективності прийняття управлінських рішень у процесі розроблення стратегії та напрямів зміцнення рівня фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Розвиток країни та зміцнення її фінансової безпеки неможливі без впровадження нових знань та інновацій, що особливо актуальним є для держав, що розвиваються. Інноваційні розробки та нові знання можуть стати основою для підвищення продуктивності економіки, конкурентоспроможності держави в умовах глобалізаційних викликів. У свою чергу, процеси запровадження нових знань та

розвитку інновацій ускладнюються в умовах відсутності ефективних механізмів кредитування вищої освіти.

Проаналізуємо динаміку обсягів пільгового кредитування для здобуття вищої освіти у 2003-2018 рр. (табл. 3.39).

Таблиця 3.39 Динаміка обсягів пільгового кредитування для здобуття вищої освіти у 2003-2018 рр.

Роки								
2003-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014-2018
Загальна сума видатків за програмою, млн грн								
35,2	9,1	8,0	7,9	8,9	2,9	5,0	2,9	–
Кількість одержувачів пільгових кредитів, тис. осіб								
15,5	2,8	1,5	1,5	1,1	програма не була профінансована		0,5	в державному бюджеті не було передбачено видатків за даною програмою
Кількість здобувачів вищої освіти денної форми навчання на умовах самофінансування, тис. осіб								
–	354,4	361,6	333,3	325,1	–		227,1	

Джерело: представлено автором [232, с. 44-49] на основі [86]

За даними табл. 3.39 з'ясовано, що механізм пільгового кредитування здобуття вищої освіти в Україні функціонував з 2003 р., але протягом 2011-2012 рр. програму не фінансували, а з 2014 р. в індикативних показниках державного бюджету взагалі не було передбачено видатки за даною програмою, так, з цього періоду механізм пільгового кредитування для здобуття вищої освіти в Україні фактично не функціонує.

Дедалі більше українських здобувачів вищої освіти обирають навчання за кордоном, відповідно, університети вмотивовані шукати напрями заповнення утвореної прогалини або шляхом залучення закордонних студентів або розроблення нестандартних рішень у процесі залучення абітурієнтів та формування сучасних умов для здобуття вищої освіти. Водночас на стратегічному рівні студентська міграція в Україні, на нашу думку, отримує недостатньо уваги. Проблема особливо загострюється в умовах наявності доступу до безкоштовної вищої освіти в окремих державах,

поступового пом'якшення міграційних законів з метою полегшення в'їзду студентів [86].

Проаналізуємо динаміку кількості українських студентів, які навчаються за кордоном (рис. 3.34). За результатами досліджень Інституту суспільних відносин тільки 7% українців, що здобувають вищу освіту за межами країни, планують повернутися назад. Серед найбільш бажаних країн для навчання залишаються Польща, Канада, Німеччина, Чехія, Австрія, Франція.

Так, на денній формі навчання у Словаччині кількість українських здобувачів вищої освіти зросла протягом останніх п'яти років у 10 разів (зі 188 осіб у 2013/2014 навчальному році до 1851 студентів у 2017/2018 навчальному році). Результати опитувань підтверджують, що українські здобувачі вищої освіти, що навчаються у Словаччині, передусім обирають закордонну вищу освіту через надію знайти роботу в Європейському Союзі та незадовільні умови життя (транспорт, медицина, доступність і якість житла) [305].

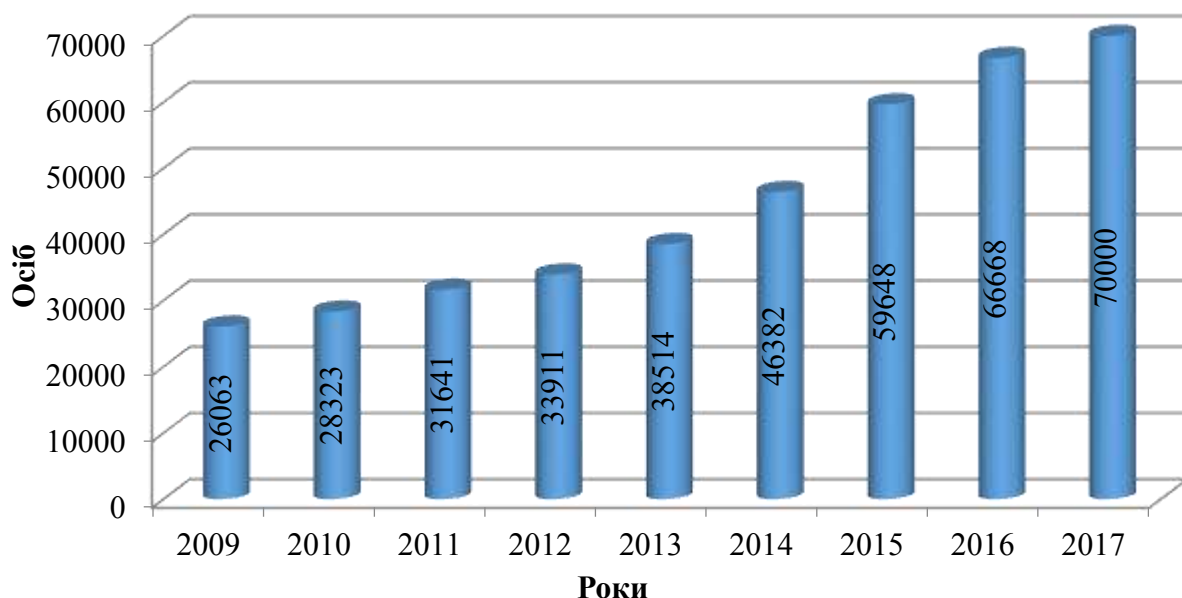

Рисунок 3.34 – Динаміка кількості українських студентів, які навчаються за кордоном

Джерело: побудовано автором [232, с. 44-49] на основі [305]

Польща не має сучасної та всеохопної міграційної стратегії, однак, кількість українських здобувачів вищої освіти в цій країні постійно зростає завдяки невисокій вартості навчання, кращим перспективам для працевлаштування. Згідно з офіційною статистикою Польщі, кількість українських здобувачів вищої освіти постійно зростає: якщо у 2012/2013 н. р. було 9747 українських здобувачів вищої освіти, у 2014/2015 це число зросло до 23392 осіб, тоді як зараз в польських університетах вчиться понад 35 тисяч українських студентів.

Так, кількість українських здобувачів вищої освіти, які навчаються за кордоном, невпинно зростає. За 2009-2017 рр. лише за офіційною статистикою кількість українців, що отримують вищу освіту за кордоном, збільшилась майже у 3 рази. Такі тенденції щодо студентської міграції, з одного боку, можуть стати однією з причин «провалу» програми пільгового кредитування здобуття вищої освіти в Україні, а з іншого боку саме припинення фінансування програми сприяло прискоренню темпів студентської міграції.

Механізм кредитування здобуття вищої освіти ефективно функціонує у багатьох країнах: Данія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, США, Великобританія, Австралія та інших, але, на відміну від України, в цих країнах даний механізм став масовим та вигідним для держави.

Програма освітнього кредитування в Україні не працює через різні причини: недосконалість законодавства; необґрунтованість умов надання пільг (строк погашення – 15 років, починаючи з дванадцятого місяця після закінчення навчання; для отримувача кредиту, який має одну дитину – звільнення від сплати відсотків за кредитом; отримувач, який має двох дітей – звільнення від 25 % суми основного; який має трьох і більше дітей – 50 % зазначеної суми); відсутність врахування змін економічних показників.

Для оцінки ефективності функціонування механізму кредитування здобуття вищої освіти в інших країнах дослідимо

структуру джерел фінансування здобуття вищої освіти у деяких з них (табл. 3.40).

Порівнюючи дані табл. 3.40 з кількісними показниками здобувачів вищої освіти, які отримали пільгові кредити на навчання в Україні (табл. 3.39), можемо зробити висновок, що механізм кредитування здобуття вищої освіти в Україні менш розвинений. Великобританія забезпечує 92 % здобувачів вищої освіти пільговими кредитами.

Таблиця 3.40 Структура джерел фінансування здобуття вищої освіти

Категорія здобувачів вищої освіти	США	Великобританія	Австралія
- які отримують пільгові кредити	64	92	88
- отримують гранти на навчання	20	0	0
- які не отримують фінансової допомоги з боку держави	16	8	12

Джерело: представлено автором [232, с. 44-49] на основі [86]

Вважаємо доцільним дослідити тісноту зв'язку механізму кредитування здобуття вищої освіти з рівнем фінансової безпеки держави, оскільки даний механізм можна використати як один з напрямів її зміцнення. Для цього вважаємо необхідним дослідити гіпотезу щодо наявності впливу на рівень фінансової безпеки України (Y) кількісних змін наступних незалежних змінних, що характеризують розвиток вищої освіти в Україні, а саме:

- X_1 – кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;
- X_2 – кількість здобувачів вищої освіти.

Висунута гіпотеза буде перевірятись за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу та побудови відповідної економетричної моделі. На основі даних про фінансову безпеку України та кількісних показників, які відносяться до механізму кредитування здобуття вищої освіти, розроблено економетричну модель парної регресії [81].

Вхідні дані, що використовуються нами у процесі аналізу висунутої гіпотези, представлені у Додатку Т.

Розглянуто специфікацію моделі у вигляді лінійної функції:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + u, \quad (3.10)$$

та відповідне їй рівняння регресії:

$$\hat{Y} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1X_1 + \hat{a}_2X_2, \quad (3.11)$$

де a_0, a_1, a_2 – невідомі параметри моделі;
 $\hat{a}_0, \hat{a}_1, \hat{a}_2$ – оцінка невідомих параметрів моделі;
 \hat{Y} – теоретичне значення результативної ознаки;
 Y – фактичне значення результативної ознаки;
 $u = Y - \hat{Y}$ – вектор залишків.

Для визначення параметрів рівняння регресії застосовано класичний метод найменших квадратів.

$$F = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2 \rightarrow \min \quad (3.12)$$

де F – лінійна функція;
 u – вектор залишків;
 y_i – фактичні значення залежної змінної Y ;
 \hat{y}_i – теоретичні значення залежної змінної Y .

Для матричного рівняння лінійної багатofакторної моделі вектор оцінювання має вигляд:

$$\hat{A} = (X^T X)^{-1} X^T Y \quad (3.13)$$

де X^T – матриця, транспонована до матриці X ;
 Y – вектор залежної змінної;
 X – матриця, побудована на основі даних X_1, X_2 .

Розраховано оцінку параметрів моделі: $\hat{a}_0=8,260713$; $\hat{a}_1=0,046738$; $\hat{a}_2=0,011740$. Відповідно, економетрична модель рівня фінансової безпеки країни має вигляд:

$$Y = 8,260713 + 0,046738 X_1 + 0,011740 X_2 \quad (3.17)$$

Обчислимо середні значення та стандартні відхилення незалежної змінної Y і незалежних змінних X_1, X_2 (табл. Т.2, Додаток Т). Для перевірки розрахунків визначимо значення нормалізованих змінних (табл. Т.3, Додаток Т).

Для побудови базової таблиці дисперсійного аналізу (табл. 3.41) використано математичний апарат (Додаток У). Використовуючи результати розрахунків табл. Т.4 (Додаток Т), побудовано ANOVA – таблицю (табл. 3.41).

Таблиця 3.41 ANOVA – таблиця

Джерело варіації	Ступені свободи	Сума квадратів	Дисперсії (середні квадрати)
Регресії	$k_1 = m - 1 = 2$	SSR=385,86434	MSR=191,93217
Залишків	$k_2 = n - m = 8$	SSE=305,77203	MSE=38,22150
Загальної змінної	$n - 1 = 10$	SST=691,63636	MST=69,16364

Джерело: розраховано і побудовано автором

Для визначення коефіцієнтів детермінації (3.14), множинної кореляції (3.15) та еластичності (3.16), (3.17), використано результати розрахунків табл. Т.4 (Додаток Т) та табл. 3.41.

$$R^2 = \frac{SSR}{SST} = 1 - \frac{SSE}{SST} \quad (3.14)$$

Коефіцієнт детермінації є певною мірою універсальною характеристикою ступеня щільності статистичного зв'язку між досліджуваними змінними [81].

Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,5579$ свідчить про те, що варіація рівня фінансової безпеки країни на 55,8 % визначається варіацією кількістю закладів вищої освіти та кількістю здобувачів у них.

$$R = \sqrt{R^2} \quad (3.19)$$

Коефіцієнт множинної кореляції є мірою лінійного зв'язку залежної змінної Y з незалежними змінними X_1, X_2 [81]. Значення коефіцієнта множинної кореляції $R = 0,7469$ характеризує сильний зв'язок між відповідними економічними показниками.

Частинні коефіцієнти еластичності висвітлюють кількісний зв'язок змін досліджуваних показників та рівня фінансової безпеки (3.16-3.17) [81].

$$E_{\frac{Y}{X_1}} = \hat{a}_1 \cdot \frac{\bar{X}_1}{\bar{Y}} = 0,3364 \quad (3.16)$$

$$E_{\frac{Y}{X_2}} = \hat{a}_2 \cdot \frac{\bar{X}_2}{\bar{Y}} = 0,4793 \quad (3.17)$$

де $E_{\frac{Y}{X_1}}$ – коефіцієнт еластичності кількості закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;

$E_{\frac{Y}{X_2}}$ – коефіцієнт еластичності кількості здобувачів вищої освіти у ЗВО.

Обчислені частинні коефіцієнти еластичності свідчать, що при збільшенні кількості закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації на 1% рівень фінансової безпеки підвищується на 0,3364 % за умови, що решта факторів сталі. Крім того, якщо кількість здобувачів вищої освіти у ЗВО збільшується на 1 %, то рівень фінансової безпеки країни зростає на 0,4793 % за тих же умов.

Оцінка загальної еластичності надає можливість зробити висновок щодо сумарного впливу зміни факторів на результативний показник (3.18).

$$A = \sum_{j=1}^n E_{\frac{Y}{X_j}} = 0,8157 \quad (3.22)$$

де A – загальна еластичність;

$E_{\frac{Y}{X_j}}$ – частинні коефіцієнти еластичності.

Розрахована сумарна еластичність обґрунтовує висновок, що коли всі враховані фактори збільшуються одночасно на 1%, рівень фінансової безпеки країни зростає на 0,8157 %.

За допомогою F-критерію Фішера перевірено адекватність розробленої економетричної моделі, тобто гіпотезу про значущість зв'язку між незалежними та залежною змінними (3.19).

$$F_{\text{факт}} = \frac{MSR}{MSE} \quad (3.19)$$

Оскільки $F_{\text{факт}} > F_{\text{табл}}$, то економетричну модель вважаємо адекватною фактичним даним, тобто гіпотеза про значущість зв'язку між незалежними та залежною змінними підтверджується.

Отже, ідентифіковано та проаналізовано внутрішні ризики і загрози стану фінансової безпеки держави, серед яких: тіньова економіка, рівень корупції, зменшення кількості закладів та здобувачів вищої освіти III-IV рівня акредитації та інші.

Рівень тіньової економіки розглянуто як внутрішню загрозу фінансовій безпеці України, тобто з'ясовано зв'язок між зміною обсягів господарської діяльності в країні, яка відбувається поза обліком та контролем держави та не фігурує в офіційній статистиці, і рівнем фінансової безпеки держави. Доведено існування сильної негативної кореляції між рівнем тінізації економіки, визначеним за

експертною методикою МВФ та рівнем ВВП на душу населення. Так, збільшення рівня тінізації неминуче призводить до зниження ключового індикатора для розуміння економіки певної країни світу та, відповідно, послаблення рівня її фінансової безпеки (показник кореляції становить $(-0,72)$).

Математично доведено, що аналогічний зв'язок між рівнем тінізації економіки держави та показником ВВП на душу населення є типовим майже для всіх країн світу. Так, з 35 проаналізованих у 32 країн зафіксована негативна кореляція між 2-ма наборами досліджуваних показників за 7 років, крім того, у 26 країн цей показник кореляції за шкалою Чеддека є високим, тобто перевищує рівень значення « $-0,70$ ».

У розвинених країнах ЄС (Австрія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Швеція та інші) рівень тінізації економіки перебуває в діапазоні 8-15%. У країнах Балтії цей показник становить 22-25%. У країнах Європи з дуже високим рівнем державного боргу ($\geq 100\%$ ВВП), такі як Бельгія, Греція, Португалія та Італія, середній рівень тінізації економіки коливається від 20 до 27 %. У більшості країн пострадянського простору показник, що аналізується, є вищим: Киргизстан – 37,92%; Російська Федерація – 38,42%; Казахстан – 38,88%; Молдова – 43,43% та інші.

Середній показник для України експертами МВФ визначено на рівні 44,8%, що вище на 13,0 відсоткових пунктів у порівнянні з середнім рівнем за 158 країнами, обраними для аналізу. Також доведено, що зниження рівня тінізації економіки на 1 % спричиняє зростання рівня ВВП на душу населення за ППС в середньому на 312.87 дол. США.

Оцінено зв'язок рівня корупції в країні на підставі індексу корупції (*Corruption Perceptions Index*), який розраховується міжнародною організацією *Transparency International*, та зміною рівня фінансової безпеки держави. У 2018 році індекс корупції в Україні відповідно до даних рейтингу становив 32, що відповідало 120 місцю зі 180 країн, які аналізувались. З'ясовано, що індекс корупції у переважній більшості характеризує не стільки реальну

ситуацію справ з антикорупційними реформами чи певними тенденціями щодо корупції в країні, а виключно ґрунтується на суб'єктивності поглядів респондентів, думки яких формуються з залежності від політичної та соціальної стабільності в країні, ефективності реформ та інших психологічних та емоційних факторах, які можуть бути враховані у процесі застосування біхевіористичного підходу.

Висунуту гіпотезу щодо наявності впливу на рівень фінансової безпеки України незалежних показників, що характеризують розвиток вищої освіти в Україні (кількість закладів та здобувачів вищої освіти III-IV рівня акредитації) доведено за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу та побудови відповідної економетричної моделі. Коефіцієнт детермінації переконливо доводить, що варіація рівня фінансової безпеки країни на 55,79 % визначається варіацією незалежних показників; обґрунтовано, що між незалежними та залежною змінною існує прямий зв'язок, а розроблена модель відповідно до F-критерію Фішера є адекватною.

Математично встановлено існування сильного зв'язку між залежною та незалежними змінними, що підтверджує доцільність запровадження заходів удосконалення механізму кредитування здобуття вищої освіти в Україні, які сприятимуть підвищенню рівня фінансової безпеки країни.

РОЗДІЛ 4

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ОЦІНКИ ТА НАПРЯМІВ ЗМІЦНЕННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

4.1. Стратегічні фінансові рішення для удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України

Несприятлива та нестабільна ситуація у фінансовій сфері не дозволяє забезпечити гідний рівень економічного зростання української економіки, відповідно, питання забезпечення та оцінки стану фінансової безпеки України стає все більш актуальним. Наявна ситуація ускладнює вільний перехід до високоефективних ринкових механізмів господарювання та створює негативні умови для удосконалення фінансової політики України. Так, існує необхідність підвищення стану фінансової безпеки країни в цілому та її складових зокрема, а також удосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України в умовах нестабільності, фінансової кризи, а також складної економічної ситуації в країні [234, с. 324-330].

У словарі Б. Райзберга А., Л. Лозовського та О. Стародубцевої зазначено, що концепція – це генеральний задум, який фактично визначає стратегію послідовних дій при реалізації реформ, планів, проєктів або програм, це система поглядів на явища і процеси [265].

Проблема оцінки стану фінансової безпеки України активно досліджується вітчизняними ученими, серед яких доцільно виділити О. І. Барановського, М. І. Виклюк, С. С. Голікова, М. М. Єрмошенко, І. Р. Лукановську, І. О. Малиновську, В. А. Полозенко, І. О. Цимбалюка та інших. Здебільшого дослідники приділяли увагу методологічним основам аналізу стану економічної безпеки України та наявних загроз в її підсистемах.

Стан фінансової безпеки у фінансовій сфері залежить від внутрішніх чинників, зовнішньої фінансово-кредитної політики, політичної ситуації, що склалася в країні, досконалості

законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також від ефективних управлінських рішень у сфері фінансової політики [333].

Одним із важливих положень тектології А. А. Богданова є твердження, що стабільність певної системи напряму залежить від стійкості її найслабшої ланки [23], відповідно, доцільно зробити висновок, що у процесі моніторингу стану фінансової безпеки необхідно не тільки системно аналізувати показники її підсистем, внутрішні та зовнішні загрози й зробити висновок щодо їх синергетичного впливу на рівень фінансової безпеки України, але й обов'язково виявити індикатори, значення яких сигналізують про критичність динаміки розвитку певних складових фінансової безпеки, негативні тенденції яких можуть здійснити суттєвий вплив на розвиток інших підсистем.

У продовження розгляду аспекту важливості виокремлення індикаторів стану фінансової безпеки, значення яких свідчать про критичний стан певної підсистеми фінансової безпеки, доцільно, на нашу думку, врахувати й емпіричне правило Парето, автор якого стверджував, що 20 % зусиль призведуть до 80 % результатів, тоді як решта зусиль спричинять лише 20 % результату. Відповідно, якісний моніторинг індикаторів стану фінансової безпеки та виявлення найслабших місць у її підсистемах дозволить сформулювати стратегічні напрями зміцнення фінансової безпеки України, які стануть тим мінімумом пріоритетних дій, що призведуть до отримання запланованого результату. Використання цього принципу, який, на нашу думку, доречніше сприймати як орієнтир у виділенні важливих загроз стану фінансовій безпеці та напрямів її зміцнення, дозволяє зробити висновок про нерівномірний внесок заходів впливу на очікуваний результат, однак, необхідно враховувати, що «важливість» певних заходів на шляху до зміцнення стану фінансової безпеки держави змінюється з урахуванням впливу фінансово-економічного простору, у т. ч. наслідків глобалізації.

Поряд з принципом «слабкої ланки» доречно також згадати про принцип «сильної ланки», що містить твердження про підвищення ефективності систем за рахунок сильних сторін. Окремі дослідники, шукаючи компроміс, використовували принцип «золотої середини», розроблюючи у т. ч. методики інтегральних оцінок. Цікавою, на нашу думку, є пропозиція О. М. Підхомного [183, с. 111-112], який рекомендує до застосування принцип критичної ланки, тобто виділення характеристики системи або її елемента, що здійснює визначальний вплив на рівень фінансової безпеки. Критична ланка може бути як слабкою, так і сильною, головне, що її вплив є суттєвішим у порівнянні з іншими ланками. Так, на думку О. М. Підхомного [183, с. 117], саме людина є критичною ланкою фінансової безпеки, враховуючи те, що зміна культурних цінностей суспільства або прихильність до певних ідей суттєво впливає на рівень фінансової безпеки держави, що підтверджує доцільність розвитку біхевіористичного підходу в системі методик дослідження проблем фінансової безпеки.

Досліджено методику Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, яка у законодавчо-нормативному просторі України є основною методикою, що висвітлює механізми оцінки економічної безпеки України, структурним елементом якої є фінансова безпека. Окреслено недоліки цієї методики, які можуть призвести до некоректних результатів оцінювання стану фінансової безпеки, та запропоновано напрями її удосконалення, серед яких:

1. Своєчасний перегляд коефіцієнтів вагомості, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами стану фінансової безпеки.

Найоптимальнішим методом розрахунку вагових коефіцієнтів є метод теорії чутливості, який доцільно застосовувати в ситуації наявності макроекономічної моделі, вихідними даними якої є індикатори стану фінансової безпеки та, відповідно, її підсистем. Так, вага окремих індикаторів (a_j) розраховується шляхом визначення чутливості інтегрального показника (D_j) до відповідної

зміни нормованих індикаторів стану підсистем фінансової безпеки (y_i) (4.1).

$$a_i = \frac{|D_i \Delta y_i|}{\sum_{i=1}^n |D_j \Delta y_i|} \quad (4.1)$$

Застосування методу теорії чутливості у процесі визначення вагових коефіцієнтів надає можливість їх уточнення у кожному з досліджуваних періодів, що, на нашу думку, можна вважати перевагою даного методу. Однак, використання цього методу значно ускладнює процес оцінювання стану фінансової безпеки, вимагає додаткових зусиль та часу.

У ситуації відсутності макроекономічної моделі, вихідними даними якої є індикатори стану фінансової безпеки та, відповідно, її підсистем у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості застосовується метод головних компонент (4.2), вхідними даними якого є динамічні ряди певних індикаторів.

$$a_i = \frac{c_i |d_i|}{\sum c_i |d_i|} \quad (4.2)$$

де c_i – внесок індикатора i в сумарну дисперсію множини індикаторів;

d_i – факторні навантаження [319].

Так, застосовуючи метод головних компонент, маємо можливість отримати кількісні значення коефіцієнтів вагомості, які є однаковими для всього періоду дослідження, що, на нашу думку, може спричинити викривлення результатів оцінки. Кореляційно-регресійний аналіз та статистичні підходи виявляють переважно усереднену закономірність, не враховуючи особливостей певних періодів (наприклад, кризових) [208].

Також у процесі розрахунку вагових коефіцієнтів стану фінансової безпеки можливо використовувати ігрові методи. Підсистеми фінансової безпеки описуються у вигляді матриць, рядки яких є періодом часу (роки, квартали або місяці), а стовпчики

– нормовані індикатори підсистем. Отримані матриці підсистем фінансової безпеки досліджуються як матриці платежів з нульовою сумою, тобто виграш першого гравця дорівнює програшу другого. Після отримання оптимальних змішаних стратегій двох гравців (F_1^* , F_2^*), тобто рішення гри, другу змішану стратегію доцільно розглядати як певну сукупність вагових коефіцієнтів при розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки держави (FS_j) в адитивній формі (4.3):

$$FS_j = \sum_{i=1}^n (F_2^* i) y_{ij} \quad (4.3)$$

або в мультиплікативній формі (4.4):

$$FS_j = \prod_{i=1}^n y_{ij}^{(F_2^* i)} \quad (4.4)$$

Отже, дослідивши наявні методичні підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки держави, робимо висновок, що в різні періоди економічного розвитку можливо застосовувати різні методи визначення вагових коефіцієнтів (експертні оцінки, ігрові методи, метод головних компонент, метод теорії чутливості), кожен з яких має певні переваги та недоліки [208].

2. Максимальна заміна використання суб'єктивних експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів на користь більш об'єктивних методів (ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання).

3. Систематичне оновлення переліку індикаторів стану боргової безпеки з урахуванням структурних змін в економіці країни (у т. ч. заміна індикатора індекс ЕМВІ+Україна на індикатор суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's).

4. Враховуючи нелінійність економічних процесів, застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки (4.5) замість адитивної форми, серед недоліків якої виділено значущість інтегрального показника за умови нульових даних окремих індикаторів, а також компенсування значення інтегрального індексу по певних індикаторах за рахунок інших.

$$FS_j = \prod_{i=1}^n y_{ij}^{a_i} \quad \text{де} \quad \sum_{i=1}^n a_i = 1 \quad \text{і} \quad a_i \geq 1, \quad (4.5)$$

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку [270]. На нашу думку, наявний перелік складових фінансової безпеки України доцільно доповнити категорією «безпека системи оподаткування», оскільки у структурі дохідної частини Зведеного бюджету України протягом значного проміжку часу близько 80 % займають податкові надходження [269, с. 130-134], відповідно, саме у площині податкової системи виникають найгостріші загрози, які можуть негативно вплинути на стан фінансової безпеки України [234, с. 324-330].

У сучасних умовах розвитку економіки країни поглиблення процесів інтеграції та глобалізації значення поняття «безпека системи оподаткування» у забезпеченні фінансової безпеки зростає. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб [96].

Зауважимо, що на етапі трансформації податкової системи України відсутній єдиний погляд на сутність категорії «безпека системи оподаткування» та її місця в системі фінансової безпеки України. Безпека системи оподаткування визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні інтереси платників податків. З позиції фіскальної достатності проблема безпеки системи оподаткування зводиться до забезпечення

держави таким обсягом податкових надходжень [269, с. 130-134], який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто розуміти, що безпековий рівень системи оподаткування держави формується під впливом численних податкових пільг. Разом з тим, безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази [31].

Проаналізувавши сутність дефініції «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки, удосконалено теоретичний підхід до трактування цієї категорії, що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз [234, с. 324-330].

Податкові ризики держави породжуються безліччю факторів, серед яких: неефективне адміністрування податків, зміни податкової системи та зовнішнього оточення, трансформаційні процеси, порушення податкового законодавства та інші і означають теоретичну вірогідність невиконання індикативних показників податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Податкові ризики держави – складна економічна категорія, яка містить у т. ч. ризики, ефективно управління якими зі сторони контролюючих органів ускладнено. З метою зміцнення безпеки системи оподаткування та ефективного управління операційними ризиками порушення законодавства у сфері оподаткування та організаційно-управлінськими ризиками, необхідно розробити єдину систему показників стану безпеки системи оподаткування [226, с. 269-276].

Для отримання кількісної величини безпеки системи оподаткування пропонується застосовувати систему індикаторів

стану податкової безпеки, для кожного з яких доцільно визначити характеристичні значення та діапазони цих значень. Систему індикаторів дуже зручно застосовувати у період періодичної зміни податкового законодавства, проведення податкової реформи, інших трансформацій податкової сфери через те, що значення індикаторів, як і їх перелік, досить швидко можна переглянути, у т. ч. за допомогою експертних оцінок [226, с. 269-276].

Дослідивши запропоновані науковцями [42; 58; 134; 323] переліки показників стану безпеки системи оподаткування, нами обґрунтовано власний перелік індикаторів та розраховані їх значення за 2010–2018 рр. (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 Динаміка значень індикаторів стану податкової безпеки за період 2010–2018 рр.

Індикатор стану податкової безпеки	Абсолютні/нормовані значення індикаторів станом на кінець:								
	Період, роки								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету, %	69,35	83,15	79,39	77,46	78,46	76,58	81,76	79,04	81,22
	0,00	1,00	0,73	0,59	0,66	0,52	0,90	0,70	0,86
Частка податкових надходжень у доходах Місцевих бюджетів, %	42,39	40,26	38,11	41,26	37,69	33,36	40,13	37,74	40,99
	1,00	0,76	0,53	0,87	0,48	0,00	0,75	0,49	0,84
Показник своєчасного подання податкової звітності, %	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,7	97,6	98,3	96,4
	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,00	0,73	1,00	0,27
Тривалість формування звітності у сфері оподаткування годин на рік	657	491	390	350	350	355,5	327,5	195	328
	0,00	0,36	0,58	0,66	0,66	0,65	0,71	1,00	0,71

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до Державного бюджету, %	95,71	101,77	88,29	93,03	95,76	99,87	100,26	100,5	100,1
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів, %	0,55	1,00	0,00	0,35	0,55	0,86	0,89	0,91	0,88
	0,24	0,33	0,34	0,10	0,00	1,00	0,91	0,87	0,92
Рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ, %;	92,62	108,56	95,76	89,83	85,73	105,08	99,5	93,0	95,0
	0,30	1,00	0,44	0,18	0,00	0,85	0,60	0,32	0,41
Частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП, %;	1,10	0,35	0,24	0,47	0,85	0,65	0,51	0,51	0,81
	0,00	0,87	1,00	0,73	0,29	0,52	0,69	0,69	0,34
Загальна податкова ставка (Doing Business), %	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	51,9	37,8	33,7	45,2
	0,00	0,07	0,12	0,19	0,21	0,22	0,82	1,00	0,51
Концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету, %	7,08	2,69	2,66	3,11	6,99	9,26	11,85	8,99	8,57
	0,52	1,00	1,00	0,95	0,53	0,28	0,00	0,31	0,36

Джерело: розраховано автором за власно сформованим переліком індикаторів [234, с. 324-330]

Формування переліку показників безпеки системи оподаткування здійснювалось за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності; інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією; достовірності, яка

сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Зауважимо, що безпека системи оподаткування займає особливе місце у структурі фінансової безпеки держави, що пояснюється, по-перше, переважною питомою вагою податкових надходжень у загальній структурі дохідної частини бюджетів, по-друге, трансформаційними процесами у податковій системі України, які породжують виникнення нових ризиків у сфері оподаткування [226, с. 269-276]. Як влучно вказують В. В. Вітлінський та О. М. Тимченко [45, с. 133], на даному етапі розвитку податкової системи України налічується понад 500 податкових ризиків, виокремлених у процесі автоматизованої роботи.

На нашу думку, через значну розгалуженість системи податкових ризиків держави доцільно розглядати їх класифікацію, спираючись на основний критерій: наявність можливостей для управління ризиком з боку Державної Фіскальної служби України (ДФСУ). Так, всі ризики, управління якими виявляється неможливим, розглядаються, класифікуються та аналізуються в останню чергу. Представимо загальну класифікацію податкових ризиків держави в системі безпеки системи оподаткування на рис. 4.1.

Зауважимо, що на державному рівні немає єдиної класифікації податкових ризиків, так, окремі аспекти оцінки та управління ризиками у сфері оподаткування розглядаються у Законі України від 14.10.2014 р. № 1702-VII [248], наказі ДФСУ від 28.07.2015 р. № 543 [247] та інших законодавчо-нормативних актах, однак, відсутня єдина класифікація та алгоритм кількісного оцінювання, що можна застосувати для аналізу всіх податкових ризиків держави в системі податкової безпеки держави [226, с. 269-276].

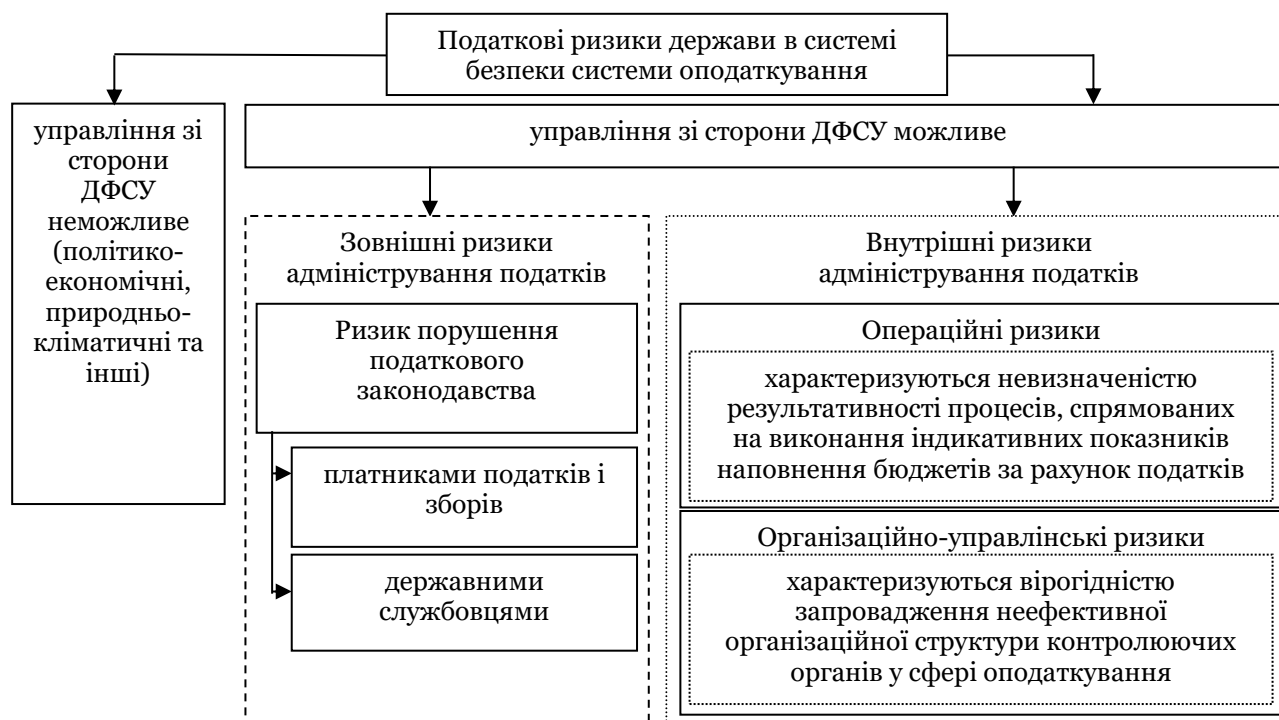

Рисунок 4.1 – Класифікаційні ознаки податкових ризиків держави в системі безпеки системи оподаткування

Джерело: удосконалено автором [226] із використанням [147]

Найчастіше у процесі кількісної оцінки ризикового середовища фінансової сфери застосовують статистичний метод, аналіз доцільності витрат, експертні оцінки, аналітичний метод, метод використання аналогів та інші. У процесі розробки комплексного підходу до кількісної оцінки безпеки системи оподаткування застосовано рейтинговий метод оцінки, завдяки якому отримана можливість сформулювати комплексну систему оціночних коефіцієнтів та шкали їх ваги. Зауважимо, що суттєвою проблемою застосування рейтингового методу в процесі оцінки безпеки системи оподаткування є визначення еталонних значень індикаторів стану податкової системи, так, у процесі затвердження характеристичних значень діапазонів значень індикаторів стану безпеки системи оподаткування доцільно використовувати широкий спектр методів, таких як аналоговий метод, експертну оцінку та інші з метою правильного визначення діапазонів

індикаторів, завдяки яким можна буде кількісно оцінити ризикове середовище податкової сфери [226, с. 269-276].

Визначення інтегрального індексу безпеки системи оподаткування відбувається із застосуванням вагових коефіцієнтів показників.

Проаналізуємо динаміку зміни вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування (рис. 4.2).

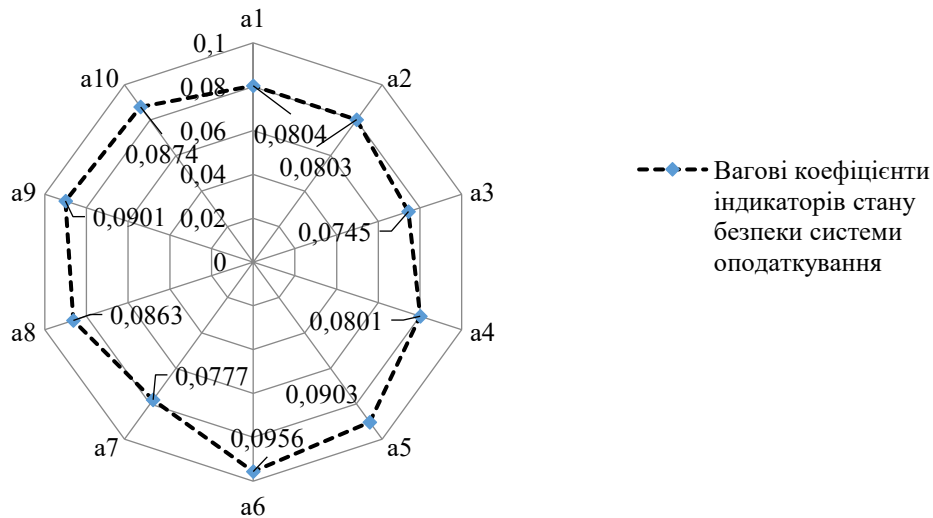

Рисунок 4.2 – Значення вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування

Джерело: власна розробка на основі експертних оцінок [234, с. 324-330]

Серед власно виокремлених показників безпеки системи оподаткування представлено індикатори двох типів: дестимулятори, коли між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування наявний зворотний зв'язок; стимулятори, коли існує прямий зв'язок між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування.

Динаміку значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування за 2010–2018 рр. та її прогностичні дані, отримані за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня, зображено на рис. 4.3.

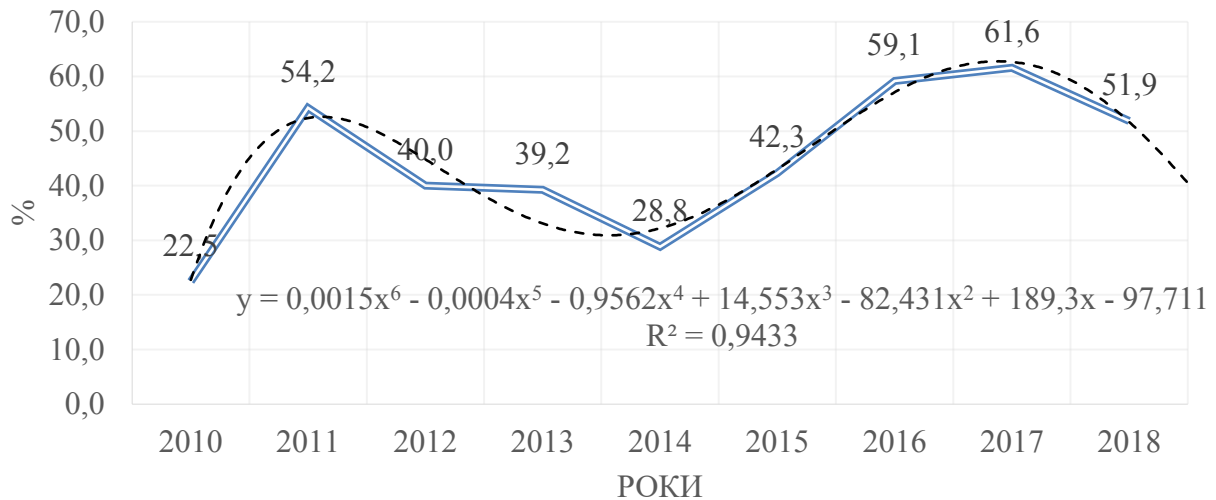

Рисунок 4.3 – Динаміка значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України за 2010–2018 рр. та прогноз на 2019 р., %

Джерело: власні розрахунки автора [234, с. 324-330]

Спираючись на власні розрахунки, значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки доцільно використовувати для уточнення розрахунків фінансової безпеки України. Проаналізувавши дані, зображені на рис.4.3, з'ясовано, що значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування зросло з 22,5 % у 2010 р. до 51,9 % у 2018 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коректування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з системою послідовного відшкодування ПДВ. Необхідно, однак, зауважити, що прогнозні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2019-2020 рр.

Дані міжнародного рейтингу Doing Business у розділі «Оподаткування», в якому висвітлюється інформація про кількість платежів за податками, час, який витрачається суб'єктом підприємницької діяльності на підготовку податкової звітності та

сплату податків і платежів підтверджують зростання рівня безпеки системи оподаткування протягом 2014-2017 рр.

У процесі застосування методики оцінки стану фінансової безпеки в системі національної безпеки України значна увага повинна приділятися етапу, на якому проводиться розрахунок інтегрального показника стану фінансової безпеки України та її підсистем, а також формується висновок щодо допустимості отриманих значень в сучасних економічних умовах країни.

Крім того, нами обґрунтовано доцільність розширення системи фінансової безпеки держави в умовах глобалізації особливою підсистемою – кібербезпека фінансового сектору.

Так, на підставі експертних оцінок, пропонуємо наступні індикатори стану кібернетичної безпеки України:

- питома вага незаконних дій з платіжними картками у сукупному обсязі операцій з платіжними картками, %;
- середня вартість 1 незаконної операції у кіберпросторі;
- кількість незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет;
- міжнародний глобальний індекс кібербезпеки;
- питома вага витрат на забезпечення кібербезпеки у загальному обсязі витрат зведеного бюджету України, %;
- питома вага витрат на страхування кіберзагроз у загальному обсязі витрат на страхування, %.

За методикою боргова безпека країни розглядається як відповідний рівень заборгованості (внутрішньої та зовнішньої), достатній для задоволення соціально-економічних потреб з урахуванням ефективності використання запозичень (внутрішніх і зовнішніх), вартості обслуговування державної заборгованості, що не загрожує фінансовій системі та суверенітету держави, показників співвідношення між структурними елементами заборгованості [252] і є невіддільною частиною фінансової безпеки України поряд з банківською безпекою, безпекою небанківського фінансового сектору (рівень розвитку фондового та страхового ринків), бюджетною, грошово-кредитною та валютною безпеками.

Удосконалення методики оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки країни на середньо- та довгострокову перспективу має пріоритетне значення для адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. В умовах збільшення ступеню відкритості національної економіки, наявних проблем внутрішнього розвитку економіки країни, суттєвих змін у глобальному економічному просторі коректування методичних підходів до інтегрального оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України має особливу актуальність.

Проблеми оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави останніми роками активно досліджуються вітчизняними та іноземними вченими, такими як: Дж. Дональдсон та Е. Мишелер (J. Donaldson, E. Micheler) – у процесі аналізу перерозподіленого боргу та системного ризику [359]; М. Гробеті (M. Grobety) – під час оцінки державного боргу та збільшення ролі ліквідності [374]; М. Нагано (M. Nagano) – на етапі дослідження факторів впливу на випуск облігацій [396]; Дж. Монтгомерія і Д. Тепе-Белфраге (J. Montgomeriea, D. Tere-Belfrage) – у процесі пошуку зв'язку рівня боргової стійкості та сучасної фінансової політики [394]; Ч. Ти (Ch. Tee) – під час доведення зв'язку вартості державного боргу з політичними зв'язками (на прикладі Малайзії) [418]; М. Фратіані і Ф. Марчіоне (M. Fratianne, F. Marchionne) – на етапі аналізу перерозподілу банківських активів та суверенного боргу [368]; Ж. Лі, Ш. Лін та Ш. Тукер (Zh. Li, Sh. Lin, Sh. Tucker) – у процесі дослідження структури боргу [388]; Ф. Роч і Г. Угліг (F. Roch, H. Uhlig) – під час представлення динаміки суверенного боргу та напрямів управління ним [408]; Ю. Харазішвілі – на етапі удосконалення методологічних підходів до оцінки рівня боргової безпеки [319]; Л. Омельченко і І. Суміна – у процесі аналізу стану боргової безпеки України [171] та багато інших.

У наведених наукових працях розглянуто сутність боргової безпеки на рівні держави, методичні підходи до оцінювання її рівня, однак, в умовах збільшення ступеню відкритості економік, наявності проблем з погашенням та обслуговуванням зовнішнього

боргу у багатьох країнах світу та існуванням об'єктивних недоліків наявних підходів до оцінювання рівня боргової безпеки, що звужують можливості їх застосування, вважаємо необхідним розробку інноваційних підходів до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України з метою адекватного реагування на наявні дестабілізуючі фактори.

Звертаємо увагу на те, що у Методиці [9] зазначено, що перегляд комплексу індикаторів стану економічної безпеки (і, відповідно, її складових, у т. ч. боргової безпеки) та інтервалів їх характеристичних значень має здійснюватися в разі необхідності (у зв'язку зі змінами в національній і світовій економіці), але не рідше ніж один раз на п'ять років. На момент дослідження жодних змін до системи індикаторів, сформованої ще у 2013 році, не було внесено, хоча доцільно зазначити, що відбулись суттєві зміни у національній економіці, які вимагають певних коректувань у методиці оцінювання стану фінансової безпеки держави.

У квітні 2018 року у формі стандартизованого інтерв'ю проведено експертне оцінювання, в якому брали участь експерти, які мають науковий ступінь з економічних наук, метою якого була систематизація інформації щодо особливостей стану певних сфер економіки країни, виокремлення зовнішніх та внутрішніх загроз її фінансовій безпеці, визначення ієрархії впливів та заходів регулювання. Отримана в результаті експертного оцінювання інформація надала змогу в тому числі використовувати середні експертні оцінки у процесі представлення пропозицій щодо удосконалення методики оцінювання стану фінансової безпеки України та її складових.

Система індикаторів боргової безпеки не є сталою, вона може змінюватись та доповнюватись як в частині безпосередньо набору індикаторів, так і стосовно їх порогових значень у відповідних діапазонах та коефіцієнтів вагомості, однак, базуватися на принципах адекватності, комплексності, системності, ієрархічності, неперервності та однозначності.

На нашу думку, у процесі оцінювання стану боргової безпеки додатково доцільно аналізувати такі показники: відношення зовнішнього боргу до річного експорту; відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету (який на даний момент розглядається як індикатор стану бюджетної безпеки); відношення вартості обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту та ВВП; відношення міжнародних резервів до короткострокового державного боргу; питома вага короткострокового державного боргу у його загальному обсязі.

Враховуючи те, що законодавчо рекомендований індикатор стану боргової безпеки України (індекс ЕМВІ+Україна) у міжнародній практиці не визначається, починаючи з 2014 року, пропонується замінити його показником довгострокового суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's. Вказаний показник є стимулятором, відповідно, представимо його характеристичні значення на рис. 4.4.

Діапазони значень індикатора	Відповідність абсолютних та нормованих значень індикатора
критичний	CCC+ – 0,2; CCC – 0,17; CCC- – 0,15; CC – 0,10; C – 0,05; D – 0
небезпечний	BB+ – 0,4; BB – 0,37; BB- – 0,33; B+ – 0,30; B – 0,25; B- – 0,22
незадовільний	BBB+ – 0,6; BBB – 0,5; BBB- – 0,42
задовільний	A+ – 0,8; A – 0,7; A- – 0,62
оптимальний	AAA – 1,0; AA+ – 0,92; AA – 0,87; AA- – 0,82

Рисунок 4.4 – Характеристичні значення індикатора «довгостроковий суверенний кредитний рейтинг»

Джерело: власна розробка автора

Розрахуємо нормовані індикатори та інтегральний показник стану боргової безпеки України у табл. 4.2. Аналітичні дані табл. 4.2 свідчать про те, що значення інтегрального показника стану боргової безпеки держави протягом усього періоду дослідження, по-перше, знаходяться у діапазонах незадовільних та критичних значень, а по-друге, мають тенденцію до зниження.

Для прогнозування рівня боргової безпеки України необхідно, по-перше, здійснити прогноз економетричними методами екзогенних змінних, які є входом для макроекономічної моделі, в результаті чого отримуємо макропоказники для розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та, відповідно, інтегрального показника боргової безпеки України. Ми погоджуємось із думкою Ю. Харазішвілі стосовно пріоритетності прогнозування рівня безпеки країни за допомогою макроекономічних моделей [319].

Таблиця 4.2 Нормовані значення індикаторів та інтегральний показник стану боргової безпеки України, 2009-2018 рр.

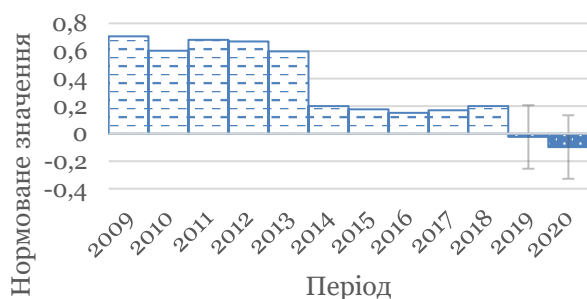
Показник, ваговий коефіцієнт	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
x_1 , ваговий коефіцієнт – 0,2195	0,71	0,60	0,68	0,67	0,60
діапазон значення індикатору x_1	$X_{здв} \leq X_{1j} < X_{нездв}$			$X_{нездв} \leq X_{1j} < X_{небезп}$	
x_2 , ваговий коефіцієнт – 0,2214	0,16	0,18	0,18	0,18	0,18
діапазон значення індикатору x_2	$X_{2j} \geq X_{крит}$				
x_3 , ваговий коефіцієнт – 0,1830	0,18	0,26	0,38	0,17	0,17
діапазон значення індикатору x_3	$X_{3j} \geq X_{крит}$	$X_{небезп} \leq X_{3j} < X_{крит}$		$X_{3j} \geq X_{крит}$	
x_4 , ваговий коефіцієнт – 0,1778	0,30	0,33	0,30	0,30	0,22
x_5 , ваговий коефіцієнт – 0,1983	0,27	0,32	0,26	0,18	0,14
діапазон значення індикатору x_5	$X_{крит} \leq X_{5j} < X_{небезп}$		$0 < X_{5j} < X_{крит}$		
Інтегральний показник стану боргової безпеки (DS)	0,33	0,34	0,37	0,31	0,27

Продовження табл. 4.2

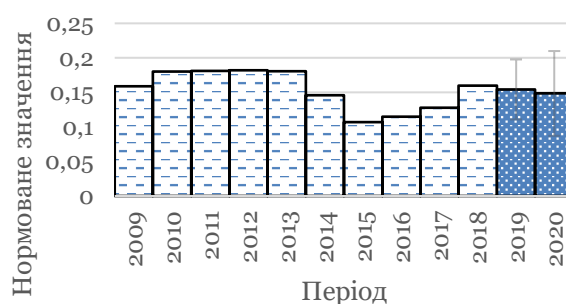
Показник, ваговий коефіцієнт	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
x_1 , ваговий коефіцієнт – 0,2195	0,17	0,15	0,15	0,17	0,20
діапазон значення індикатору x_1	$X_{1j} \geq X_{\text{крит}}$				
x_2 , ваговий коефіцієнт – 0,2214	0,15	0,11	0,12	0,13	0,16
діапазон значення індикатору x_2	$X_{2j} \geq X_{\text{крит}}$				
x_3 , ваговий коефіцієнт – 0,1830	0,16	0,17	0,38	0,25	0,12
діапазон значення індикатору x_3	$X_{3j} \geq X_{\text{крит}}$		$X_{\text{небезп}} \leq X_{3j} < X_{\text{крит}}$		$X_{3j} \geq X_{\text{крит}}$
x_4 , ваговий коефіцієнт – 0,1778	0,20	0,10	0,22	0,22	0,22
x_5 , ваговий коефіцієнт – 0,1983	0,06	0,11	0,14	0,16	0,18
діапазон значення індикатору x_5	$0 < X_{5j} < X_{\text{крит}}$				
Інтегральний показник стану боргової безпеки (DS)	0,15	0,13	0,19	0,18	0,18

Джерело: розраховано та доповнено автором

Графічно представимо нормовані значення індикаторів стану боргової безпеки (x_1 - x_5) та інтегрального показника стану боргової безпеки (DS) за 2009-2018 рр. та прогнозні значення показників на 2019-2020 рр. (рис. 4.5).

- Нормоване значення індикатора x_1
- Прогнозне значення індикатора x_1

- Нормоване значення індикатора x_2
- Прогнозне значення індикатора x_2

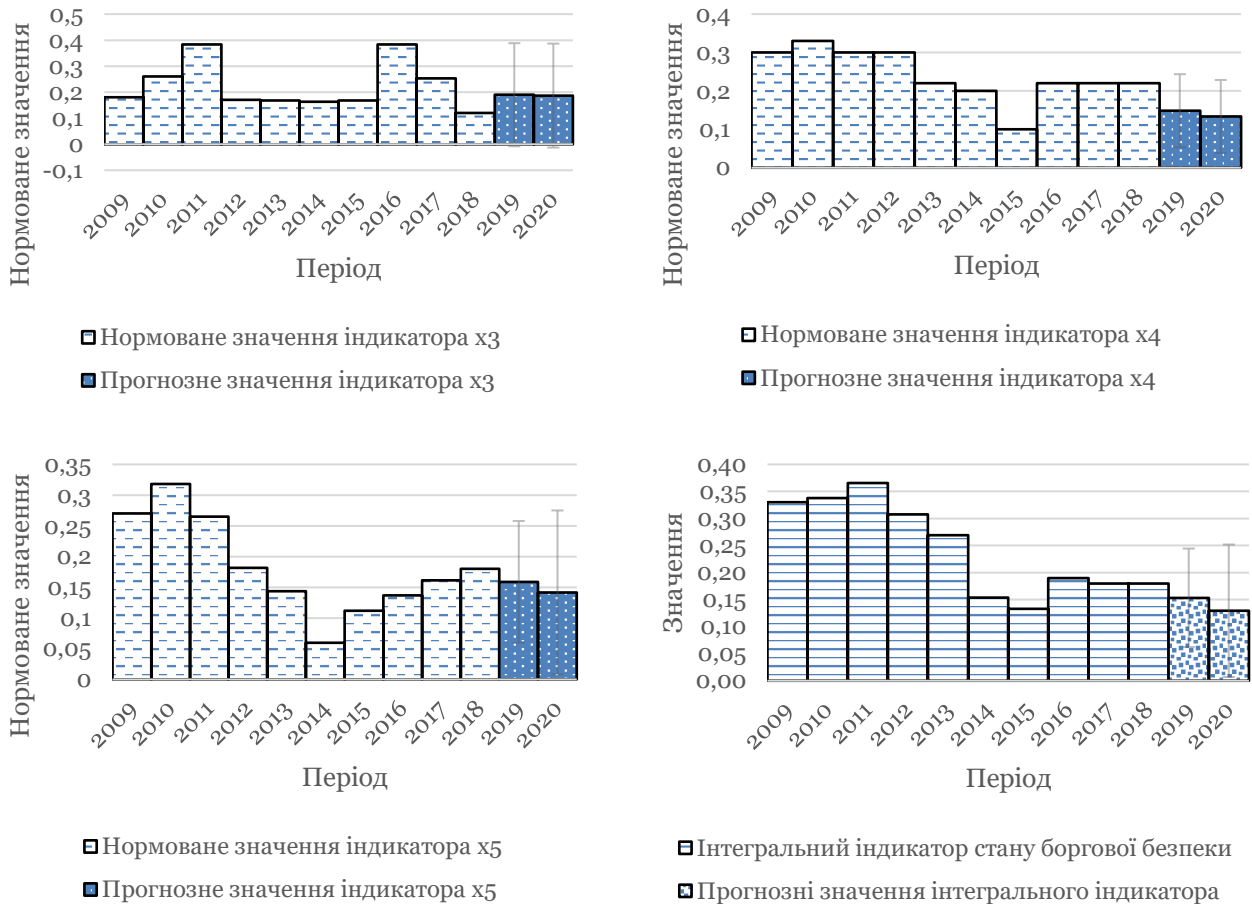

Рисунок 4.5 – Нормовані значення індикаторів стану боргової безпеки (x_1 - x_5) та інтегрального показника

Джерело: розраховано автором

Висвітливо методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України (рис. 4.6).

Здійснено прогнозування рівня боргової безпеки України на 2019-2020 рр. шляхом прогнозу екзогенних змінних економетричними методами, які є входом для макроекономічної моделі, розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та інтегрального показника боргової безпеки України в цілому.

Обґрунтовано методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України, який представляє поетапне здійснення оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки держави та висвітлює перелік найоптимальніших методів для застосування на кожному з етапів.

Рисунок 4.6 – Методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України

Джерело: розроблено автором

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано, що у процесі оцінки стану фінансової безпеки України, доречно, окрім моніторингу класичних складових фінансової безпеки (банківської, боргової, валютної, бюджетної, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового ринку), враховувати і аналізувати значення тимчасово впливових чинників, таких як кібернетична безпека фінансового сектору.

2. Представлено класифікаційні ознаки податкових ризиків держави, які спираються на основний критерій: наявність

можливостей для управління ризиком з боку Державної Фіскальної служби України (у т.ч. ризик порушення податкового законодавства, операційні та організаційно-управлінські ризики) або відсутність такої можливості (політико-економічні, природно-кліматичні та інші) [226].

3. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування [269, с. 224-230].

4. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від наявних, розглядається як умови функціонування податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз [269, с. 224-230].

Трансформуючи систему стратегічних фінансових рішень з метою удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України окреслено концепції розроблення стратегічних фінансових рішень з метою удосконалення механізмів оцінки стану фінансової безпеки України, що в цілому дозволило обґрунтувати наступні висновки:

1. Запропоновано напрями удосконалення методики оцінки економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки України як її невіддільної складової, серед яких:

– для оперативного аналізу стану фінансової безпеки України необхідно розробити методичний підхід до експрес-аналізу стану

фінансової безпеки України, який буде базуватись на скороченому переліку індикаторів фінансової безпеки та надасть можливість спростити процес моніторингу стану безпеки;

– систематичний перегляд коефіцієнтів вагомості для індикаторів стану фінансової безпеки, які чисельно характеризують важливість певного індикатора у порівнянні з іншими індикаторами стану фінансової безпеки, та розширення переліку методів, на основі яких вони визначаються, у напрямі зменшення інтенсивності використання суб'єктивних експертних оцінок у процесі розрахунку коефіцієнтів вагомості індикаторів на користь більш об'єктивних методів (ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання тощо).

– систематичне оновлення переліку індикаторів стану фінансової безпеки з урахуванням структурних змін в економіці країни (у т. ч. заміна індикатора індекс ЕМВІ+Україна на індикатор суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's та інші);

– застосування мультиплікативної форми інтегрального показника стану фінансової безпеки замість адитивної форми;

– методику нормування індикаторів стану фінансової безпеки України доцільно розширити шляхом застосування інших методів нормування індикаторів, які базуються на застосуванні еталонного коефіцієнта або граничних значень певних індикаторів у певному періоді дослідження. Обраний метод нормування, на наше переконання, може змінюватись в залежності від специфіки певного індикатора та особливостей структурних змін в економіці країни.

2. Спираючись на твердження, що безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згортання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази, нами запропоновано власний

перелік індикаторів стану безпеки системи оподаткування, сутність якої, на відміну від наявних, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

До переліку показників стану безпеки системи оподаткування включено наступні індикатори: частки податкових надходжень у доходах державного та місцевих бюджетів; показник своєчасного подання податкової звітності; тривалість формування звітності у сфері оподаткування; показники ефективності адміністрування податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів; рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ; частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП; загальна податкова ставка (Doing Business); концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету. Формування переліку показників безпеки системи оподаткування здійснювалось за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Проаналізовано значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки та, спираючись на ці розрахунки, зроблено висновок, що значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування зросло з 22,5 % у 2010 р. до 51,9 % у 2018 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коректування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з

системою послідовного відшкодування ПДВ. Необхідно, однак, зауважити, що прогностичні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2019-2020 рр.

2. Обґрунтовано доцільність розширення системи фінансової безпеки держави в умовах глобалізації особливою підсистемою – кібербезпека фінансового сектору. Запропоновано наступні індикатори стану кібернетичної безпеки України:

- питома вага незаконних дій з платіжними картками у сукупному обсязі операцій з платіжними картками, %;
- середня вартість 1 незаконної операції у кіберпросторі;
- кількість незаконних операцій, які здійснюються через Інтернет;
- міжнародний глобальний індекс кібербезпеки;
- питома вага витрат на забезпечення кібербезпеки у загальному обсязі витрат зведеного бюджету України, %;
- питома вага витрат на страхування кіберзагроз у загальному обсязі витрат на страхування, %.

3. Запропоновано напрями удосконалення методики оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки країни на середньо- та довгострокову перспективу, що має пріоритетне значення для адекватного реагування на дестабілізуючі фактори. В умовах збільшення ступеню відкритості національної економіки, наявних проблем внутрішнього розвитку економіки країни, суттєвих змін у глобальному економічному просторі коректування методичних підходів до інтегрального оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України має особливу актуальність. Запропоновано оновити перелік індикаторів стану боргової безпеки України шляхом заміни індексу ЕМВІ+Україна, який у міжнародній практиці не визначається з 2014 року, на показник довгострокового суверенного кредитного рейтингу України, що визначається авторитетним міжнародним рейтинговим агентством Standard & Poor's, а також представлено характеристичні значення даного індикатора стану боргової безпеки України. Доведено, що значення інтегрального показника

стану боргової безпеки країни (DS) протягом усього періоду дослідження, по-перше, знаходяться у діапазонах незадовільних та критичних значень, а по-друге, мають тенденцію до зниження.

4. Запропоновано методичний підхід до оцінювання та прогнозування рівня боргової безпеки України, який узагальнює послідовні етапи та відповідні методи оцінювання рівня боргової безпеки держави:

– уточнення складу індикаторів стану боргової безпеки, порогових значень діапазонів індикаторів та їх коефіцієнтів вагомості (методи: макроекономічні моделі; функціональні залежності; нелінійна динаміка; стохастичні; евристичні; методи експертних оцінок (метод попарних порівнянь); законодавчий підхід; ігрові методи; метод головних компонентів; методи моделювання);

– розрахунок абсолютних значень індикаторів, що мають різні розмірності та є різноспрямованими, приведення їх до розмірності тлумачень та інформаційної односпрямованості шляхом нормування (переведення у безрозмірні величини до діапазону $[0,1]$) (методи, що ґрунтуються на порівнянні абсолютних значень індикаторів з певними величинами (оптимальними, максимальними, мінімальними, пороговими), у т. ч. метод відносно розмаху варіації та інші);

– розрахунок інтегрального показника стану боргової безпеки шляхом узагальнення нормованих індикаторів, скоректованих на коефіцієнти вагомості (методи: «лінійна згортка» (метод зважених сум, адитивна функція корисності), мультиплікативна форма інтегрального показника стану боргової безпеки), а також послідовні етапи та відповідні методи прогнозування рівня боргової безпеки держави:

– здійснення прогнозу екзогенних змінних, які є вхідною інформацією для розрахунку індикаторів стану боргової безпеки;

– отримання прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки, які у подальшому використовуються для визначення прогнозного значення інтегрального показника боргової безпеки

України (методи: економетричні методи прогнозування рівня боргової безпеки держави, макроекономічні моделі).

Здійснено прогнозування рівня боргової безпеки України на 2019-2020 рр. шляхом прогнозу екзогенних змінних економетричними методами, які є входом для макроекономічної моделі, розрахунку прогнозних значень індикаторів стану боргової безпеки та інтегрального показника боргової безпеки України в цілому та доведено, що існують тенденції до зниження інтегрального показника стану боргової безпеки держави на майбутнє.

4.2. Модернізація алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України

На основі науково обґрунтованої позиції, що регіон є одним зі структурних елементів, виділених відповідно до об'єкта захисту у структурі фінансової безпеки, категорія «фінансова безпека регіону» нами трактується як умови фінансового розвитку певного регіону держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для сталого розвитку регіону.

Відповідно, у процесі моніторингу стану фінансової безпеки регіону має бути розрахований певний підсумковий індикатор, значення якого буде сигналізувати про рівень стабільності фінансів в регіоні, інвестиційний клімат, підприємницьку активність, а також рівень життя населення.

Проблему модернізації алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України розглядали у своїх працях В. І. Матвійчук, Р. М. Нешко [142], М. І. Виклюк [41], Л. А. Яремко, Ю. В. Полякова [336], Н. М. Внукова, М. Ю. Погосова [47], С. М. Синиця, Б. С. Бринзей [278], Н. Я. Юрків [335], В. В. Дикань, О. Ю. Александрова [72], В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк [55]. Підтримуємо твердження В. І. Матвійчука та

Р. М. Нешко, які звертають увагу на існування тезисних напрацювань, але відсутність комплексного методичного підходу до оцінки фінансової безпеки регіонів [142, с. 128].

Проблема забезпечення фінансової безпеки регіонів України є своєрідною запорукою фінансової безпеки держави в цілому [142, с. 126]. Такий зв'язок пояснюється реформою децентралізації, у процесі якої формується ефективно місцеве самоврядування для надання доступних та якісних публічних послуг, становлення інститутів народовладдя, створення життєвого середовища для громадян, узгодження інтересів територіальних громад та держави [269]. Відповідно, якість виконання функцій місцевими органами влади впливає на регіональну податкову політику, формування дохідних частин місцевих бюджетів, доступність страхових послуг та банківських продуктів, інвестиційний клімат в регіоні, рівень життя населення. Все це обґрунтовує необхідність систематичного та оперативного аналізу стану фінансової безпеки регіонів України з метою виділення сильних та слабких місць наявного стану, діагностування можливостей та потенційних загроз.

З другої половини ХХ ст. децентралізація фактично стала світовим трендом, важливою складовою демократизації, одним з дієвих інструментів економічного зростання.

Реформа місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, практична реалізація якої почалась у 2015 р., виявилася однією з результативніших стратегічних реформ. Так, трансформації спрямовані на формування якісно нової системи місцевого самоврядування, фундаментальною основою якої є зростання важливості об'єднаних територіальних громад, розвиток місцевої демократії, європейські стандарти та цінності, наділення територіальних громад ресурсами та повноваженнями, необхідними для активізації місцевого економічного розвитку [243, с. 456].

До основних досягнень реформи фіскальної децентралізації, яка є фінансовим підґрунтям комплексної трансформації місцевого самоврядування в Україні, є: зростання загальної суми доходів

місцевих бюджетів України завдяки збільшенню як податкових, так і неподаткових надходжень; отримання органами місцевого самоврядування необхідних ресурсів для ефективного розв'язання питань соціально-економічного розвитку; забезпечення збалансованості місцевих бюджетів; розширення інвестиційних джерел регіонального розвитку [404, с. 123-128].

Зауважимо, що результати реформи фіскальної децентралізації дозволили виокремити низку проблемних питань, що вимагають вирішення, а саме: відсутність соціальних нормативів та стандартів у сфері повноважень, делегованих місцевому самоврядуванню; порушення принципу справедливості у сфері оплати пільг, які ухвалюються Верховною Радою України, а фінансуються без відповідних компенсаторів за рахунок коштів місцевих бюджетів; фіскальні втрати внаслідок скасування акцизного податку з роздрібною торгівлю підакцизними товарами; незавершеність складного процесу об'єднання територіальних громад, внаслідок чого неможлива повна імплементація механізмів бюджетної децентралізації [242].

У зарубіжній практиці, як зауважує Є. Ю. Кузькін [125, с. 55], питома вага місцевих бюджетів становить 20–26 % від зведеного бюджету (для порівняння в Україні цей показник у 2015-2016 рр. коливався на рівні 18-22 %). Крім того, автор звертає увагу на те, що в унітарних державах частка трансфертів у дохідній частині місцевих бюджетів сягає до 70 %, тоді як у федеративних – в межах 14-29 %.

Показники у сфері фіскальної децентралізації з 1995 р. збираються та аналізуються ОЕСР, їх комплексна оцінка та діагностика здійснюється на рівні МВФ, ЄС та Світового банку [361]. Автори переважної більшості досліджень у сфері оцінки рівня фіскальної децентралізації країн світу стверджують, що децентралізовані уряди якісніше адаптують політику держави до місцевих переваг, відповідно, зростає регіональний потенціал, тоді як інші науковці вважають дану тезу недостатньо емпірично підтвердженою.

Як влучно зазначає Є. Ю. Кузькін [125, с. 60], іноземні й вітчизняні дослідники зробили значний внесок в оцінку рівня децентралізації та її впливу на макроекономічну стабільність, формування моделей економічного розвитку, однак, в цих розробках не повною мірою систематизовано методичні підходи до оцінки рівня фіскальної децентралізації, яка фактично неможлива без належного ресурсного забезпечення та розширення повноважень місцевих органів управління та комплексних реформ у сфері державного управління.

За результатами аналізу взаємозв'язку між темпами економічного зростання і рівнем фіскальної децентралізації в 16 країнах Європи доведено існування негативного зв'язку між двома фінансовими показниками з трьох (податки, видатки та трансферти). Однак, довгострокові наслідки залежать від особливостей децентралізації, впроваджені в певній країні. Так, коли витрати на трансферти з центрального до місцевих бюджетів негативно корелюють з економічним зростанням, останнє, відповідно, має позитивну кореляцію зі збільшенням податкової автономії на місцевому рівні, що підтверджує думку про те, що місцеві уряди сприяють зростанню економічної ефективності та ефективніше реагують на місцеві потреби [410].

Одним з важливих індикаторів стану фіскальної децентралізації вважаємо показник податкової автономії, розроблений ОЕСР, що визначає питому вагу податків, над якою місцеве керівництво має повноваження. Перші комплекси показників податкової автономії опубліковані ще у 1995 р., а потім постійно оновлювались [417]. Складається показник з п'яти категорій. Так, категорія «а» трактується як повна влада у сфері податкових баз і ставок, категорія «b» – влада над ставками податків, «с» – влада над базою податків, «d» – влада над процесами розподілу податкових надходжень, «e» – відсутність влади, «f» – нерозподілені податки.

Останні дослідження індикаторів податкової автономії країн-членів ОЕСР свідчать, що їх значення суттєво варіюються в різних

країнах, а більшість місцевих урядів мають дискрецію над їх власними податками. Регіональні та місцеві уряди мають приблизно однакове значення дискреції за податковими надходженнями, але на регіональному рівні зафіксовано вищий рівень доходів у більш автономній категорії «а», а місцевими урядами найчастіше стягується окрема частка центральних або регіональних податків за категорією «b». Так, на місцевий рівень найчастіше перерозподіляється частка податків на доходи фізичних і юридичних осіб, тоді як перерозподіл податку на додану вартість майже ніколи не відбувається [404, с. 123-128].

Якісна інформація про інституційні механізми та структуру багаторівневого уряду певної країни доповнюється також кількісними показниками, які умовно поділяються на наступні групи: аналіз податкових надходжень; аналіз доходів і видатків; аналіз міжбюджетних трансфертів. Зауважимо, що в результаті кількісного аналізу доходів і видатків доцільно зробити висновок про різний рівень фіскальної децентралізації у європейських країн, що обґрунтовується тим, що показники доходів і видатків центрального і місцевого рівня не є суворо пропорційними. Найбільшим рівнем фіскальної децентралізації характеризуються уряди Данії, Фінляндії, Швеції, Норвегії (рис. 4.7).

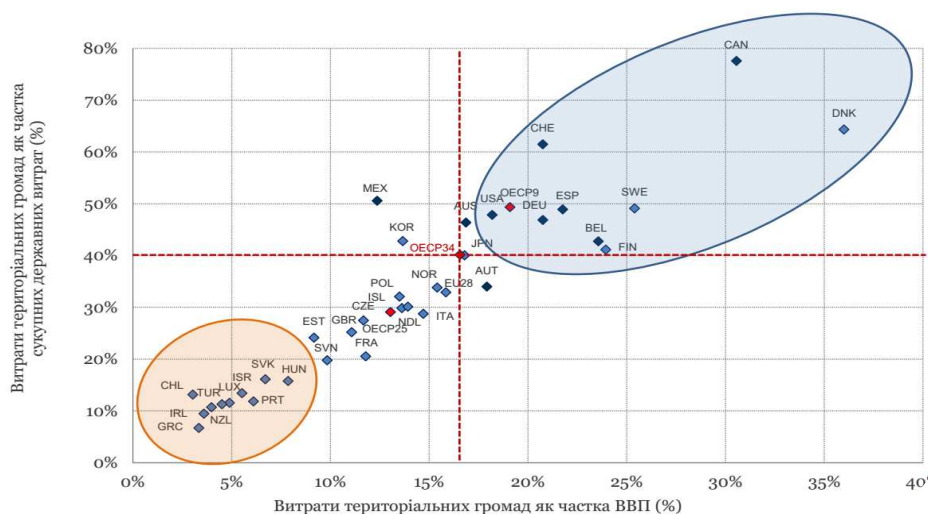

Рисунок 4.7 – Аналіз рівня фіскальної децентралізації у країнах ОЕСР, 2016 р.

Джерело: представлено автором на основі [340]

Значним успіхом фіскальної децентралізації серед унітарних країн характеризуються такі європейські країни, як Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Угорщина, Словенія.

Результати проведеного МВФ аналізу близько 80 країн за 20 років у сфері фіскальної децентралізації свідчать, що у більшості країнах збір доходів все-таки є відносно централізованим, однак, видатки бюджету переважно концентруються на нижчих рівнях влади. Крім того, доцільно зробити висновок, що рівень фіскальної децентралізації залежить від чинних конституційних механізмів, ступеню економічного розвитку країни та її географічного розташування [404, с. 123-128].

Так, на нашу думку, виокремлена низка проблемних питань у процесі реформування місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, які вимагають термінового розв'язання. На нашу думку, необхідними кроками у напрямку розв'язання проблем фіскальної децентралізації є:

- підтримання відповідності ресурсів бюджетів місцевого рівня їх фінансовим потребам завдяки забезпеченню розвитку бюджетного середньострокового планування місцевого рівня;

- зростання фіскальної ефективності місцевих податків завдяки у т. ч. удосконаленню механізмів їх адміністрування [198, с. 79-91];

- коректування формули визначення реверсної та базової дотації, запровадження можливості перерахунку трансфертів з урахуванням змін певних показників, таких як надходження податків на доходи фізичних і юридичних осіб, наявне населення, що в цілому забезпечить досягнення обґрунтованого розміру дотацій;

- забезпечення асигнуваннями видатки бюджетів місцевого рівня, спрямовані на проведення заходів з виконання державних програм у сфері соціального захисту населення;

- реалізація секторальної децентралізації у напрямку покращення формули визначення цільової освітньої субвенції та розробки методики фінансування закладів охорони здоров'я згідно

з розробленою Концепцією реформування системи охорони здоров'я;

– транспарентність діяльності місцевої влади, її підзвітність у питаннях бюджетного планування та використання бюджетних коштів завдяки залученню громадян до участі в бюджетному процесі;

– підтримання гідного рівня професійності місцевої влади шляхом у т.ч. впровадження успішних зарубіжних практик регіонального розвитку;

– підвищення ефективності бюджетного менеджменту місцевого рівня завдяки механізмам стимулювання використання для розвитку інфраструктури коштів бюджетів місцевого рівня, зосереджених на депозитах [404, с. 123-128];

– перегляд коефіцієнтів у формулі визначення освітньої субвенції у напрямку забезпечення їх гнучкості з урахуванням специфіки населених пунктів;

– підвищення ефективності міжбюджетних відносин завдяки коригуванню механізмів розподілу субвенції інфраструктури та зростанню її загального рівня [4];

– законодавче затвердження соціальних стандартів держави з метою оптимізації структури та кількості бюджетних установ, підвищення результативності розробки індикативних показників та використання коштів бюджетів місцевого рівня, а саме: розробка методики визначення обґрунтованої вартості та складу соціальних послуг для різних галузей;

– узгодження критеріїв представлення соціальних пільг на основі аналізу майнового стану та основного доходу сім'ї та методики делегування пільг для місцевого фінансування [404, с. 123-128].

Отже, показники у сфері фіскальної децентралізації з 1995 р. збираються та аналізуються ОЕСР, їх комплексна оцінка та діагностика здійснюється на рівні МВФ, ЄС та Світового банку. З'ясовано, що за результатами аналізу взаємозв'язку між темпами економічного зростання і рівнем фіскальної децентралізації

доведено існування негативного зв'язку між двома фінансовими показниками з трьох (податки, видатки та трансферти), однак, довгострокові наслідки залежать від особливостей децентралізації, впровадженної в певній країні [404, с. 123-128].

Виділено найважливіші індикатори стану фіскальної децентралізації, серед яких: показник податкової автономії, розроблений ОЕСР; питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країні, рівень дотаційності місцевих бюджетів; коефіцієнти витрат, автономії доходів, децентралізації доходів, залежності від трансфертів.

Узагальнено необхідні кроки у напрямку вирішення проблем фіскальної децентралізації, запровадження яких сприятиме підвищенню ефективності міжбюджетних відносин та формуванню діючої моделі фінансового вирівнювання податкового потенціалу територій [404, с. 123-128].

Виклюк М. І. зазначає, що процеси забезпечення фінансової безпеки регіонів та держави в цілому є взаємодоповнювальними та взаємопов'язаними [41], відповідно, загрозливий рівень фінансової безпеки певного окремого регіону, спричинений діями певних політичних та економічних ризиків, несприятливими процесами щодо формування податкового боргу в регіоні, низькою інвестиційною привабливістю або недостатньою інноваційною складовою розвитку, здійснює негативний вплив на рівень фінансової безпеки держави.

Внукова Н. М. та М. Ю. Погосова зауважують, що 19 з 25 областей України є прикордонними, відповідно, в умовах загострення диспропорцій у ресурсних потребах [47, с. 105] з метою забезпечення стабільного розвитку суб'єктів мезорівня та фінансової безпеки окремих областей України особливої уваги набувають аспекти залучення регіонів до транскордонної співпраці, а процес моніторингу стану фінансової безпеки регіонів має враховувати їх спроможність нарощувати свій фінансовий потенціал.

У своєму дослідженні Н. Я. Юрків зазначає, що процес моніторингу стану фінансової безпеки в регіональному вимірі повинен здійснюватись на стику аналізу фінансової безпеки держави, регіональної й національної економіки, фінансової безпеки окремих суб'єктів господарювання [335, с. 100]. На нашу думку, з позиції регіонального розвитку доцільно приділяти увагу саме тим індикаторам стану фінансової безпеки регіону, які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку в цілому.

Методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України [252], запропонований до використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у наказі №1277 від 29.10.2013 р., не передбачає регіонального розрізу оцінки, про що наголошено у листі міністерства за підписом заступника міністра Ю. П. Бровченка, в якому надавалась відповідь на запит щодо наявності розрахунків стану фінансової безпеки регіонів.

Адаптувати методику розрахунку рівня фінансової безпеки держави до особливостей регіонів можливо, однак, більшість індикаторів, значення яких у цьому методичному підході розраховуються та узагальнюються в інтегральному індексі, спираються та статистичну інформацію на рівні держави, відповідно, не можуть висвітлювати особливості регіонального розвитку.

Крім того, чинний підхід в цілому є досить складним для використання через застосування багатьох індикаторів, значення яких розраховується на основі вхідної статистичної інформації, що публікується із суттєвим запізненням, а в регіональному розрізі взагалі не аналізується, відповідно, цей потенційний методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів не дозволить аналітикам зіставляти рівень фінансової безпеки регіонів на основі відкритої інформації.

На законодавчому рівні наказом Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. затверджено методику

розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [250], в якій фінансову сферу пропонується оцінювати за 7-ма показниками: фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (у розрахунку на 1 тис. працівників), сумою доходів місцевого бюджету (в розрахунку на 1 особу населення регіону), коефіцієнтом виконання місцевого бюджету за власними доходами, співвідношенням суми доходів місцевого бюджету, перерахованої до Державного бюджету, та загальної суми власних доходів, співвідношенням суми дебіторської заборгованості місцевого бюджету та загальних видатків, співвідношенням суми кредиторської заборгованості місцевого бюджету з соціальних видатків та його загальних видатків і сумою видатків місцевого бюджету (у розрахунку на 1 особу наявного населення регіону) [250]. Також діє постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [249], в якій представлено певні орієнтири значень кількісних індикаторів, які затверджено у якості планових показників регіонального розвитку.

Для оцінки стану фінансової безпеки науковці пропонують до застосування різні методи, серед яких найпоширенішими є метод таксономії, експертні оцінки, аналіз макропоказників та їх подальше порівняння з еталонними даними (Додаток Ф), однак, з урахуванням особливостей фінансової безпеки регіонів, необхідно розробити методичний підхід та інструментарій, застосування яких дозволило б схарактеризувати рівень фінансової безпеки регіонів, сформувати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших областей України, виділити проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження.

Для оцінки стану фінансової безпеки регіонів України, їх подальшого порівняння, виділення проблемних аспектів, можливостей та потенційних загроз у розрізі областей, нами запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє

оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України представлена на рис. 4.8.

На першому етапі запропонованого методичного підходу до аналізу стану фінансової безпеки регіону відбувається декомпозиція категорії «фінансова безпека регіону» на окремі взаємопов'язані підсистеми:

- фінансова безпека населення регіону;
- фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність;
- галузева (секторальна) фінансова безпека регіону;
- фінансова безпека регіональна (за рівнем фінансової автономії).

Декомпозиція відбувається з метою підвищення ефективності аналізу результатів оцінки стану фінансової безпеки регіонів України.

На другому етапі відбувається формування переліку кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки держави, які сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Сформований перелік індикаторів має відповідати наступним критеріям: бути науково обґрунтованим та характеризуватися доступністю статистичних даних для оперативного аналізу стану фінансової безпеки регіону. Зауважимо також, що комплекс відібраних кількісних індикаторів має характеризуватись придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення [63, с. 201-202].

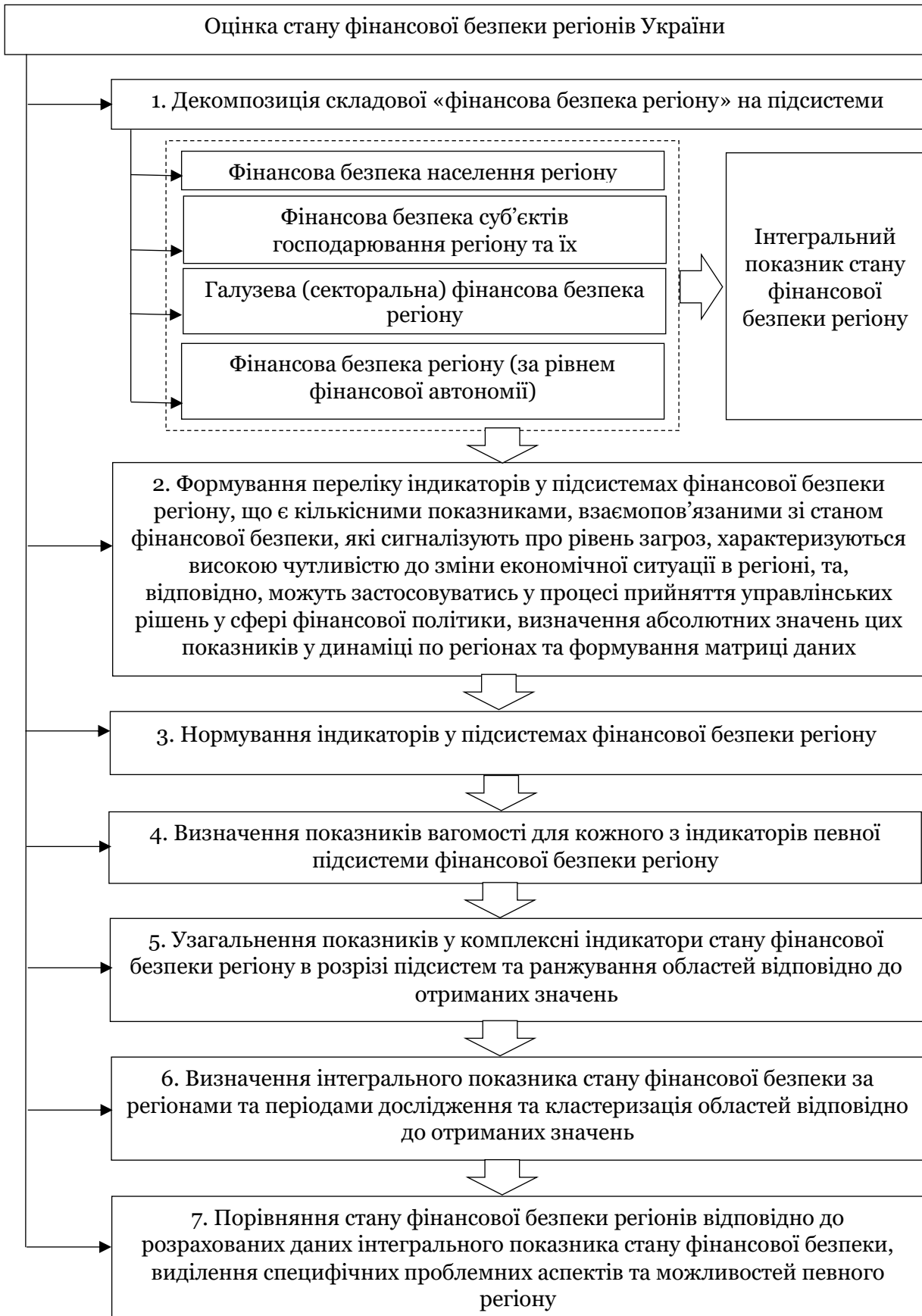

Рисунок 4.8 – Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України, запропоновано автором

Відібрані показники мають бути перевірені на мультиколінеарність (3.5), відповідно, показники з сильним зв'язком за шкалою Чеддока мають бути виключені з системи індикаторів. Крім того, ми маємо довести, що сукупність відібраних індикаторів взаємопов'язані зі станом фінансової безпеки держави, що підтвердить гіпотезу, що сформована матриця даних визначених індикаторів може застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону.

Формування комплексу індикаторів стану фінансової безпеки регіону відбувалось з урахуванням принципів достовірності, репрезентативності та інформаційної доступності, на які спирається Методичний підхід Міністерства економічного розвитку і торгівлі [252].

Так, ми відібрали 22 фінансових показники, які розраховуються у розрізі регіонів та систематично оприлюднюються у звітах Міністерства, які попередньо були перевірені на наявність сильних кореляційних зв'язків. Доведено, що вони не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного. Формування фінансових показників відбувалося з урахуванням методологічного принципу пізнання (статистиці й динаміки) [63, с. 196]. Кожен з обраних показників надає важливу інформацію щодо стану фінансової безпеки регіону, однак, для різнобічного аналізу пропонується їх комплексне застосування.

Висувається гіпотеза, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми та можливості в регіоні.

Для доведення або спростування цієї гіпотези застосовано базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем [342, 6, 5, с. 16-19], на підставі яких було розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель оцінки стану фінансової безпеки держави за формулою (4.5).

$$m_x^{(k,N)}(1,i) = M[X(i)] + \sum_{j=1}^k \sum_{v=1}^N (x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1), \quad (4.5)$$

де $m_x^{(k,N)}(1,i)$ – стану фінансової безпеки регіону (реалізації в точці та випадкової послідовності за умови використання k елементів при старшому порядку стохастичних зв'язків N);

$M[X(i)]$ – середнє значення стану фінансової безпеки регіону;

$x^v(j)$ – емпіричні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

$M[X^v(j)]$ – середнє значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ – коефіцієнти вагомості.

Коефіцієнти вагомості, які застосовуються у (4.5), визначено наступним чином:

$$S_{\lambda}^{(\alpha)}(\xi) = \begin{cases} S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\xi) - S_{\lambda}^{(\alpha-1)}(\alpha)\gamma_k(i), \lambda \leq \alpha - 1; \\ \gamma_{\alpha}(\xi), \lambda = \alpha; \end{cases} \quad (4.6)$$

$$\gamma_{\alpha}(\xi) = \begin{cases} \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}([\alpha/N]+1), \xi \leq kN; \\ \beta_{1, [\alpha/N]+1}^{(\text{mod}_N(\alpha))}(i), \xi = (i-1)N+1; \end{cases} \quad (4.7)$$

$$\beta_{hv}^{(\lambda)}(i) = \frac{1}{D_{\lambda}(v)} (M[X^{\lambda}(v)X^h(i)] - M[X^{\lambda}(v)]M[X^h(i)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\beta_{h\mu}^{(j)}(i) - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\beta_{hv}^{(j)}(i)), \lambda = \overline{1, h}, v = \overline{1, i} \quad (4.8)$$

$$D_{\lambda}(v) = M[X^{2\lambda}(v)] - M^2[X^{\lambda}(v)] - \sum_{\mu=1}^{v-1} \sum_{j=1}^{N-1} D_j(\mu)\{\beta_{\lambda\mu}^{(j)}(v)\}^2 - \sum_{j=1}^{\lambda-1} D_j(v)\{\beta_{\lambda v}^{(j)}(v)\}^2, v = \overline{1, I} \quad (4.9)$$

де $\beta_{hv}^{(\lambda)}(i)$ – координатні функції поліноміального степеневого канонічного розкладу випадкової послідовності;

$\gamma_\alpha(\xi)$ – проміжна функція для розрахунку коефіцієнтів вагомості.

Вхідна інформація для розрахунку поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлена у табл. 4.3. Повний перелік індикаторів представлено у Додатку Ц.

Таблиця 4.3 Вхідна інформація для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період, роки	X₁	X₂	X₃	X₄	X₅	X₆	X₇	X₈
2014	26782,10	56,60	75,40	93,50	7,00	213,60	3,90	445,30
2015	31082,70	56,70	79,30	79,80	4,40	127,00	3,60	457,10
2016	35610,10	56,30	89,50	109,00	3,40	138,30	3,50	433,50
2017	43592,80	56,10	95,90	119,10	3,40	129,00	3,60	421,10
2018	57908,60	57,10	92,40	112,50	3,20	112,60	3,60	421,10
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	38995,26	56,56	86,50	102,78	4,28	144,10	3,64	435,62
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ Коефіцієнт вагомості показника	0,00007	0,022	0,035	-0,148	0,13	-0,03	0,001	-0,205
Період, роки	X₉	X₁₀	X₁₁	X₁₂	X₁₃	X₁₄	X₁₅	X₁₆
2014	38,90	22,00	27803,80	708,30	1193,30	2,50	99,80	36904,00
2015	39,30	23,70	34916,90	674,00	1347,70	1,40	99,10	46413,00
2016	39,90	24,60	41410,60	713,90	1734,60	1,40	103,40	55899,00
2017	39,90	24,90	50676,90	697,30	2497,50	0,70	103,20	70233,00
2018	39,90	24,90	59346,80	756,40	3354,20	0,70	103,20	72550,69
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	39,58	24,02	42831,00	709,98	2025,46	1,34	101,74	56399,94
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,023	-0,17	0,00048	-0,107	-0,0013	-0,033	0,059	-0,00023
Період, роки	X₁₇	X₁₈	X₁₉	X₂₀	X₂₁	X₂₂	Y	
2014	124,90	4713,90	1068,00	1253,50	1,80	0,30	42,074	
2015	143,30	5721,00	1016,30	890,10	2,60	0,80	38,211	
2016	112,40	7467,90	886,00	852,10	4,00	1,10	43,120	
2017	122,10	10236,50	925,00	1018,40	5,50	1,60	46,336	
2018	109,80	11941,30	767,00	1119,90	6,30	2,00	48,691	
$M[X^v(j)]$ Середнє значення	122,50	8016,12	932,46	1026,80	4,04	1,16	43,69	
$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)}((i-1)N+1)$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,304	-0,0001	0,007	0,013	0,065	0,069	X	

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [342; 157; 158; 159; 160]

Проміжні розрахунки отриманої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлено у табл. 4.4.

Таблиця 4.4 Проміжні розрахунки поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2014	-0,854921	0,00088	-0,3885	1,37344	0,3536	-2,085	0,00026	-1,9844
2015	-0,553879	0,00308	-0,252	3,40104	0,0156	0,513	-4E-05	-4,4034
2016	-0,236961	-0,00572	0,105	-0,92056	-0,1144	0,174	-0,00014	0,4346
2017	0,3218278	-0,01012	0,329	-2,41536	-0,1144	0,453	-4E-05	2,9766
2018	1,3239338	0,01188	0,2065	-1,43856	-0,1404	0,945	-4E-05	2,9766
Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
2014	0,01564	0,3434	-7,213056	0,17976	1,081808	-0,03828	-0,11446	4,4840657
2015	0,00644	0,0544	-3,798768	3,84986	0,881088	-0,00198	-0,15576	2,2969957
2016	-0,00736	-0,0986	-0,681792	-0,41944	0,378118	-0,00198	0,09794	0,1152157
2017	-0,00736	-0,1496	3,766032	1,35676	-0,613652	0,02112	0,08614	-3,181604
2018	-0,00736	-0,1496	7,927584	-4,96694	-1,727362	0,02112	0,08614	-3,714673
Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							$m_x^{(k,N)}(1,i)$
	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂		
2014	-0,7296	0,330222	0,94878	2,9471	-0,1456	-0,05934	42,1322045	
2015	-6,3232	0,229512	0,58688	-1,7771	-0,0936	-0,02484	38,1397345	
2016	3,0704	0,054822	-0,32522	-2,2711	-0,0026	-0,00414	43,0264885	
2017	0,1216	-0,222038	-0,05222	-0,1092	0,0949	0,03036	46,3681515	
2018	3,8608	-0,392518	-1,15822	1,2103	0,1469	0,05796	48,7654511	

Джерело: розраховано та узагальнено автором на підставі [342]

У табл. 4.5 узагальнено значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі отриманої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі ($m_x^{(k,N)}(1,i)$), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [252] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), і відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеними за Методикою [252].

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за значеннями 22 індикаторів, які визначаються у розрізі регіонів відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі та доводить висунуту гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми й можливості в регіоні.

Таблиця 4.5 Результати застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка	Відносна похибка, %
	Y	$m_x^{(k,N)}(1,i)$		
2014 р.	42,074	42,132	0,058	0,139
2015 р.	38,211	38,140	-0,071	-0,186
2016 р.	43,120	43,026	-0,094	-0,218
2017 р.	46,336	46,368	0,032	0,069
2018 р.	48,691	48,765	0,075	0,154
Середнє значення похибки				0,01%

Джерело: розраховано автором

Проведемо апробацію запропонованого методичного підходу до оцінки фінансової безпеки регіонів України за 2018 рік. Також на другому етапі запропонованого методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону визначено абсолютні значення індикаторів у динаміці по регіонах та сформовано матрицю даних $X=\{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х індикаторів для i -ї області України; $i = \overline{1,22}$; $j = \overline{1,24}$ (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 Матриця абсолютних значень індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2018 р.

Область	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	54992,0	56,8	94,5	115,5	0,5	101,6	3,1	432,3	41,5	37,5	49170,4
Волинська	46475,1	49,5	93,3	112,7	1,2	143,3	3,0	402,4	63,1	20,3	29798,5
Дніпропетровська	72883,4	58,6	92,2	115,8	1,7	128,0	3,9	435,9	27,1	18,9	149583,7
Донецька	31888,0	50,0	89,9	110,2	10,7	106,5	1,2	142,9	23,2	11,3	74582,8
Житомирська	52135,9	57,5	93,8	114,5	0,3	131,0	3,1	399,8	44,0	38,0	36223,9
Закарпатська	40471,6	54,5	83,2	112,5	0,2	123,6	2,0	411,0	47,1	47,0	18976,0
Запорізька	67982,5	56,7	89,0	114,8	5,0	176,0	3,4	444,8	23,8	24,1	123206,7
Івано-Франківська	48367,7	55,6	91,8	112,5	1,4	125,2	2,2	359,0	44,0	39,5	51739,3
Київська	63498,4	58,5	98,4	113,8	3,4	134,4	5,3	545,0	39,5	28,3	64900,7
Кіровоградська	51018,0	54,5	98,2	112,5	0,5	168,9	3,4	375,8	47,6	45,3	31101,1
Луганська	20618,6	56,9	81,3	111,9	52,5	113,3	0,9	96,7	43,9	37,8	10578
Львівська	55510,7	56,8	90,9	112,7	1,7	136,8	3,4	434,7	43,2	36,7	39681,9
Миколаївська	55543,9	58,1	87,8	110,3	5,3	126,2	3,0	470,0	31,6	33,2	51211,9
Одеська	61165,6	57,2	91,3	110,5	1,5	137,8	3,4	532,3	39,5	36,3	24422,3
Полтавська	60217,5	55,1	88,9	115,9	1,6	109,6	4,2	422,8	37,1	21,9	132723,4
Рівненська	47729,1	56,8	86,4	111,6	1,6	87,7	2,5	325,5	46,9	42,6	32481,9
Сумська	55934,4	58,4	89,3	110,6	16,1	109,4	3,5	358,3	51,3	34,3	44127,6
Тернопільська	43512,5	52,7	91,7	113,7	1,1	131,0	2,2	338,9	53,2	42,1	20771,8
Харківська	60117,7	61,4	96,0	110,1	5,2	133,5	4,3	564,6	44,6	39,8	70902,1
Херсонська	50109,4	57,5	92,7	109,5	2,2	127,4	2,7	431,9	41,2	50,0	27577,6
Хмельницька	52487,6	55,9	90,0	111,8	0,7	129,6	3,0	452,6	48,8	38,2	33670,7
Черкаська	50292,6	57,7	95,9	111,4	3,1	108,6	3,7	426,6	43,8	32,5	57890,8
Чернівецька	42850,4	57,2	93,2	112,7	0,01	95,8	1,9	478,1	37,9	57,7	17094,0
Чернігівська	50895,4	57,3	88,4	111,7	1,1	138,4	3,3	378,7	44,4	33,1	35538,2
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1223,2	3584,7	0,9	104,6	58384	109,0	10206,1	143,1	911,6	5,3	1,5
Волинська	838,4	1772,0	0,3	109,9	49987	109,9	7488,9	251,0	694,4	4,4	0,9
Дніпропетровська	701,1	4659,1	0,1	104,6	97137	109,2	17016	1112,7	2399,3	8,0	2,8
Донецька	377,8	1298,9	1,3	97,0	39411	112,3	5971,4	289,2	1158,5	6,1	2,9
Житомирська	837,0	1664,0	0,5	104,4	49737	109,1	5715,6	193,6	540,0	5,0	0,9
Закарпатська	1017,0	1394,5	1,8	105,0	34202	112,2	5291,3	271,0	1319,5	3,8	0,7
Запорізька	384,0	2247,6	2,4	105,3	75306	109,2	8136,9	526,3	1970,1	6,8	1,3
Івано-Франківська	1204,6	2412,5	0,4	106,7	46312	109,1	5870,4	651,6	633,8	4,0	1,1
Київська	1168,6	4216,4	0,8	103,9	90027	110,0	21352,4	906,7	1054,4	7,8	2,8
Кіровоградська	692,7	1730,4	1,8	98,3	55183	109,0	6373,3	78,9	548,7	5,5	0,8
Луганська	272,5	295,0	0,1	85,6	13883	109,3	1169,1	202,7	94,0	4,3	1,3
Львівська	996,5	3410,0	0,8	103,4	58221	110,1	9194,1	367,8	750,6	5,7	2,1
Миколаївська	517,3	2461,6	1,0	100,8	60549	109,4	7885,4	200,3	1859,4	5,3	1,0
Одеська	531,5	6527,3	0,3	105,7	62701	109,3	8378,0	509,2	700,5	6,8	1,9
Полтавська	945,1	4966,4	0,2	96,4	106248	109,3	11175,6	733,9	1354,8	7,6	2,3
Рівненська	892,9	2175,8	0,01	106,6	42038	109,3	5680,3	115,3	354,5	4,0	1,3
Сумська	769,4	1313,9	2,0	99,6	51419	109,7	6144,1	168,4	737,4	5,4	0,9
Тернопільська	1014,2	1726,9	0,8	107,8	38593	109,7	6676,2	53,4	431,3	3,8	0,7
Харківська	675,3	4703,8	2,2	100,5	69489	111,2	7629,5	249,7	476,4	6,4	2,0
Херсонська	607,1	1172,9	1,5	100,5	45532	109,5	6087,9	196,2	259,0	4,5	0,7
Хмельницька	981,8	2679,6	0,1	105,2	49916	109,2	7705,9	157,5	502,7	4,8	1,0
Черкаська	1225,8	1625,8	1,1	98,1	59697	109,7	8153,9	276,3	647,5	5,5	0,8
Чернівецька	1054,3	1604,1	0,9	102,6	31509	108,7	3277,6	48,8	221,0	3,5	0,9
Чернігівська	683,1	1190,7	1,0	101,9	55198	109,6	7732,6	431,9	745,4	5,3	0,9

Джерело: узагальнено автором [193] за даними [157; 158; 159; 160]

На третьому етапі запропонованого методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону відбувається нормування індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону (табл. 4.7).

Таблиця 4.7 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2018 р.

Область	ФБ населення регіону						ФБ суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X _{HP}	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X _{СГР}		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
Вінницька	0,66	0,61	0,77	0,94	0,99	0,79	0,84	0,50	0,72	0,46	0,56	0,62		
Волинська	0,49	0,00	0,70	0,50	0,98	0,53	0,37	0,48	0,65	1,00	0,19	0,54		
Дніпропетровська	1,00	0,76	0,64	0,98	0,97	0,87	0,54	0,68	0,72	0,10	0,16	0,44		
Донецька	0,22	0,04	0,50	0,11	0,80	0,33	0,79	0,07	0,10	0,00	0,00	0,19		
Житомирська	0,60	0,67	0,73	0,78	0,99	0,76	0,51	0,50	0,65	0,52	0,58	0,55		
Закарпатська	0,38	0,42	0,11	0,47	1,00	0,48	0,59	0,25	0,67	0,60	0,77	0,58		
Запорізька	0,91	0,61	0,45	0,83	0,90	0,74	0,00	0,57	0,74	0,02	0,28	0,32		
Івано-Франківська	0,53	0,51	0,61	0,47	0,97	0,62	0,58	0,30	0,56	0,52	0,61	0,51		
Київська	0,82	0,76	1,00	0,67	0,94	0,84	0,47	1,00	0,96	0,41	0,37	0,64		
Кіровоградська	0,58	0,42	0,99	0,47	0,99	0,69	0,08	0,57	0,60	0,61	0,73	0,52		
Луганська	0,00	0,62	0,00	0,38	0,00	0,20	0,71	0,00	0,00	0,52	0,57	0,36		
Львівська	0,67	0,61	0,56	0,50	0,97	0,66	0,44	0,57	0,72	0,50	0,55	0,56		
Миколаївська	0,67	0,72	0,38	0,12	0,90	0,56	0,56	0,48	0,80	0,21	0,47	0,50		
Одеська	0,78	0,65	0,58	0,16	0,97	0,63	0,43	0,57	0,93	0,41	0,54	0,58		
Полтавська	0,76	0,47	0,44	1,00	0,97	0,73	0,75	0,75	0,70	0,35	0,23	0,56		
Рівненська	0,52	0,61	0,30	0,33	0,97	0,55	1,00	0,36	0,49	0,59	0,67	0,62		
Сумська	0,68	0,75	0,47	0,17	0,69	0,55	0,75	0,59	0,56	0,70	0,50	0,62		
Тернопільська	0,44	0,27	0,61	0,66	0,98	0,59	0,51	0,30	0,52	0,75	0,66	0,55		
Харківська	0,76	1,00	0,86	0,09	0,90	0,72	0,48	0,77	1,00	0,54	0,61	0,68		
Херсонська	0,56	0,67	0,67	0,00	0,96	0,57	0,55	0,41	0,72	0,45	0,83	0,59		
Хмельницька	0,61	0,54	0,51	0,36	0,99	0,60	0,53	0,48	0,76	0,64	0,58	0,60		
Черкаська	0,57	0,69	0,85	0,30	0,94	0,67	0,76	0,64	0,71	0,52	0,46	0,62		
Чернівецька	0,43	0,65	0,70	0,50	1,00	0,65	0,91	0,23	0,82	0,37	1,00	0,66		
Чернігівська	0,58	0,66	0,42	0,34	0,98	0,59	0,43	0,55	0,60	0,53	0,47	0,52		
Область	ФБ галузей економіки (секторів) регіону						ФБ регіону за рівнем фінансової автономії							
	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X _{ГФБ}	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	X _{РБ}
Вінницька	0,28	1,00	0,53	0,37	0,78	0,59	0,48	0,92	0,45	0,09	0,35	0,40	0,36	0,44
Волинська	0,14	0,59	0,24	0,12	1,00	0,42	0,39	0,67	0,31	0,19	0,26	0,20	0,09	0,30
Дніпропетровська	1,00	0,45	0,70	0,04	0,78	0,59	0,90	0,86	0,79	1,00	1,00	1,00	0,95	0,93
Донецька	0,46	0,11	0,16	0,54	0,47	0,35	0,28	0,00	0,24	0,23	0,46	0,58	1,00	0,40
Житомирська	0,18	0,59	0,22	0,21	0,77	0,39	0,39	0,89	0,23	0,14	0,19	0,33	0,09	0,32
Закарпатська	0,06	0,78	0,18	0,75	0,80	0,51	0,22	0,03	0,20	0,21	0,53	0,07	0,00	0,18
Запорізька	0,81	0,12	0,31	1,00	0,81	0,61	0,67	0,86	0,35	0,45	0,81	0,73	0,27	0,59
Івано-Франківська	0,30	0,98	0,34	0,16	0,87	0,53	0,35	0,89	0,23	0,57	0,23	0,11	0,18	0,37
Київська	0,39	0,94	0,63	0,33	0,75	0,61	0,82	0,64	1,00	0,81	0,42	0,96	0,95	0,80
Кіровоградська	0,15	0,44	0,23	0,75	0,52	0,42	0,45	0,92	0,26	0,03	0,20	0,44	0,05	0,33
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,01	0,00	0,83	0,00	0,14	0,00	0,18	0,27	0,20
Львівська	0,21	0,76	0,50	0,33	0,73	0,51	0,48	0,61	0,40	0,30	0,28	0,49	0,64	0,46
Миколаївська	0,29	0,26	0,35	0,41	0,63	0,39	0,51	0,81	0,33	0,14	0,77	0,40	0,14	0,44
Одеська	0,10	0,27	1,00	0,12	0,83	0,46	0,53	0,83	0,36	0,43	0,26	0,73	0,55	0,53
Полтавська	0,88	0,71	0,75	0,08	0,44	0,57	1,00	0,83	0,50	0,64	0,55	0,91	0,73	0,74
Рівненська	0,16	0,65	0,30	0,00	0,86	0,39	0,30	0,83	0,22	0,06	0,11	0,11	0,27	0,27
Сумська	0,24	0,52	0,16	0,83	0,58	0,47	0,41	0,72	0,25	0,11	0,28	0,42	0,09	0,33
Тернопільська	0,07	0,78	0,23	0,33	0,91	0,47	0,27	0,72	0,27	0,00	0,15	0,07	0,00	0,21
Харківська	0,43	0,42	0,71	0,92	0,61	0,62	0,60	0,31	0,32	0,19	0,17	0,64	0,59	0,40
Херсонська	0,12	0,35	0,14	0,62	0,61	0,37	0,34	0,78	0,24	0,14	0,07	0,22	0,00	0,26
Хмельницька	0,17	0,74	0,38	0,04	0,81	0,43	0,39	0,86	0,32	0,10	0,18	0,29	0,14	0,33
Черкаська	0,34	1,00	0,21	0,46	0,51	0,50	0,50	0,72	0,35	0,21	0,24	0,44	0,05	0,36
Чернівецька	0,05	0,82	0,21	0,37	0,70	0,43	0,19	1,00	0,10	0,00	0,06	0,00	0,09	0,21
Чернігівська	0,18	0,43	0,14	0,41	0,67	0,37	0,45	0,75	0,33	0,36	0,28	0,40	0,09	0,38

Джерело: розраховано автором

Нормування індикаторів стану фінансової безпеки регіону пропонується застосовувати метод нормування – відносно розмаху

варіації (4.10), тому що саме цей метод дозволяє врахувати різницю показників у певному періоді дослідження.

$$C: y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}; B: y_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \quad (4.10)$$

Розподіл сформованої матриці даних $X = \{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х індикаторів для i -ї області України; $i = \overline{1,22}$; $j = \overline{1,24}$ (табл. 4) на групи відбувається відповідно до мети дослідження.

До першої групи показників включено індикатори, які характеризують рівень фінансової безпеки населення регіону (матриця $X_{НР} = \{x_{ij}\}$).

До другої групи – індикатори, які характеризують рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницьку активність (матриця $X_{СГР} = \{x_{ij}\}$).

До третьої групи – індикатори, які характеризують рівень галузевої (секторальної) фінансової безпеки регіону (матриця $X_{ГФБ} = \{x_{ij}\}$).

До четвертої групи – індикатори, які характеризують рівень регіональної фінансової безпеки за рівнем фінансової автономії (матриця $X_{РБ} = \{x_{ij}\}$).

На четвертому етапі мають бути визначені показники вагомості для кожного з індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки регіону. Нами визначено, що коефіцієнти вагомості для кожного індикатору фінансової безпеки регіону є рівними.

На п'ятому етапі відбувається узагальнення показників у комплексні індикатори стану фінансової безпеки регіону в розрізі підсистем та ранжування областей відповідно до отриманих значень. Складність даного етапу пояснюється різноманітністю способів визначення інтегрального показника, а також наявністю диспропорцій у розвитку областей України [193].

На шостому етапі методичного підходу визначається інтегральний показник стану фінансової безпеки за регіонами та періодами дослідження (табл. 4.8) та кластеризація областей

відповідно до отриманих значень. У процесі визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів України можливо застосовувати адитивну модель. Крім того, враховано, що у процесі визначення інтегрального показника фінансової безпеки регіонів існує можливість компенсації певного погіршення рівня безпеки однієї підсистеми фінансової безпеки регіону шляхом підвищення рівня іншої часткової оцінки. Для запобігання аналогічній ситуації інтегральний показник доречно визначати за формулою середнього геометричного зі значень рівня безпеки 4-х підсистем (формула 4.11).

$$I_{\text{ФБР}i} = \sqrt[4]{X_{\text{НР}i} \cdot X_{\text{СГР}i} \cdot X_{\text{ГФБ}i} \cdot X_{\text{РБ}i}} = \sqrt[4]{\prod x_{ij}} \quad (4.11)$$

де $I_{\text{ФБР}i}$ – інтегральний показник фінансової безпеки i -го регіону України;

$X_{\text{НР}i}, X_{\text{СГР}i}, X_{\text{ГФБ}i}, X_{\text{РБ}i}$ – часткові коефіцієнти.

Як зазначає В. О. Гавура [48, с. 100-108], результати аналізу, отримані за формулою (4.11) можуть бути некоректними, враховуючи теоретичну можливість наявності нульових значень $X_{\text{НР}i}, X_{\text{СГР}i}, X_{\text{ГФБ}i}, X_{\text{РБ}i}$. Відповідно, застосуємо модифіковану формулу 4.12.

$$I_{\text{ФБР}i} = \sqrt{\prod (1 + x_{ij})} - 1 \quad (4.12)$$

У результаті ми отримаємо таксономічний інтегральний показник стану фінансової безпеки регіонів України у певному періоді, характерною особливістю якого є знаходження в інтервалі від 0 до 1 [63, с. 197]. Інтерпретуючи даний індикатор, доречно звернути увагу, що високі значення даного показника характеризують порівняно стійке значення фінансової безпеки певного регіону, а низькі значення сигналізують про її небезпечний

або критичний стан. Так, інтегральний показник стану фінансової безпеки регіонів України фактично означає результат згортання часткових показників по підсистемах до комплексного індексу по певній області.

Таблиця 4.8 Ранжування областей України в залежності від інтегральних показників стану фінансової безпеки регіонів України за кожною з підсистемою, 2018 р.

Область	Х _{НР}		Х _{СГР}		Х _{ГФБ}		Х _{РБ}		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,79	3	0,62	4-7	0,59	4-5	0,44	7-8	0,60	4
Волинська	0,53	21	0,54	16	0,42	16-17	0,30	18	0,44	17-19
Дніпропетровська	0,87	1	0,44	21	0,59	4-5	0,93	1	0,68	2
Донецька	0,33	23	0,19	24	0,35	23	0,40	9-10	0,31	23
Житомирська	0,76	4	0,55	14-15	0,39	18-20	0,32	17	0,48	11-12
Закарпатська	0,48	22	0,58	10-11	0,51	8-9	0,18	24	0,40	22
Запорізька	0,74	5	0,32	23	0,61	2-3	0,59	4	0,54	6
Івано-Франківська	0,62	14	0,51	19	0,53	7	0,37	12	0,50	10
Київська	0,84	2	0,64	3	0,61	2-3	0,80	2	0,71	1
Кіровоградська	0,69	8	0,52	17-18	0,42	16-17	0,33	14-16	0,47	13-15
Луганська	0,20	24	0,36	22	0,01	24	0,20	23	0,10	24
Львівська	0,66	10	0,56	12-13	0,51	8-9	0,46	6	0,54	8
Миколаївська	0,56	18	0,50	20	0,39	18-20	0,44	7-8	0,47	13-15
Одеська	0,63	12	0,58	10-11	0,46	13	0,53	5	0,55	7
Полтавська	0,73	6	0,56	12-13	0,57	6	0,74	3	0,64	3
Рівненська	0,55	19-20	0,62	4-7	0,39	18-20	0,27	19	0,44	17-19
Сумська	0,55	19-20	0,62	4-7	0,47	11-12	0,33	14-16	0,48	11-12
Тернопільська	0,59	15-16	0,55	14-15	0,47	11-12	0,21	21-22	0,42	20-21
Харківська	0,72	7	0,68	1	0,62	1	0,40	9-10	0,59	5
Херсонська	0,57	17	0,59	9	0,37	21-22	0,26	20	0,42	20-21
Хмельницька	0,60	14	0,60	8	0,43	14-15	0,33	14-16	0,47	13-15
Черкаська	0,67	9	0,62	4-7	0,50	10	0,36	13	0,52	9
Чернівецька	0,65	11	0,66	2	0,43	14-15	0,21	21-22	0,44	17-19
Чернігівська	0,59	15-16	0,52	17-18	0,37	21-22	0,38	11	0,45	16

Джерело: розраховано автором [193]

Так, найвищий рівень фінансової безпеки регіонів України у 2018 р. мають наступні області: Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Вінницька, Харківська, а найнижчий: Закарпатська, Донецька та Луганська області.

Результати розрахунків за інші періоди (2015-2017 рр.) представлено у додатку Х.

На цьому етапі методичного підходу порівнюється стан фінансової безпеки регіонів відповідно до розрахованих даних інтегрального показника стану фінансової безпеки, виділяються специфічні проблемні аспекти та можливості певного регіону.

Для формування висновків за отриманими результатами застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону використовуємо шкалу, представлену на основі рівнів Фібоначчі [3]. Так, застосуємо для аналізу діапазони значень інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів України, в яких найбільш ймовірно відбуваються зміни [63, с. 197]. Зазначимо, що коефіцієнт 50% не має відношення до числової послідовності Фібоначчі, а ґрунтується на положенні теорії Доу [162].

Таблиця 4.9 Кластеризація областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі, 2018 рік

Діапазон	0,000-0,381	0,382-0,499	0,500-0,618	0,619-1,000
Інтерпретація результату (стан безпеки регіону)	критичний	небезпечний	задовільний	високий
Області, 2018 р.	Донецька, Луганська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька	Вінницька, Запорізька, Івано- Франківська, Львівська, Одеська, Харківська, Черкаська	Дніпропетровська, Київська, Полтавська

Джерело: представлено автором [193] із застосуванням чисел Фібоначчі [3] та положень теорії Доу [162]

Результати кластеризації областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі, за період 2015-2017 рр. представлено у додатку III.

Звернемо увагу на те, що кластерний аналіз є важливим інструментом для здійснення типологізації об'єктів. Його метою є

розподіл певних об'єктів на відносно гомогенні групи на основі аналізу набору показників, які характеризують ці об'єкти. Відповідно, в кожній групі об'єкти є подібними між собою та відрізняються за характеристиками від об'єктів в інших кластерах. Найбільш застосованим на практиці є ієрархічний англомеративний аналіз, враховуючи його наочність та доступність [63, с. 198].

Результати ієрархічного аналізу висвітливо у вигляді дендрограми (рис. 4.9), в якій представлено номери областей України, які було об'єднано в кластери (від 1 до 24 в алфавітному порядку) і значення міри відстані між ними, базуючись на якій ці області і були об'єднано в групи. Нами було застосовано евклідову відстань як міру відстані між значеннями фінансової безпеки регіонів України, яка визначалась за формулою (4.13).

$$p(x_{ij}) = \sqrt{\sum_{l=1}^n (x_{il} - x_{jl})^2}, \quad i, j = \overline{1, m}, l = \overline{1, n}, \quad (4.13)$$

де $p(x_{ij})$ – відстань між і-тим і j-тим об'єктами;

x_i, x_j – вектори значень індикаторів для і-го і j-го об'єкту;

x_{il}, x_{jl} – значення показника l для об'єктів i та j відповідно.

Так, застосовуємо формулу (4.13) для побудови матриці відстаней. Відстань між 1-ю та 2-ю країною, відповідно, становить:

$$p(x_{12}) = \sqrt{(0,60 - 0,44)^2 + (0,50 - 0,42)^2} = 0,18$$

Аналогічно розрахував всі відстані між країнами, створено матрицю відстаней наступного вигляду (табл. 4.10).

Сформувавши матрицю відстаней, знайдено відстань, яка є найменшою (області під №2 та №23 (Волинська та Чернівецька) ($p(x_{1,23}) = 0,01$), які об'єднуються в один кластер.

Таблиця 4.10 Матриця відстаней між країнами (фрагмент)

№ країни за порядком	1	2	3	4	5	...	24
1	0	0.179	0.12	0.396	0.134	...	0.192
2	0.179	0	0.294	0.23	0.0447	...	0.0412
3	0.12	0.294	0	0.516	0.25	...	0.311
4	0.396	0.23	0.516	0	0.27	...	0.205
5	0.134	0.0447	0.25	0.27	0	...	0.0671
...
24	0.192	0.0412	0.311	0.205	0.0671	...	0

Джерело: розраховано автором на основі даних Додатку Ш

Надалі формується нова матриця відстаней, у якій залишається значення, що є найбільшим зі значень областей №1 і №23, в результаті отримуємо 23 кластери: $S_{(1)}$, $S_{(2,23)}$, $S_{(3)}-S_{(22)}$, $S_{(24)}$. З нової матриці в кластер об'єднуються області №5 та №21 (Житомирська і Хмельницька) ($p(x_{5,21}) = 0,01$). Після подальших аналогічних дій та розрахунків отримуємо 4 кластери: $S_{(1,12,14,19,3,15,9)}$, $S_{(2,23,6,18,16,20,24,5,21,13,10,17,7,8,22)}$, $S_{(4)}$, $S_{(11)}$.

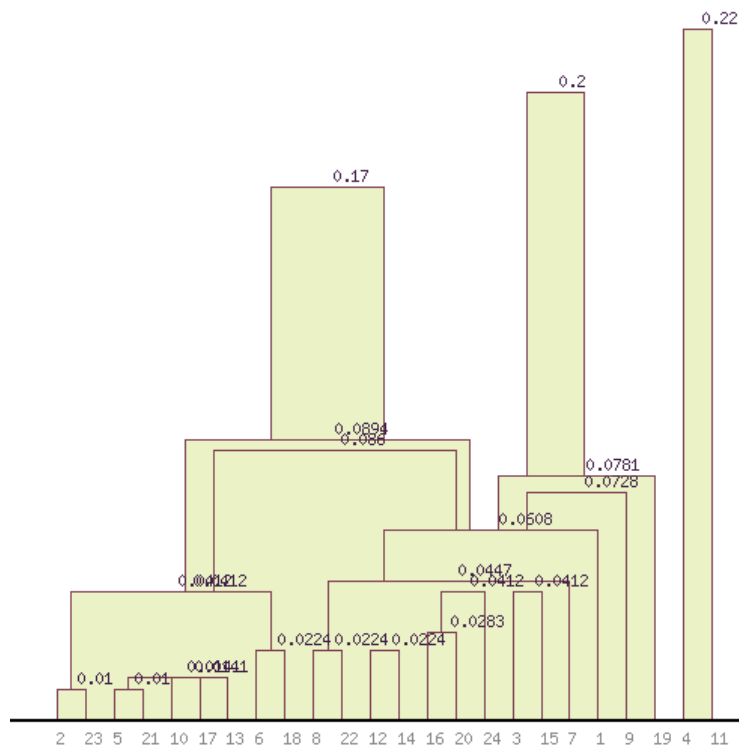

Рисунок 4.9 Дендрограма результатів кластерного аналізу областей України за значенням інтегрального показника стану фінансової безпеки

Джерело: представлено автором

Принципово важливим питанням при кластерному аналізі є визначення оптимальної кількості груп (кластерів). Аналіз дендрограми (рис.4.9) підтверджує обрану кількість кластерів для сукупності областей. Так, у досліджуваному періоді зафіксовано різкий стрибок відстані між різними групами областей після 20 ітерації, відповідно, 4 групи є оптимальною кількістю груп (кластерів) ($24 \text{ області} - 20 \text{ ітерацій} = 4$).

Враховано, що процес групування областей відповідає поступовому мінімальному збільшенню інтегрального показника стану фінансової безпеки регіонів, а різкий стрибок інтерпретовано як певну характеристику кількості груп, які існують в цій сукупності.

З'ясовано, що результати кластерного аналізу областей України, виконаного різними методами, відрізняються несуттєво, відповідно, надалі продовжимо аналіз, застосовуючи їх розподіл за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів, визначених на основі рівнів Фібоначчі.

Перевіримо усталеність отриманої класифікації в динаміці за 2015-2018 рр., оцінюючи зміни їх розшарування у досліджуваному періоді (табл. 4.11).

Зазначимо, що всі групи областей за досліджуваний період характеризуються відносною усталеністю. Структуроутворюючими в першій групі областей є Луганська та Донецька області. До цієї групи надійшли області, які характеризуються суттєвими проблемами щодо забезпечення фінансової безпеки регіону та, відповідно мають найнижчі значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону (0,000-0,381).

У другій групі структуроутворюючими є Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька та Чернівецька області, значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону коливається у діапазоні $[0,382; 0,500]$.

Таблиця 4.11 Динаміка структурних груп областей України, 2015-2018 рр.

Область	Період, роки				Динаміка
	2015	2016	2017	2018	
Вінницька	3	3	3	3	↔
Волинська	2	2	2	2	↔
Дніпропетровська	3	3	3	4	↑
Донецька	1	1	1	1	↔
Житомирська	2	2	2	2	↔
Закарпатська	2	2	2	2	↔
Запорізька	3	3	3	3	↔
Івано-Франківська	2	2	2	3	↑
Київська	4	3	4	4	↔
Кіровоградська	2	2	2	2	↔
Луганська	1	1	1	1	↔
Львівська	2	3	3	3	↑
Миколаївська	2	2	2	2	↔
Одеська	2	3	3	3	↑
Полтавська	3	3	3	4	↑
Рівненська	2	1	1	2	↔
Сумська	2	2	2	2	↔
Тернопільська	1	1	2	2	↑
Харківська	3	3	3	3	↔
Херсонська	1	1	1	2	↑
Хмельницька	2	2	2	2	↔
Черкаська	2	2	2	3	↑
Чернівецька	2	2	2	2	↔
Чернігівська	1	1	2	2	↑

Джерело: узагальнено автором

У третьому класі структуроутворюючими областями є Вінницька, Запорізька та Харківська зі значенням інтегрального показника стану фінансової безпеки в діапазоні $[0,501;0,618]$.

В четвертому кластері структуроутворюючим елементом є Київська область, до цієї групи областей включено області, у яких найвищий рівень інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону ($\geq 0,619$), відповідно, ці області характеризуються найвищим рівнем фінансової стабільності та розвитку.

Зазначимо також, що протягом досліджуваного періоду значення інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону не дозволило жодній області покращити свою позицію більше ніж на 1 кластер. Так, зафіксоване зміцнення стану фінансової безпеки наступних областей: Дніпропетровська, Полтавська (перейшли з 3 до 4 кластеру), Івано-Франківська,

Львівська, Одеська, Черкаська (перейшли з 2 до 3 кластеру), Тернопільська, Херсонська, Чернігівська (перейшли з 1 до 2 кластеру).

Інші області характеризуються усталеністю значення інтегрального показника фінансової безпеки регіону: Донецька, Луганська (1 кластер в усіх періодах дослідження), Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька (2 кластер в усіх періодах дослідження), Вінницька, Запорізька, Харківська (3 кластер в усіх періодах дослідження), Київська (4 кластер в усіх періодах дослідження).

Важливо також, з нашої точки зору, проаналізувати структуру сукупності областей за класами, виділеними за індексами інтегральних показників стану фінансової безпеки регіонів України за кожною з її підсистем (табл. 4.12).

Таблиця 4.12 Структурні групи областей України, визначені на підставі значень інтегральних індексів підсистем фінансової безпеки регіонів, 2015-2018 рр.

Область	Х _{НР}				Х _{СГР}			
	Період, роки				Період, роки			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Вінницька	4	4	4	4	4	2	4	4
Волинська	3	4	3	3	3	3	3	2
Дніпропетровська	4	4	4	4	2	2	2	2
Донецька	1	1	2	2	1	1	1	1
Житомирська	4	4	4	3	3	3	4	3
Закарпатська	2	4	4	3	3	3	4	4
Запорізька	4	4	4	4	1	2	3	2
Івано-Франківська	4	4	4	3	3	2	3	3
Київська	4	4	4	4	4	3	4	4
Кіровоградська	4	4	2	3	3	4	4	4
Луганська	1	1	1	1	1	1	2	1
Львівська	4	4	4	4	3	3	3	3
Миколаївська	3	4	4	4	2	2	3	3
Одеська	4	4	4	4	3	3	4	3
Полтавська	4	4	4	3	3	2	3	2
Рівненська	3	4	4	3	4	2	3	3
Сумська	3	4	4	4	4	3	3	3

Продовження табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Тернопільська	3	4	3	2	3	4	1	2
Харківська	4	4	4	4	4	4	4	4
Херсонська	3	4	4	3	3	2	4	4
Хмельницька	3	4	4	4	3	3	4	3
Черкаська	4	4	4	3	4	3	4	3
Чернівецька	4	4	4	3	4	3	4	4
Чернігівська	3	4	4	4	3	2	3	3
Область	ХГФБ				ХРБ			
	Період, роки				Період, роки			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Вінницька	3	2	2	2	2	2	2	1
Волинська	2	2	1	2	1	1	1	1
Дніпропетровська	3	2	2	3	4	4	4	4
Донецька	1	1	2	1	2	1	1	1
Житомирська	2	1	1	2	1	1	1	1
Закарпатська	3	1	1	3	1	1	1	1
Запорізька	3	1	1	2	3	3	3	3
Івано-Франківська	3	1	1	3	1	1	1	1
Київська	3	2	2	3	4	4	4	4
Кіровоградська	2	1	1	2	1	1	1	1
Луганська	1	1	1	1	1	1	1	1
Львівська	3	1	1	2	2	2	2	1
Миколаївська	2	1	1	2	2	2	2	1
Одеська	2	2	1	2	3	3	2	1
Полтавська	3	3	3	4	4	4	3	3
Рівненська	2	1	1	2	1	1	1	1
Сумська	2	1	2	3	1	1	1	1
Тернопільська	2	1	1	2	1	1	1	1
Харківська	4	2	2	3	2	2	2	2
Херсонська	1	1	1	2	1	1	1	1
Хмельницька	2	1	1	2	1	1	1	1
Черкаська	3	1	1	2	1	1	1	1
Чернівецька	2	1	1	2	1	1	1	1
Чернігівська	1	1	1	1	1	1	1	1

Джерело: узагальнено автором

Аналізуючи дані, узагальнені у табл. 4.12, з'ясовано, що найвищий рівень фінансової безпеки населення регіону, який розраховується, базуючись на даних доходу населення, рівня зайнятості, індексу реальної заробітної плати в регіоні та інших

показниках, у 2015-2018 рр. зафіксовано у Дніпропетровській, Вінницькій, Київській, Харківській областях, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Тернопільській областях.

Найвищий рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницької активності, який розраховується на основі кількісних показників суб'єктів малого та середнього підприємництва в регіоні, темпів зростання податкового боргу, питомої ваги обсягу реалізованої продукції суб'єктів малого та середнього підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції, зафіксовано у Вінницькій, Київській, Харківській областях, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Запорізькій областях.

Оцінка галузевої (секторальної) фінансової безпеки регіону проводилась на підставі узагальнення даних щодо обсягів реалізованої промислової продукції в регіоні, обсягів виробництва продукції сільського господарства та виконаних будівельних робіт, питомої ваги інноваційної продукції у сукупному обсязі реалізації та інші. Найвищий рівень фінансової безпеки цієї підсистеми фінансової безпеки регіону зафіксовано у наступних областях: Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Харківська, а найнижчий – у Луганській, Донецькій та Чернігівській областях.

Четверта підсистема фінансової безпеки регіону узагальнює значення таких індикаторів як валовий регіональний продукт, індекс споживчих цін в регіоні, обсяги капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій, обсяг експорту товарів, доходи місцевих бюджетів та капітальні видатки місцевих бюджетів (у розрахунку на одну особу населення). Зауважимо, що значення узагальненого показника по цій підсистемі фінансової безпеки регіону нижче за інтегральні індекси в інших підсистемах. Найвищий рівень фінансової безпеки цієї підсистеми фінансової безпеки регіону зафіксовано у наступних областях: Дніпропетровська, Полтавська, Київська.

Неоднорідність розвитку та рівня фінансової безпеки областей України зумовлена впливом політичних, економічних,

географічних та соціальних факторів. Відповідно, в результаті аналізу даних, отриманих у процесі моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, на часі розроблення заходів зміцнення фінансової безпеки регіонів з урахуванням особливостей їх розвитку, наявних загроз та можливостей, сильних та слабких аспектів.

Отже, враховуючи те, що методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України, запропонований до використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у наказі №1277 від 29.10.2013 р., не передбачає регіонального розрізу оцінки, про що наголошено у листі міністерства за підписом заступника міністра Ю. П. Бровченка, в якому надавалась відповідь на запит щодо наявності розрахунків стану фінансової безпеки регіонів, нами запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, визначати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших областей України, виділити проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

Даний методичний підхід складається з послідовних етапів:

– декомпозиція складової «фінансова безпека регіону» на підсистеми (фінансова безпека населення регіону; фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність; галузева (секторальна) фінансова безпека регіону; фінансова безпека регіону (за рівнем фінансової автономії));

– формування переліку індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку, є кількісними показниками, взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки держави, які сигналізують про рівень загроз, характеризуються

високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової регіональної політики, визначення абсолютних значень цих показників у динаміці по регіонах та формування матриці даних;

– нормування індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, визначення показників вагомості для кожного з індикаторів певної підсистеми фінансової безпеки регіону;

– узагальнення показників у комплексні індикатори стану фінансової безпеки регіону в розрізі підсистем та ранжування областей відповідно до отриманих значень;

– визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки за регіонами та періодами дослідження та кластеризація областей відповідно до отриманих значень;

– порівняння стану фінансової безпеки регіонів відповідно до розрахованих даних інтегрального показника стану фінансової безпеки, виділення специфічних проблемних аспектів та можливостей певного регіону.

Сформовано перелік з 22 індикаторів стану фінансової безпеки регіонів, який відповідає наступним критеріям: є науково обґрунтованим, характеризується доступністю статистичних даних та придатністю до математичного та інших видів аналізу, висвітлення зміни явища або процесу у часі, однозначністю тлумачення.

Доведено, що відібрані показники стану фінансової безпеки регіонів не перебувають у сильному зв'язку за шкалою Чеддока, а також взаємопов'язані зі станом фінансової безпеки держави (що доведено за допомогою розробленої поліноміальної степеневій кореляційно-регресійної моделі на підставі застосування базових ідей поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем), що в цілому підтверджує висунуту гіпотезу, що сформована матриця даних визначених індикаторів може характеризувати стан фінансової безпеки регіону, сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні, а відповідно,

застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону.

На основі авторської методики оцінювання стану фінансової безпеки регіонів визначено індикатори, здійснено їх нормування та розраховано інтегральні індикатори стану фінансової безпеки областей України, які фактично є результатом згортання часткових показників по підсистемах до комплексного індексу по певній області, високі значення яких характеризують порівняно стійке значення фінансової безпеки певного регіону, а низькі сигналізують про її небезпечний або критичний стан. Доведено, що за результатом 2018 р. найвищим рівень фінансової безпеки регіонів України характеризуються наступні області: Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Вінницька, Харківська, а найнижчим – Закарпатська, Донецька та Луганська області.

Здійснено кластеризацію областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі та положень теорії Доу, за результатами якої області розподілено на 4 групи: з критичним станом фінансової безпеки регіону (0,000-0,381) (Луганська, Донецька), небезпечним станом (0,382-0,499), задовільним станом (0,500-0,618) та умовно високим (0,619-1,000) (Дніпропетровська, Київська, Полтавська).

Наголошено на необхідності завершення реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, практична реалізація якої почалась у 2015 р., яка фактично може стати однією з результативніших стратегічних реформ. Трансформації, спрямовані на формування якісно нової системи місцевого самоврядування, фундаментальною основою якої є зростання важливості об'єднаних територіальних громад, розвиток місцевої демократії, європейські стандарти та цінності, наділення територіальних громад ресурсами та повноваженнями, необхідними для активізації місцевого економічного розвитку, сприяють зміцненню фінансової безпеки регіонів, враховуючи те, що децентралізовані уряди якісніше адаптують політику держави

до місцевих переваг, відповідно, зростає регіональний потенціал та зміцнюється рівень фінансової безпеки певного регіону.

Розвинуто напрями розв'язання проблем реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, серед яких:

- підтримання відповідності ресурсів бюджетів місцевого рівня їх фінансовим потребам завдяки забезпеченню розвитку бюджетного середньострокового планування місцевого рівня;

- зростання фіскальної ефективності місцевих податків завдяки у т. ч. удосконаленню механізмів їх адміністрування;

- коректування формули визначення реверсної та базової дотації, запровадження можливості перерахунку трансфертів з урахуванням змін певних показників, таких як надходження податків на доходи фізичних і юридичних осіб, наявне населення, що в цілому забезпечить досягнення обґрунтованого розміру дотацій;

- забезпечення асигнуваннями видатки бюджетів місцевого рівня, спрямовані на проведення заходів з виконання державних програм у сфері соціального захисту населення;

- реалізація секторальної децентралізації у напрямі покращення формули визначення цільової освітньої субвенції та розробки методики фінансування закладів охорони здоров'я згідно з розробленою Концепцією реформування системи охорони здоров'я;

- транспарентність діяльності місцевої влади, її підзвітність у питаннях бюджетного планування та використання бюджетних коштів завдяки ширшому залученню громадян до участі в бюджетному процесі;

- підтримання гідного рівня професійності місцевої влади шляхом у т. ч. впровадження успішних зарубіжних практик регіонального розвитку;

- підвищення ефективності бюджетного менеджменту місцевого рівня завдяки механізмам стимулювання використання для розвитку інфраструктури коштів бюджетів місцевого рівня, зосереджених на депозитах;

– перегляд коефіцієнтів у формулі визначення освітньої субвенції у напрямі забезпечення їх гнучкості з урахуванням специфіки населених пунктів;

– підвищення ефективності міжбюджетних відносин завдяки коректуванню механізмів розподілу субвенції інфраструктури та зростанню її загального рівня;

– законодавче затвердження соціальних стандартів держави з метою оптимізації структури та кількості бюджетних установ, підвищення результативності розробки індикативних показників та використання коштів бюджетів місцевого рівня, а саме: розробка методики визначення обґрунтованої вартості та складу соціальних послуг для різних галузей; узгодження критеріїв представлення соціальних пільг на основі аналізу майнового стану та основного доходу сім'ї та методики делегування пільг для місцевого фінансування.

4.3. Удосконалення експрес-аналізу стану фінансової безпеки України

У Методиці, запропонованій Міністерством економічного розвитку і торгівлі для оцінки стану економічної безпеки [252], для розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки України використовується 32 індикатори різних типів у різних сферах фінансової системи. Ситуація ускладнюється тим, що окремі вхідні статистичні дані, які використовуються у процесі розрахунку цих індикаторів, публікуються із суттєвим запізненням, деякі дані взагалі не визначаються або визначаються зі спрощенням методики. Так, наприклад, індикатор стану грошово-кредитної безпеки «Обсяги вивезення за межі країни фінансових ресурсів» повинен розраховуватись відповідно до Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України [149], однак, за результатами робочих зустрічей Міністерства розвитку економіки,

торгівлі та сільського господарства України з експертами НБУ прийнято рішення відмовитись від здійснення комплексної оцінки, залишивши виключно легальну частину впливу ресурсів на основі платіжного балансу України. Все це ускладнює процес оцінки стану фінансової безпеки України, а також не може забезпечити оперативність розрахунків.

З огляду на вищевикладене, на нашу думку, на часі розробка методики експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, яка б забезпечила оперативність розрахунків, можливість якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів. Планується розробити поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель, в якій застосувати обмежену кількість індикаторів, обраних з сукупності показників стану фінансової безпеки України, запропонованих в Методиці [252].

Існує потреба відібрати обмежену кількість індикаторів стану фінансової безпеки країни, які характеризуються високим рівнем чутливості, кількісно висвітлюють рівень загроз, мають сигнальну здатність попереджати стейкхолдерів (державу, суб'єктів ринку, дослідників, інвесторів) про можливі загрози, пов'язані зі зміною макроекономічної ситуації, впливом глобалізаційних перетворень, прийняттям управлінських рішень та іншими факторами.

Маємо переконатись, що обрані з сукупності індикаторів стану фінансової безпеки України фактори, які будуть використовуватись у процесі побудови поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі, є кількісно вимірними та не перебувають у точній функціональній залежності [273, с. 478; 124]. Коефіцієнти кореляції між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України визначено за формулою (4.14).

$$r(i, j) = \frac{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)(x_j^l - \bar{x}_j)}{\sqrt{\sum_{l=1}^n (x_i^l - \bar{x}_i)^2 \sum_{l=1}^n (x_j^l - \bar{x}_j)^2}}, r \in [-1; 1] \quad (4.14)$$

Вхідними даними є значення індикаторів стану фінансової безпеки України, окрім обсягів вивезення за межі країни фінансових ресурсів та індексу ЕМВІ+Україна, які від самого початку не планувалось використовувати у процесі побудови моделі. Результати перевірки наявності мультиколінеарних зв'язків між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України представлено на рис. 4.10.

Після ретельного аналізу отриманих результатів (рис.20) було вирішено залишити 6 показників стану фінансової безпеки України, які не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного: співвідношення кредитів та депозитів в іноземній валюті (x_1), питома вага державного та гарантованого державою боргу, % ВВП (x_2), питома вага боргових платежів (обслуговування та погашення), % від доходів державного бюджету (x_3), питома вага кредитів в іноземній валюті, % від загального обсягу кредитів (x_4), рівень доларизації грошової маси, % (x_5), питома вага кредитів довгострокових, % від загального обсягу кредитів (x_6) (табл. 4.10).

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16	x17	x18	x19	x20	x21	x22	x23	x24	x25	x26	x27	x28	x29	x30
y	1,00																														
x1	0,14	1,00																													
x2	-0,52	-0,56	1,00																												
x3	-0,21	0,79	-0,53	1,00																											
x4	-0,62	0,04	0,73	-0,03	1,00																										
x5	0,68	0,17	-0,22	-0,28	-0,41	1,00																									
x6	0,42	0,38	-0,75	0,59	-0,72	0,15	1,00																								
x7	-0,17	0,88	-0,59	0,92	-0,02	-0,16	0,47	1,00																							
x8	0,00	-0,63	0,76	-0,78	0,31	0,11	-0,65	-0,79	1,00																						
x9	0,22	-0,73	0,18	-0,68	-0,42	0,28	-0,17	-0,75	0,51	1,00																					
x10	-0,24	0,54	-0,38	0,79	-0,07	-0,43	0,43	0,69	-0,44	-0,46	1,00																				
x11	-0,59	0,45	-0,32	0,83	0,05	-0,60	0,35	0,79	-0,67	-0,50	0,76	1,00																			
x12	-0,79	0,19	0,03	0,63	0,32	-0,76	0,11	0,58	-0,44	-0,57	0,59	0,88	1,00																		
x13	0,05	0,36	-0,21	0,06	-0,07	0,48	-0,03	0,32	-0,23	0,00	-0,30	0,05	-0,15	1,00																	
x14	0,36	-0,10	0,47	-0,40	0,38	0,32	-0,27	-0,46	0,55	-0,08	-0,42	-0,72	-0,50	-0,28	1,00																
x15	0,01	0,67	-0,42	0,52	0,09	0,00	0,25	0,65	-0,69	-0,75	0,36	0,36	0,30	0,09	-0,11	1,00															
x16	0,13	0,40	-0,80	0,67	-0,66	-0,13	0,82	0,66	-0,68	-0,20	0,61	0,65	0,39	0,10	-0,67	0,21	1,00														
x17	-0,08	0,78	-0,59	0,76	0,01	-0,14	0,38	0,87	-0,81	-0,84	0,49	0,61	0,53	0,17	-0,31	0,79	0,52	1,00													
x18	-0,57	0,26	-0,20	0,54	-0,08	-0,22	0,27	0,60	-0,54	-0,36	0,47	0,75	0,75	0,19	-0,66	0,40	0,51	0,55	1,00												
x19	-0,92	-0,30	0,51	0,00	0,44	-0,46	-0,41	0,03	0,03	-0,03	0,02	0,45	0,65	0,11	-0,42	-0,01	-0,15	-0,02	0,65	1,00											
x20	-0,64	0,07	0,02	0,51	0,28	-0,79	0,16	0,45	-0,45	-0,59	0,40	0,73	0,93	-0,26	-0,35	0,32	0,35	0,52	0,59	0,52	1,00										
x21	-0,05	-0,14	0,73	-0,37	0,70	0,07	-0,53	-0,40	0,64	-0,20	-0,37	-0,53	-0,20	-0,23	0,90	-0,16	-0,77	-0,28	-0,46	-0,05	-0,12	1,00									
x22	-0,94	-0,01	0,58	0,30	0,74	-0,66	-0,34	0,23	-0,01	-0,42	0,26	0,56	0,79	-0,11	-0,11	0,09	-0,18	0,14	0,48	0,80	0,70	0,27	1,00								
x23	0,46	-0,52	0,39	-0,72	0,03	0,40	-0,23	-0,80	0,55	0,38	-0,69	-0,90	-0,69	-0,33	0,79	-0,25	-0,67	-0,56	-0,67	-0,35	-0,47	0,59	-0,35	1,00							
x24	-0,64	-0,01	0,09	0,35	0,36	-0,63	-0,15	0,20	-0,40	-0,23	0,24	0,51	0,59	-0,29	-0,33	0,24	-0,06	0,29	0,34	0,49	0,57	-0,17	0,58	-0,24	1,00						
x25	-0,57	-0,21	0,87	-0,19	0,84	-0,28	-0,68	-0,28	0,58	0,00	-0,12	-0,08	0,11	-0,08	0,39	-0,32	-0,70	-0,44	-0,22	0,42	0,00	0,67	0,66	0,13	0,18	1,00					
x26	-0,10	0,39	0,23	0,15	0,54	-0,01	-0,19	0,23	-0,02	-0,62	0,22	0,01	0,12	-0,14	0,42	0,68	-0,34	0,29	0,05	0,04	0,10	0,47	0,31	0,10	-0,01	0,31	1,00				
x27	0,76	-0,07	-0,28	-0,39	-0,34	0,40	-0,03	-0,37	0,24	0,46	-0,34	-0,61	-0,82	0,04	0,26	-0,32	-0,13	-0,34	-0,83	-0,78	-0,72	-0,02	-0,81	0,40	-0,39	-0,22	-0,32	1,00			
x28	0,35	-0,39	0,54	-0,79	0,24	0,53	-0,59	-0,75	0,79	0,46	-0,72	-0,92	-0,80	0,06	0,73	-0,43	-0,83	-0,67	-0,73	-0,26	-0,75	0,66	-0,31	0,78	-0,43	0,42	0,09	0,51	1,00		
x29	0,43	0,25	0,08	0,07	0,22	0,11	0,07	-0,09	0,23	-0,26	0,10	-0,37	-0,33	-0,47	0,79	0,00	-0,27	-0,04	-0,63	-0,68	-0,24	0,62	-0,17	0,47	-0,17	0,22	0,34	0,38	0,37	1,00	
x30	0,00	0,67	-0,30	0,45	0,31	-0,16	0,00	0,63	-0,39	-0,85	0,26	0,28	0,33	0,12	0,07	0,61	0,17	0,82	0,16	-0,16	0,38	0,15	0,11	-0,33	0,07	-0,19	0,40	-0,10	-0,29	0,22	1,00

Рисунок 4.10 – Перевірка наявності мультиколінеарних зв'язків між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України

Джерело: розраховано автором

Ми усвідомлено використали значну кількість індикаторів безпекового стану фінансового ринку (4 показники) у порівнянні з індикаторами безпекового стану державних фінансів (2 показники), тому що саме у фінансово-банківській сфері зароджуються глобальні кризи глобалізованого світу, появу яких необхідно попереджати оперативно.

Таблиця 4.13 Результати перевірки наявності мультиколінеарних зв'язків між обраними парами факторних ознак

	y	x1	x2	x3	x4	x5	x6
y	1,00						
x1	-0,52	1,00					
x2	-0,59	-0,32	1,00				
x3	-0,57	-0,20	0,75	1,00			
x4	-0,94	0,58	0,56	0,48	1,00		
x5	-0,64	0,09	0,51	0,34	0,58	1,00	
x6	0,43	0,08	-0,37	-0,63	-0,17	-0,17	1,00

Джерело: розраховано автором [216]

Спираючись на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем, розроблені І. П. Атаманюком [342; 6, 5, с.16-19], було розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України за формулою (4.5).

У процесі розробки даної поліноміальної степеневі кореляційно-регресійної моделі стану фінансової безпеки України всі значення 6-ти індикаторів, які застосовуються при побудові моделі, зведено у квадрат, відповідно, ми отримали 12 наборів даних за 2009-2018 рр., вплив яких на результативний показник стану фінансової безпеки України було оцінено.

Застосувавши (4.5-4.9) сформовано поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель, яка висвітлює вплив 6-ти індикаторів стану різних підсистем фінансової безпеки України на її інтегральний показник (4.15).

$$\begin{aligned}
y = & 45.86 + 0.108 \cdot (x_1 - 149.55) - 0.321 \cdot (x_2 - 55.07) + 0.158 \cdot (x_3 - 39.15) \\
& + 0.176 \cdot (x_4 - 44.6) + 0.129 \cdot (x_5 - 30.89) + 0.511 \cdot (x_6 - 22.18) \\
& - 0.00065 \cdot (x_1^2 - 23621.11) + 0.00091 \cdot (x_2^2 - 3370.78) - 0.00149 \\
& \cdot (x_3^2 - 2018.04) + 0.00064 \cdot (x_4^2 - 2028.12) - 0.01277 \\
& \cdot (x_5^2 - 957.28) - 0.00618 \cdot (x_6^2 - 508.16)
\end{aligned} \quad (4.15)$$

У табл. 4.14 висвітлено значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі поліноміальної степеневій кореляційно-регресійної моделі (4.15), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [252] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), і відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеними за Методикою [214].

Таблиця 4.14 Результати застосування методичного підходу до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної степеневій кореляційно-регресійної моделі

Період	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка (3-4)	Відносна похибка, %
2009 р.	41,211	41,193	-0,018	-0,044
2010 р.	47,350	47,347	-0,003	-0,006
2011 р.	50,304	50,310	0,005	0,011
2012 р.	50,138	50,149	0,011	0,022
2013 р.	51,193	51,203	0,010	0,019
2014 р.	42,074	42,073	-0,001	-0,003
2015 р.	38,211	38,172	-0,039	-0,101
2016 р.	43,120	43,132	0,012	0,028
2017 р.	46,336	46,340	0,004	0,008
2018 р.	48,691	48,701	0,010	0,021

Джерело: розраховано автором [216]

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за розробленим експрес-методом, що базується на застосуванні поліноміальної степеневій кореляційно-регресійної моделі (4.15) відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки

України несуттєво, зафіксовані помилки результатів не перевищують 0,1%, що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі.

Відповідно, за оперативними даними квартальних статистичних даних 2019 року ми маємо можливість оцінити стан фінансової безпеки України ще без сформованої річної статистичної звітності (табл. 4.15).

Таблиця 4.15 Результати експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, 2019 р.

Показник	1 квартал 2019 р.	2 квартал 2019 р.
X ₁	114,66	107,14
X ₂	58,39	57,19
X ₃	40,68	40,68
X ₄	42,12	40,54
X ₅	29,20	28,92
X ₆	22,81	21,39
Рівень фінансової безпеки держави, %	49,413	49,411

Джерело: розраховано автором [216]

Отже, розроблено методичний підхід до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів та враховує недоліки офіційної методики (неспроможність забезпечення оперативності розрахунків; застосування індикаторів, повноцінне визначення яких є ускладненим або взагалі неможливим через об'єктивні причини).

Всі індикатори класичної методики оцінки стану фінансової безпеки держави перевірено на наявність мультиколінеарних зв'язків між парами факторних ознак та інтегральним індексом стану фінансової безпеки України. Враховуючи доведене твердження, що саме у фінансово-банківській сфері зароджуються глобальні кризи глобалізованого світу, появу яких необхідно попереджати оперативно, вирішено залишити 6 індикаторів, які не перебувають у прямій функціональній залежності.

Спираючись на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем, розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України, в результаті застосування якої доведено, що значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі даної моделі відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво, зафіксовані помилки результатів не перевищують 0,1%, що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі. Отримані оперативні дані щодо зміни стану фінансової безпеки доречно використовувати у процесі подальшої розробки заходів щодо зміцнення стану фінансової безпеки України. З обережністю можемо стверджувати, що стан фінансової безпеки держави у 2019 році має тенденцію до зміцнення у порівнянні з попередніми періодами (з 48,691 % за станом на 31.12.2018 р. до 49,411 % на кінець 1 півріччя 2019 року).

4.4. Формування сучасного доктринального бачення системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації

В останні роки досить активно створюються та затверджуються документи типу «стратегія» (стратегія національної безпеки України, стратегія сталого розвитку «Україна-2020», експортна стратегія та інші), «доктрина» (воєнна доктрина, доктрина інформаційної безпеки), «концепція» (концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, концепція розвитку громадянської освіти, концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, концепція реформування платіжного законодавства України тощо), «програма» (програма діяльності Кабінету Міністрів України), «план», в т.ч. у сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

Зазначимо, що ці керівні документи державної політики включаються у правову систему України та, відповідно, мають висвітлювати результати стратегічного планування у певній сфері. На даному етапі розвитку правового забезпечення фінансової безпеки держави маємо зауважити, що недостатньо висвітленою та обґрунтованою є проблема ієрархічності у формуванні даних документів стратегічного планування. Так, відсутня усталена ієрархія документів типу «стратегія», «доктрина», «концепція» та інших, що призводить до певних колізій у змістовному наповненні поняттєво-категорійного апарату правової бази у сфері фінансової безпеки, нечіткої підпорядкованості документів стратегічного планування, зниження ефективності напрямів забезпечення фінансової безпеки держави, зафіксованих у таких документах.

Так, стратегії, доктрини, програми, концепції, проекти й плани у сфері фінансової безпеки сукупно мають формувати картину перспективного бачення напрямів зміцнення рівня фінансової безпеки держави у різних її підсистемах, ресурсів, які необхідні для досягнення певних цілей, а також напрямів державної політики, спрямованої на формування та ефективне використання цих ресурсів.

З огляду на вищевказане, забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін потребує чіткої системи нормативно-правових актів, в яких комплексно представлено план дій, направлених на формування фінансової безпеки, що в цілому сприятиме формуванню нерозривного зв'язку та практичної реалізації напрямів зміцнення фінансової безпеки держави, які спираються на національні цінності та інтереси у фінансовій сфері, а також відповідають затвердженим цілям. Наразі і в наукових дослідженнях сучасних економістів, і на офіційному рівні існує декілька варіантів ієрархії документів стратегічного планування, у сфері фінансової безпеки держави зокрема. В окремих наукових позиціях висловлюються думки, які ототожнюють категорії «доктрина» і «концепція», або обґрунтовують твердження, що

концепція входить в доктрину, або, навпаки, що доктрина є частиною концепції.

У Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 5463-VI від 02.12.2012 р. [245] згадуються особливості затвердження програм та планів дій, однак, не зазначається, які специфічні відмінності у таких документах стратегічного планування як доктрина або стратегія.

У проєкті закону «Про державне стратегічне планування», який має уточнити поняттєво-категорійний апарат та чітко визначити термінологію, також не згадуються доктрини і концепції. Крім того, визначені у проєкті закону строки стратегічного планування викликають диткусії, оскільки в межах класичних підходів до стратегічного планування періодичність затверджується наступним чином: короткострокові перспективи – 1-3 роки; середньострокові перспективи – 4-10 років; довгострокові перспективи – від 10 років.

Так, представимо авторське бачення доктринальної моделі забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін (рис. 5.1), яка, на наше переконання, комплексно узагальнюється на п'яти рівнях:

1. Доктринальний рівень формування фінансової безпеки держави, на якому безпосередньо формується доктрина зміцнення фінансової безпеки держави – документ стратегічного планування на довгострокову перспективу (від 10 років), в якому на підставі застосування наукових методів та результатів аналізу наявних альтернатив визначається національна ідея держави у сфері забезпечення фінансової безпеки та обирається візія її майбутнього стану.

Рисунок 5.1 – Доктринальна модель забезпечення фінансової безпеки держави, власна розробка автора

Спираючись на авторське бачення сутності категорії «фінансова безпека держави», візією майбутнього стану фінансової безпеки держави ми вбачаємо сприятливі умови функціонування фінансової системи держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає формуванню необхідних фінансових умов для її збалансованого розвитку. Відповідно, місією (ціллю) є забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави.

Безумовно, і візія майбутнього стану фінансової безпеки держави, і місія його зміцнення мають бути узгоджені з національними цінностями в цілому та інтересами у фінансовій сфері зокрема.

Пріоритети національних інтересів України у фінансовій сфері є певним концентрованим виразом наявного стану фінансової безпеки, виокремлених загроз, державних інтересів і напрямів та цілей політики держави у царині фінансової безпеки.

До пріоритетів національних інтересів України у фінансовій сфері, на нашу думку, доцільно віднести наступні: збереження й зміцнення фінансової незалежності держави; підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, збалансований розвиток демократичних інститутів для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств та суб'єктів господарювання; формування самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки; налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими державами у фінансовій сфері, інтегрування в об'єднаний світовий фінансовий простір.

На доктринальному рівні забезпечення фінансової безпеки України в умовах глобалізаційних змін також має бути узагальнена правова база забезпечення фінансової безпеки України та висвітлена чітка ієрархія формування документів стратегічного планування (рис. 5.2).

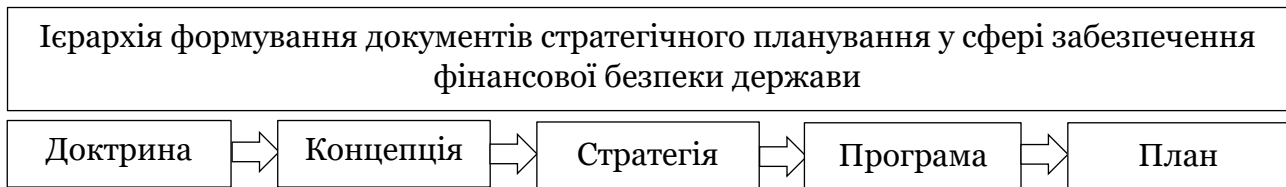

Рисунок 5.2 – Ієрархія формування документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження

До основних об'єктів забезпечення фінансової безпеки держави мають бути віднесено: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава.

2. Концептуальний рівень забезпечення фінансової безпеки держави уточнює сукупність правових норм, які формують концептуальну основу, яка визначає стратегію дій, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на строк до 10 років. Так, в концепції забезпечення фінансової безпеки України має бути уточнена модель цільових устремлінь, візії майбутнього стану фінансової безпеки держави. Крім того, у концепції доцільно представити не тільки загальне бачення ситуації, але і обґрунтування концепту.

Концепція забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації – складна, динамічна та цілеспрямована система фундаментальних знань про фінансову безпеку держави, що всебічно і повно висвітлює її сутність та особливості, а також технологію її забезпечення в умовах глобалізації. Саме на цьому рівні доктринальної моделі формування фінансової безпеки держави формуються норми-принципи державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави: цілепокладання; єдність, комплексність та цілісність; наукова обґрунтованість; транспарентність та гласність; вимірюваність та ефективність; системність та послідовність; гнучкість; відповідальність (рис. 5.3).

Рисунок 5.3 – Принципи державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: адаптовано автором до предмета дослідження

До комплексу принципів, на основі яких має відбуватися процес побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, як було обґрунтовано раніше, на відміну від загальновідомих (відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та інтеграції), віднесено принципи: множинності моделей; інтегративних рівнів та біфуркації; інклюзивності розвитку та принцип біхевіористичних аспектів, дотримання яких дозволить: збільшити кількість альтернативних рішень; трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес; виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки, що сприятиме виокремленню ефективних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників та підвищенню ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури.

Концептуальні погляди на систему забезпечення фінансової безпеки держави, сформовані на другому рівні доктринальної моделі, мають стати базисом подальшого обґрунтування стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, яка має містити не тільки ідеї, принципи та погляди на проблему дослідження, але і систему конкретних дій, направлених на досягнення поставлених цілей. 3. Стратегічний рівень забезпечення фінансової безпеки держави формує визначально-установчі норми та затверджує сукупність правових норм, що формують план дій, спрямованих на формування та зміцнення фінансової безпеки держави. У загальних положеннях стратегії обов'язково обумовлюється спадкоємність основних положень документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки вищого рівня (доктрини та концепції).

Основними цілями Стратегії забезпечення фінансової безпеки держави, на наше переконання, є: забезпечення оптимального

рівня фінансової безпеки держави; мінімізація загроз фінансовій безпеці держави та створення сприятливих умов для функціонування фінансової системи держави; формування необхідних фінансових умов для збалансованого розвитку держави, подолання бідності, майнового розшарування в суспільстві, підвищення соціальних стандартів до рівня держав – членів ЄС; забезпечення нової якості фінансового розвитку та інтеграції України до світового фінансового простору.

Так, у стратегії формування фінансової безпеки держави необхідно представити проєкт шляху, який би поєднав теперішнє положення, стан фінансової безпеки держави в умовах глобалізації, з положенням запланованим, визначеним у доктрині та концепції у сформованій місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави. Доцільно також у стратегії формування фінансової безпеки держави проаналізувати декілька траєкторій цього шляху з обґрунтуванням переваг і недоліків кожного з них, а також докази обрання певного шляху з усіх можливих альтернатив.

Відповідно, з урахуванням визначених пріоритетів національних інтересів України у фінансовій сфері серед задач, направлених на зміцнення стану фінансової безпеки України, доцільно виділити:

- дотримання бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, недопущення перевищення порогового рівня бюджетного дефіциту, контроль за державними витратами та нецільовим використанням державних фінансових ресурсів;

- фінансова стабілізація у сфері національного господарства;

- трансформація системи оподаткування у напрямі недопущення неконтрольованого відтоку капіталу з податкової системи, підвищення рівня податкової культури вітчизняних суб'єктів господарювання, розвитку регулюючої функції податкової системи, досягнення стабільності податкової системи з метою підвищення привабливості підприємницької активності та збільшення інвестицій;

- мінімізація заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітної плати;
- боротьба з корупцією, криміналізованим бізнесом, зменшення рівня тіньової економіки;
- підвищення довіри до національної грошової одиниці, недопущення коливань курсу, які не обумовлені об'єктивною зміною макроекономічних показників, зниження рівня доларизації національної економіки;
- досягнення позитивного платіжного балансу та зовнішньоторговельного сальдо;
- контроль за ефективним використанням залучених інвестицій (зовнішніх і внутрішніх) у напрямі розвитку національної економіки;
- нарощування золотовалютних резервів країни;
- оптимальна структура державного та гарантованого державою боргу, підтримання його загального обсягу в оптимальних межах;
- формування ефективних механізмів дії страхового та фондового ринків;
- розвиток стабільної банківської системи держави.

Напрями зміцнення стану фінансової безпеки держави, які висвітлюються, спираючись на виокремлені фактори впливу та наявні загрози, – також прерогатива стратегії.

Композиційний виклад стратегії забезпечення фінансової безпеки держави узагальнено на рис. 5.4.

Рисунок 5.4 – Композиційний виклад стратегії забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: власна розробка автора

Стратегія забезпечення фінансової безпеки держави – це чітко визначена лінія, вздовж якої має забезпечуватись фінансова система держави, це своєрідна дорожня карта узгоджених дій та системних заходів, запровадження яких призведе до стійкого розвитку фінансової системи держави та зміцнення її стану.

На наше переконання, мають бути уточнені вимоги та структурні елементи стратегії забезпечення фінансової безпеки. Так, серед вимог до стратегії формування та зміцнення фінансової безпеки важливими, на нашу думку, є наступні:

- стратегія має базуватися на закономірностях розвитку фінансових відносин, які можна вважати об'єктивними;

- стратегія має містити чітку мету і завдання, а також систему заходів забезпечення фінансової безпеки та подолання наявних негативних тенденцій у фінансовій сфері;

- стратегія має базуватись на чітко визначених засобах і способах, об'єктах, сил забезпечення фінансової безпеки.

Серед обов'язкових структурних елементів стратегії забезпечення фінансової безпеки мають бути представлено:

- характеристика загроз (внутрішніх і зовнішніх) фінансовій безпеці, що існують чи потенційно можливі на всіх рівнях їх виникнення;

- визначення національних інтересів у фінансових відносинах, їх критеріїв і параметрів;

- формування дієвої політики в усіх структурних підсистемах фінансової безпеки, обґрунтування інституційних перетворень і розроблення механізмів усунення впливу факторів, що підривають фінансову стабільність (стійкість) всіх об'єктів фінансової безпеки;

- визначення пріоритетів у реалізації комплексу завдань зміцнення фінансової безпеки;

- реалізація системи заходів, виділених в стратегії.

З метою розроблення стратегії формування та зміцнення фінансової безпеки України представимо алгоритм дій на рис. 5.5.

Серед сукупності законодавчо-нормативних документів України існують документи, які поєднують властивості трьох типів документів (доктрини, стратегії та концепції), але мають одну назву.

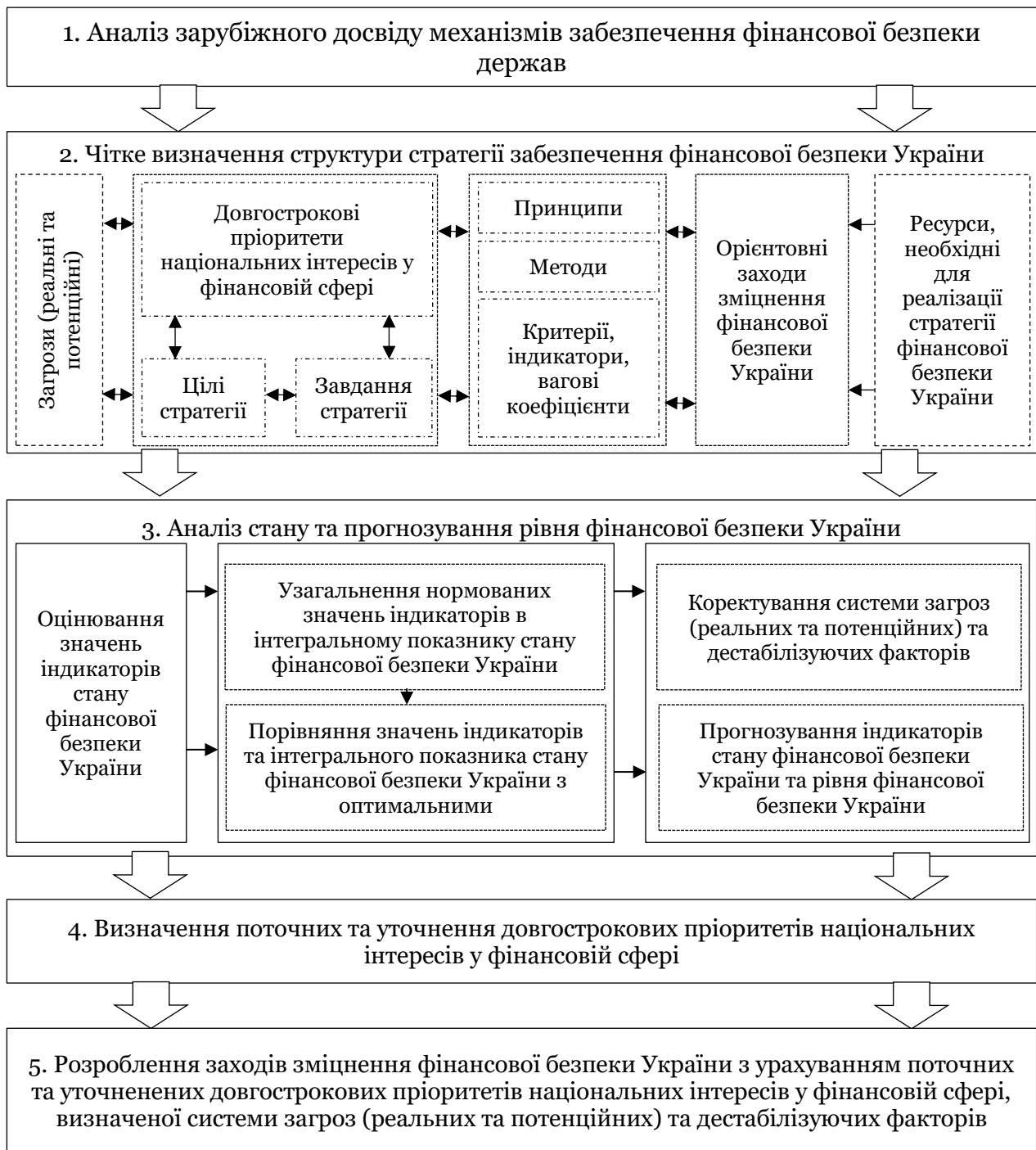

Рисунок 5.5 – Алгоритм дій, спрямованих на розроблення стратегії формування фінансової безпеки України

Джерело: представлено автором на основі [256]

4. Програмний рівень формування фінансової безпеки держави затверджує норми-правила, що формують план дій, спрямованих на зміцнення певної підсистеми фінансової безпеки держави. У загальних положеннях програми обумовлюється спадкоємність основних положень документів стратегічного

планування у сфері забезпечення фінансової безпеки вищого рівня (доктрини, концепції та стратегії). Програма забезпечення певної підсистеми фінансової безпеки держави – сукупність правових норм, які безпосередньо узагальнюють напрями зміцнення певної підсистеми фінансової безпеки (до 1 року).

Загальна структура програми забезпечення безпекового рівня певної підсистеми фінансової безпеки України представлена на рис. 5.6.

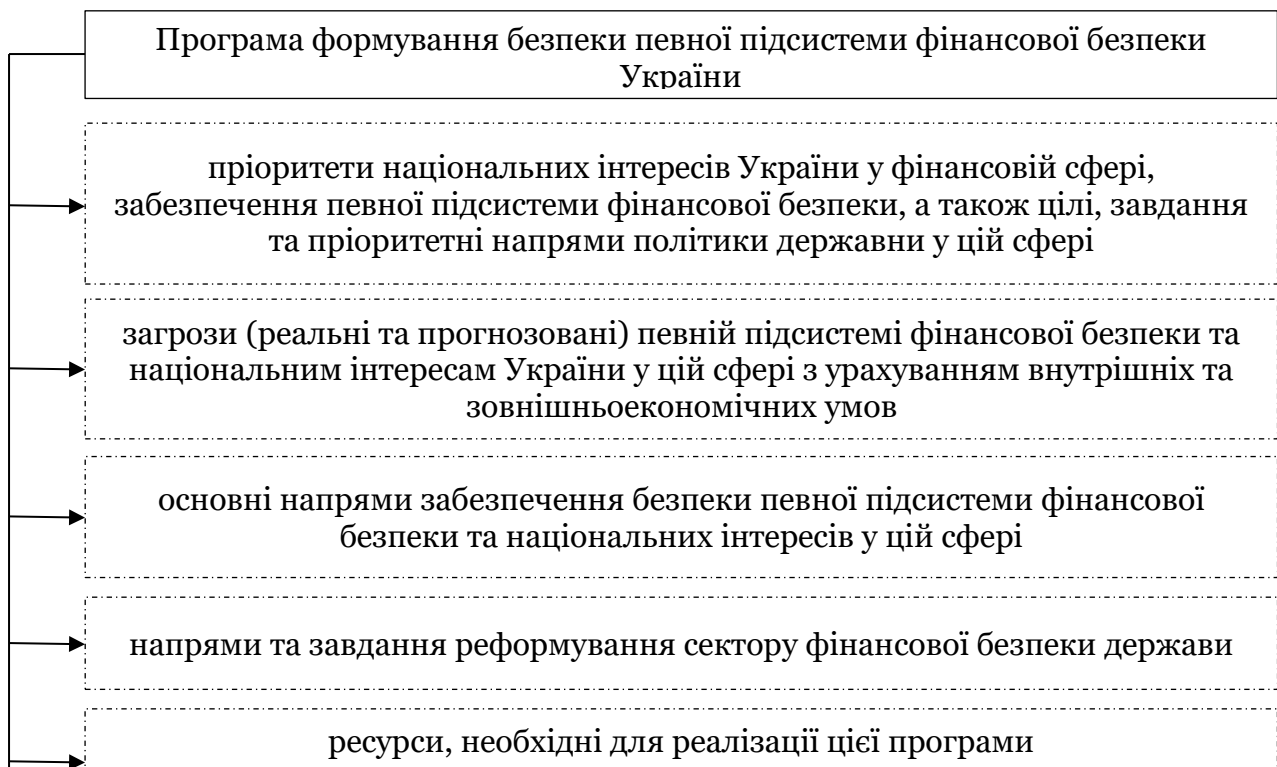

Рисунок 5.6 – Загальна структура програми формування безпеки певної підсистеми фінансової безпеки України

Джерело: адаптовано автором на основі [256]

Зауважимо, що основною метою програми фінансової безпеки України є узагальнення пріоритетних засад та напрямів політики держави щодо формування захисних механізмів забезпечення оптимального безпекового рівня певної підсистеми фінансової безпеки України (банківської, податкової, валютної та інші), спрямованих на мінімізацію наслідків та запобігання кризовим

явищам у цій сфері, що сприятиме економічному зростанню держави та ефективному функціонуванню економіки держави.

5. На плановому рівні формування фінансової безпеки держави деталізується план дій, спрямованих на зміцнення певної підсистеми фінансової безпеки держави, затверджений на програмного рівні.

На нашу думку, при оцінюванні ефективності стратегії забезпечення фінансової безпеки України доцільно застосовувати методику МВФ, а саме наступні методологічні підходи:

– обирається низка країн (аналізовані та контрольні), аналогічних відповідно до рівня економічного розвитку, індикатори стану фінансової безпеки яких порівнюються з метою оцінювання ефективності запроваджуваної стратегії забезпечення фінансової безпеки в аналізованій країні;

– значення індикаторів стану фінансової безпеки країни порівнюються до та після запровадження стратегії забезпечення фінансової безпеки;

– моделювання та відповідне порівняння очікуваних результатів запроваджуваної стратегії забезпечення фінансової безпеки з ймовірними наслідками реалізації сукупності інших програм (у т. ч. міжнародних фінансових організацій) забезпечення фінансової безпеки в країні, де формується стратегія забезпечення фінансової безпеки;

– фактичні значення індикаторів стану фінансової безпеки країни порівнюються з її цілями, тобто оцінюється ступінь досягнення визначених цілей стратегії забезпечення фінансової безпеки.

Механізм оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України має представляти детальний опис процесу отримання оптимальних показників ідентифікованих фінансових ризиків з метою підвищення загального рівня фінансової безпеки України, а також бути застосовуваним в різних умовах: в періоди активного розвитку економічної системи та в періоди кризових явищ [405].

Стратегічною метою оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України є мінімізація соціально-економічних наслідків деструктивного впливу ризикового середовища фінансової сфери та підвищення загального стану фінансової безпеки країни та суспільства [405].

Процес оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України має відбуватися з урахуванням комплексу принципів, представлених на рис. 5.7.

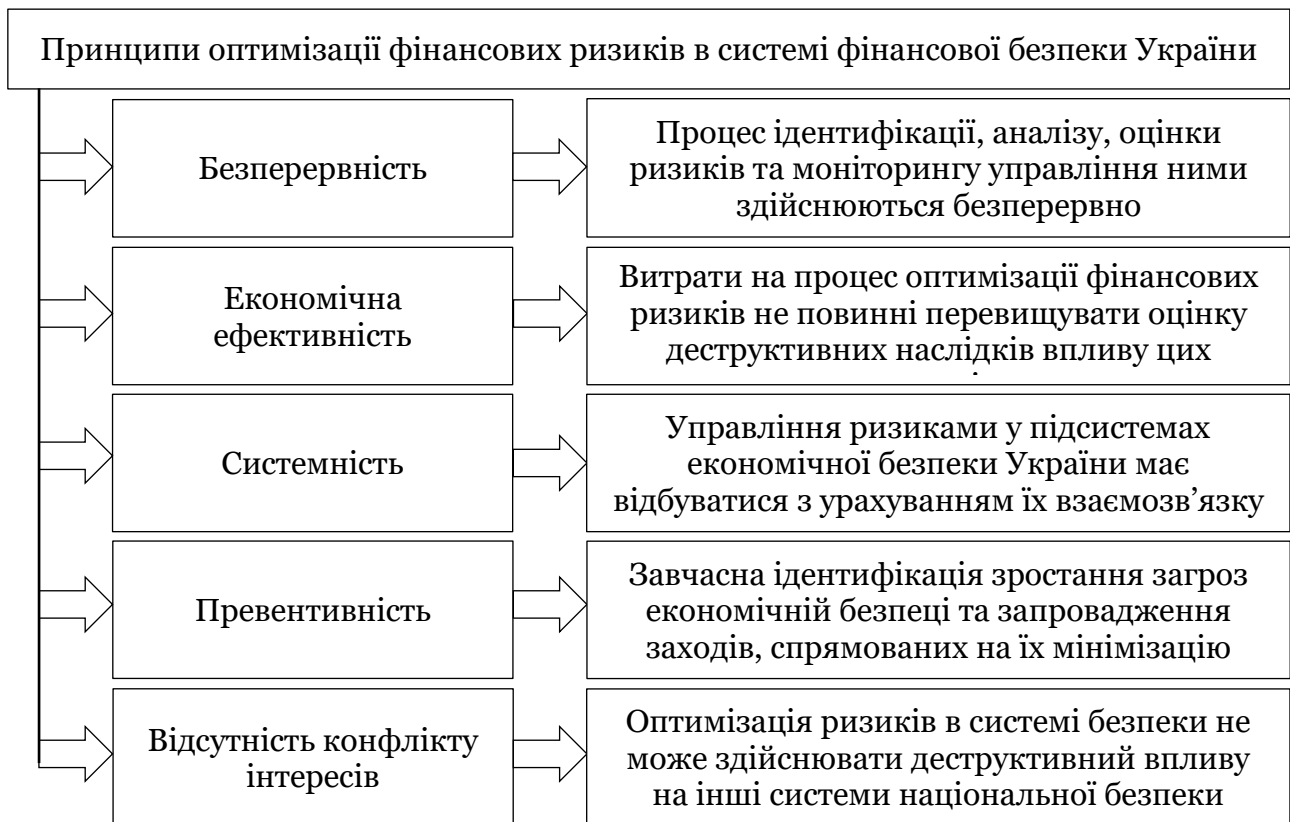

Рисунок 5.7 – Система принципів управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки

Джерело: систематизовано автором [405]

До пріоритетних завдань оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки України належать:

– підтримання кількісних значень ідентифікованих фінансових ризиків в кожній з підсистем фінансової безпеки у допустимих межах, що сукупно дозволить забезпечити стабільний рівень фінансової безпеки України;

– своєчасний та систематичний перегляд комплексу фінансових ризиків, ідентифікація нових ризиків, коректування діапазонів значень індикаторів стану фінансової безпеки з урахуванням зміни середовища;

– удосконалення наявних та розроблення нових методів управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки України та механізмів державного регулювання.

Представимо механізм оптимізації фінансових ризиків, який структурно є частиною загального доктринального бачення системи формування фінансової безпеки України (рис. 5.8).

У результаті запровадження механізму оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки планується розробка та використання оновлених підходів до оцінки фінансових ризиків, забезпечення транспарентності і ефективності діяльності у сфері управління фінансовими ризиками та досягнення стратегічної мети оптимізації фінансових ризиків у системі фінансової безпеки, що полягає у мінімізації наслідків деструктивного впливу ризикового середовища фінансової сфери та підвищенні загального стану фінансової безпеки країни та суспільства.

Бурлуцький С. В. та Бурлуцька С. В. зазначають [32, с. 16], що забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки регіонів та держави в цілому, їх захищеності від загроз у сфері фінансових відносин, а також спроможності до розвитку в сучасних умовах можлива виключно шляхом децентралізації державних фінансових ресурсів. Застосування принципів фінансового федералізму забезпечує поєднання загальнодержавних інтересів та місцевого самоврядування і не суперечить унітаризму країни.

Рисунок 5.8 – Механізм оптимізації фінансових ризиків в системі фінансової безпеки держави

Джерело: удосконалено автором [405]

На думку А. С. Марини [139, с. 24], процес забезпечення фінансової безпеки – це комплексна діяльність суб'єктів фінансових

відносин, направлена на реалізацію системи заходів зміцнення фінансової безпеки та розвитку сталого розвитку фінансової системи держави, яка включає наступні напрями:

- організаційно-управлінські;
- наукові;
- фінансові;
- інформаційно-аналітичні;
- політико-правові;
- інтеграційні;
- соціально-психологічні;
- міжнародні.

Враховуючи структуру фінансової безпеки, відповідно до якої удосконалювався алгоритм кількісної оцінки фінансових ризиків, вважаємо доцільним окремо проаналізувати напрями та інструменти управління фінансовими ризиками в кожній з підсистем фінансової безпеки [405, с. 255-241].

З метою нівелювання негативного впливу фінансових ризиків у площині бюджетної безпеки доцільно виділити наступні заходи:

- підвищення точності прогнозування індикативних показників бюджету, оновлення статистичної системи бюджету, удосконалення системи бюджетного планування в межах кварталів, недопущення недовиконання плану наповнення державного бюджету, що може призвести до збільшення державних запозичень;

- забезпечення відповідності наявних фінансових ресурсів певного виду бюджету та визначених завдань бюджетної політики на необхідному рівні, що особливо актуально у період реформи фіскальної децентралізації;

- постійний моніторинг цільового використання бюджетних коштів, удосконалення системи внутрішнього аудиту з урахуванням стандартів Європейського Союзу;

- підвищення якості капітального бюджетування;

- фінансування державного бюджету за мінімально можливої вартості обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків;

– оптимізація державних цільових і бюджетних програм [405, с. 255-241].

У результаті системного застосування напрямів управління фінансовими ризиками в системі бюджетної безпеки очікувано відбудеться скорочення дефіциту державного бюджету.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі бюджетної безпеки належать: ставки податків і зборів; трансферти; процентна ставка; бюджетні норми та нормативи; тарифи; створення резервів; державі позики; норми витрат.

У п.п. 3.4 доведено, що збільшення незалежних змінних призводить до збільшення результативного показника (рівня фінансової безпеки), і, навпаки, при зменшенні незалежних змінних – зменшується залежна. Представимо концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України на рис. 5.9.

На стан складових фінансової безпеки держави, на нашу думку, впливає ефективність функціонування механізму кредитування здобуття вищої освіти, а саме: ймовірні доходи та витрати від запровадження програми освітнього кредитування впливають на рівень бюджетної безпеки; реалізація даного виду кредитування в комерційних банках впливатиме на розширення спектру послуг банківських установ та підвищенню рівня їх фінансової стійкості та банківської безпеки в цілому; в результаті ефективного функціонування механізму та відповідних державних програм, що принесуть очікувані результати (у вигляді доходів та соціального ефекту), також очікується позитивний вплив на інші складові фінансової безпеки держави, враховуючи їх взаємопов'язаність та наявність синергетичного ефекту [232, с. 44-49].

Рисунок 5.9 – Концепт розвитку механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки України, авторська розробка [202; 232]

Переконані, що ефективно функціонуючий механізм кредитування здобуття вищої освіти в Україні сприятиме зміцненню рівня її фінансової безпеки завдяки:

- розвитку інтелектуального та наукового потенціалу держави;
- сприянню інноваційному розвитку галузей економіки, установ, що розташовані у сільській місцевості, комунальних та державних закладів;
- підготовці фахівців спеціальностей, що мають попит на ринку праці, розвитку високоінтелектуальних галузей та технологій;
- розширенню спектра наданих банківських послуг;
- зниженню рівня соціальної напруженості, яка виникає внаслідок розриву в рівнях доходів громадян;
- зменшенню рівня безробіття в країні [232, с. 44-49].

Отже, удосконалення чинного механізму кредитування здобуття вищої освіти в Україні призведе до збільшення кількості здобувачів вищої освіти, що в майбутньому може стимулювати зростання кількості закладів вищої освіти, що сприятиме підвищенню рівня фінансової безпеки країни.

Сучасна боргова сфера України характеризується значним рівнем бюджетного і валютного ризиків та ризику рефінансування, а також помірним рівнем ризику ліквідності та відсотковим ризиком. Необхідно також враховувати погіршення показників платіжного балансу та ризику управління державним боргом, у т. ч. пов'язані з підтримкою банківської системи та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У процесі управління фінансовими ризиками в системі боргової безпеки з метою покращення механізмів управління боргом вважаємо доцільним:

- дотримання середньострокової стратегії управління державним боргом, у т. ч. забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів та розширення доступу до міжнародного ринку капіталу;

- розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями;
- дотримання меж визначеного у стратегії управління державним боргом середньозваженого строку до погашення боргових зобов'язань держави, мінімізація ризиків рефінансуванням боргу;
- оптимізація структурних показників державного боргу в розрізі відсоткових ставок і валют;
- уникнення пікових бюджетних навантажень, пов'язаних із платежів з обслуговуванням державного боргу;
- підвищення попиту на державні боргові цінні папери з боку інвесторів внаслідок підвищення їх рівня ліквідності;
- забезпечення транспарентності та публічності діяльності, пов'язаної з управлінням державним боргом [405, с. 255-241].

Впровадження напрямів покращення механізмів управління боргом сприятиме дотриманню економічно безпечного рівня державного та гарантованого державою боргу і, відповідно, ефективному та прозорому управлінню боргом.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі боргової безпеки належать: строк, відсоткова ставка, валюта, вид державного запозичення; реструктуризація; граничні обсяги державного боргу та надання державних гарантій; уніфікація позик; консолідація; конверсія; відстрочення погашення позик.

На нашу думку, в умовах наявного стану фінансової безпеки України у ряд першочергових висувається проблема ефективного управління ризиками в системі банківської діяльності. Аналіз ризиків довів, що при збільшенні на 1 % узагальненого показника фінансових ризиків банківської сфери інтегральний індекс фінансової безпеки знижується на 0,05 %.

Так, пропонуються напрями управління фінансовими ризиками банківської сфери, серед яких: удосконалення методів погашення проблемних кредитів; підвищення ефективності процедури реорганізації і капіталізації банків; застосування

оновлених підходів до кількісної оцінки банківських ризиків; розширення спектра фінансових послуг банківських установ; підвищення рівня фінансової грамотності населення.

У результаті запровадження обґрунтованих напрямів управління фінансовими ризиками банківської сфери очікується: скорочення у банківському статутному капіталі питомої ваги іноземного капіталу; зниження у середньостроковій перспективі питомої ваги проблемних активів у загальному портфелі активів українських банків до 7 % із її подальшим доведенням до 4 %; коректування співвідношення довгострокових кредитів та депозитів.

До основних інструментів управління фінансовими ризиками в системі банківської безпеки належать: відсоткові ставки; валютні курси; умови отримання та погашення кредитів; рівень доходності цінних паперів; реорганізація та капіталізація банків; введення тимчасової адміністрації; рефінансування.

Так, узагальнено напрями управління ризиками у підсистемах фінансової безпеки України та виокремлено основні інструменти ефективного управління фінансовими ризиками [405, с. 255-241].

Отже, представлено доктринальне бачення системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, запровадження якої сприятиме формуванню нерозривного зв'язку напрямів формування фінансової безпеки держави з національними цінностями та інтересами у фінансовій сфері.

ПІСЛЯМОВА

Функціонування держави в сучасному глобалізованому світі відбувається у складних умовах, у т.ч. необхідності зміцнення фінансової безпеки держави, що зумовлено дією класичних загроз та появою абсолютно нових ризиків і факторів впливу, пов'язаних з трансформаційними процесами в економічній системі України та її фінансовому секторі.

Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека держави», що, на відміну від наявних, розглядається як умови, в яких функціонує фінансова система країни, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її збалансованого розвитку, що сприятиме вдосконаленню фінансової сек'юритології як наукової системи, що розробляє проблематику фінансової безпеки.

Фінансова глобалізація з урахуванням архітекtonіки інтеграційних процесів у фінансовій сфері та відповідно до авторського бачення розглядається як складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем у регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

Обґрунтовано системну таксономію фінансової безпеки держави та її місце у структурі національної безпеки держави, відповідно до якої на першому класифікаційному рівні розподіляє

фінансову безпеку на три підсистеми: безпека державних фінансів; безпека фінансового ринку та кібернетична безпека фінансового сектору, а на другому рівні в підсистемі безпеки державних фінансів окремо виокремлює податкову безпеку, що сприятиме ефективному нівелюванню системних загроз, викликаних глобалізацією та парадигмальними зрушеннями в економічній науці в умовах діджиталізації.

Податкова безпека держави як важлива складова фінансової безпеки розглядається як умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку.

Проведено декомпозицію категорії «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту, який доповнює класичний розподіл особливим структурним елементом «фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору», що розуміється автором як умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних результатів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору, що сприятиме ідентифікації, якісній оцінці та врахуванню впливу глобалізаційних факторів у процесі забезпечення національної фінансової безпеки.

Систематизовано перелік класифікаційних ознак факторів впливу на рівень фінансової безпеки держави, що, на відміну від нині вживаних (джерело виникнення, стабільність та ступінь впливу, рівень значущості, зв'язок з іншими факторами, ступінь дослідження), доповнено такими ознаками як таксономія фінансової безпеки (фактори впливу на фінансову безпеку домогосподарств; суб'єктів господарювання; регіону; галузі; держави; об'єднаного світового фінансового простору), об'єкт

спрямування та захисту (фактори впливу на фінансову безпеку державних фінансів; безпеку фінансового ринку; кібернетичну безпеку фінансового сектору), парадигмальна сутність (фактори технологічних інновацій, у т. ч. ери діджиталізації; недотримання рівноваги (економічної та соціальної)).

Запропоновано розширити класичну загальноживану систему підходів до моніторингу стану фінансової безпеки держави (серед яких: процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи) біхевіористичним підходом, який розуміється автором як специфічний напрям перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення фінансової безпеки держави, який базується на поведінкових та гендерних аспектах, вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та управління поведінкою учасників фінансових відносин. Застосування даного підходу, на наше переконання, сприятиме підвищенню ефективності моніторингу стану фінансової безпеки держави, унеможливленню переважання особистих, регіональних або корпоративних інтересів над загальнонаціональними.

Розроблено науково обґрунтований та об'єктивний методичний підхід до оцінки фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, використовує тезис про те, що фінансова безпека регіонів характеризується розвитком 4-х складових: фінансова безпека населення регіону; фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність; галузева (секторальна) фінансова безпека регіону; адміністративно-територіальна фінансова безпека, а також дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, отримуючи результати з однозначним тлумаченням, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації органами державної влади у процесі

зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону та держави в цілому.

Сформовано перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки держави. Дані індикатори сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

На основі поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем математично доведено гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми й можливості в регіоні. Розраховані значення стану фінансової безпеки України за відібраними індикаторами відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, отриманих за допомогою сформованої моделі. Так, доведено, що запропонований методичний підхід характеризується науково обґрунтованою системою показників, яка дозволяє створити підґрунтя для здійснення кластеризації областей з метою моніторингу специфічних для певного регіону загроз і резервів та, відповідно, зміцнення стану фінансової безпеки держави.

Обґрунтовано алгоритм побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави, який складається з наступних етапів: узагальнення цільових орієнтирів (формулювання стратегічної мети; конкретизація поточних цілей; виділення пріоритетних завдань з урахуванням національних інтересів у фінансовій сфері); декомпозиція системи забезпечення фінансової безпеки держави (систематизація принципів забезпечення та оцінки вразливості; виокремлення функцій; конкретизація організаційної структури; узагальнення поняттєво-категорійного апарату); затвердження алгоритму дій (послідовних методів забезпечення фінансової безпеки, серед яких: уточнення порогових значень індикаторів

стану фінансової безпеки та методики їх розрахунку; моніторинг стану фінансової безпеки; аналіз чинників впливу; прогнозування дії чинників і загроз, значень індикаторів у перспективі; розроблення і реалізація заходів, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави на належному рівні); систематизація парадигми зміцнення фінансової безпеки у державній стратегії.

Узагальнено підходи до переліку специфічних принципів, на основі яких має відбуватися процес побудови системи формування фінансової безпеки держави, який, на відміну від загальновідомих (принцип відкритості влади; відповідальності та підзвітності; субсидіарності; розвитку та адаптації; узгодженості та підпорядкованості; ефективності; міжнародної співпраці та інтеграції), доповнено наступними принципами: множинності моделей; принцип інтегративних рівнів та біфуркації; принцип інклюзивності розвитку та принцип біхевіористичних аспектів, дотримання яких дозволить: збільшити кількість альтернативних рішень; трансформувати зміцнення фінансової безпеки у суспільний прогрес; виділити взаємозв'язок між психологією соціального організму та рішеннями державного менеджменту у сфері фінансової безпеки, що сприятиме виокремленню ефективних управлінських рішень у процесі забезпечення фінансової безпеки в умовах наявних реальних сценаріїв розвитку фінансової системи та адекватних прогнозних показників і підвищенню ефективності системи забезпечення фінансової безпеки держави як складної багаторівневої структури.

Представлено методичний підхід до експрес-оцінки стану фінансової безпеки України, який характеризується можливістю оперативного аналізу, якісного прогнозування на основі скороченої кількості індикаторів, та, на відміну від нині вживаних, спирається на базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем і розроблену поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель експрес-оцінки та прогнозування стану фінансової безпеки України, у результаті застосування якої доведено точність отриманих прогнозів.

Опановування теоретико-методологічними та практичними підходами щодо формування фінансової безпеки держави як забезпечуючого фактору ефективного розвитку фінансової сфери держави мають вагомe значення для науковців, фахівців з фінансів та економіки.

Обґрунтоване доктринальне бачення системи зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації, на нашу думку, сприятиме формуванню нерозривного зв'язку напрямів зміцнення безпекового рівня фінансової системи держави з національними цінностями та інтересами у фінансовій сфері, затвердженою місією та візією майбутнього стану фінансової безпеки держави. Припускаємо, що дана наукова розробка не розв'язує всіх наявних проблем формування фінансової безпеки держави, але сподіваємося, що надає поштовх науковцям і практикам у їх розв'язанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М. Державне управління як суб'єкт забезпечення економічної безпеки України: сутність та зміст. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 110-115.
2. Алексеев М. М. Формалізація процесу забезпечення кібернетичної безпеки держави. *Сучасний захист інформації*. 2014. № 4. С. 59-66.
3. Аракелян Г. Б. Математика и история золотого сечения. *Логос*. 2014. 404 с.
4. Асоціація міст України. Лист Асоціації міст України від 16 травня 2017 р. URL: <https://goo.gl/YfmZTZ> (дата звернення: 08.10.2019).
5. Атаманюк И. П. Полиномиальный алгоритм оптимальной экстраполяции параметров стохастических систем. *Управляющие системы и машины*. 2002. № 1. С. 16-19.
6. Атаманюк И. П., Сиренко Н. Н., Барышевская И. В. Информационная технология управления сельскохозяйственным предприятием на основе прогнозирования его экономического состояния. *Восточно-европейский журнал передовых технологий*. 2012. № 6/4 (60). С. 68-74.
7. Базилюк Я. Б. Міжнародні боргові відносини як чинник глобальної фінансової нестабільності. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 47-57.
8. Бакеренко Н. П. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю готельних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / ПВНЗ «Європейський університет». К., 2012. 20 с.
9. Балусева О. В., Островий О. В. Європейський досвід забезпечення кібернетичної безпеки. *Менеджер*. 2015. № 1. С. 30-35.
10. Бандурка О. М., Глущенко В. В., Глущенко А. С. Гроші та кредит. Львів : Магнолія 2006, 2014. 368 с.
11. Баранецька О. В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення : дис. ... канд. екон. наук: 21.04.01 ; Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2014.
12. Барановський О. І. Загрози фінансовій безпеці фондового ринку. *Фінанси України*. 2016. № 3. С. 15-33.

13. Барановський О. І. Сутність і чинники бюджетної безпеки. *Економіка і регіон*. 2016. № 2. С. 20-29.
14. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. К. : Фенікс, 1999. 338 с.
15. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : Київ. Нац. Торг.-екон. Ун-т, 2004. 759 с., С. 52-53.
16. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1 : Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.
17. Барановський О. І. Фінансова безпека держави. *Фінанси України*. 1996. № 11. С.19-34.
18. Басс Д. Я. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 5-10.
19. Безсусідня Ю. Соціальна зумовленість криміналізації кібернетичних атак як суспільно небезпечного діяння проти національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 149-153.
20. Беляев М. И. Системные принципы. МИЛОГИЯ : сайт. URL: <http://www.milogiya2007.ru/konzeptiya4-1.htm> (дата звернення: 05.09.2019).
21. Беркман Л. Н., Гудзь О. Є., Сотниченко В. М. Мультирівнева оптимізація проектування управління економічною безпекою телекомунікаційних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2017. №12. С. 163-170.
22. Білорус О. Г. Проблеми глобального управління в умовах світової фінансової цивілізації. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 10-17. <https://doi.org/10.33763/finukr2019.01.010>.
23. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука в 2-х книгах. М. : Экономика, 1989.
24. Богданович В. Ю., Алексєєв М. Методологічний підхід до обґрунтування функціонування системи забезпечення кібернетичної безпеки України. *Сучасний захист інформації*. 2013. № 4. С. 68-77.
25. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. К., 2001. 300 с.

26. Бочкарьова Т. О., Журавка О. С. Фінансова безпека сучасного страхового ринку України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 6(1). С. 57-65.
27. Брега А. В. Риск в системі категорій, характеризуючих антитезу національної безпеки. *Национальная безопасность: научное и государственное управленческое содержание : материалы Всерос. науч. конф., 4 дек. 2009 г., Москва. М. : Науч. эксперт, 2010. С. 737-753.*
28. Бугайцов С. Г. Економічна безпека як складова системи національної безпеки: державно-управлінський аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 108-113.
29. Бугайцов С. Г. Теоретичні засади державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 77-82.
30. Бударіна Н. О. Фінансова безпека України в умовах економічної невизначеності світової фінансової системи. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка*. 2013. Вип. 5. С. 77-83.
31. Буркальцева Д. Д. Інституціоналізація системи забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 ; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Науково-дослідний економічний інститут. Київ, 2014.
32. Бурлуцький С. В., Бурлуцька С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6. С. 16-21.
33. Буряченко А. Є., Левченко К. М. Поведінкова економіка та децентралізація бюджетної системи. *Фінанси України*. 2019. №9. С. 27-42.
34. Бурячок В. Л. Сучасні системи виявлення атак в інформаційно-телекомунікаційних системах і мережах. Модель вибору раціонального варіанта реагування на прояви стороннього кібернетичного впливу. *Інформаційна безпека*. 2013. № 1. С. 33-40.
35. Бурячок В. Л., Невойт Я. В., Бурячок Л. В. Вплив кібернетичної безпеки на стан економічного розвитку провідних країн світу та України. *Сучасний захист інформації*. 2015. № 4. С. 29-43.

36. Варналій З. С., Савілова О. В. Фінансова безпека як основна передумова ефективного функціонування держави. *Фінансові услуги*. 2017. № 6. С. 8-11.
37. Васькова Ю. І. Фінансова безпека підприємства – провідна складова економічної безпеки та засіб попередження кризи підприємств. *Наука й економіка*. 2014. Вип. 1. С. 230-234.
38. Вахович І. М., Кульчинська О. П. Державний борг як індикатор фінансової безпеки країни. *Економічний форум*. 2019. № 1. С. 133-138.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
40. Вергелюк Ю. Ю. Фінансова безпека кредитного ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 31-36.
41. Виклюк М. І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1485> (дата звернення: 05.09.2019).
42. Виклюк М. І., Гресик В. В. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик. *Інноваційна економіка*. 2013. № 5(43). С. 242-246.
43. Вишневська О. М., Машевська Я., Клименко В. Складові і чинники впливу на формування економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 924-927.
44. Вишневська О. М., Недова О. М., Сокірке Л. І. Глобалізаційні виклики у гарантуванні економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 1. С. 5-10.
45. Вітлінський В. В., Тимченко О. М. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок. *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 132-139.
46. Власюк О. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку; Нац. Ін-т пробл. Міжнар. Безпеки при Раді нац. Безпеки і оборони України. К., 2008. 48с.
47. Внукова Н. М., Погосова М. Ю. Фінансова безпека регіонів у контексті транскордонного співробітництва. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 105-106.
48. Гавура В. О. Інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіонів. *Економічний форум*. 2011. №4. С. 100-108.

49. Гайдош Т. Киберпреступность приобретает индустриальный характер. *Финансы и развитие*. 2018. С. 22-25.
50. Гапеева О. Забезпечення кібернетичної безпеки у країнах Балтії: історична ретроспектива. *Схід*. 2017. № 6. С. 34-40.
51. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. №27. С.81-87. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6725.27.2014.36455>.
52. Гапонюк О. І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 27. С. 81–87.
53. Гасанов Камран Низами оглы. Современные европейские теории и концепции национальной безопасности. Центр стратегических оценок и прогнозов. URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/500/sovremennye-evropejskie-teorii-i-konczepczii-naczionalnoj-bezopasnosti-4624> (дата звернення: 22.08.2019).
54. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України. *Економіст*. 1998. № 7-9. С. 63-82.
55. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія. ВД «Інжек». 2006. 240 с.
56. Гнатюк С. О. Базові дефініції у галузі кібернетичної безпеки держави. *Вісник Інженерної академії України*. 2013. Вип. 3-4. С. 44-49.
57. Годуненко Н. М. Критичний аналіз підходів до визначення економічної категорії «фінансова безпека банку». *Управління розвитком*. 2014. № 3. С. 121-123.
58. Голіков С. С. Сутність податкової безпеки. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 129–132.
59. Голубев В. А. Аналіз кіберзлочинності у сфері економічної безпеки. *Information Technology and Security*. 2013. № 1. С. 26-32.
60. Гончаренко Л. П. Экономическая и национальная безопасность. М. : Зао «Издательство «Экономика». 2007. 543 с.
61. Горалько О. В. Фінансова безпека банків у системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2011. Вип. 2. С. 328–337.

62. Гривківська О. В., Осипенко В. В. Фінансова безпека сільського господарства регіонів України. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 93-103.
63. Губарева І. О. Формування економічної безпеки України : монографія. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. 448 с.
64. Гудзь О. Є., Сотниченко В. М. Принципи та умови забезпечення економічної безпеки телекомунікаційних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. №4. С.16-19.
65. Гулак Г. М. Понятійний апарат та модель кібернетичної безпеки. *Сучасна спеціальна техніка*. 2013. № 2. С. 52-57.
66. Д'яконова І. І., Петренко Ю. М. Ресурсно-функціональний підхід у дослідженні фінансової безпеки підприємства та корпоративного управління. *Бізнес-Інформ*. 2013. № 2. С. 188-193.
67. Давиденко Н. М. Система заходів підвищення фінансової безпеки в аграрному бізнесі. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. 2014. №10. С.64-73.
68. Давиденко Н. М. Структуризація капіталу в системі фінансової безпеки підприємства. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. №19. С.8-11.
69. Давиденко Н. М. Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління. *Економіка АПК*. 2013. №5. С.58-62.
70. Давидюк Т. В. Фінансово-економічна безпека або фінансова складова економічної безпеки: епістемологічний підхід. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз*. 2013. Вип. 1. С. 39-52.
71. Державний борг та гарантований державою борг. Міністерство фінансів України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (дата звернення: 11.07.2019).
72. Дикань В. В., Александрова О. Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18-25.
73. Дмитрик Ю. В. Антикризове управління фінансовою стійкістю банківської системи : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2013.
74. Доронін А. В. Поведінка організацій як об'єкт менеджменту: сутність і зміст. *Управління розвитком*. 2006. № 7. С. 71-73.

75. Доронін А. В. Поведінка персоналу виробничої організації. Оцінка, управління, розвиток : монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК». 320 с.
76. Дороніна М. С., Тютлікова В. В. Управління організаційною поведінкою : монографія. Х. : Вид. ХНЕУ, 2011. 200 с.
77. Драган О. О. Фінансова безпека домогосподарств: поняття та сутність. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 8. С. 173-176.
78. ДСТУ 2293-99. Охорона праці терміни та визначення основних понять : Державний стандарт України. URL: https://dnaop.com/html/34095/doc-Do%94%Do%A1%Do%A2%Do%A3_2293-99 (дата звернення: 04.09.2019).
79. Дятлова В. В., Бородаєнко Н. В., Положенцева К. В. Глобалізація світової економіки: сучасні тенденції та протиріччя процесу. *Менеджер*. 2016. № 2. С. 16-23.
80. Дятлова В. В., Бородаєнко Н. В., Положенцева К. В. Глобалізація світової економіки: сучасні тенденції та протиріччя процесу. *Менеджер*. 2016. № 2. С. 16-23.
81. Економетрія. Лабораторний практикум в EXCEL (навчальний посібник). Миколаїв : МДАУ, 2012. 480 с.
82. Євтушенко Н. М., Виноградня В. М. Боргова безпека України в умовах кризових явищ в економіці. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 540-546.
83. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : КНТЕУ, 2001. 309 с.
84. Єрмошенко М. М., Горячева К. С., Ашуєв А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства : препринт наук. доп.; Нац. акад. упр. ; за наук. ред. М. М. Єрмошенка. К., 2005. 80 с.
85. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія. К. : Національна академія управління, 2010. 232 с.
86. Єрфорт О., Єрфорт І. Розвиток механізмів кредитування здобуття вищої освіти в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 3. С. 67-79.
87. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році : офіційна довідка Департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 2019 р. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk->

- UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki (дата звернення: 11.08.2019).
88. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини; [редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 90-98.
 89. Зварич М. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової безпеки домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 130-133.
 90. Зварич М. С. Фінансова безпека домогосподарства: чинники впливу і загрози. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 29-33.
 91. Зверук Л. А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 131-135.
 92. Исследовательская группа МВФ о финансовой глобализации. БИКИ. 2007. № 129. С. 4.
 93. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 2. С. 61-66.
 94. Інформація щодо реалізації Проекту «Гендерне бюджетування в Україні» на рівні місцевих бюджетів (станом на 1 червня 2019 року). URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/informatsiia-shchodo-realizatsii---proektu-genderne-biudzhetuвання-v-ukraini--na-rivni-mistsevykh-biudzhativ-standom-na--lypnia--roku?category=bjudzhet> (дата звернення: 23.07.2019).
 95. Іонін Є. Є., Беспалова А. Г. Аналітичне підґрунтя забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2014. Вип. 27. С. 126-131.
 96. Іщенко В. В. Оподаткування як фактор фінансової безпеки України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2013.
 97. Кавун С. В., Голубєв В. О. Аналіз кіберзлочинності у сфері економічної безпеки. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Комп'ютерні технології. 2013. Т. 229, Вип. 217. С. 9-13.

98. Калач Г. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2004. Вип. 4(26). С. 115-120.
99. Калашнікова Л. В. Кількісно-якісні критерії аналізу рівня безпеки життєдіяльності особистості: поєднання статистичного та соціологічного підходів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Вип. 1/2 (29/30).
100. Карбовська Н., Литвинова Т., Магдюк Л. Інструменти інтегрування концепції соціально-гендерної рівності в роботу органів місцевої влади. *Український Жіночий Фонд*. 2010. 120 с.
101. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи ; А. Б. Качинський ; Ін-т проблем нац. безпеки. К., 2004. 472 с.
102. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С. 53-65.
103. Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. К. Університет економіки та права "КРОК", 2008. 403 с.
104. Климаш Н. І., Соловей К. В. Наукові підходи до визначення сутності поняття «фінансова безпека». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2016. Вип. 16(1). С. 120–123.
105. Ключник А. В. Розвиток агробізнесу України в умовах глобалізації міжнародної економіки. *Агросвіт*. 2014. №2. С. 39-46.
106. Коваль Л. А., Романчук С. А., Фабрика І. В. Фінансова глобалізація: загрози і переваги для інвестиційної безпеки України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 21. С. 224-230.
107. Козьменко О. В., Козьменко С. М., Васильєва Т. А. та ін. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія. Суми : Університетська справа. 2011. 388 с.
108. Козюра В. Д., Хорошко В. О., Шелест М. Є. Аналіз кібернетичної безпеки інформаційного суспільства. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1(21). С. 163-170.
109. Койло В. В. Формування фінансової безпеки України під впливом залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій

- : дис. канд. екон. наук. Гроші, фінанси і кредит. Суми : Сумський державний університет. 2018. 305 с.
110. Коковіхіна О. О., Гармай І. Ю. Фінансова безпека людини у контексті зміцнення економічної безпеки країни. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62 дод. С. 185-187.
 111. Колодізєв О. М., А. В. Середіна. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5941/1/10_30_47.pdf (дата звернення: 06.03.2017).
 112. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР ; Верховна Рада України. 1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019).
 113. Копп Е., Каффенбергер Л., Уилсон К. Киберзащита должна иметь глобальный характер. *IMFBlog*. 2018. URL: <https://goo.gl/PyqgYF> (дата звернення: 10.04.2019).
 114. Копча Ю. Ю. Фінансова складова в системі економічної безпеки підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 2(1). С. 162-167.
 115. Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. та ін. Економічна безпека : навч. посіб. ; за ред. О. М. Джужі. К. : Алерта ; КНТ ; Центра учбової літератури, 2010. 368 с.
 116. Корченко О., Бурячок В., Гнатюк С. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти. *Безпека інформації*. 2013. Т. 19, № 1. С. 40-44.
 117. Костирко Л. А. Фінансова безпека – фактор конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 28–32.
 118. Костирко Р. О., Темнікова Н. В. Фінансова безпека держави і фінансова спроможність підприємств: аналіз сучасного стану та взаємозв'язку. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 117-125.
 119. Котировки Форекс. URL: <https://qps.ru/zAm7U> (дата звернення: 03.07.2019).
 120. Котіна Г., Степура М., Кондро П. Боргова безпека України: оцінка, ризику та перспективи. *Схід*. 2017. № 3(2017). С. 10-15.

121. Краснокутська Н. С., Коптева Г. М. Дефініція поняття «фінансова безпека підприємства»: основні підходи та особливості. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 14-19.
122. Кредитний рейтинг. Міністерство фінансів України: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/kredytnyi-reitynh> (дата звернення: 11.07.2019).
123. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кошук Т. В. Сутність та концептуальні основи формування податкової політики в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка України*. 2006. № 1. С. 35-51.
124. Крюков А. Д. Дослідження впливу складових оборотних активів підприємства на його фінансові результати на основі кореляційно-регресійного аналізу. *Управління розвитку*. 2012. №2. С. 138-140.
125. Кузькін Є. Ю. Ключові проблеми формування фіскальної спроможності місцевих бюджетів. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 1. С. 53-67.
126. Лагард К. Оценка кибер-риска для финансового сектора ; IMFBlog. 2018. URL: <https://goo.gl/1zGYrB> (дата звернення: 21.06.2018).
127. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка*. 2016. № 11.
128. Лазарева А. П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміщення. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 27. С. 88-94.
129. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 3-16.
130. Лелюк С. В. Фінансова безпека економічних систем: системно-біхевіористичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(1). С. 197-200.
131. Линенко А. В., Герценок Є. О. Фінансова глобалізація: проблеми та перспективи. *Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки*. 2012. №3 (15). URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/eo-3-2012/188-194.pdf> (дата звернення: 04.07.2017).
132. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 174-180.

133. Лук'янчук Р. В. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібернетичної безпеки: державні пріоритети. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління.* 2015. № 4. С. 50-56.
134. Лукановська І. Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2014. № 6. С. 40–45.
135. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего = The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. М. : Гаудеамус, 2013. 496 с.
136. Макушкин А. Финансовая глобализация. Свободная мысль-XXI. 1999. № 10 (1488). С. 30-43.
137. Мандельброт Б. Фракталы, случай и финансы. Москва-Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2004. 256 с.
138. Мандельброт Б., Хадсон Р. Л. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах. М. : «Вильямс», 2006. 390 с.
139. Марина А. С. Фінансова безпека країни в умовах фінансової інтеграції: концептуальні положення. *Вісник Одеського національного університету. Економіка.* 2013. Т. 18, Вип. 2(1). С. 22-25.
140. Марина А. С. Фінансова безпека України: проблеми та перспективи. *Економічний часопис-XXI.* 2013. № 7–8(2). С. 47-49.
141. Мартинюк В. П. Стратегія нейтралізації податково-боргових ризиків фінансової безпеки держави. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2014. Вип. 4. С. 143-148.
142. Матвійчук В. І., Нешко Р. М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави. *Финансы, учет, банки.* 2017. Вип. 1. С. 125-134.
143. Медведєва І. Б. Фінансова безпека суб'єкта господарювання в контексті національної безпеки у фінансовій сфері. *Економіка розвитку.* 2014. № 1. С. 45-82.
144. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз.* 2013. Т. 12(2). С. 266-272.

145. Мельник В. М., Корень Н. В. Основні причини корупції в Україні та шляхи її подолання. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2018. № 2. С. 207-222.
146. Мельник О. О. Фінансова безпека України: деякі аспекти оцінювання стану заборгованості. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 1. С. 189-196.
147. Методи визначення та класифікація податкових ризиків. Державна фіскальна служба України : офіційний портал. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/59484.html (дата звернення: 09.10.2019).
148. Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : наказ від 02.01.2019 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19> (дата звернення: 24.07.2019).
149. Методичні рекомендації щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України від 24.03.2015 р. № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286731-15> (дата звернення: 03.07.2019).
150. Микитась В. В. Глобалізація як контекст формування економічної політики держави. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 4. С. 11-14.
151. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 1. С. 86-97.
152. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 9.
153. Міжнародна економіка : навч. посіб. ; Г. Е. Гронтковська, О. І. Ряба, А. М. Венцурик, О. І. Красновська ; За ред. Г. Е. Гронтковської. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 384 с.
154. Мінгазутдінов І. О. Амстердамський договір 1997. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. ; Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. К : Знання України. 2004. Т.1. 760с.
155. Мітенко О. В. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 1. С. 27-36.

156. Мойсеєнко І. П. Рецензія на монографію Підхомного Олега Михайловича «Фінансова безпека України: інструменти і стратегії формування». *Бізнес Інформ*. 2015. № 4. С. 340–342.
157. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2016. 90 с.
158. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2017. 89 с.
159. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2018. 89 с.
160. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2019. 89 с.
161. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К. : КВІЦ. 1999. 462 с.
162. Мэрфи Дж. Технический анализ фьючерсных рынков. Теория и практика = Technical Analysis of the Futures Markets: A Comprehensive Guide to Trading Methods and Applications. М. : «Альпина Паблишер», 2011. 616 с.
163. Національний банк України. Статистика. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 (дата звернення: 03.07.2019).
164. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року : план від 24.02.2016 № 113-р ; Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80/page> (дата звернення: 04.09.2018).
165. Нейман Дж. Фон, Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение ; Дж. Фон Нейман. М. : Наука, 1970. 707 с.
166. Нешко Р. Фінансова безпека держави та методика її оцінки / Роман Нешко, Вікторія Матвійчук. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2016. №2. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/64/61> (дата звернення: 18.10.2019).
167. Николаев А. Ю. Финансовая глобализация – определение процесса. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. URL:

- <http://www.jurnal.org/articles/2009/ekon34.html> (дата звернення: 18.10.2019).
168. Новікова О. Ф., Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення : монографія. Д.: НАН України. І-т економіки промисловості. 2006. 408 с.
169. Олейникова Е.А. Экономическая и национальная безопасность : учебник. М. : Экзамен. 2004. 768 с.
170. Олійник О. В., Сідельнікова І. В. Боргова безпека України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 5. С. 41-48.
171. Омельченко Л. С., Суміна І. В. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. №1. С. 309–320.
172. Онищенко С. В. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(2). С. 50-55.
173. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Х. : Прометей-Прес, 2004. 284 с.
174. Островська А. О. Концепція біхевіористичних фінансів у подоланні кризи реального сектора економіки України. *Науковий вісник НГУ*. 2013. №5. С. 139-144.
175. Пантелєєв В. П., Чмихалов А. В. Фінансова безпека банку. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2). С. 949-951.
176. Панченко В. М. Співвідношення понять: інформаційна та кібернетична безпека. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 2. С. 20-23.
177. Папуша Н. С. Фінансова безпека особи: генезис. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. № 19. С. 230-234.
178. Парфенюк Є. І., Шушкова Ю. В. Уточнення сутнісних характеристик категорії «фінансова безпека підприємництва». *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 264-270.
179. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю., Лугівська Л. А. Ідентифікація стану боргової безпеки на основі індикаторів та їх порогового значення.

- Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* 2017. № 4 (82). С. 106-113.
180. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : автореф. дис. ... на здобуття канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень. 2016. Київ. 20 с.
181. Петрушевська В. В. Фінансова безпеки держави: класифікація загроз та формування захисних механізмів. *Економічний форум.* 2013. № 4. С. 218-226.
182. Підсумки діяльності страхових компаній за 2018 рік. URL: <https://forinsurer.com/files/file00654.pdf> (дата звернення: 11.07.2019).
183. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 455 с.
184. Підюков П. П., Дронова О. С., Варлакова Є. О. Протидія кіберзлочинності – запорука економічної безпеки суспільства та держави в умовах євроінтеграції: психотехнологічні й правові аспекти. *Наука і правоохорона.* 2014. № 4. С. 349-356.
185. Пластун О. Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; ДВНЗ «Українська академія банківської справи України». Суми, 2007. 250 с.
186. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI ; Верховна рада України. Офіц. Вид. К. : Офіційний вісник України. 2010. № 92. Том 1. С. 9.
187. Пожуєва Т. О. Фінансова безпека – необхідна умова функціонування підприємства. *Вісник економічної науки України.* 2014. № 1. С. 95-97.
188. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, 2007 год. 321 с.
189. Показники банківської системи. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674 (дата звернення: 03.07.2019).
190. Полторак А. С. Глобальний борг: стан та тенденції. Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації : IV всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 березня

- 2019 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2019. С. 20-24.
191. Полторак А. С. Підходи до моніторингу фінансової безпеки держави. Фінансова політика регіонального розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 жовтня 2019 р.). Житомир : ЖНАТУ, 2019. С. 58-62.
192. Полторак А. С. Поведінковий підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави. Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 244-246.
193. Полторак А. С. Трансформація механізмів оцінки стану фінансової безпеки регіонів. Mechanisms for ensuring sustainable development of society : : monograph. Opole (Poland) : Katowice School of Technology, 2019.
194. Полторак А. С. Фактори впливу на рівень фінансової безпеки України. Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum (Czech Republic, Prague). 2018. № 6 (50). С. 24–29.
195. Полторак А. С. Финансовая глобализация как фактор влияния на финансовую безопасность государства. Universitatea Agrară de Stat din Moldova. Lucrări științifice : [în vol.] / Univ. Agrară de Stat din Moldova, Fac. de Economie ; red.-șef : Liviu Volconovici. Chișinău : UASM, 2018. С. 378–381.
196. Полторак А. С. Фінансово-економічний механізм регулювання розвитку інтелектуального капіталу. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 51-55.
197. Полторак А. С., Баришевська І. В., Мельник О. І., Боднар О. А. Кібернетична безпека банківського сектора в системі фінансової безпеки держави. Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика : колективна монографія; Київ : Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2019.
198. Полторак А. С., Головка М. Й. Трансформація системи оподаткування майна в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 9 (195). С. 79–91.

199. Полторак А. С., Малиновська І. О., Полозенко В. А. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки. *Modern economics*, 2017. № 1. С. 38–44.
200. Полторак А. С., Мирон А. Ю. Оптимізація сплати ПДВ через механізм податкового планування на підприємствах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2016. № 1(6). С. 135-138.
201. Полторак А. С., Ніколайцева О. В. Реформування податкової системи України. Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції : зб. наукових праць Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (30 жовтня 2015 р.). Кам'янець-Подільський : ГО «Науковий клуб «Софус», 2015. С. 295-296.
202. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю. Кредитування здобуття вищої освіти як фактор зміцнення рівня фінансової безпеки України. *Modern Economics*. 2019. № 16(2019). С. 135-144. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V16\(2019\)-20](https://doi.org/10.31521/modecon.V16(2019)-20).
203. Полторак А. С., Усенко О. С. Оптимізація податкової політики в умовах фіскальної децентралізації в Україні. *Modern economics*, 2017. № 2. С. 50–54.
204. Полторак А. С. Аналіз результатів фінансової децентралізації в Україні. Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: освітньо-наукові та виробничі засади : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (22–24 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 195-197.
205. Полторак А. С. Індикатори стану фіскальної децентралізації. *Vědecký průmysl evropského kontinentu – 2017 : materiály xiii mezinárodní vědecko – praktická konference (22-30 listopadu 2017 roku)*. Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2017. Volume 4. pp. 27-29.
206. Полторак А. С. Напрями збільшення обсягів надходжень до бюджетів об'єднаних територіальних громад. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2017 р.). Херсон : Ред.-вид. Центр «Колос», 2017. С. 114-115.
207. Полторак А. С. Оподаткування прибутку юридичних осіб: світовий досвід. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу

- та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством : IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (20 квітня 2018 р.). Полтава : Полтавська державна аграрна академія, 2018. С. 141–143.
208. Полторак А. С. Підходи до розрахунку вагових коефіцієнтів індикаторів стану фінансової безпеки України. Передовы науковы розробки-2018 : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (22.08-30.08.2018). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2018. Díl 1. Ekonomické vědy. pp. 10-12.
209. Полторак А. С. Пріоритетні напрями реформування податкової системи України. Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (23-25 листопада 2016 р.). Миколаїв : МНАУ, 2016. С. 132-135.
210. Полторак А. С., Зінкевич А. Л. Особливості оцінки рівня фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. Образованието и Науката на ХХІ век – 2016 : матеріали за XII Международна научна практична конференция (15-22 октомври, 2016). Софія : Бял ГРАД-БГ, 2016. С. 18–20.
211. Полторак А. С., Полозенко В. А. Місце фінансових ризиків у системі економічної безпеки України. Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (20–21 листопада 2017 р.). Миколаїв : МНАУ, 2017. С. 26-27.
212. Полторак А. С., Прокопенко С. А. Податок на нерухоме майно як джерело наповнення місцевих бюджетів. Zprávy vědecké ideje-2016 : materiály XII Mezinárodní Vědecko – Praktická Konference (27 října – 05 listopadu 2016 roku). Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2016. – Díl 1. Ekonomické vědy. С. 13-15.
213. Полторак А. С. Системна таксономія фінансової безпеки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. № 3. С. 26–32. DOI: 10.31521/2313-092X/2018-3(99)-4.
214. Полторак А. С. Архітектоніка наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 89-96. [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15).

215. Полторак А. С. Бюджетна безпека України: динаміка рівня в умовах глобалізаційних змін. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 2019. № 3. [https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-3\(103\)-5](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-3(103)-5).
216. Полторак А. С. Експрес-аналіз стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 212-217.
217. Полторак А. С. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69692 від 13.01.2017 р.
218. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77063 від 21.02.2018 р.
219. Полторак А. С. Методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України. *Агросвіт*. 2019. № 18. С. 29-36. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.29.
220. Полторак А. С. Місце податкових ризиків у системі економічної безпеки підприємств України. International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings (January 29, 2016). Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. С. 254-257.
221. Полторак А. С. Оборотні активи сільськогосподарських підприємств як об'єкт управління в умовах глобалізації. *Економіка і управління*. 2018. № 2(78). С. 63-69.
222. Полторак А. С. Оподаткування як елемент фінансового регулювання розвитку інтелектуального капіталу в Україні. *Фінансовий простір*. 2016. № 3 (23). С. 33-38.
223. Полторак А. С. Оцінка податкових ризиків в системі економічної безпеки підприємств : свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір № 69691 від 13.01.2017 р.
224. Полторак А. С., Боднар О. А. Вплив гендерного розриву у фінансовій сфері на рівень банківської безпеки держави. Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (12 жовтня 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 204-207.
225. Полторак А. С., Боднар О. А., Іваненко Г. Ю. Розвиток банківської системи України як напрям зміцнення її фінансової безпеки. Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин:

- виклики глобалізації та регіональні аспекти : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 листопада 2018 р.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». С. 326–328.
226. Полторак А. С., Волосюк Ю. В. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2 (188). С. 269–276.
227. Полторак А. С., Гнатенко Є. П. Аналіз податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2015. № 2(5). С. 130-134.
228. Полторак А. С., Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації : свідоцтво Міністерства економічного розвитку і торгівлі України про реєстрацію авторського права на твір № 77274 від 03.03.2018 р.
229. Полторак А. С., Головка М. Й. Механізм реформування системи оподаткування прибутку юридичних осіб в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 10 (188). С. 4-14.
230. Полторак А. С., Головка М. Й. Міжнародні тенденції податкових трансформацій в умовах фіскальної децентралізації. *Економіка і управління*. 2017. № 2 (74). С. 90-99.
231. Полторак А. С., Зайко А. О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65-71. DOI: 10.32702/2306&6792.2018.21.65.
232. Полторак А. С., Паламарчук В. Ю., Манукян Т. А. Розвиток механізму кредитування для здобуття вищої освіти як напрям зміцнення рівня фінансової безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44.
233. Полторак А. С., Тимошенко Ю. С. Ефективне управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки України. *Агросвіт*. 2015. № 1. С. 34-39.
234. Полторак А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324-330.

235. Полуяктова О. В. Глобалізація економіки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки.* 2016. Вип. 17(3). С. 21-24.
236. Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : монография. Х. : ИНЖЭК. 2004. 364 с.
237. Пономаренко О. І. Еволюція поглядів наукової спільноти на поняття «глобалізація». *Лінгвістичні дослідження.* 2016. Вип. 44. С. 103-107.
238. Попович К. В. Етимологія та розвиток категорія «безпека». *Управління розвитком.* 2013. № 21. С. 58-61.
239. Примостка Л. О., Чуб О. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки. *Фінанси, облік і аудит.* 2011. № 18. С. 172-183.
240. Пристемський О. С. Фінансова безпека розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика : автореф. дисерт. 08.00.08 ; ПВНЗ Європейський університет. К., 2019. 42 с.
241. Приходько В. П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави. *Агросвіт.* 2013. № 15. С. 7-10.
242. Пріоритети реформування та напрями перспективного розвитку міжбюджетних відносин в умовах бюджетної децентралізації в Україні : аналіт. доп. ; За ред. О. С. Власюка. К. : НІСД, 2015. 92 с.
243. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році : аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України ; За ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, О. М. Ляшенко. К. : НІСД, 2017. 928 с.
244. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій : закон України № 2402-ХІІ від 03.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2402-12> (дата звернення: 02.06.2019).
245. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: закон України № 5463-VI від 02.12.2012 р. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 14.10.2019).
246. Про деякі питання встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та внесення змін до Класифікатора іноземних валют та банківських металів : постанова правління НБУ від

- 19.07.2018 р. № 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-18> (дата звернення: 24.07.2019).
247. Про забезпечення комплексного контролю податкових ризиків з ПДВ : лист від 28.07.2015 р. № 543. Державна Фіскальна служба України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0543872-15> (дата звернення: 09.10.2019).
248. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII / Верховна рада України. 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1702-18> (дата звернення: 23.07.2019).
249. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%Do%BF> (дата звернення: 05.09.2019).
250. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : наказ Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03> (дата звернення: 05.09.2019).
251. Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18.02.2009 р. № 123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0123665-09> (дата звернення: 11.08.2019).
252. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html> (дата звернення: 11.08.2019).
253. Про затвердження Порядку пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. № 673 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%Do%BF/conv> (дата звернення: 11.08.2019).

254. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2017-2019 роки : постанова № 905 від 01.12.2017 р. ; Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2017 (05.12.2017). № 229.
255. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2019-2022 роки : постанова № 473 від 05.06.2019 р. ; Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-serednostrokovoyi-strategiyi-upravlinnya-derzhavnim-borgom-na-20192022-roki> (дата звернення: 23.07.2019).
256. Про національну безпеку України : закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. База даних «Законодавство України» ; Верховна рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page> (дата звернення: 23.02.2019).
257. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (втратив чинність) ; Верховна рада України. 2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 23.07.2019).
258. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII ; Верховна Рада України. 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 23.07.2019).
259. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР ; Верховна рада України. 1998. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/183/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).
260. Про Стратегію національної безпеки України : указ від 12.02.2007 р. № 105/2007 (втратив чинність) ; Президент України. 2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/105/2007> (дата звернення: 23.07.2019).
261. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : концепція від 15.08.2012 № 569-р. ; Кабінет Міністрів України. 2012. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80> (дата звернення: 23.07.2019).
262. Прокопенко Н. С., Лемішко О. О. Фінансова і податкова безпека підприємств аграрного сектора. *Агросвіт*. 2011. № 2. С. 16-19.

263. Прокопенко Н., Виклюк М., Бакеренко Н. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю готельних підприємств : монографія. Л. : Ліга-Прес, 2013. 201 с.
264. Радіонов Ю. Д. Фінансова безпека України: проблеми та шляхи забезпечення. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 55-59.
265. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2007. 495 с.
266. Ревак І. О., Прокопенко В. Ю. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 152-154.
267. Редзюк Є. В. Переваги і недоліки фінансової глобалізації на міжнародних ринках цінних паперів. *НТІ*. 2015. № 1. С. 47-56.
268. Реєстр (перелік) наборів відкритих даних. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: офіційний сайт. URL: <https://nfp.gov.ua/ua/Reiestr-perelik-naboriv-vidkrytykh-danykh.html> (дата звернення: 02.08.2019).
269. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 05.09.2019).
270. Ривак Н. О. Непряме оподаткування в механізмі державного регулювання економіки України : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2013.
271. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Серія : економічні науки*. 2007. Вип. 66. С.118-123.
272. Робертсон Р., Хондкер Х. Дискурсы о глобализации: предварительные размышления: Реф. сб. Глобализация: контуры XXI века. М. : РАН ИНИОН, 2004. Ч. 1. С. 127-131.
273. Роганова Г. О. Моделювання оборотних коштів підприємств за допомогою методів статистичного аналізу. *Торгівля і ринок України*. 2009. № 27. С. 476-484.
274. Романюк І. І. Фінансово-правовий аспект еволюції категорії «фінансова безпека». *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 81-85.

275. Рудик Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки.* 2014. Вип. 5(4). С. 128-133.
276. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. К. : ННЦ ІАЕ. 2008. 50 с.
277. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты. *Политические исследования.* 2005. № 6. С. 126-138.
278. Синиця С. М., Бринзей Б. С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка.* 2014. Вип. X. С. 48-53.
279. Системний підход. URL: <https://utka.su/zEzpr> (дата звернення: 26.01.2019).
280. Сіденко В. Р. Політика завершення формування європейського економічного і валютного союзу: основні тенденції та можливі наслідки для України. *Економіка України.* 2014. 10 (635). С. 51-66.
281. Сіцінський Н. А. Експертний аналіз результатів соціологічного дослідження щодо реалізації політики національної безпеки України в зовнішньополітичній сфері. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 3. С. 86-92.
282. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України. *Економіка: реалії часу.* 2014. № 3. С. 30-36.
283. Сніщенко Р. Г. Фінансова безпека домогосподарств у період нестабільності економіки. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Сер. : Економічні науки.* 2014. № 1. С. 149-159.
284. Соловійов В. М., Лук'янчук О. С. Фінансова безпека банків як основа стійкості економічної системи. *Торгівля, комерція, підприємництво.* 2014. Вип. 17. С. 184-188.
285. Сорос Дж. О глобализации. М. : Эксмо, 2004. 224 с.
286. Статистична інформація : офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.07.2019).
287. Статистична інформація. Офіційний сайт Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/government-debt-to-gdp> (дата звернення 04.08.2019).

288. Столяренко О. О., Лужецька І. М., Сорочинська М. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.3. С. 305-308.
289. Стояненко І. В., Лубенець А. О. Вплив діджиталізації на діяльність та економічну безпеку підприємств торгівлі. *Молодий вчений*. 2019. № 1(2). С. 516-519.
290. Стратегія національної безпеки України : указ від 26.05.2015 р. № 287/2015 ; Президент України. 2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/287/2015> (дата звернення: 01.11.2018).
291. Строяновський В. В. Актуальні питання удосконалення системи кібернетичної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2015. № 1-2. С. 147-155.
292. Струков В. М., Торяник В. В. Профілактика кіберзлочинів в контексті інформаційної безпеки держави. *Системи обробки інформації*. 2013. Вип. 2. С. 204-206.
293. Стукан І. Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 18-24.
294. Субботович Юлія, Андропова О. Індикатори фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. 2013. №2. С. 144-151.
295. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3-4. С. 48-49.
296. Тарасова О. В. Фінансова політика і бюджетна безпека України. *Економіка харчової промисловості*. 2018. Т. 10, Вип. 1. С. 76-80.
297. Твид Л. Психологія фінансов. М. : ІК Аналітика, 2002. 376 с.
298. Терещенко О. О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів. *Фінанси України*. 2011. № 10. С. 104-116.
299. Тихонова В. О. Методологічні засади визначення дефініції «фінансова безпека». *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 139-143.
300. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика*. 2013. Вип. 1. С. 101-122.
301. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. *Міжнародна економічна політика*. 2013. Вип. 1. С. 101-122.

302. Толюпа С., Агапова Є. Вплив кібернетичних атак на інформаційну систему. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2017. Вип. 2. С. 83-87.
303. Тропіна В. Б. Макрофінансова стабільність: теоретичні підходи та емпіричний аналіз. *Світ фінансів*. 2017. № 1. С. 7-15.
304. Тропіна В. Б., Євтушенко Н. М. Інтеграція України до європейського фінансового простору: передумови, проблеми, перспективи. *Економический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов*. 2018. №. 38-1.
305. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotyru> (дата звернення: 14.08.2019).
306. Ухналь Н. М. Фінансова безпека України в контексті сучасних трансформаційних процесів. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2. С. 126-138.
307. Фатюха Н. Г., Журавльова Т. І. Аналіз боргової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2017. №10. URL: clc.to/O5MtlA (дата звернення: 08.11.2018).
308. Федотова М., Плєскачевский В., Рутгайзер В., Будицкий А. Поведенческая оценка: концепция поведенческих финансов и ее применение в оценке бизнеса. *Вопросы экономики*. 2009. № 5. С. 104-117.
309. Фейербанд П. Избранные труды по методологии науки ; [пер. с англ. И нем. А. Л. Никифорова ; общ. ред. и вступ. ст. И. С. Нарского]. М. : Прогресс, 1986. 542 с.
310. Феофанова І. В., Феофанов Л. К. Фінансова гнучкість як фактор фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 9. С. 228-232.
311. Фещенко В. В., Барановський О. І. Проект Концепції фінансової безпеки України. *Фінансовий ринок України*. 2004. № 7. С. 40-78.
312. Фиртуни Л. Л. Финансовая глобализация и бегство капитала из России URL: www.rus-stat.ru/stat/4392000_7.pdf (дата звернення: 05.04.2016).
313. Філіпенко А. Економічний світ: епістемологія. *Економічна теорія*. 2016. № 1. С. 17-25.
314. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : автореф. дисерт. 08.04.01 ; Національна академія наук України, Інститут Економічного Прогнозування. К., 2000. 32 с.

315. Фінансова безпека України на сучасному етапі : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25 березня 2016 р.) ; відп. За вип. Л. М. Касьяненко, А. В. Гарбінська-Руденко ; Університет ДФС України. Ірпінь, 2016. 366 с.
316. Фориншурер страхование. URL: <https://forinsurer.com/> (дата звернення: 02.08.2019).
317. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2. С. 162-169.
318. Хаванов А. В. Економічна та фінансова злочинність та її вплив на економічну безпеку України. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 35–38.
319. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни. *Наука та наукознавство*. 2014. № 4. С. 44-58.
320. Ходжаян А. О. Фінансова безпека в системі забезпечення стійкого розвитку економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 4. С. 3-7.
321. Хома І. Б., Абрамчук Н. А. Фінансова безпека страхового ринку України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 6. С. 13-16.
322. Хоминич И. П. Финансовая глобализация. *Банковские услуги*. 2002. № 8. С. 2-13.
323. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави : кол. монографія ; за заг. Ред. О. В. Кендюхова. Стратегічне управління національним економічним розвитком : монографія: в 2 т. Донецьк : ДВНЗ «ДонНТ», 2013. Т. 2. 392 с. С. 13–23.
324. Чорна О. Є. Фінансова безпека країни та її вплив на економічне зростання. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка*. 2012. Вип. 20. С. 218–222.
325. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці : монографія. К. : КНЕУ, 2009. 340 с.
326. Шаманська Н., Шаманська О. Теорія поведінкових фінансів: генезис та еволюція. *Світ фінансів*. 2015. № 1. С. 173-184.
327. Шеломенцев В. П. Основні напрями і суб'єкти забезпечення кібернетичної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 348-355.

328. Шеломенцев В. П. Основні проблеми побудови системи кібернетичної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 183-186.
329. Шеломенцев В. П. Поняття та сутність кібернетичної атаки. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. Вип. 25-26. С. 337-344.
330. Шеломенцев В. П. Правове забезпечення системи кібернетичної безпеки України та основні напрями її удосконалення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. Вип. 1. С. 312-320.
331. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К., 1997. 143 с.
332. Шкодкіна Ю. М. Трансформація фінансового механізму забезпечення екологічно сталого розвитку України в умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 ; Сумський державний університет. Суми, 2014.
333. Штаєр О. М. Удосконалення механізму управління безпекою банку : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 ; Харківський національний економічний університет. Харків, 2013.
334. Юридична енциклопедія : в 6 т. ; під ред. Ю. С. Шемученко. К. : Наукова думка, 1998. Т. 1. С. 207.
335. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки. *Фінанси України*. 2011. №12. С. 99-110.
336. Яремко Л. А., Полякова Ю. В. Формування безпечного інноваційного розвитку та забезпечення інноваційної безпеки регіону. Портал про інвестиції. URL: <http://investycii.org> (дата звернення: 05.09.2019).
337. Ясенко О. Бази даних як об'єкт кібертерористичних атак. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95(2). С. 170-172.
338. 2018 Index of Economic Freedom. URL: <https://goo.gl/jmvLHS> (Accessed 16 July 2018).
339. Akerlof G. A., Shiller R. (2010). *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism* Book. Princeton University Press.

-
340. Allain-Dupré D. Decentralisation trends in OECD countries: a comparative perspective for Ukraine ; Allain-Dupré Dorothée ; OCDE. 2017. 21 p.
341. Aslan G., Corinne D., Monique N., Fan Y. Inequality in Financial Inclusion and Income Inequality. IMF Working Paper 17/236, International Monetary Fund, Washington, DC. 2017.
342. Atamanyuk I., Kondratenko Y., Shebanin V., Sirenko N., Poltorak A., Baryshevska I., Atamaniuk V. Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence. *CEUR Workshop Proceedings*. 2019. Vol. II. pp. 302-315.
343. Bannier Christina E., Schwarz Milena. Gender- and education-related effects of financial literacy and confidence on financial wealth. *Journal of Economic Psychology*. 2018. Vol. 67. pp. 66-86. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2018.05.005> (Accessed 16 July 2019).
344. Barber B., Odean T. Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence, and Common Stock Investment. *The Quarterly Journal of Economics*. 2001. Vol. 116. pp. 261-292. URL: <https://doi.org/10.1162/003355301556400> (Accessed 25 July 2019).
345. Beck Thorsten, Patrick Behr and Andre Guettler. Gender and Banking: Are Women Better Loan Officers? *Review of Finance*. 2013. Vol. 17 (4). pp. 1279-1321.
346. Becker G. S. Irrational Behavior and Economic Theory. *Journal of Political Economy*. 1962. Vol. 70. pp. 1-14. URL: <http://www.jstor.org/stable/1827018> (Accessed 25 July 2019).
347. Biener C., Eling M., Wirfs J. Insurability of Cyber Risk: An Empirical Analysis. *Geneva Papers on Risk and Insurance: Issues and Practice*. 2015. Vol. 40. No. 1. pp. 131-158. DOI: 10.1057/gpp.2014.19.
348. Bigo D. The Mobius Ribbon of Internal and External Security(ies). In M. Albert, D. Jacobsen & Y. Lapid, eds. *Identities, Borders, Orders Rethinking International Relations Theory*. London: University of Minnesota Press. 2001. pp. 91-136.
349. Bouveret A. Cyber Risk for the Financial Sector: A Framework for Quantitative Assessment; *IMF Working Papers*. 2018. URL: <https://clck.ru/F2gS8> (Accessed 16 December 2018).
350. Bringing Down High Debt. *IMFBlog*. 2018. URL: <https://blogs.imf.org/2018/04/18/bringing-down-high-debt/> (Accessed 25 July 2019)
-

-
351. Buzan B., Waever O., Jaap de Wilde. *Security: a New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynnie Rienner. 1998. 239 p.
352. Cable V. What is International Economic Security? *International Affairs*. 1995. Vol. 71. № 2. P. 312-317.
353. Casala S., Koglerb C., Mittonec L., Kirchler E. Tax compliance depends on voice of taxpayers. *Tax compliance depends on voice of taxpayers*. 2016. № 56. pp. 151–156.
354. Cebula J. J., Young L. R. A taxonomy of Operational Cyber Security Risks. Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University. 2010. URL: <https://clck.ru/F2gRC> (Accessed 16 December 2018).
355. Chen W., Mrkaic M. Nabar M. The Global Economic Recovery 10 Years After the Crisis. Lasting Effects ; International Monetary Fund. 2018. URL: <https://goo.gl/ZAd2uG> (Accessed 12 October 2018).
356. Cihak M., Sahay R. (2018). Women in Finance: An Economic Case for Gender Equality. IMFBlog. URL: <https://blogs.imf.org> (Accessed 24 September 2018).
357. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/cpi2018> (Accessed 24 September 2018).
358. Cronbach L. J. Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 1951. Vol.16. pp. 297-334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>.
359. Donaldson J. R., Micheler E. Resaleable debt and systemic risk. *Journal of Financial Economics*. 2018. Vol. 127. Iss. 3. pp. 485-504. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2017.12.005>.
360. DTCC Systemic Risk Barometer : results overview. 2017. URL: <https://clck.ru/F2gbJ> (Accessed 16 December 2018).
361. Dziobek C., Mangas C., Kufa P. Measuring Fiscal Decentralization : Exploring the IMF's Databases. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11126.pdf> (Accessed 10 June 2019).
362. e-Governance Academy Foundation (2018), National Cyber Security Index, URL: <https://ncsi.ega.ee/> (Accessed 19 October 2018).
363. Eling M., Wirfs J. H. Cyber Risk: Too Big to Insure? Risk Transfer Options for a Mercurial Risk Class. Institute of Insurance Economics, University of St. Gallen. 2016. URL: <https://clck.ru/F2gdj> (Accessed 16 December 2018).
-

-
364. European Commission. A Strengthened Commitment to Equality between Women and Men: A Women's Charter. Brussels: European Commission. 2010.
365. European Commission. Opinion on the Gender Perspective on the Response to the Economic and Financial Crisis. Brussels: European Commission. 2009.
366. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. Social Security in America. Appendix XIII. 29 June 1934. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesbookapen13.html> (Accessed 14 August 2019).
367. Floyd R., Croft S. European non-traditional security theory. EU GRASP Working Paper №1, February 2010. Seventh Framework Programme. URL: <http://www.eugrasp.eu/wp1-european-non-traditional-security-theory-by-rita-floyd-stuart-croft> (Accessed 14 August 2019).
368. Fratianni M., Marchionne F. Bank asset reallocation and sovereign debt. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2017. Vol. 47. pp. 15-32. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2016.11.011>.
369. Frey B. S., Eichenberger R. American and European Economics and Economists. *Journal of Economic Perspectives*. 1993. Vol. 7 (4). pp. 185–193. <https://doi.org/10.1257/jep.7.4.185>.
370. Gaspar V., Harris J., Tieman A. The Wealth of Nations: Governments Can Better Manage What They Own and Owe. October 10, 2018. URL: <https://bitly.su/GTOgz28g> (Accessed 18 September 2019).
371. Gender balance in decision-making positions / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-balance-decision-making-positions_en (Accessed 10 August 2018).
372. General Assembly Resolutions. UNITED NATIONS. URL: <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/> (Accessed 10 August 2018).
373. Global Gender Gap Report 2018. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2018/> (дата звернення: 02.02.2019).
374. Grobety M. Government debt and growth: The role of liquidity. *Journal of International Money and Finance*. 2018. Vol. 83. pp. 1–22. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2018.01.004>.
-

-
375. Guidance to facilitate the implementation of targets to promote gender equality in research and innovation / European Commission. 2018. URL: <http://ec.europa.eu/research/swafs/index.cfm> (Accessed 10 August 2018).
376. Gygli S., Florian H., Jan-Egbert S. The KOF Globalisation Index – Revisited, KOF Working Paper. 2018. No. 439. URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000238666> (Accessed 16 July 2019).
377. Heidera F., Ljungqvist A. As certain as debt and taxes: Estimating the tax sensitivity of leverage from state tax changes. *Tax compliance depends on voice of taxpayers*. 2015. № 118(3). pp. 684-712.
378. Hlaing Su Wah, Kakinaka Makoto. Financial crisis and financial policy reform: Crisis origins and policy dimensions. *European Journal of Political Economy*. 2018. Vol. 55. pp. 224-243. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2017.12.005>.
379. Hollis Simon. The necessity of protection: Transgovernmental networks and EU security governance. *Cooperation and Conflict*. 2010. Vol. 45. Iss. 3. p. 312-330.
380. IMF cyber risk paper uses ORX News data. URL: <https://managingrisktogether.ornx.org/news-and-blogs/imf-cyber-risk-paper-uses-ornx-news-data> (Accessed 20 July 2019).
381. International Communication Unit. Global Cybersecurity Index (GCI) 2017. 2017, July. URL: <https://clck.ru/F2gg3> (Accessed 16 December 2018).
382. International Monetary Fond. URL: <http://data.imf.org/?sk=51B096FA-2CD2-40C2-8D09-0699CC1764DA&sId=1390030341854> (Accessed 20 July 2019).
383. Jain-Chandra S., Kochhar K., Newiak M., Yang Y., Zoli E. Gender Equality: Which Policies Have the Biggest Bang for the Buck? *IMF Working Papers*. 2018. URL: <clck.to/Yb7ixQ> (Accessed 24 September 2018).
384. Kahneman D., Tversky A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*. Vol. 47(2). pp. 263-292. <https://doi.org/10.2307/1914185>.
385. Kopp E., Kaffenberger L., Wilson C. Cyber Risk, Market Failures, and Financial Stability. IMF Working Paper. 2017. No. 17/185. URL: <https://clck.ru/F2ghM> (Accessed 16 December 2018).
386. Korol I., Poltorak A. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4(2018). No. 1. pp. 235-241. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.
-

387. Levitt Th. (1983). The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*.
388. Li Zh. F., Shannon Lin, Shuna Sunc, Alan Tucker. Risk-adjusted inside debt. *Global Finance Journal*. 2018. Vol. 35. pp. 12-42. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2017.04.001>.
389. Li Zh., Liu, L. Financial globalization, domestic financial freedom and risk sharing across countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*. 2018. Vol.55. pp. 151-169. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.04.003>.
390. May A. M., McGarvey M. G., Kucera D. Gender and European Economic Policy: A Survey of the Views of European Economists on Contemporary Economic Policy. *Kyklos*. 2018. Vol. 71 (1). pp. 162–83. <https://doi.org/10.1111/kykl.12166>.
391. May A. M., McGarvey M. G., Whaples R. (2014). Are Disagreements among Male and Female Economists Marginal at Best?: A Survey of AEA Members and Their Views on Economics. *Contemporary Economic Policy*. Vol. 32 (1). pp. 111-132. <https://doi.org/10.1111/coep.12004>.
392. Mbaye S., Moreno-Badia M., Chae K. Global Debt Database: Methodology and Sources. *IMF Working Paper*. 2018. 18/111. International Monetary Fund, Washington, DC.
393. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Papers*. January 24. 2018. 76 p.
394. Montgomerie J., Tepe-Belfrage D. Spaces of debt resistance and the contemporary politics of financial capitalism. *Geoforum*. 2018. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.05.012>.
395. Mossburg E., Gelinne J., Calzada H. Beneath the Surface of a Cyberattack. Deloitte Development LLC, U.S.A. URL: <https://clck.ru/F2gWs> (Accessed 16 December 2018).
396. Nagano M. What promotes/prevents firm bond issuance in emerging economies: Bank–firm relationship or information asymmetry? *International Review of Economics & Finance*. 2018. Vol. 56. pp. 161-177. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2017.10.022>.
397. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. pp. 1062.
398. Poltorak A. Assessment of Ukrainian food security state within the system of its economic security. *Actual problems of economics*. 2015. № 11(173). pp. 120-126.

399. Poltorak A. Harmonization of Ukraine's legislation covering the assessment of food security with international standards. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 7-8(2). pp. 15–18.
400. Poltorak A. S., Gavenko K. E., Ivanova I. V. The use of foreign experience in collecting taxes on real estate in Ukraine. Areas of scientific thought – 2016/2017 : materials of the XII International scientific and practical conference (December 30, 2016 – January 7, 2017). Sheffield : Science and Education Ltd, 2017. pp. 11–13.
401. Poltorak A. S., Gysarenko V. V., Voroshulova O. G. Application features of unified register of tax invoices in Ukraine. Conduct of modern science-2016 : materials of the XII international scientific and practical conference (November, 30 – December, 7, 2016). Sheffield : Science and education LTD, 2016. pp. 52-54.
402. Poltorak A. The Algorithm of a System Building of the State's Financial Security. Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (20-22 березня 2019 р.). Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 252-254.
403. Poltorak A. Principles of building a system of ensuring state's financial security. *Економічний форум*. 2019. №2. С. 212-216.
404. Poltorak A., Baryshevska I., Shyshpanova N. Methodological approaches to assessing the state of fiscal decentralization. Social and economic aspects of sustainable development of regions : monograph. Opole (Poland) : The Academy of Management and Administrations in Opole, 2018. pp. 123-128.
405. Poltorak A., Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4(2018). no. 1. pp. 235-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.
406. Poltorak A., Volosyuk Y. Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*. 2016. № 158 (3–4(2)). pp. 35-38. DOI: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08>.
407. Richardson G., Lanisb R., Chi-Moon Leung S. Corporate tax aggressiveness, outside directors, and debt policy: An empirical analysis. *Journal of Corporate Finance*. 2014. № 25. pp. 107-121.

408. Roch F., Uhlig H. The dynamics of sovereign debt crises and bailouts. *Journal of International Economics*. 2018. Vol. 114. pp. 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.05.002>.
409. Rodgers J. L., Nicewander W. A. Thirteen ways to look at the correlation coefficient. *The American Statistician*. 1988. № 42(1). pp. 59-66.
410. Rodríguez-Pose A., Krøijer A. Fiscal Decentralization and Economic Growth in Central and Eastern Europe. URL: <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS/LEQSPaper12.pdf> (Accessed 19 October 2019).
411. Schmukler S. Financial Globalization: Gain and Pain for Developing countries. *Economic Review. Federal Reserve Bank of Atlanta*. 2004. 83 p.
412. Sheng Li. Theorizing income inequality in the face of financial globalization. *The Social Science Journal*. 2015. vol. 52. iss. 3. pp. 415-424. <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2014.06.003>.
413. Sirenko N., Baryshevskaya I., Poltorak A., Shyshpanova N. State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489>.
414. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. № 1. pp.107-117. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2019.10>.
415. Soyres C., Picco A. R. Sab R. Debt Build-up in Frontier Low-Income Developing Countries (LIDCs) since 2012: Global or Country-specific Factors and Way Forward? *IMF Working Paper*. February 2019.
416. Stiglitz J. E. *Economics of the Public Sector*, 3rd ed., W.W. Norton & Co, New York. 2000.
417. Tax autonomy indicators : table 1: 1995 / 2002 / 2005 /2008 and 2011. URL: <https://goo.gl/cmYF2S> (Accessed 19 October 2019).
418. Tee Ch. M. (2018). Political connections and the cost of debt: Re-examining the evidence from Malaysia. *Journal of Multinational Financial Management*. <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2018.05.003>.
419. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org> (Accessed 19 October 2017).

420. The World Bank. URL: <http://www.vsemirnyjbank.org/> (Accessed 24 September 2018).
421. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1992. Vol. 5. pp. 297-232.
422. Vyshnevskya O., Kaliuzhna O., Banyeva I. Globalization processes and transnationalization of the economy. 32nd International Scientific Conference on Economic and Social Development. Odessa. 21-22 June 2018. pp.237-246.
423. Women in decision making roles in European Union (2016). URL: <https://blog.openpolis.it/2016/03/18/women-decision-making-roles-european-union/6686> (Accessed 19 October 2017).
424. World Inequality Report 2018 : Executive Summary / Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Pikett, Emmanuel Saez, Gabriel Zucman ; World inequality Lab, available at: wir2018.wid.world.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 Підходи до трактування поняття «фінансова безпека» відповідно до об'єкта захисту

№	Об'єкт безпеки	Трактування сутності фінансової безпеки
1	2	3
1.	Особистість, домогосподарство	Фінансова безпека домогосподарства – це такий стан життєдіяльності домашнього господарства, при якому забезпечується правовий та економічний захист життєвих інтересів його членів, дотримуються конституційні права, забезпечується гідний і якісний рівень життя незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [89, с. 131]
		Фінансова безпека особи – соціально-економічна категорія, яка показує рівень матеріального забезпечення для задоволення первинних потреб, а також важлива складова соціальної безпеки та один із найважливіших показників рівня життя населення [177]
2.	Суб'єкт господарювання	Досягнута ним фінансова стійкість [95]
		Фінансова безпека підприємства відображає захищеність діяльності суб'єкта господарювання від негараздів, а також впливів наявного зовнішнього середовища, і відповідно спроможності щодо усунення певних загроз з метою пристосування до умов функціонування, що не позначаються негативно на його діяльності [187, с. 97]
		Досягнута за умов конфлікту інтересів і дезінформаційних впливів відповідність між фактичним приростом її чистих активів і плановим прибутком, вимогами й боргами тощо [183]
		Рівень і структуру фінансів підприємства, стан захищеності фінансових ресурсів підприємства від реальних і потенційних загроз, що дозволяють йому досягти стану економічної безпеки, стабільної господарської діяльності та ефективного розвитку [37, с. 232]
3.	Регіон	Індикатор стану фінансового розвитку регіону, що характеризується рівнем стабільності державних фінансів, веденням підприємницької діяльності, інвестиційним кліматом, рівнем життя населення, розвитком банківського сектору [142, с. 128]
		Фінансова безпека регіону відзначається незалежністю і стабільністю фінансової системи, її можливості забезпечувати регіон фінансовими ресурсами, достатніми для забезпечення соціально-економічної стабільності розвитку суспільства, для успішного протистояння різноманітним загрозам [41]
4.	Галузь (сектор економіки)	Фінансову безпеку сільського господарства доцільно визначити як процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів за умови “виключення можливості зловживань фінансовими коштами та перенаправлення фінансових потоків у незакріплені законодавством сфери їх використання” [62, с. 94]

Продовження табл. А.1

1	2	3
4.	Галузь (сектор економіки)	<p>Фінансову безпеку сільського господарства доцільно визначити як процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів за умови “виключення можливості зловживань фінансовими коштами та перенаправлення фінансових потоків у незакріплені законодавством сфери їх використання” [62, с. 94]</p> <p>Банківська безпека - такий стан банку, при якому установа стійко і збалансовано реагує на вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, які виникають під час ведення діяльності, вона здатна досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого функціонування [57, с. 123]</p> <p>Банківська безпека - сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує [61, с. 332]</p> <p>Фінансова безпека страхового ринку – це важлива складова фінансової безпеки, котра відображає рівень розвитку страхового ринку, який забезпечує ефективне функціонування його суб'єктів та створює відповідні умови для задоволення потреб населення у страхових послугах [26, с. 59]</p>
5.	Держава	Умови, в яких функціонує фінансова система країни, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку (авторське визначення)
6.	Об'єднаний світовий фінансовий простір	Умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору (авторське визначення)

Джерело: систематизовано автором із використанням [26; 37; 41; 57; 61; 62; 89; 95; 142; 177; 183];

Додаток Б

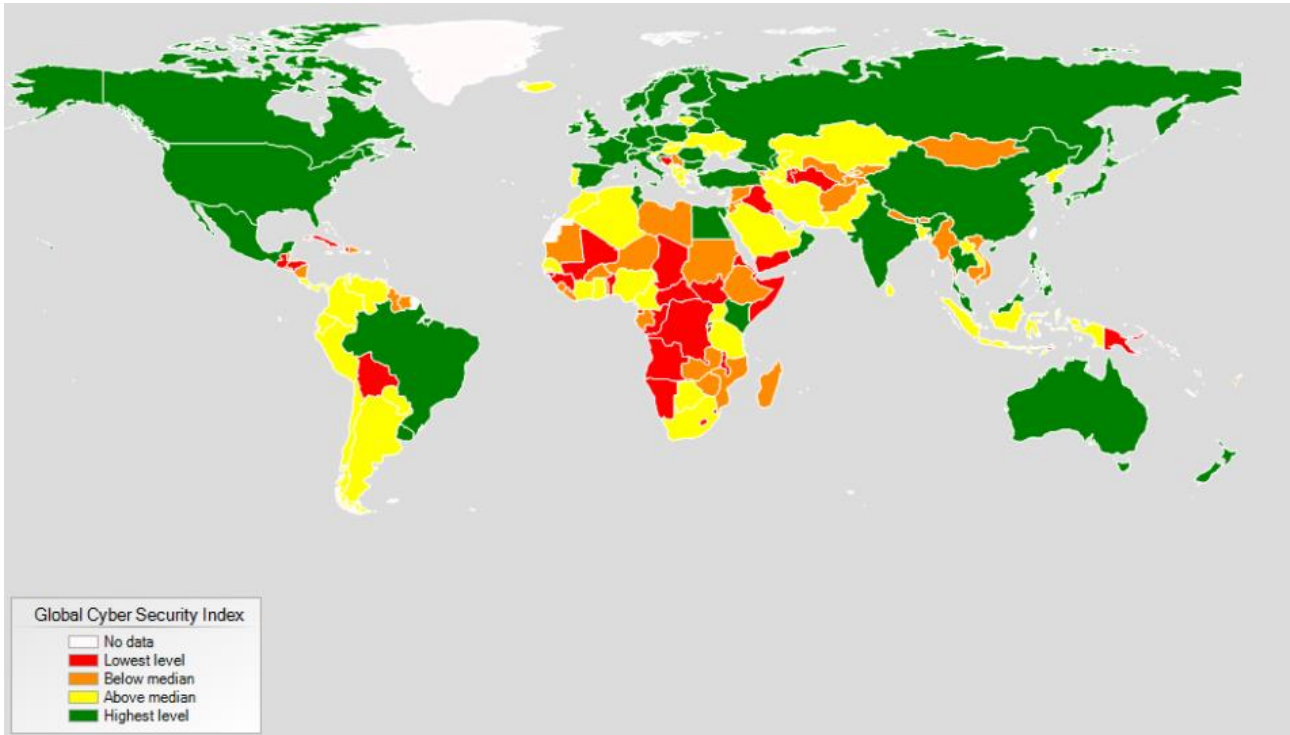

Рисунок Б.1 – Глобальний індекс кібербезпеки для країн світу

Джерело: представлено за даними відділу міжнародного зв'язку Організації Об'єднаних націй [60]

Додаток В

Таблиця Б.1 Тракткування понять «виклик» та «загроза»

Виклик	Загроза
Вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, участі в будь-чому; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок [39, с. 136]	Соціальне, природне чи техногенне явище з прогнозованими, але не контрольованими небажаними подіями, що можуть статись у певний момент часу в межах даної території, спричинити смерть людей або завдати шкоди їхньому здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків, погіршити стан довкілля [101, с. 14]
Проблема, котра з певних причин і в конкретний час набула сильного звучання та загострено сприймається політичною елітою, й має, на її погляд, важливе, пріоритетне значення [25, с. 25]	Зовнішні і внутрішні потенційно можливі чи реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні чи ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства [102, с. 61]
Зачатковий ступінь формування загрози [26, с. 738]	Явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів [295, с. 49]
Сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно, таких, що вимагають реагування на них [277, с. 127]	Одна з форм небезпеки [84, с. 65]
Протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [271, с. 120]	Потенційно можливе заподіяння шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих чинників, зумовлених характером економічної діяльності й оточенням [173, с. 15]
	Найвищий ступінь імовірності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловлений намір певних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрація готовності вдатися до насилля для заподіяння шкоди [12, с. 17]

Джерело: систематизовано автором

Додаток Г

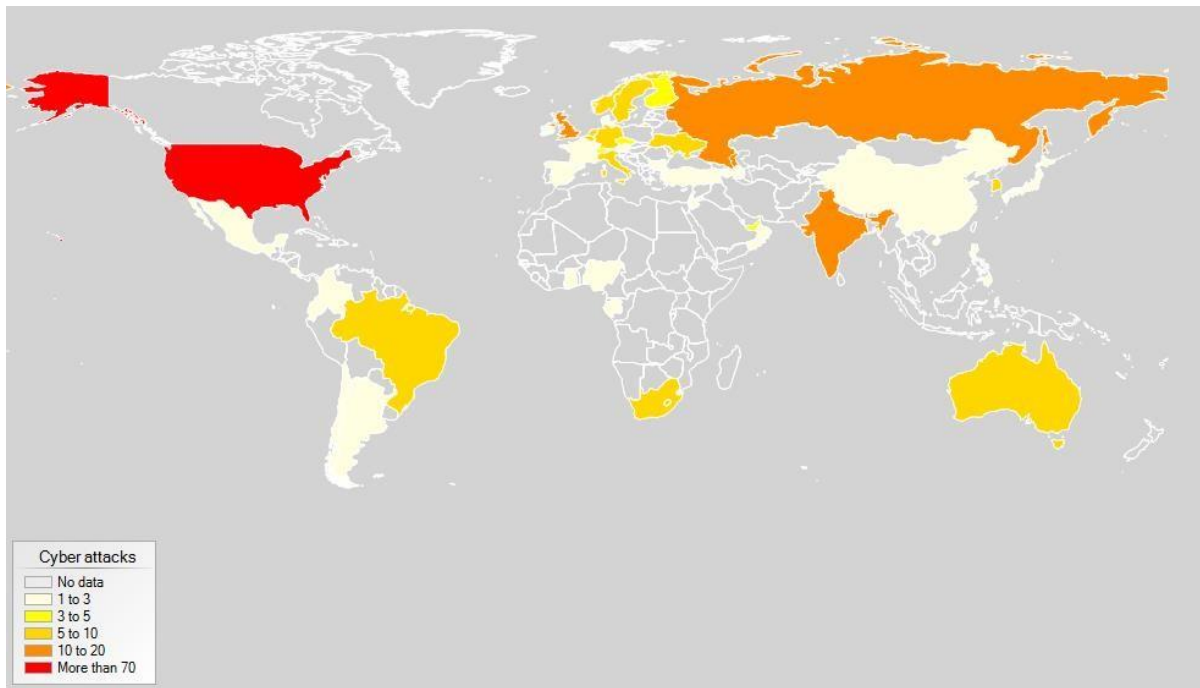

Рисунок Б.1 – Кібератаки на фінансові установи країн світу

Джерело: представлено автором за даними ORX News [380]

Додаток Д

**Анкета з питань забезпечення фінансової безпеки
держави (фрагмент)**

Загальна інформація про респондента

Прізвище, ім'я та по батькові респондента				
Стать (вказіть знак X)	чол.		жін.	
Науковий ступінь (вказіть знак X)	канд. екон. наук		д-р екон. наук	
Рік захисту дисертації				
Місто проживання / наукової діяльності				
Університет				
Посада				
Е-mail				

Продовження додатку Д

Перелік питань*(просимо Вас висловити свою наукову позицію стосовно тверджень з таблиці)*Вкажіть, будь ласка, **знак X**

№	Твердження	Повністю не погоджуюсь	Не погоджуюсь	Нейтральна позиція	Погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
1	2	3	4	5	6	7
1	Фінансова безпека є найважливішою складовою економічної безпеки держави					
2	Податкова безпека є важливою складовою фінансової безпеки держави					
3	Кібер-ризик здійснюють суттєвий вплив на рівень фінансової безпеки держави					
4	Кібер-безпека може розглядатись як важлива складова фінансової безпеки держави					
5	Аналіз та прогнозування стану фінансової безпеки в даний час занадто багато спираються на математичне моделювання з використанням нереалістичних припущень					
6	Ринкові рішення - найефективніший спосіб розподілу ресурсів в більшості випадків.					
7	В Україні існує тенденція надмірного державного регулювання фінансової діяльності					
8	В Україні мають бути встановлені нижчі ставки ПДВ для екологічно чистих продуктів з метою стимуляції їх використання					
9	Екологічний податок має бути збільшений					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
10	Фінансова грамотність в Україні є недостатньою					
11	Податок на прибуток має бути замінений податком на виведений капітал					
12	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є компетентність осіб, що приймають рішення в умовах ризику					
13	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є боргові відносини й інститут банкрутства					
14	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є нелегальні фінансові операції					
15	Актуальні напрямом дослідження проблеми фінансової безпеки є інформаційні основи фінансової системи					
16	В Україні необхідно ретельніше регулювати та контролювати фінансові операції з високим ризиком.					
17	Збільшення випадків крадіжок даних платіжних карток за допомогою систем зовнішніх інтерактивних голосових відповідей (IVR) свідчить про низьку фінансову грамотність населення					
18	Операції з криптовалютою мають оподатковуватись					
19	Населення де довіряє банківським установам					
20	Сучасні заходи економії в Україні шкодять загальним економічним показникам.					
21	В Україні доцільно зміцнювати політику, спрямовану на більш рівномірний розподіл доходів між багатими та бідними					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
22	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету є загрозливим для фінансової стабільності держави					
23	Прогресивна система оподаткування є оптимальною для України					
24	Міжбюджетні відносини в Україні не є справедливими					
25	Результати реформи фінансової децентралізації є недостатніми					
26	Рівень доларизації грошової маси в Україні є неприпустимо високим					
27	Офіційний курс національної грошової одиниці до долара США часто змінюється не під впливом об'єктивних змін макроекономічних показників					
28	Підвищення мінімальної заробітної плати збільшує безробіття серед некваліфікованих працівників					
29	Доцільно зменшувати граничний обсяг готівкових розрахунків на законодавчому рівні					
30	Необхідно використовувати податкові інструменти впливу з метою зменшення загального обсягу вивезення фінансових ресурсів за межі країни					
31	В Україні має розроблятися дієва політика, яка б підвищувала гендерний баланс у фінансовому секторі держави					

Продовження додатку Д

1	2	3	4	5	6	7
32	Недостатнє використання навичок жінок є значною втратою потенціалу економічного зростання та зміцнення фінансової безпеки					
33	Підвищення рівня гендерної рівності в науково-дослідних колективах у сфері фінансів дозволить покращити їх результативність					
		Занадто великими	Великими	Оптимальними	Малими	Занадто малими
34	Сучасні рівні витрат на оборону в Україні є:					
35	Сучасні рівні витрат на обслуговування боргу в Україні є:					
36	Сучасні рівні витрат на економічну діяльність в Україні є:					
37	Сучасні рівні витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні є:					
38	Сучасні рівні витрат на охорону здоров'я в Україні є:					
39	Сучасні рівні витрат на духовний та фізичний розвиток в Україні є:					
40	Сучасні рівні витрат на освіту в Україні є:					
41	Сучасні рівні витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні є:					

Джерело: розроблено автором

Додаток Е

Таблиця Е.1 Індикатори стану боргової безпеки держави
Світового банку (Мінімальна стандартна модель)

Показник	Формула	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	EDT/XGS	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	EDT/GNP	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів щодо обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	TDS/XGS	Коефіцієнт обслуговування боргу, що показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП	INT/GNP	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових платежів до експорту товарів і послуг	INT/XGS	Визначає частину валютних надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES/EDT	Показує, чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів	RES/MGS	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term / EDT	Показує, яку частку становить короткостроковий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral / EDT	Відображає частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу або свого роду залежність держави від фінансування цими організаціями

Джерело: узагальнено автором за [179; 420]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 Класифікація країн світу відповідно до ВНД на душу населення (методика Світового банку), 2019 рік (аналітичний – 2017 рік)

Регіон	Країни з низьким рівнем доходів	Країни з доходами нижче середнього рівня	Країни з доходами вище середнього рівня	Країни з високим рівнем доходів
	≤995 дол. США	996-3895 дол. США	3,896-12,055 дол. США	> 12,055 дол. США
1	2	3	4	5
Східна Азія і Тихий океан	Корея (Дем. нар. респ.)	Камбоджа, Індонезія, Кірібаті, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Мікронезія, Монголія, М'янма, Філіппіни, Соломонові острови, Східний Тимор, Папуа Нова Гвінея, Вануату, В'єтнам	Американське Самоа, Китай, Фіджі, Малайзія, Маршаллові острови, Науру, Самоа, Таїланд, Тонга, Тувалу	Австралія, Бруней-Даруссалам, Французька Полінезія, Гуам, САР Гонконг (Китай), Японія, Корея (респ.), Макао (Китай), Нова Каледонія, Нова Зеландія, Північні Маріанські острови, Палау, Сінгапур, Тайвань Китай
Європа і Центральна Азія	Таджикистан	Косово, Киргизька Республіка, Молдова, Україна, Узбекистан, Грузія	Албанія, Вірменія, Азербайджан, Румунія, Білорусь, Російська Федерація, Боснія і Герцеговина, Сербія, Казахстан, Болгарія, Македонія, Туреччина, Туркменістан, Чорногорія	Андорра, Німеччина, Гібралтар, Греція, Гренландія, Польща, Португалія, Австрія, Угорщина, Ісландія, Сан-Марино, Ірландія, Бельгія, Острів Мен, Італія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Нормандські острови, Латвія, Ліхтенштейн, Хорватія, Литва, Швеція, Люксембург, Швейцарія, Кіпр, Чехія, Данія, Монако, Естонія, Нідерланди, Фарерські острови, Об'єднане Королівство, Фінляндія, Франція, Норвегія

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5
Латинська Америка і Карибський басейн	Гаїті	Болівія, Сальвадор, Нікарагуа, Гондурас	Гренада, Парагвай, Гватемала, Перу, Гайана, Беліз, Ямайка, Бразилія, Святий Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Суринам, Колумбія, Коста Ріка, Куба, Домініка, Домініканська Республіка, Мексика, Венесуела, Еквадор,	Антигуа і Барбуда, Аргентина, Панама, Аруба, Пуерто Ріко, Багамські Острови, Барбадос, Британські Віргінські острови, Сінт-Мартен (голландська частина), Кайманові острови, Сент-Кітс і Невіс, Чилі, Святого Мартіна (французька частина), Кюрасао, Тринідад і Тобаго, Острови Теркс і Кайкос, Уругвай, Віргінські острови (США)
Середній Схід і Північна Африка	Сирійська Арабська Республіка, Ємен	Туніс, Джибуті, Єгипет Арабська Республіка, Марокко, Західний берег і сектор Газа	Алжир, Іран Ісламська Республіка, Ірак, Йорданія, Ліван, Лівія	Оман, Катар, Бахрейн, Саудівська Аравія, Ізраїль, Кувейт, Мальта, Об'єднані Арабські Емірати,
Північна Америка	–	–	–	Бермудські острови, Сполучені Штати, Канада
Південна Азія	Афганістан, Непал	Бангладеш, Бутан, Шрі-Ланка, Індія, Пакистан	Мальдіви	–
На південь від Сахари	Гвінея-Бісау, Сьєрра Леоне, Бенін, Сомалі, Буркіна-Фасо, Південний Судан, Бурунді, Ліберія, Центральна-Африканська Республіка, Мадагаскар, Чад, Малаві, Танзанія, Коморські острови Малі, Йти, Конго, Мозамбік, Уганда, Еритрея, Ефіопія, Нігер, Зімбабве, Гамбія, Руанда, Гвінея, Сенегал	Ангола, Кенія, Сан-Томе і Принсіпі, Кабо Верде, Судан, Камерун, Лесото, Свазіленд, Конго, Мавританія, Берег Слонової Кістки, Гана, Нігерія, Замбія	Намібія, Габон, Ботсвана, Південна Африка, Маврикій, Екваторіальна Гвінея	Сейшельські острови

Джерело: узагальнено автором на основі даних [420]

Додаток И

Таблиця И.1 Співвідношення класифікацій країн світу відповідно до ВНД на душу населення (методика Світового банку) та державного боргу до ВВП (дані МВФ), 2019 рік

	Низький рівень боргу, <25% ВВП	Рівень боргу нижче середнього, 25-50% ВВП	Рівень боргу вище середнього, 50-75% ВВП	Високий рівень боргу, 75-100% ВВП	Катастрофічний рівень боргу, >100% ВВП
Низький рівень доходів	–	Сенегал, Гвінея, Таджикистан, Танзанія, Мадагаскар, Руанда, Уганда	Ефіопія, Сьєрра Леоне, Ємен, Рівденний Судан, Бенін	Зімбабве	Еритрея, Конго, Мозамбик
Доходи нижче середнього	Косово, Нігерія, Узбекистан, Східний Тимор	Молдова, Камбоджа, Грузія, Індонезія, Кірібаті	Сальвадор, Індія, Замбія, Киргизька республіка, Україна	Монголія, Сан-Томе і Принсіпі	Єгипет, Судан, Кабо Верде, Бутан
Доходи вище середнього	Казахстан, Росія	Коста-Ріко, Боснія і Герцоговіна, Болгарія, Китай, Колумбія, Румунія, Туреччина	Білорусь, Малайзія, Науру	Албанія, Бразилія	Ліван, Лівія, Ямайка
Високий рівень доходів	Чилі, Естонія, Люксембург, Норвегія, Бруней-Даруссалам, Швейцарія	Австралія, Чехія, Данія, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія	Фінляндія, Німеччина, Угорщина, Ірландія, Ізраїль, Мальта, Нідерланди, Словенія, Словачія	Австрія, Канада, Хорватія, Франція, Іспанія	Бельгія, Греція, Італія, Японія, Португалія, Сінгапур, Барбадос, Кіпр,

Джерело: узагальнено автором

Додаток К

Стан державного боргу України, 2017-2019 рр.

Таблиця К.1 – Державний борг за кредиторами на кінець відповідних періодів

	2017		2018		1 кв. 2019	
	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми
Зовнішній борг	1,080,310	50%	1,099,201	51%	1,094,870	51%
Міжнародні організації	456,553	21%	418,110	19%	397,402	19%
Уряди іноземних держав	49,296	2%	47,931	2%	47,251	2%
Комерційні банки	2	0%	11,080	1%	28,475	1%
Власники ОЗДП	574,460	27%	622,080	29%	621,743	29%
Внутрішній борг	753,399	35%	761,090	35%	763,765	36%
НБУ	2,381	0%	2,248	0%	2,248	0%
Власники ОВДП	427,572	20%	445,840	21%	453,085	21%
Держ. банки, держ. компанії та ФГВФО (капіталізація)	320,693	15%	311,625	14%	307,725	14%
Власники ПДВ облігацій	2,753	0%	1,377	0%	706	0%
Всього державний борг	1,833,710	86%	1,860,291	86%	1,858,636	87%
% до ВВП	61.5%		52.3%			
Гарантований державою борг	307,965	14%	308,130	14%	287,049	13%
% до ВВП	10.3%		8.7%			
Загальний борг	2,141,674	100%	2,168,422	100%	2,145,684	100%
% до ВВП	71.8%		60.9%			

Таблиця К.2 – Державний борг за інструментами на кінець відповідних періодів

	2017		2018		1 кв. 2019	
	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми	млн грн	% від заг. суми
Ринкові цінні папери та кредити	775,150	36%	851,984	39%	876,287	41%
ОВДП	198,309	9%	216,576	10%	223,821	10%
ОЗДП	574,460	26%	622,080	29%	621,743	29%
Кредити від НБУ та ком. банків	2,382	0%	13,328	1%	30,723	1%
Пільгові кредити	505,849	23%	466,041	21%	444,653	21%
Кредити від міжнародних організацій	456,553	21%	418,110	19%	397,402	19%
Кредити від ін. країн	49,296	2%	47,931	2%	47,251	2%
Інше, вкл. рекапіталізацію	552,710	25%	542,266	25%	537,696	25%
Всього державний борг	1,833,710	85%	1,860,291	86%	1,858,636	87%
% до ВВП	61.5%		52.3%			
Гарантований державою борг	307,965	14%	308,130	14%	287,049	13%
% до ВВП	10.3%		8.7%			
Загальний борг	2,141,674	100%	2,168,422	100%	2,145,684	100%
% до ВВП	71.8%		60.9%			

Джерело: представлено автором на основі даних [255]

Продовження додатку К

Таблиця К.3 – Державний борг за валютами на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
UAH	34%	33%	35%
USD	46%	48%	47%
EUR	8%	9%	10%
XDR	10%	8%	7%
JPY	1%	1%	1%
CAD	0.5%	0.4%	0.4%
Всього державний борг	100%	100%	100%

Таблиця К.4 – Державний борг за типом відсоткової ставки на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
Фіксована	71%	75%	76%
Плаваюча	29%	25%	24%
Всього державний борг	100%	100%	100%

Таблиця К.5 – Державний внутрішній борг в розрізі строків погашення на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
<3 р.	29%	32%	32%
3-5 р.	4%	5%	6%
5-7 р.	7%	8%	7%
7-10 р.	9%	10%	9%
>10 р.	51%	46%	46%
Всього	100%	100%	100%

Таблиця К.6 – Державний зовнішній борг в розрізі строків погашення на кінець відповідних періодів

	2017	2018	1 кв. 2019
	% від заг. суми	% від заг. суми	% від заг. суми
<3 р.	23%	23%	22%
3-5 р.	12%	8%	10%
5-7 р.	8%	19%	16%
7-10 р.	22%	13%	15%
>10 р.	35%	38%	37%
Всього	100%	100%	100%

Джерело: представлено автором на основі даних [255]

Додаток Л

**МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
(Мінекономрозвитку)**

вул. М. Грушевського 12/2 м. Київ 01008 тел. 253-93-94, факс 253-63-71
Web: <http://www.me.gov.ua> , e-mail: meconomy@me.gov.ua , код згідно з ЄДРПОУ 37508596

№ _____

На № _____ від _____

Полторак А.С.
poltorak@mnaeu.edu.ua

На Ваш запит від 22.07.2018 Мінекономрозвитку у межах повноважень надає інформацію щодо:

інтегрального рівня економічної безпеки України та за окремими складовими (таблиця 1);

рівнів складових фінансової безпеки (таблиця 2).

Оцінку рівня економічної безпеки у 2017 році буде здійснено після оприлюднення Держстатом усієї статистичної інформації, необхідної для розрахунку.

При цьому зазначаємо, що Методичні рекомендації розміщені на офіційному веб-сайті Мінекономрозвитку у підрозділі “Методичні рекомендації” розділу “Документи” (за посиланням <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MethodichniRekomendatsii>) і можуть бути використані як органами виконавчої влади, науковими інститутами, іншими установами, так і окремими дослідниками для визначення ними рівня економічної безпеки.

Заступник Міністра

М. І. Тігарчук

Кротенко, 200-44-34

М2 Мінекономрозвитку
Вих. № 3032-06/31850-09 від 24.07.2018

Продовження додатку Л

Таблиця 1

Рівень економічної безпеки інтегральний та за окремими складовими, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	І пів. 2017
Виробнича	61	56	52	53	57	52	50	52	47	56	59
Демографічна	41	44	46	47	56	45	46	45	43	46	42
Енергетична	32	34	31	35	32	34	39	47	45	58	54
Зовнішньоекономічна	40	36	38	41	36	29	35	35	37	40	41
Інвестиційно-інноваційна	43	43	34	35	36	37	35	30	35	30	31
Макроекономічна	48	38	44	38	48	38	39	33	31	36	36
Продовольча	85	83	84	90	92	93	86	94	92	92	91
Соціальна	58	56	58	57	59	64	62	57	55	54	54
Фінансова	64	51	42	44	47	46	50	36	35	38	40
Інтегральний показник рівня економічної безпеки	52	48	46	47	50	47	48	45	44	47	48

Таблиця 2

Рівень фінансової безпеки за складовими, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	І пів. 2017
1. Бюджетна безпека	89	79	47	43	60	51	54	50	59	59	49
2. Боргова безпека	69	48	30	35	36	32	28	13	12	16	17
3. Валютна безпека	64	34	52	54	53	53	76	36	42	50	59
4. Грошово-кредитна безпека	45	38	49	54	47	46	41	43	43	48	49
5. Банківська безпека	61	55	28	38	45	47	50	30	17	21	30
6. Безпека небанківського фінансового ринку	47	39	48	42	34	49	49	46	37	32	32
Загальний розрахунковий індекс фінансової безпеки	64	51	42	44	47	46	50	36	35	38	40

Продовження додатку Л

МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ (Мінекономрозвитку)

вул. М. Грушевського 12/2 м. Київ 01008 тел. 253-93-94, факс 253-63-71
Web: <http://www.me.gov.ua>, e-mail: meconomy@me.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 37508596

№ _____

На № _____ від _____

Полторак А.С.
poltorak@mnaeu.edu.ua

Мінекономрозвитку у межах повноважень опрацювало Ваші запити від 03.07.2019 та надає інформацію щодо інтегрального рівня фінансової безпеки та в розрізі її складових (таблиця 1).

При цьому повідомляємо, що Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, з використанням яких оцінюється рівень у тому числі фінансової безпеки (затверджені наказом Мінекономрозвитку від 29.10.2013 № 1277), не передбачають регіонального розрізу оцінки.

Щодо результатів комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, повідомляємо, що у Мінекономрозвитку за результатами робочих зустрічей з експертами Національного банку України прийнято рішення відмовитись від здійснення оцінки обсягу непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України у цілому, залишивши виключно легальну частину відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, оцінка якої здійснюється за бази даних Платіжного балансу України (за методологією шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції).

Додаток: на 1 арк. в 1 прим.

Заступник Міністра

Ю. П. Бровченко

Крогаченко, 200-44-34

М2 Мінекономрозвитку
Вих. № 3032-06/28556-09 від 11.07.2019 09:18:59

Додаток М

Таблиця М.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу країн відповідно до показників боргової залежності та рівня ВВП на душу населення

№ з/п	Країна	Відношення державного боргу до ВВП, %	ВВП на душу населення, дол. США
1	Україна	60,9	3095,2
2	Австрія	73,8	50250,0
3	Азербайджан	48,4	5769,0
4	Бельгія	102,0	46683,2
5	Білорусь	29,2	6744,5
6	Болгарія	22,5	8651,1
7	Великобританія	84,7	42986
8	Греція	181,1	23558,1
9	Грузія	43	4469,2
10	Данія	34,1	62888,7
11	Естонія	8,4	19948,9
12	Ірландія	64,8	78764,6
13	Іспанія	97,1	33146,4
14	Італія	132,2	35391,7
15	Казахстан	21,9	11165,5
16	Киргистан	48,0	1087,2
17	Латвія	35,9	16405,7
18	Литва	34,2	17669,7
19	Люксембург	21,4	114234,0
20	Молдова	27,4	2684,1
21	Нідерланди	52,4	55041,1
22	Німеччина	60,9	47501,8
23	Польща	48,9	16639,7
24	Португалія	121,5	23737,7
25	Росія	14,0	11729,1
26	Румунія	35,1	11534,9
27	Словаччина	48,9	20669,9
28	Словенія	70,1	26758,9
29	Таджикистан	47,9	1073,0
30	Угорщина	70,8	16503,5
31	Узбекистан	23,6	2026,5
32	Фінляндія	58,9	48579,9
33	Франція	98,4	43663,6
34	Хорватія	74,1	15870,3
35	Чехія	32,7	23344,2
36	Швеція	38,8	57232,1

Джерело: узагальнено автором за даними [287]

Додаток Н

**Таблиця Н.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу
країн відповідно до загального рівня глобалізації країни
та рівня ВВП на душу населення**

№ з/п	Країна	Показник кореляції між рівнем економічної глобалізації країни та рівнем ВВП на душу населення	Показник кореляції між загальним рівнем глобалізації країни та рівнем ВВП на душу населення
1	Україна	-0,139207	-0,157466
2	Австрія	-0,729183	-0,788303
3	Азербайджан	-0,408286	0,206213
4	Бельгія	-0,702637	-0,699310
5	Білорусь	0,643467	0,594856
6	Болгарія	0,151816	0,865880
7	Великобританія	-0,772629	-0,940397
8	Греція	0,602544	0,445472
9	Грузія	0,796110	0,931311
10	Данія	-0,629596	-0,655959
11	Естонія	-0,826056	0,815959
12	Ірландія	-0,611020	0,000439
13	Іспанія	-0,532179	-0,578231
14	Італія	0,458340	0,558118
15	Казахстан	-0,605261	0,461598
16	Киргистан	0,465013	0,165208
17	Латвія	0,350889	0,719840
18	Литва	-0,058188	0,780107
19	Люксембург	-0,126210	0,227022
20	Молдова	-0,734122	0,309277
21	Нідерланди	-0,658071	-0,263817
22	Німеччина	-0,664628	-0,310101
23	Польща	0,149044	-0,161502
24	Португалія	-0,662863	-0,735807
25	Росія	-0,168976	-0,445083
26	Румунія	0,536929	0,536796
27	Словаччина	-0,723641	-0,745859
28	Словенія	-0,138617	0,533027
29	Таджикистан	-0,413163	0,844880
30	Угорщина	-0,720245	-0,783679
31	Фінляндія	-0,631053	-0,076301
32	Франція	-0,577634	-0,232430
33	Хорватія	0,484638	0,806691
34	Чехія	0,130532	-0,159379
35	Швеція	-0,761505	-0,720305

Джерело: узагальнено автором за даними [376]

Додаток П

Рівень тіньової економіки України

Рисунок П.1 – Результати оцінки рівня тіньової економіки України за основі різних методів

Джерело: узагальнено автором за даними [87]

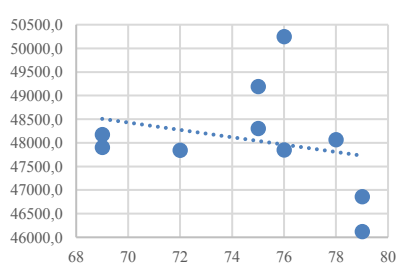
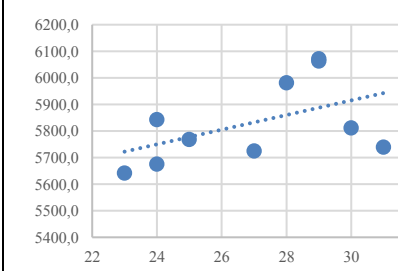
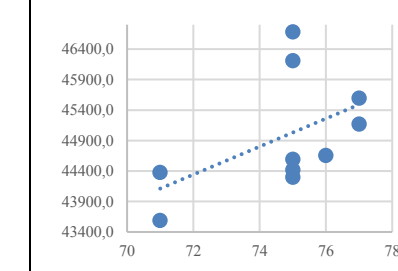
Додаток Р

Таблиця Р.1 Аналіз сили та напрямку залежності між рівнем корупції та фінансовою безпекою України і рівнем ВВП на душу населення

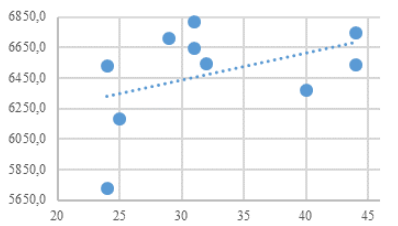
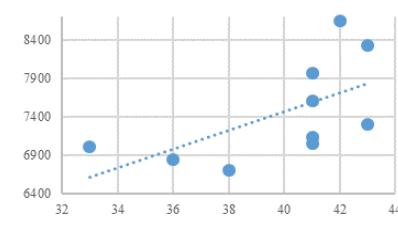
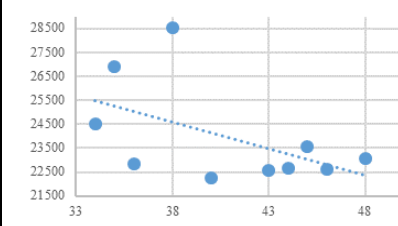
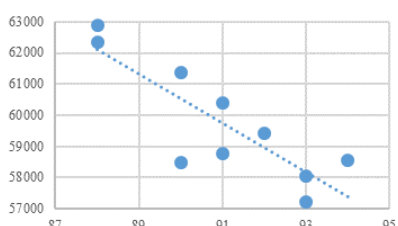
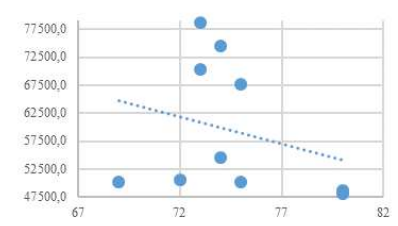
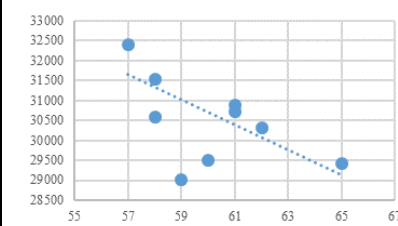
Період, роки	Рівень сприйняття корупції, бали	ВВП на душу населення, дол. США	Фінансова безпека держави, %
	X_1	Y_1	Y_2
2009	22	2546,0	41,2
2010	24	2974,4	47,4
2011	23	3570,8	50,3
2012	26	3856,8	50,1
2013	25	4030,3	51,2
2014	26	3014,6	42,1
2015	27	2115,5	38,2
2016	29	2185,9	43,1
2017	30	2640,3	46,3
2018	32	3095,2	48,7
Коефіцієнти кореляції	$r_{x_1y_1} = -0.27$	$r_{y_1y_2} = 0.86$	

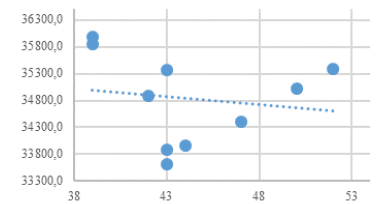
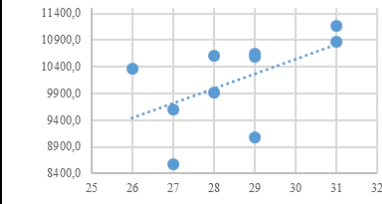
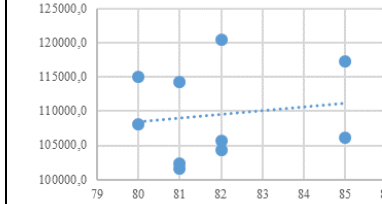
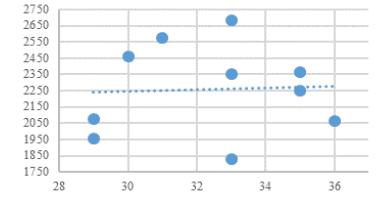
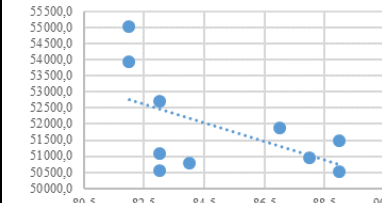
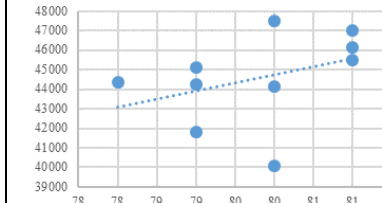
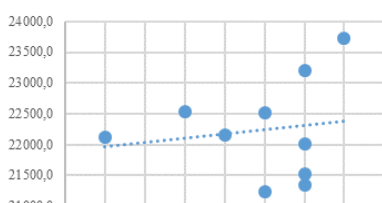
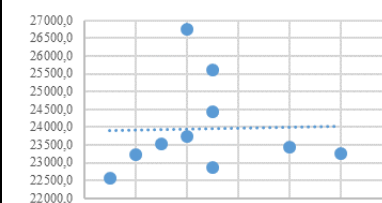
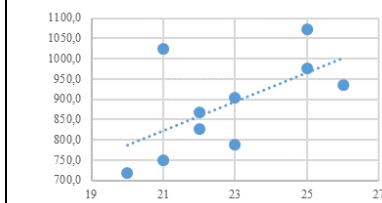
Джерело: розраховано автором за даними [357; 286; 252]

Таблиця Р.2 Аналіз сили та напрямку залежності між індексом корупції, визначеним в рейтингу Corruption Perceptions Index, і рівнем ВВП на душу населення (фрагмент)

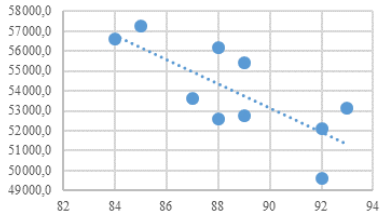
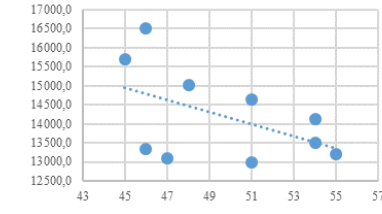
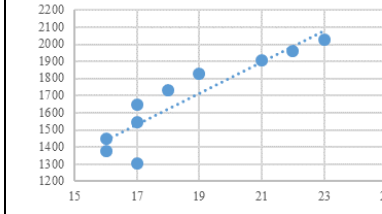
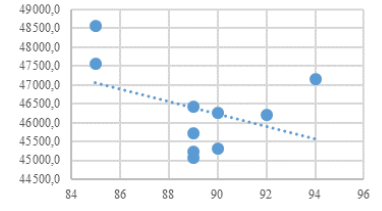
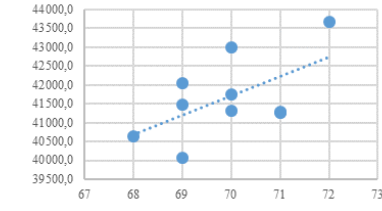
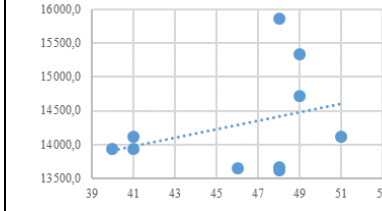
Період, роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США	Період, роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США	Період, роки	X_1 , бали	Y_1 , дол. США
<i>Австрія</i>			<i>Азербайджан</i>			<i>Бельгія</i>		
2009	79	46123,5	2009	23	5642,5	2009	71	43591,3
2010	79	46858,0	2010	24	5842,8	2010	71	44380,2
2011	78	48065,3	2011	24	5676,5	2011	75	44594,3
2012	69	48172,2	2012	27	5724,9	2012	75	44422,7
2013	69	47901,4	2013	28	5981,5	2013	75	44302,5
2014	72	47842,7	2014	29	6072,6	2014	76	44659,6
2015	76	47850,2	2015	29	6063,7	2015	77	45174,0
2016	75	48300,9	2016	30	5812,6	2016	77	45598,7
2017	75	49190,2	2017	31	5739,6	2017	75	46211,2
2018	76	50250,0	2018	25	5769,0	2018	75	46683,2
Середнє значення	74,8	48055,5	Середнє значення	27,0	5832,6	Середнє значення	74,7	44961,8
<i>Correl= -0,26</i>			<i>Correl= 0,50</i>			<i>Correl=0,51</i>		
								

Продовження табл. Р.2

Білорусь			Болгарія			Греція		
2009	24	5724,5	2009	38	6709,5	2009	38	28514,8
2010	25	6181,4	2010	36	6843,3	2010	35	26917,8
2011	24	6525,9	2011	33	7019,2	2011	34	24495,7
2012	31	6642,0	2012	41	7062,1	2012	36	22830,5
2013	29	6707,6	2013	41	7136,8	2013	40	22251,3
2014	31	6817,3	2014	43	7309,4	2014	43	22565,7
2015	32	6545,8	2015	41	7611,6	2015	46	22615,4
2016	40	6372,4	2016	41	7966,9	2016	44	22666,3
2017	44	6536,0	2017	43	8331,2	2017	48	23053
2018	44	6744,5	2018	42	8651,1	2018	45	23558,1
Середнє значення	32,4	6479,7	Середнє значення	39,9	7464,1	Середнє значення	40,9	23946,9
<i>Correl=0,42</i>			<i>Correl=0,60</i>			<i>Correl= -0,52</i>		
								
Данія			Ірландія			Іспанія		
2009	93	57229,1	2009	80	48054,5	2009	61	30874,13
2010	93	58041,4	2010	80	48711,9	2010	61	30736,63
2011	94	58575,6	2011	75	50304,7	2011	62	30321,7
2012	90	58487,8	2012	69	50183,5	2012	65	29414,86
2013	91	58788,1	2013	72	50587,3	2013	59	29008,02
2014	92	59437,9	2014	74	54638,4	2014	60	29406,38
2015	91	60402,1	2015	75	67719,2	2015	58	30595,2
2016	90	61370,8	2016	73	70298,7	2016	58	31539,5
2017	88	62356,8	2017	74	74559,3	2017	57	32402,7
2018	88	62888,7	2018	73	78764,6	2018	58	33146,4
Середнє значення	91,0	59757,8	Середнє значення	74,5	59382,2	Середнє значення	59,9	30753,6
<i>Correl= -0,84</i>			<i>Correl= -0,27</i>			<i>Correl= -0,58</i>		
								
Італія			Казахстан			Люксембург		
2009	43	35363,4	2009	27	8573,7	2009	82	104358,0
2010	39	35849,4	2010	29	9070,5	2010	85	106185,0
2011	39	35994,1	2011	27	9603,2	2011	85	117340,0
2012			2012			2012		
	42	34885,3		28	9923,4		80	108048,0
2013	43	33887,3	2013	26	10368,5	2013	80	114998,0
2014	43	33616,0	2014	29	10646,0	2014	82	120450,0
2015	44	33959,3	2015	28	10617,5	2015	81	101665,0
2016	47	34397,7	2016	29	10582,7	2016	81	102361,0
2017	50	35029,4	2017	31	10867,7	2017	82	105713,0
2018	52	35391,7	2018	31	11165,5	2018	81	114234,0
Середнє значення	44,2	34837,4	Середнє значення	28,5	10141,9	Середнє значення	81,9	109535,2
<i>Correl= -0,16</i>			<i>Correl=0,55</i>			<i>Correl=0,15</i>		

<p><i>Італія</i></p> 			<p><i>Казахстан</i></p> 			<p><i>Люксембург</i></p> 		
<p><i>Молдова</i></p>			<p><i>Нідерланди</i></p>			<p><i>Німеччина</i></p>		
2009	33	1826,5	2009	89	50533,5	2009	80	40086,1
2010	29	1958,1	2010	88	50950,0	2010	79	41785,6
2011	29	2073,3	2011	89	51499,6	2011	80	44125,3
2012	36	2061,3	2012	84	50780,7	2012	79	44259,3
2013	35	2248,3	2013	83	50565,3	2013	78	44354,7
2014	35	2362,2	2014	83	51100,8	2014	79	45132,3
2015	33	2355,7	2015	87	51871,6	2015	81	45521,3
2016	30	2461,1	2016	83	52727,1	2016	81	46167,8
2017	31	2578,5	2017	82	53920,0	2017	81	46987,8
2018	33	2684,1	2018	82	55041,1	2018	80	47501,8
Середнє значення	32,4	2260,9	Середнє значення	85,0	51899,0	Середнє значення	79,8	44592,2
<p><i>Correl=0,05</i></p> 			<p><i>Correl= -0,54</i></p> 			<p><i>Correl= 0,38</i></p> 		
<p><i>Португалія</i></p>			<p><i>Словенія</i></p>			<p><i>Таджикистан</i></p>		
2009	58	22128,9	2009	66	23252,1	2009	20	719,2
2010	60	22538,7	2010	64	23437,5	2010	21	749,6
2011	61	22159,5	2011	59	23540,7	2011	23	787,2
2012	63	21353,2	2012	61	22864,2	2012	22	827,1
2013	62	21228,1	2013	57	22574,7	2013	22	867,1
2014	63	21533,5	2014	58	23217,9	2014	23	904,5
2015	63	22016,8	2015	60	23735,2	2015	26	936,0
2016	62	22511,7	2016	61	24445,6	2016	25	976,1
2017	63	23197,4	2017	61	25621,9	2017	21	1024,9
2018	64	23737,7	2018	60	26758,9	2018	25	1073,0
Середнє значення	61,9	22240,5	Середнє значення	60,7	23944,9	Середнє значення	22,8	886,5
<p><i>Correl= 0,16</i></p> 			<p><i>Correl=0,03</i></p> 			<p><i>Correl=0,61</i></p> 		

Продовження табл. Р.2

Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США	Період, роки	X ₁ , бали	Y ₁ , дол. США
<i>Швеція</i>			<i>Угорщина</i>			<i>Узбекистан</i>		
2009	92	49606,8	2009	51	12977,6	2009	17	1305,8
2010	92	52132,9	2010	47	13092,2	2010	16	1377,1
2011	93	53127,0	2011	46	13347,0	2011	16	1451,6
2012	88	52578,0	2012	55	13197,3	2012	17	1547,4
2013	89	52780,0	2013	54	13510,7	2013	17	1645,7
2014	87	53618,6	2014	54	14119,5	2014	18	1734,4
2015	89	55419,0	2015	51	14653,6	2015	19	1831,3
2016	88	56195,9	2016	48	15032,1	2016	21	1909,4
2017	84	56610,7	2017	45	15695,7	2017	22	1961,3
2018	85	57232,1	2018	46	16503,5	2018	23	2026,5
Середнє значення	88,7	53930,1	Середнє значення	49,7	14212,9	Середнє значення	18,6	1679,1
<i>Correl=-0,76</i>			<i>Correl=-0,49</i>			<i>Correl=0,91</i>		
								
<i>Фінляндія</i>			<i>Франція</i>			<i>Хорватія</i>		
2009	89	45065,8	2009	69	40058,7	2009	41	14113,4
2010	92	46202,4	2010	68	40638,3	2010	41	13937,1
2011	94	47171,0	2011	70	41329,0	2011	40	13937,8
2012	90	46277,6	2012	71	41258,3	2012	46	13658,8
2013	89	45715,6	2013	71	41283,0	2013	48	13629,5
2014	89	45239,4	2014	69	41478,2	2014	48	13673,2
2015	90	45316,4	2015	70	41765,2	2015	51	14117,3
2016	89	46438,8	2016	69	42054,5	2016	49	14718,9
2017	85	47558,9	2017	70	43001,6	2017	49	15331,9
2018	85	48579,9	2018	72	43663,6	2018	48	15870,3
Середнє значення	89,2	46356,6	Середнє значення	69,9	41653,0	Середнє значення	46,1	14298,8
<i>Correl=-0,40</i>			<i>Correl=0,58</i>			<i>Correl=0,33</i>		
								

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [357; 287]

Додаток С

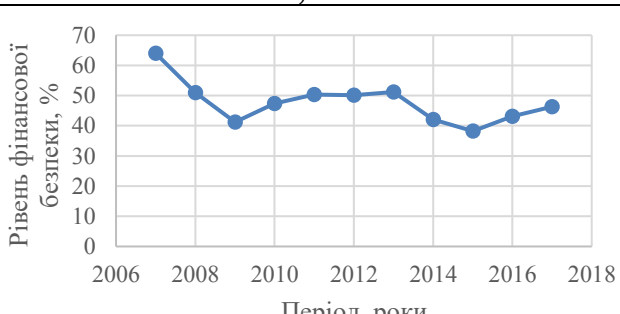
Таблиця С.1 Вхідна інформація для кластерного аналізу відповідно до індексу сприйняття корупції та рівня ВВП на душу населення

№ з/п	Країна	Середній індекс сприйняття корупції (2009-2018 рр.), %	Коефіцієнт кореляції між індексом сприйняття корупції та рівнем ВВП на душу населення
1	Україна	26,4	-0,27
2	Австрія	74,8	-0,26
3	Азербайджан	27,0	0,50
4	Бельгія	74,7	0,51
5	Білорусь	32,4	0,42
6	Болгарія	39,9	0,60
7	Великобританія	78,3	0,81
8	Греція	40,9	-0,52
9	Грузія	49,6	0,93
10	Данія	91,0	-0,84
11	Естонія	68,0	0,87
12	Ірландія	74,5	-0,27
13	Іспанія	59,9	-0,58
14	Італія	44,2	-0,16
15	Казахстан	28,5	0,55
16	Киргистан	24,9	0,94
17	Латвія	51,5	0,92
18	Литва	55,4	0,87
19	Люксембург	81,9	0,15
20	Молдова	32,4	0,05
21	Нідерланди	85,0	-0,54
22	Німеччина	79,8	0,38
23	Польща	58,1	0,75
24	Португалія	61,9	0,16
25	Росія	26,5	0,83
26	Румунія	43,0	0,84
27	Словаччина	47,3	0,75
28	Словенія	60,7	0,03
29	Таджикистан	22,8	0,61
30	Угорщина	49,7	-0,49
31	Узбекистан	18,6	0,91
32	Фінляндія	89,2	-0,40
33	Франція	69,9	0,58
34	Хорватія	46,1	0,33
35	Чехія	51,4	0,90
36	Швеція	88,7	-0,76

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [357; 287]

Додаток Т

Таблиця Т.1. Вихідні дані для побудови економетричної моделі парної регресії

Роки	X ₁ , шт.	X ₂ , тис. осіб	Y, %
2007	351	2372,5	
2008	353	2364,5	
2009	350	2245,2	
2010	349	2129,8	
2011	345	1954,8	
2012	334	1824,9	
2013	325	1723,7	
2014	277	1438,0	
2015	288	1375,2	
2016	287	1369,4	
2017	289	1330,0	

X₁ – кількість закладів вищої освіти III-IV рівня акредитації;

X₂ – кількість здобувачів вищої освіти;

Y – рівень фінансової безпеки України, %.

Джерело: узагальнено та систематизовано авторами.

Таблиця Т.2 Розрахункова таблиця (визначення середніх значень та стандартних відхилень незалежної змінної Y і незалежних змінних X₁, X₂)

№	Y	X ₁	X ₂	Y-Y _{сеп}	X ₁ -X _{1сеп}	X ₂ -X _{2сеп}	(Y-Y _{сеп}) ²	(X ₁ -X _{1сеп}) ²	(X ₂ -X _{2сеп}) ²
1	64	351	2372,5	19,2	28,5	542,7	367,9	809,7	294503,6
2	51	353	2364,5	6,2	30,5	534,7	38,2	927,5	285884,6
3	42	350	2245,2	-2,5	27,5	415,4	7,9	753,8	172542,1
4	44	349	2129,8	-0,5	26,5	299,9	0,7	699,8	89989,1
5	47	345	1954,8	2,2	22,5	124,9	4,8	504,2	15620,5
6	46	334	1824,9	1,2	11,5	-4,9	1,4	131,2	24,2
7	50	325	1723,7	5,2	2,5	-106,1	26,9	6,0	11261,1
8	36	277	1438	-8,8	-45,5	-391,8	77,8	2074,4	153521,5
9	35	288	1375,2	-9,8	-34,5	-454,6	96,4	1193,4	206677,7
10	38	287	1369,4	-6,8	-35,5	-460,4	46,5	1263,5	211984,9
11	40	289	1330	-4,8	-33,5	-499,8	23,2	1125,3	249818,2
Сума	493	3548	20128				691,6	9488,7	1691827,4
Середнє	44,8	322,5	1829,8						
Дисперсія	62,9	862,6	153802						
Середнє відхилення	7,9	29,4	392,2						

Джерело: розрахунки автора

Продовження додатку Т

Таблиця Т.3 Розрахункова таблиця (розрахунок значень нормалізованих змінних)

№	Нормалізовані змінні			$(Y^*)^2$	$(X_1^*)^2$	$(X_2^*)^2$	$Y^*X_1^*$	$Y^*X_2^*$	$X_1^*X_2^*$
	Y^*	X_1^*	X_2^*						
1	2,4191	0,96882	1,38377	5,85	0,94	1,91	2,34	3,35	1,34
2	0,7796	1,03692	1,36337	0,61	1,08	1,86	0,84	1,06	1,41
3	-0,3554	0,93477	1,05917	0,13	0,87	1,12	-0,33	-0,38	0,99
4	-0,1032	0,90073	0,76492	0,01	0,81	0,59	-0,09	-0,08	0,69
5	0,2752	0,76453	0,31869	0,18	0,58	0,10	0,21	0,09	0,24
6	0,149	0,39001	-0,01254	0,02	0,15	0,00	0,06	-0,00	-0,00
7	0,6535	0,08357	-0,27059	0,43	0,01	0,07	0,05	-0,18	-0,02
8	-1,1121	-1,5507	-0,99909	1,24	2,40	0,99	1,72	1,11	1,55
9	-1,2382	-1,1762	-1,15922	1,53	1,38	1,34	1,46	1,44	1,36
10	-0,8599	-1,2103	-1,17401	0,74	1,46	1,38	1,04	1,01	1,42
11	-0,6076	-1,1422	-1,27447	0,37	1,30	1,62	0,69	0,77	1,46
Сума	0	0	0	11	11	11	7,97	8,19	10,44
Середнє	0	0	0						
Дисперсія	1	1	1						
Середнє відхилення	1	1	1						

Джерело: авторські розрахунки

Таблиця Т.4 Розрахункова таблиця

№	Y	Y^{\wedge}	u2	$(Y-Y_c)^2$	$(Y^{\wedge}-Y_c)^2$	$ (Y^{\wedge}-Y_c)^2 $	$[Y-Y^{\wedge}]/Y*100$
1	64	52,52	131,81	367,94	59,31	11,48	17,94
2	51	52,52	2,31	38,21	59,30	1,52	2,98
3	42	50,98	80,60	7,94	37,94	8,98	21,38
4	44	49,58	31,10	0,67	22,64	5,58	12,67
5	47	47,33	0,11	4,76	6,33	0,33	0,71
6	46	45,30	0,50	1,40	0,12	0,70	1,53
7	50	43,69	39,85	26,85	1,28	6,31	12,63
8	36	38,09	4,37	77,76	45,28	2,09	5,80
9	35	37,87	8,22	96,40	48,33	2,87	8,19
10	38	37,75	0,06	46,49	49,94	0,25	0,65
11	40	37,38	6,85	23,21	55,29	2,62	6,54
Сума	493	493	305,77	691,64	385,86	42,73	91,03

Джерело: авторські розрахунки

Додаток У

**Математичний апарат, використаний у процесі
розрахунку показників для побудови базової таблиці
дисперсійного аналізу (ANOVA–таблиця)**

$$SSR = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y})^2, \quad (\text{X.1})$$

$$MSR = \frac{SSR}{m - 1}, \quad (\text{X.2})$$

$$SSE = u^T u = \sum_{i=1}^n u_i^2 = \sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - y_i)^2, \quad (\text{X.3})$$

$$MSE = \frac{SSE}{n - m}, \quad (\text{X.4})$$

$$SST = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2, \quad (\text{X.5})$$

$$MST = \frac{SST}{n - 1}. \quad (\text{X.6})$$

Додаток Ф

Таблиця Ф.1 Методи оцінки рівня фінансової безпеки, запропоновані науковцями

Методи оцінки	Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. [55]	Новікова О. Ф., Покопиленко Р. В. [168]	Мунтіян В. І. [161]	Методика Міністерства економічного розвитку і торгівлі [252]	Гончаренко Л. П. [60]	Пономаренко В. С., Клебанова Т. С., Чернова Н. Л. [236]	Губарева І. О. [63]	Олейникова Е. А. [169]	Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку
Аналіз основних макропоказників з їх подальшим порівнянням з еталонними значеннями	+		+	+	+	+	+	+	+
Аналоговий підхід				+			+		+
Експертні оцінки	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Законодавчий підхід				+			+		+
Інтегральний показник, таксономія	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Метод аналізу та обробки сценаріїв	+				+	+	+	+	
Методи розпізнавання образів					+		+	+	
Методи теорії нечітких систем	+				+		+	+	
Методи багатомірного статичного аналізу	+				+	+	+	+	
Методи оптимізації	+				+		+	+	
Оцінка ризику країни					+		+	+	
Системний аналіз	+						+		+
Теоретико-ігрові методи	+				+		+	+	
Теорія катастроф						+	+		

Джерело: узагальнено автором із використанням [55; 168; 161; 252; 60; 236; 63; 169; 250]

Додаток Х

Таблиця Х.1 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Область	X₁	X₂	X₃	X₄	X₅	X₆	X₇	X₈	X₉	X₁₀	X₁₁
Вінницька	28626,7	57,7	83,3	81,3	0,9	100,4	3,3	475,5	39,5	36,8	28113,9
Волинська	24473,5	53,1	88,5	78,9	2,2	144,1	3,1	459,0	32,6	23,3	17690,8
Дніпропетровська	38346,2	60,9	80,0	78,8	3,0	131,6	4,3	451,4	24,5	16,0	88537,5
Донецька	20816,8	50,3	57,7	89,6	13,4	154,3	1,9	186,7	39,3	9,5	39787,2
Житомирська	27029,6	55,5	81,1	76,9	1,0	132,6	3,3	460,8	48,1	38,7	20191,2
Закарпатська	21446,7	56,2	82,0	80,0	0,8	106,3	2,2	454,7	52,3	34,9	11033,4
Запорізька	35379,0	56,4	91,8	80,8	3,0	144,2	3,7	509,9	25,9	22,7	74303,6
Івано-Франківська	25612,7	54,8	82,9	77,7	0,5	138,5	2,3	394,3	54,3	35,8	23635,0
Київська	33072,2	58,1	81,3	78,0	6,5	110,2	5,7	540,8	34,7	20,5	39665,9
Кіровоградська	26728,4	54,0	87,3	78,8	4,3	121,2	4,0	406,4	52,8	31,5	20800,5
Луганська	14988,3	54,6	60,6	71,7	71,9	91,8	1,2	108,3	26,9	19,4	11237,8
Львівська	28795,7	55,5	82,0	79,4	4,1	148,5	3,4	460,3	43,8	28,2	21275,9
Миколаївська	28749,7	58,4	84,9	78,9	4,9	127,7	3,1	488,7	34,4	32,5	29586,2
Одеська	31567,6	57,3	83,0	80,6	2,3	168,5	3,7	543,9	42,8	35,7	18567,1
Полтавська	31749,3	54,2	76,5	78,8	2,1	143,3	4,2	439,1	31,1	19,6	74541,5
Рівненська	26042,2	58,5	73,1	76,7	1,4	98,9	2,6	359,0	45,3	32,4	22484,5
Сумська	29772,9	55,6	87,2	78,4	9,1	112,9	3,5	396,2	40,2	33,7	29011,9
Тернопільська	23241,2	51,6	81,5	77,2	0,7	109,1	2,8	403,6	27,5	20,4	11075,8
Харківська	31224,3	59,3	81,9	77,3	6,0	92,1	4,1	607,2	41,2	34,8	37474,1
Херсонська	26457,6	56,1	76,0	78,3	2,1	93,7	2,8	477,2	40,3	49,7	19081,3
Хмельницька	28339,5	56,5	82,9	77,8	0,6	140,1	3,0	494,0	43,2	39,8	20309,5
Черкаська	26700,3	54,9	83,1	78,2	2,5	119,5	3,9	420,3	40,5	31,0	35473,8
Чернівецька	23490,5	56,2	82,9	78,1	0,2	94,3	2,1	512,2	39,7	56,9	7409,8
Чернігівська	27672,1	62,0	81,9	78,7	2,5	115,6	3,6	394,5	44,3	31,8	19530,9
Область	X₁₂	X₁₃	X₁₄	X₁₅	X₁₆	X₁₇	X₁₈	X₁₉	X₂₀	X₂₁	X₂₂
Вінницька	969,9	961,6	2,3	111,4	27249	138,8	4250,0	117,0	527,2	2,0	0,6
Волинська	761,2	1047,4	2,5	109,8	23218	143,3	5190,0	238,6	605,8	1,8	0,6
Дніпропетровська	677,0	1761,1	0,7	98,9	53749	142,6	7365,1	2201,7	1959,4	3,7	0,9
Донецька	381,1	548,3	1,7	75,4	27771	146,9	1525,6	428,2	863,6	2,5	0,7
Житомирська	617,5	511,3	1,4	111,1	23678	143,7	2896,7	199,1	352,6	2,0	0,5
Закарпатська	960,4	493,8	8,4	106,7	19170	144,	2830,1	247,9	869,0	1,5	0,6
Запорізька	467,5	906,9	1,7	106,7	37251	142,0	4008,2	529,7	1668,8	2,9	0,7
Івано-Франківська	1124,9	960,0	3,8	100,3	27232	143,4	6644,5	606,3	269,8	1,7	0,6
Київська	912,7	1666,8	2,2	104,1	46058	144,3	13286,1	943,3	977,2	3,2	0,9
Кіровоградська	608,8	694,9	2,9	111,6	29223	141,3	3589,7	66,4	416,2	2,2	0,4
Луганська	242,4	246,6	0,2	70,3	14079	138,8	784,5	263,8	116,5	2,0	0,7
Львівська	871,8	1457,4	2,1	107,4	28731	145,2	4555,8	495,8	475,7	2,3	0,7
Миколаївська	495,4	1343,0	1,5	104,9	30357	143,5	4882,1	183,3	1380,4	2,2	0,6
Одеська	463,2	1911,8	2,4	103,7	31268	144,6	3435,2	561,4	721,8	2,6	0,8
Полтавська	889,5	2958,9	8,9	103,2	48040	145,0	5176,0	6968	1025,6	3,0	0,6
Рівненська	796,5	1147,9	0,8	106,7	24762	144,9	3494,5	189,8	325,7	1,7	0,5
Сумська	667,5	789,5	10,4	107,6	26943	145,5	3025,0	180,6	542,4	2,1	0,5
Тернопільська	841,1	889,2	1,7	115,0	20228	145,1	3192,7	47,0	272,5	1,5	0,4
Харківська	664,4	1865,6	3,8	102,5	35328	144,2	3642,0	579,3	481,4	2,6	0,8
Херсонська	594,1	500,8	5,4	106,3	21725	145,8	2655,3	198,0	224,7	1,8	0,4
Хмельницька	779,8	1032,0	0,9	112,5	24662	142,5	4925,8	128,9	309,5	1,9	0,5
Черкаська	1102,0	663,3	1,6	106,0	30628	143,8	3280,0	283,8	348,1	2,3	0,5
Чернівецька	984,9	1038,0	2,0	103,9	16552	142,0	2750,4	65,4	119,0	1,6	0,5
Чернігівська	562,0	550,0	1,0	108,3	26530	145,6	3220,4	88,5	525,2	2,0	0,3

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку Х

Таблиця Х.2 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Область	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	П ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	П ₂		
Вінницька	0,58	0,63	0,75	0,54	0,99	0,70	0,89	0,47	0,74	0,50	0,58	0,63		
Волинська	0,41	0,24	0,90	0,40	0,97	0,58	0,32	0,42	0,70	0,27	0,29	0,40		
Дніпропетровська	1,00	0,91	0,65	0,40	0,96	0,78	0,48	0,69	0,69	0,00	0,14	0,40		
Донецька	0,25	0,00	0,00	1,00	0,82	0,41	0,19	0,16	0,16	0,50	0,00	0,20		
Житомирська	0,52	0,44	0,69	0,29	0,99	0,59	0,47	0,47	0,71	0,79	0,62	0,61		
Закарпатська	0,28	0,50	0,71	0,46	0,99	0,59	0,81	0,22	0,69	0,93	0,54	0,64		
Запорізька	0,87	0,52	1,00	0,51	0,96	0,77	0,32	0,56	0,80	0,05	0,28	0,40		
Івано-Франківська	0,45	0,38	0,74	0,34	1,00	0,58	0,39	0,24	0,57	1,00	0,55	0,55		
Київська	0,77	0,67	0,69	0,35	0,91	0,68	0,76	1,00	0,87	0,34	0,23	0,64		
Кіровоградська	0,50	0,32	0,87	0,40	0,94	0,61	0,62	0,62	0,60	0,95	0,46	0,65		
Луганська	0,00	0,37	0,09	0,00	0,00	0,09	1,00	0,00	0,00	0,08	0,21	0,26		
Львівська	0,59	0,44	0,71	0,43	0,95	0,62	0,26	0,49	0,71	0,65	0,39	0,50		
Миколаївська	0,59	0,69	0,80	0,40	0,93	0,68	0,53	0,42	0,76	0,33	0,49	0,51		
Одеська	0,71	0,60	0,74	0,50	0,97	0,70	0,00	0,56	0,87	0,61	0,55	0,52		
Полтавська	0,72	0,33	0,55	0,40	0,97	0,59	0,33	0,67	0,66	0,22	0,21	0,42		
Рівненська	0,47	0,70	0,45	0,28	0,98	0,58	0,91	0,31	0,50	0,70	0,48	0,58		
Сумська	0,63	0,45	0,87	0,37	0,88	0,64	0,72	0,51	0,58	0,53	0,51	0,57		
Тернопільська	0,35	0,11	0,70	0,31	0,99	0,49	0,77	0,36	0,59	0,10	0,23	0,41		
Харківська	0,70	0,77	0,71	0,31	0,92	0,68	1,00	0,64	1,00	0,56	0,53	0,75		
Херсонська	0,49	0,50	0,54	0,37	0,97	0,57	0,98	0,36	0,74	0,53	0,85	0,69		
Хмельницька	0,57	0,53	0,74	0,34	0,99	0,64	0,37	0,40	0,77	0,63	0,64	0,56		
Черкаська	0,50	0,39	0,74	0,36	0,97	0,59	0,64	0,60	0,63	0,54	0,45	0,57		
Чернівецька	0,36	0,50	0,74	0,36	1,00	0,59	0,97	0,20	0,81	0,51	1,00	0,70		
Чернігівська	0,54	1,00	0,71	0,39	0,97	0,72	0,69	0,53	0,57	0,66	0,47	0,59		
	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
Область	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	П ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	П ₄
Вінницька	0,26	0,82	0,26	0,21	0,92	0,49	0,33	1,00	0,28	0,01	0,22	0,23	0,50	0,37
Волинська	0,13	0,59	0,30	0,23	0,88	0,42	0,23	0,44	0,35	0,03	0,27	0,14	0,50	0,28
Дніпропетровська	1,00	0,49	0,56	0,05	0,64	0,55	1,00	0,53	0,53	0,31	1,00	1,00	1,00	0,77
Донецька	0,40	0,16	0,11	0,15	0,11	0,19	0,35	0,00	0,06	0,06	0,41	0,45	0,67	0,28
Житомирська	0,16	0,43	0,10	0,12	0,91	0,34	0,24	0,40	0,17	0,02	0,13	0,23	0,33	0,22
Закарпатська	0,04	0,81	0,09	0,80	0,81	0,51	0,13	0,36	0,16	0,03	0,41	0,00	0,50	0,23
Запорізька	0,82	0,26	0,24	0,15	0,81	0,46	0,58	0,59	0,26	0,07	0,84	0,64	0,67	0,52
Івано-Франківська	0,20	1,00	0,26	0,35	0,67	0,50	0,33	0,43	0,47	0,08	0,08	0,09	0,50	0,28
Київська	0,40	0,76	0,52	0,20	0,76	0,53	0,81	0,32	1,00	0,13	0,47	0,77	1,00	0,64
Кіровоградська	0,17	0,42	0,17	0,26	0,92	0,39	0,38	0,69	0,22	0,00	0,16	0,32	0,17	0,28
Луганська	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	1,00	0,00	0,03	0,00	0,23	0,67	0,28
Львівська	0,17	0,71	0,45	0,19	0,83	0,47	0,37	0,21	0,30	0,06	0,19	0,36	0,67	0,31
Миколаївська	0,27	0,29	0,40	0,13	0,77	0,37	0,41	0,42	0,33	0,02	0,69	0,32	0,50	0,38
Одеська	0,14	0,25	0,61	0,22	0,75	0,39	0,43	0,28	0,21	0,07	0,33	0,50	0,83	0,38
Полтавська	0,83	0,73	1,00	0,85	0,74	0,83	0,86	0,23	0,35	1,00	0,49	0,68	0,50	0,59
Рівненська	0,19	0,63	0,33	0,06	0,81	0,40	0,27	0,25	0,22	0,02	0,11	0,09	0,33	0,18
Сумська	0,27	0,48	0,20	1,00	0,83	0,56	0,32	0,17	0,18	0,02	0,23	0,27	0,33	0,22
Тернопільська	0,05	0,68	0,24	0,15	1,00	0,42	0,16	0,22	0,19	0,00	0,08	0,00	0,17	0,12
Харківська	0,37	0,48	0,60	0,35	0,72	0,50	0,54	0,33	0,23	0,08	0,20	0,50	0,83	0,39
Херсонська	0,14	0,40	0,09	0,51	0,81	0,39	0,19	0,14	0,15	0,02	0,06	0,14	0,17	0,12
Хмельницька	0,16	0,61	0,29	0,07	0,94	0,41	0,27	0,54	0,33	0,01	0,10	0,18	0,33	0,25
Черкаська	0,35	0,97	0,15	0,14	0,80	0,48	0,42	0,38	0,20	0,03	0,13	0,36	0,33	0,27
Чернівецька	0,00	0,84	0,29	0,18	0,75	0,41	0,06	0,60	0,16	0,00	0,00	0,05	0,33	0,17
Чернігівська	0,15	0,36	0,11	0,08	0,85	0,31	0,31	0,16	0,19	0,01	0,22	0,23	0,00	0,16

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.3 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2015 р.

Область	Ш ₁		Ш ₂		Ш ₃		Ш ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,70	4-5	0,63	7	0,49	8	0,37	8	0,53	5
Волинська	0,58	18-20	0,40	20-22	0,42	12-13	0,28	10-14	0,41	16-18
Дніпропетровська	0,78	1	0,40	20-22	0,55	3	0,77	1	0,60	2
Донецька	0,41	23	0,20	24	0,19	23	0,28	10-14	0,26	23
Житомирська	0,59	13-17	0,61	8	0,34	22	0,22	18-19	0,41	16-18
Закарпатська	0,59	13-17	0,64	5-6	0,51	5	0,23	17	0,46	9-14
Запорізька	0,77	2	0,40	20-22	0,46	11	0,52	4	0,52	6
Івано-Франківська	0,58	18-20	0,55	14	0,50	6-7	0,28	10-14	0,46	9-14
Київська	0,68	6-8	0,64	5-6	0,53	4	0,64	2	0,62	1
Кіровоградська	0,61	12	0,65	4	0,39	18-20	0,28	10-14	0,46	9-14
Луганська	0,09	24	0,26	23	0,01	24	0,28	10-14	0,09	24
Львівська	0,62	11	0,50	17	0,47	10	0,31	9	0,46	9-14
Миколаївська	0,68	6-8	0,51	16	0,37	21	0,38	6-7	0,47	8
Одеська	0,70	4-5	0,52	15	0,39	18-20	0,38	6-7	0,48	7
Полтавська	0,59	13-17	0,42	18	0,83	1	0,59	3	0,59	3
Рівненська	0,58	18-20	0,58	10	0,40	17	0,18	20	0,39	19
Сумська	0,64	9-10	0,57	11-12	0,56	2	0,22	18-19	0,46	9-14
Тернопільська	0,49	22	0,41	19	0,42	12-13	0,12	23-24	0,32	22
Харківська	0,68	6-8	0,75	1	0,50	6-7	0,39	5	0,56	4
Херсонська	0,57	21	0,69	3	0,39	18-20	0,12	23-24	0,37	21
Хмельницька	0,64	9-10	0,56	13	0,41	14-16	0,25	16	0,44	15
Черкаська	0,59	13-17	0,57	11-12	0,48	9	0,27	15	0,46	9-14
Чернівецька	0,59	13-17	0,70	2	0,41	14-16	0,17	21	0,41	16-18
Чернігівська	0,72	3	0,59	9	0,31	14-16	0,16	22	0,38	20

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.4 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Область	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	33848,9	56,6	88,7	111,9	0,8	107,5	3,0	501,1	37,4	35,6	33550,1
Волинська	28312,5	51,0	94,5	109,0	0,5	110,3	2,9	469,5	37,1	23,5	21422,4
Дніпропетровська	43458,3	59,1	87,6	102,3	3,0	173,5	3,9	482,2	24,5	18,2	100031,7
Донецька	19434,3	50,0	87,7	103,5	7,9	129,5	2,1	159,8	25,4	10,4	48873,1
Житомирська	31441,3	55,9	94,0	109,6	0,5	150,1	3,1	465,4	48,2	41,6	24479,1
Закарпатська	25045,3	54,8	87,5	112,6	0,3	114,9	2,1	472,7	57,1	36,4	13951,8
Запорізька	42117,8	56,0	89,7	107,3	3,0	161,2	3,5	532,9	27,9	24,3	82019,5
Івано-Франківська	29975,4	54,7	94,6	109,7	0,5	141,1	2,1	399,3	51,2	37,2	25410,3
Київська	39177,9	57,8	89,9	112,1	5,4	133,2	5,6	563,8	33,1	22,6	47651,1
Кіровоградська	30979,9	52,9	64,4	107,1	3,4	115,0	3,5	425,9	49,7	39,9	23574,4
Луганська	11919,7	55,6	73,7	118,0	46,3	104,3	1,1	95,2	31,1	30,5	16859,9
Львівська	33673,5	55,9	89,1	110,3	3,4	105,0	3,2	471,6	36,6	34,0	26592,6
Миколаївська	33186,6	57,5	87,4	108,3	6,5	173,5	2,9	497,1	35,4	33,8	38799,7
Одеська	37732,0	56,7	91,1	108,1	1,7	174,9	3,5	551,5	40,9	37,4	18948,4
Полтавська	36393,3	53,3	90,6	106,1	1,5	153,6	3,9	452,2	34,2	20,1	87905,3
Рівненська	29757,4	56,9	88,9	107,1	0,5	112,7	2,4	369,8	45,1	38,8	25449,1
Сумська	33944,4	56,8	89,1	104,3	9,2	151,2	3,2	405,4	46,2	33,3	31176,4
Тернопільська	26884,4	52,0	86,8	109,8	0,8	424,9	2,3	416,3	30,1	22,7	14814,3
Харківська	36587,7	59,7	94,6	106,2	7,2	92,8	4,1	624,7	46,7	36,3	48256,8
Херсонська	31242,7	55,8	90,9	112,7	1,1	132,6	2,6	468,6	36,7	52,9	22231,8
Хмельницька	32650,0	53,9	90,7	106,9	0,2	141,9	2,8	507,0	43,0	39,3	25553,4
Черкаська	30608,7	56,2	91,9	109,7	1,9	115,7	3,8	439,0	43,2	29,4	42534,2
Чернівецька	26838,3	56,2	88,8	112,1	0,3	117,0	1,8	523,7	42,7	57,3	9499,5
Чернігівська	31707,1	55,6	90,3	107	1,5	139,7	3,2	416,6	46,0	32,5	21800,9
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1153,0	1520,2	0,6	95,2	37270	110,0	4709,5	113,1	607,9	3,1	0,9
Волинська	774,0	1262,7	2,2	98,5	30387	111,8	5665,3	225,9	578,1	2,6	0,8
Дніпропетровська	681,1	1934,8	0,4	89,9	65897	112,7	9366,1	1074,7	1807,1	5,2	1,6
Донецька	402,4	632,6	2,6	142,0	26864	111,6	2513,7	385,0	805,8	4,0	0,6
Житомирська	707,6	773,5	1,8	99,7	30698	112,6	4006,8	178,8	371,2	2,9	0,7
Закарпатська	916,8	637,9	4,6	93,9	22989	111,7	2897,1	252,9	925,6	2,3	0,7
Запорізька	461,9	983,6	2,7	98,3	50609	112,3	5763,4	372,3	1311,1	4,6	1,1
Івано-Франківська	1140,5	1087,9	1,3	90,3	33170	110,9	4614,5	593,6	395,0	2,5	0,8
Київська	1004,2	2412,6	0,8	92,0	60109	112,2	17914,6	869,7	978,8	4,8	0,9
Кіровоградська	666,3	852,6	2,3	92,7	39356	112,3	6201,2	61,3	438,5	3,4	0,7
Луганська	277,8	316,2	1,8	136,7	10778	110,7	1257,8	172,6	197,9	3,1	0,3
Львівська	891,9	1945,5	1,9	94,9	37338	111,9	6512,8	434,5	496,5	3,7	1,2
Миколаївська	535,6	1713,1	0,3	94,0	41501	112,2	7774,4	197,5	1442,4	3,4	0,9
Одеська	530,5	2798,9	1,2	95,2	41682	113,6	6142,2	560,0	635,5	4,2	1,3
Полтавська	918,4	2980,4	1,9	96,9	66390	114,2	7521,8	704,4	1001,5	4,4	1,3
Рівненська	833,1	1035,9	0,4	91,2	30350	112,3	3408,5	157,0	267,3	2,4	0,6
Сумська	692,2	1017,5	7,1	98,9	37170	114,2	4513,0	171,8	479,9	3,3	0,7
Тернопільська	874,2	1268,9	2,8	96,0	24963	111,6	3980,6	45,8	270,9	2,2	0,5
Харківська	704,0	2688,0	3,4	90,5	45816	114,1	5600,4	606,1	376,6	3,8	1,4
Херсонська	593,5	621,1	1,4	99,7	30246	112,8	3978,3	191,6	231,4	2,7	0,5
Хмельницька	832,5	1221,0	0,7	96,1	31660	111,4	6555,6	124,5	243,7	2,8	0,6
Черкаська	1122,8	847,0	0,7	95,2	40759	112,7	4818,8	271,5	378,8	3,4	0,8
Чернівецька	965,0	1120,8	2,4	95,6	20338	111,0	2500,8	63,4	116,3	2,5	0,7
Чернігівська	583,6	616,1	0,5	95,0	35196	112,8	4665,6	233,7	410,7	3,2	0,5

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку Х

Таблиця Х.5 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Область	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Π ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Π ₂		
Вінницька	0,70	0,68	0,80	0,61	0,99	0,76	0,96	0,42	0,77	0,40	0,54	0,62		
Волинська	0,52	0,10	1,00	0,43	0,99	0,61	0,95	0,40	0,71	0,39	0,28	0,54		
Дніпропетровська	1,00	0,94	0,77	0,00	0,94	0,73	0,76	0,62	0,73	0,00	0,17	0,46		
Донецька	0,24	0,00	0,77	0,08	0,83	0,38	0,89	0,22	0,12	0,03	0,00	0,25		
Житомирська	0,62	0,61	0,98	0,46	0,99	0,73	0,83	0,44	0,70	0,73	0,67	0,67		
Закарпатська	0,42	0,49	0,76	0,66	1,00	0,67	0,93	0,22	0,71	1,00	0,55	0,68		
Запорізька	0,96	0,62	0,84	0,32	0,94	0,73	0,79	0,53	0,83	0,10	0,30	0,51		
Івано-Франківська	0,57	0,48	1,00	0,47	0,99	0,70	0,85	0,22	0,57	0,82	0,57	0,61		
Київська	0,86	0,80	0,84	0,62	0,89	0,80	0,88	1,00	0,88	0,26	0,26	0,66		
Кіровоградська	0,60	0,30	0,00	0,31	0,93	0,43	0,93	0,53	0,62	0,77	0,63	0,70		
Луганська	0,00	0,58	0,31	1,00	0,00	0,38	0,97	0,00	0,00	0,20	0,43	0,32		
Львівська	0,69	0,61	0,82	0,51	0,93	0,71	0,96	0,47	0,71	0,37	0,50	0,60		
Миколаївська	0,67	0,77	0,76	0,38	0,86	0,69	0,76	0,40	0,76	0,33	0,50	0,55		
Одеська	0,82	0,69	0,88	0,37	0,97	0,75	0,75	0,53	0,86	0,50	0,58	0,65		
Полтавська	0,78	0,34	0,87	0,24	0,97	0,64	0,82	0,62	0,67	0,30	0,21	0,52		
Рівненська	0,57	0,71	0,81	0,31	0,99	0,68	0,94	0,29	0,52	0,63	0,61	0,60		
Сумська	0,70	0,70	0,82	0,13	0,80	0,63	0,82	0,47	0,59	0,67	0,49	0,61		
Тернопільська	0,47	0,21	0,74	0,48	0,99	0,58	0,00	0,27	0,61	0,17	0,26	0,26		
Харківська	0,78	1,00	1,00	0,25	0,85	0,78	1,00	0,67	1,00	0,68	0,55	0,78		
Херсонська	0,61	0,60	0,88	0,66	0,98	0,75	0,88	0,33	0,71	0,37	0,91	0,64		
Хмельницька	0,66	0,40	0,87	0,29	1,00	0,64	0,85	0,38	0,78	0,57	0,62	0,64		
Черкаська	0,59	0,64	0,91	0,47	0,96	0,72	0,93	0,60	0,65	0,57	0,41	0,63		
Чернівецька	0,47	0,64	0,81	0,62	1,00	0,71	0,93	0,16	0,81	0,56	1,00	0,69		
Чернігівська	0,63	0,58	0,86	0,30	0,97	0,67	0,86	0,47	0,61	0,66	0,47	0,61		
	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
Область	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	Π ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	Π ₄
Вінницька	0,27	1,00	0,45	0,04	0,10	0,37	0,48	1,00	0,21	0,07	0,29	0,30	0,46	0,40
Волинська	0,13	0,57	0,36	0,28	0,17	0,30	0,35	0,57	0,26	0,18	0,27	0,13	0,38	0,31
Дніпропетровська	1,00	0,46	0,61	0,01	0,00	0,42	0,99	0,36	0,49	1,00	1,00	1,00	1,00	0,83
Донецька	0,43	0,14	0,12	0,34	1,00	0,41	0,29	0,62	0,08	0,33	0,41	0,60	0,23	0,36
Житомирська	0,17	0,49	0,17	0,22	0,19	0,25	0,36	0,38	0,17	0,13	0,15	0,23	0,31	0,25
Закарпатська	0,05	0,73	0,12	0,63	0,08	0,32	0,22	0,60	0,10	0,20	0,48	0,03	0,31	0,28
Запорізька	0,80	0,21	0,25	0,35	0,16	0,36	0,72	0,45	0,27	0,32	0,71	0,80	0,62	0,55
Івано-Франківська	0,18	0,99	0,29	0,15	0,01	0,32	0,40	0,79	0,20	0,53	0,16	0,10	0,38	0,37
Київська	0,42	0,83	0,79	0,07	0,04	0,43	0,89	0,48	1,00	0,80	0,51	0,87	0,46	0,71
Кіровоградська	0,16	0,44	0,20	0,29	0,05	0,23	0,51	0,45	0,30	0,02	0,19	0,40	0,31	0,31
Луганська	0,08	0,00	0,00	0,22	0,90	0,24	0,00	0,83	0,00	0,12	0,05	0,30	0,00	0,19
Львівська	0,19	0,70	0,61	0,24	0,10	0,37	0,48	0,55	0,32	0,38	0,22	0,50	0,69	0,45
Миколаївська	0,32	0,29	0,52	0,00	0,08	0,24	0,55	0,48	0,39	0,15	0,78	0,40	0,46	0,46
Одеська	0,10	0,29	0,93	0,13	0,10	0,31	0,56	0,14	0,29	0,50	0,31	0,67	0,77	0,46
Полтавська	0,87	0,73	1,00	0,24	0,13	0,59	1,00	0,00	0,38	0,64	0,52	0,73	0,77	0,58
Рівненська	0,18	0,63	0,27	0,01	0,02	0,22	0,35	0,45	0,13	0,11	0,09	0,07	0,23	0,20
Сумська	0,24	0,47	0,26	1,00	0,17	0,43	0,47	0,00	0,20	0,12	0,22	0,37	0,31	0,24
Тернопільська	0,06	0,68	0,36	0,37	0,12	0,32	0,26	0,62	0,16	0,00	0,09	0,00	0,15	0,18
Харківська	0,43	0,49	0,89	0,46	0,01	0,45	0,63	0,02	0,26	0,54	0,15	0,53	0,85	0,43
Херсонська	0,14	0,36	0,11	0,16	0,19	0,19	0,35	0,33	0,16	0,14	0,07	0,17	0,15	0,20
Хмельницька	0,18	0,63	0,34	0,06	0,12	0,27	0,38	0,67	0,32	0,08	0,08	0,20	0,23	0,28
Черкаська	0,36	0,97	0,20	0,06	0,10	0,34	0,54	0,36	0,21	0,22	0,16	0,40	0,38	0,32
Чернівецька	0,00	0,79	0,30	0,31	0,11	0,30	0,17	0,76	0,07	0,02	0,00	0,10	0,31	0,20
Чернігівська	0,14	0,35	0,11	0,03	0,10	0,15	0,44	0,33	0,20	0,18	0,17	0,33	0,15	0,26

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.6 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2016 р.

Область	ІІ ₁		ІІ ₂		ІІ ₃		ІІ ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,76	3	0,62	11	0,37	7-8	0,40	9	0,51	7-8
Волинська	0,61	20	0,54	18	0,30	15-16	0,31	13-14	0,42	14-16
Дніпропетровська	0,73	6-8	0,46	21	0,42	5	0,83	1	0,58	3-4
Донецька	0,38	24	0,25	24	0,41	6	0,36	11	0,34	22
Житомирська	0,73	6-8	0,67	5	0,25	18	0,25	18	0,42	14-16
Закарпатська	0,67	16	0,68	4	0,32	11-13	0,28	15-16	0,45	11-13
Запорізька	0,73	6-8	0,51	20	0,36	9	0,55	4	0,52	5-6
Івано-Франківська	0,70	12	0,61	12-14	0,32	11-13	0,37	10	0,47	9-10
Київська	0,80	1	0,66	6	0,43	3-4	0,71	2	0,63	1
Кіровоградська	0,43	22	0,70	2	0,23	21	0,31	13-14	0,38	18
Луганська	0,38	23	0,32	22	0,24	19-20	0,19	23	0,27	24
Львівська	0,71	10-11	0,60	15-16	0,37	7-8	0,45	7	0,52	5-6
Миколаївська	0,69	13	0,55	17	0,24	19-20	0,46	5-6	0,45	11-13
Одеська	0,75	4-5	0,65	7	0,31	14	0,46	5-6	0,51	7-8
Полтавська	0,64	17-18	0,52	19	0,59	1	0,58	3	0,58	3-4
Рівненська	0,68	14	0,60	15-16	0,22	22	0,20	20-22	0,37	19-20
Сумська	0,63	19	0,61	12-14	0,43	3-4	0,24	19	0,45	11-13
Тернопільська	0,58	21	0,26	23	0,32	11-13	0,18	24	0,31	23
Харківська	0,78	2	0,78	1	0,45	2	0,43	8	0,59	2
Херсонська	0,75	4-5	0,64	8-9	0,19	23	0,20	20-22	0,37	19-20
Хмельницька	0,64	17-18	0,64	8-9	0,27	17	0,28	15-16	0,42	14-16
Черкаська	0,72	9	0,63	10	0,34	10	0,32	12	0,47	9-10
Чернівецька	0,71	10-11	0,69	3	0,30	15-16	0,20	20-22	0,41	17
Чернігівська	0,67	15	0,61	12-14	0,15	24	0,26	17	0,36	21

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.7 Абсолютні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Область	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁
Вінницька	41411,2	55,3	101,6	128,7	0,6	163,3	3,1	446,7	37,4	37,9	42344,0
Волинська	35710,3	48,8	99,2	125,5	1,5	132,2	3,0	448,7	54,1	23,0	26066,9
Дніпропетровська	52167,9	58,0	101,4	119,1	1,9	139,1	3,8	463,0	26,0	20,0	129351,1
Донецька	22597,4	49,4	75,4	111,2	11,4	94,6	1,3	148,3	24,3	11,4	61266,9
Житомирська	39447,4	56,4	96,2	126,6	0,3	111	3,1	432,5	46,8	34,6	30061,9
Закарпатська	30930,5	53,8	89,2	129,2	0,2	147,3	2,1	445,3	47,7	46,3	16540,8
Запорізька	50518,1	55,2	93,6	116,8	4,1	129,4	3,4	495,3	26,2	24,7	108484,8
Івано-Франківська	36988,5	55,0	95,3	126,1	1,4	116,9	2,2	364,5	44,9	38,3	34320,4
Київська	48032,6	58,0	94,4	119,5	4,2	122,8	5,5	559,3	36,4	23,5	54070,3
Кіровоградська	38583,8	53,3	99,0	125,6	0,9	125,3	3,6	397,1	49,2	45,7	26501,9
Луганська	14077,3	54,7	70,6	111,7	65,8	114,0	1,0	97,1	31,0	26,9	10427,7
Львівська	41908,9	56,2	98,6	123,6	2,2	135,7	3,3	449,2	40,7	36,4	32344,9
Миколаївська	41608,6	56,8	96,3	118,4	6,0	146,1	2,9	475,7	35,0	30,5	44525,0
Одеська	46484,4	56,1	97,0	116,6	1,3	159,1	3,4	523,9	39,8	33,8	22390,1
Полтавська	44822,2	54,0	94,5	122,5	1,6	132,9	3,9	423,7	38,8	21,5	111894,9
Рівненська	36539,6	55,1	90,6	119,4	4,0	158,5	2,5	341,6	48,9	40,6	29596,3
Сумська	41998,4	57,4	97,5	124,3	7,6	149,8	3,3	371,5	49,5	34,0	35923,7
Тернопільська	32898,3	51,0	93,8	129,5	0,4	42,0	2,3	377,7	53,2	44,3	18451,2
Харківська	44662,3	60,6	100,7	119,6	5,3	138,2	4,2	580,6	47,4	39,0	61762,0
Херсонська	38001,5	56,2	95,9	123,3	0,6	143,8	2,8	444,9	43,0	48,3	24737,9
Хмельницька	40022,7	54,7	95,6	128,0	0,4	102,1	2,8	454,3	46,2	40,6	29448,6
Черкаська	38298,3	56,7	96,5	124,8	6,8	121,4	3,7	427,3	40,5	31,6	47191,7
Чернівецька	33099,0	56,6	101,8	129,1	0,2	110,8	1,8	492,0	37,3	58,4	11499,0
Чернігівська	38975,4	56,1	94,9	122,0	0,8	174,8	3,3	376,9	45,6	31,1	27698,4
Область	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂
Вінницька	1106,6	1971,1	0,6	107,5	46615	113	7222,4	129,1	769,2	4,5	1,6
Волинська	810,9	1430,2	2,2	113,3	34310	114,6	6632,5	255,9	663,0	4,2	0,8
Дніпропетровська	682,8	3009,4	0,4	103,3	75396	112,8	13195,4	1182,2	2183	6,8	2,0
Донецька	418,1	760,0	2,6	102,9	32318	115,9	4031,6	288,9	1049,9	5,3	1,0
Житомирська	751,0	1246,3	1,8	104,3	38520	113,0	5995,2	186,0	477,2	4,2	0,8
Закарпатська	932,4	1081,0	4,6	98,7	25727	113,9	4346,6	261,5	1149,4	3,4	0,8
Запорізька	448,2	1492,1	2,7	99,5	59729	114,1	9013,6	529,2	1721,8	5,8	1,4
Івано-Франківська	1182,5	1668,9	1,3	101,5	37220	113,7	6811,8	660,3	482,6	3,4	1,1
Київська	940,6	3332,5	0,8	102,3	74216	113,8	19640,8	900,2	1002,3	7,4	2,1
Кіровоградська	574,1	1628,5	2,3	111,9	47469	113,8	7408,7	71,6	432,6	4,7	0,8
Луганська	273,1	268,6	1,8	128,7	14251	114,9	1386,1	202,8	107,2	3,7	0,7
Львівська	948,3	2478,8	1,9	98,8	45319	113,0	9025,7	472,5	626,2	5,0	1,5
Миколаївська	487,2	2290,8	0,3	106,2	50091	113,5	9647,7	182,8	1658,9	4,7	1,0
Одеська	524,5	4737,2	1,2	107,9	50159	114,6	8653,3	574,3	760,8	6,3	2,5
Полтавська	761,2	4037,0	1,9	102,6	81145	113,1	10932,5	742,7	1313,2	5,9	2,1
Рівненська	868,7	1347,6	0,4	101,3	33958	115,0	5095,2	145,9	329,9	3,6	0,9
Сумська	690,8	1148,0	7,1	95,5	41741	113,6	6199,4	170,2	611,9	4,8	1,0
Тернопільська	936,5	1494,0	2,8	96,8	29247	113,3	6525,1	42,8	360,1	3,2	0,6
Харківська	639,4	3748,5	3,4	103,2	57150	113,8	6899,8	245,4	441,8	5,2	1,7
Херсонська	599,6	961,0	1,4	101,4	36585	114,4	6880,8	206,6	274,5	3,8	0,7
Хмельницька	920,5	1796,4	0,7	99,4	37881	113,8	7910,6	134,7	365,4	4,1	0,9
Черкаська	995,9	1059,7	0,7	104,8	48025	114,6	6469,3	276,4	504,0	4,7	1,1
Чернівецька	1000,9	1405,4	2,4	97,9	23365	112,4	3001,6	63,8	165,1	3,2	0,8
Чернігівська	615,5	931,7	0,5	104,8	41726	113,9	6995,2	422	608,9	4,5	1,0

Джерело: узагальнено автором за даними [157; 158; 159; 160]

Продовження додатку Х

Таблиця Х.8 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Область	Фінансова безпека населення регіону						Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Π ₁	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	Π ₂		
Вінницька	0,72	0,55	0,99	0,96	0,99	0,84	0,09	0,47	0,72	0,44	0,56	0,46		
Волинська	0,57	0,00	0,92	0,78	0,98	0,65	0,32	0,44	0,73	1,00	0,25	0,55		
Дніпропетровська	1,00	0,78	0,99	0,43	0,97	0,83	0,27	0,62	0,76	0,06	0,18	0,38		
Донецька	0,22	0,05	0,15	0,00	0,83	0,25	0,60	0,07	0,11	0,00	0,00	0,16		
Житомирська	0,67	0,64	0,82	0,84	1,00	0,79	0,48	0,47	0,69	0,76	0,49	0,58		
Закарпатська	0,44	0,42	0,60	0,98	1,00	0,69	0,21	0,24	0,72	0,79	0,74	0,54		
Запорізька	0,96	0,54	0,74	0,31	0,94	0,70	0,34	0,53	0,82	0,06	0,28	0,41		
Івано-Франківська	0,60	0,53	0,79	0,81	0,98	0,74	0,44	0,27	0,55	0,69	0,57	0,50		
Київська	0,89	0,78	0,76	0,45	0,94	0,77	0,39	1,00	0,96	0,41	0,26	0,60		
Кіровоградська	0,64	0,38	0,91	0,79	0,99	0,74	0,37	0,58	0,62	0,84	0,73	0,63		
Луганська	0,00	0,50	0,00	0,03	0,00	0,11	0,46	0,00	0,00	0,22	0,33	0,20		
Львівська	0,73	0,63	0,90	0,68	0,97	0,78	0,29	0,51	0,73	0,55	0,53	0,52		
Миколаївська	0,72	0,68	0,82	0,39	0,91	0,71	0,22	0,42	0,78	0,36	0,41	0,44		
Одеська	0,85	0,62	0,85	0,30	0,98	0,72	0,12	0,53	0,88	0,52	0,48	0,51		
Полтавська	0,81	0,44	0,77	0,62	0,98	0,72	0,32	0,64	0,68	0,49	0,21	0,47		
Рівненська	0,59	0,53	0,64	0,45	0,94	0,63	0,12	0,33	0,51	0,83	0,62	0,48		
Сумська	0,73	0,73	0,86	0,72	0,89	0,79	0,19	0,51	0,57	0,85	0,48	0,52		
Тернопільська	0,49	0,19	0,74	1,00	1,00	0,68	1,00	0,29	0,58	0,97	0,70	0,71		
Харківська	0,80	1,00	0,96	0,46	0,92	0,83	0,28	0,71	1,00	0,78	0,59	0,67		
Херсонська	0,63	0,63	0,81	0,66	0,99	0,74	0,23	0,40	0,72	0,63	0,79	0,55		
Хмельницька	0,68	0,50	0,80	0,92	1,00	0,78	0,55	0,40	0,74	0,73	0,62	0,61		
Черкаська	0,64	0,67	0,83	0,74	0,90	0,76	0,40	0,60	0,68	0,54	0,43	0,53		
Чернівецька	0,50	0,66	1,00	0,98	1,00	0,83	0,48	0,18	0,82	0,44	1,00	0,58		
Чернігівська	0,65	0,62	0,78	0,59	0,99	0,73	0,00	0,51	0,58	0,71	0,42	0,44		
Область	Фінансова безпека галузей економіки (секторів) регіону						Фінансова безпека регіону за рівнем фінансової автономії							
	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	Π ₃	X ₁₆	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	Π ₄
Вінницька	0,27	0,92	0,38	0,04	0,36	0,39	0,48	0,83	0,32	0,08	0,32	0,31	0,53	0,41
Волинська	0,13	0,59	0,26	0,28	0,54	0,36	0,30	0,37	0,29	0,19	0,27	0,24	0,11	0,25
Дніпропетровська	1,00	0,45	0,61	0,01	0,23	0,46	0,91	0,89	0,65	1,00	1,00	0,86	0,74	0,86
Донецька	0,43	0,16	0,11	0,34	0,22	0,25	0,27	0,00	0,14	0,22	0,45	0,50	0,21	0,26
Житомирська	0,17	0,53	0,22	0,22	0,27	0,28	0,36	0,83	0,25	0,13	0,18	0,24	0,11	0,30
Закарпатська	0,05	0,72	0,18	0,63	0,10	0,34	0,17	0,57	0,16	0,19	0,50	0,05	0,11	0,25
Запорізька	0,82	0,19	0,27	0,35	0,12	0,35	0,68	0,51	0,42	0,43	0,78	0,62	0,42	0,55
Івано-Франківська	0,20	1,00	0,31	0,15	0,18	0,37	0,34	0,63	0,30	0,54	0,18	0,05	0,26	0,33
Київська	0,37	0,73	0,69	0,07	0,20	0,41	0,90	0,60	1,00	0,75	0,43	1,00	0,79	0,78
Кіровоградська	0,14	0,33	0,30	0,29	0,49	0,31	0,50	0,60	0,33	0,03	0,16	0,36	0,11	0,30
Луганська	0,00	0,00	0,00	0,22	1,00	0,24	0,00	0,29	0,00	0,14	0,00	0,12	0,05	0,09
Львівська	0,18	0,74	0,49	0,24	0,10	0,35	0,46	0,83	0,42	0,38	0,25	0,43	0,47	0,46
Миколаївська	0,29	0,24	0,45	0,00	0,32	0,26	0,54	0,69	0,45	0,12	0,75	0,36	0,21	0,44
Одеська	0,10	0,28	1,00	0,13	0,37	0,38	0,54	0,37	0,40	0,47	0,31	0,74	1,00	0,55
Полтавська	0,85	0,54	0,84	0,24	0,21	0,54	1,00	0,80	0,52	0,61	0,58	0,64	0,79	0,71
Рівненська	0,16	0,65	0,24	0,01	0,17	0,25	0,29	0,26	0,20	0,09	0,11	0,10	0,16	0,17
Сумська	0,21	0,46	0,20	1,00	0,00	0,37	0,41	0,66	0,26	0,11	0,24	0,38	0,21	0,33
Тернопільська	0,07	0,73	0,27	0,37	0,04	0,30	0,22	0,74	0,28	0,00	0,12	0,00	0,00	0,20
Харківська	0,43	0,40	0,78	0,46	0,23	0,46	0,64	0,60	0,30	0,18	0,16	0,48	0,58	0,42
Херсонська	0,12	0,36	0,15	0,16	0,18	0,19	0,33	0,43	0,30	0,14	0,08	0,14	0,05	0,21
Хмельницька	0,16	0,71	0,34	0,06	0,12	0,28	0,35	0,60	0,36	0,08	0,12	0,21	0,16	0,27
Черкаська	0,31	0,79	0,18	0,06	0,28	0,32	0,50	0,37	0,28	0,21	0,19	0,36	0,26	0,31
Чернівецька	0,01	0,80	0,25	0,31	0,07	0,29	0,14	1,00	0,09	0,02	0,03	0,00	0,11	0,20
Чернігівська	0,15	0,38	0,15	0,03	0,28	0,20	0,41	0,57	0,31	0,33	0,24	0,31	0,21	0,34

Джерело: розраховано автором

Продовження додатку Х

Таблиця Х.9 Нормовані значення індикаторів стану фінансової безпеки регіонів України, 2017 р.

Область	Ш ₁		Ш ₂		Ш ₃		Ш ₄		Інтегральний показник	
	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг
Вінницька	0,84	1	0,46	18	0,39	5	0,41	9	0,50	7
Волинська	0,65	21	0,55	8-9	0,36	9	0,25	18-19	0,42	16-17
Дніпропетровська	0,83	2-4	0,38	22	0,46	2-3	0,86	1	0,59	3
Донецька	0,25	23	0,16	24	0,25	20-21	0,26	17	0,23	23
Житомирська	0,79	5-6	0,58	6-7	0,28	17-18	0,30	14-15	0,44	13-14
Закарпатська	0,69	19	0,54	10	0,34	12	0,25	18-19	0,42	16-17
Запорізька	0,70	18	0,41	21	0,35	10-11	0,55	4-5	0,48	8
Івано-Франківська	0,74	11-13	0,50	15	0,37	7-8	0,33	11-12	0,46	10-11
Київська	0,77	9	0,60	5	0,41	4	0,78	2	0,62	1
Кіровоградська	0,74	11-13	0,63	3	0,31	14	0,30	14-15	0,46	10-11
Луганська	0,11	24	0,20	23	0,24	22	0,09	24	0,15	24
Львівська	0,78	7-8	0,52	12-13	0,35	10-11	0,46	6	0,51	6
Миколаївська	0,71	17	0,44	19-20	0,26	19	0,44	7	0,43	15
Одеська	0,72	15-16	0,51	14	0,38	6	0,55	4-5	0,53	5
Полтавська	0,72	15-16	0,47	17	0,54	1	0,71	3	0,60	2
Рівненська	0,63	22	0,48	16	0,25	20-21	0,17	23	0,34	22
Сумська	0,79	5-6	0,52	12-13	0,37	7-8	0,33	11-12	0,47	9
Тернопільська	0,68	20	0,71	1	0,30	15	0,20	21-22	0,41	18-19
Харківська	0,83	2-4	0,67	2	0,46	2-3	0,42	8	0,57	4
Херсонська	0,74	11-13	0,55	8-9	0,19	24	0,21	20	0,36	21
Хмельницька	0,78	7-8	0,61	4	0,28	17-18	0,27	16	0,44	13-14
Черкаська	0,76	10	0,53	11	0,32	13	0,31	13	0,45	12
Чернівецька	0,83	2-4	0,58	6-7	0,29	16	0,20	21-22	0,41	18-19
Чернігівська	0,73	14	0,44	19-20	0,20	23	0,34	10	0,38	20

Джерело: розраховано автором

Додаток Ц

Таблиця Ц.1 Перелік індикаторів стану фінансової безпеки регіону

Фінансова безпека населення регіону	
X ₁	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₂	Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку
X ₃	Співвідношення прийнятих працівників до вибулих, %
X ₄	Індекс реальної заробітної плати, % до відповідного періоду попереднього року
X ₅	Сума заборгованості з виплати заробітної плати, % до фонду оплати праці за останній місяць звітного періоду
Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність	
X ₆	Темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, % до початку року
X ₇	Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₈	Кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₉	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
X ₁₀	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
Галузева (секторальна) фінансова безпека регіону	
X ₁₁	Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₂	Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, грн
X ₁₃	Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₄	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %
X ₁₅	Продуктивність праці, %
Фінансова безпека регіональна	
X ₁₆	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на 1 особу населення, грн
X ₁₇	Індекс споживчих цін, %
X ₁₈	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, грн
X ₁₉	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол. США
X ₂₀	Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол. США
X ₂₁	Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис. грн
X ₂₂	Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. грн

Джерело: запропоновано автором

Додаток Ш

Таблиця Ш.1 Кластеризація областей України за діапазонами значень фінансової безпеки регіонів України, визначених на основі рівнів Фібоначчі, 2015-2017 рр.

Діапазон	0,000-0,381	0,382-0,499	0,500-0,618	0,619-1,000
Інтерпретація результату (стан безпеки регіону)	критичний	небезпечний	задовільний	високий
Області, 2015 р.	Донецька, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська,	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська	Київська
Області, 2016 р.	Донецька, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська, Київська	—
Області, 2017 р.	Донецька, Луганська, Рівненська, Херсонська	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано- Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Одеська, Полтавська, Харківська,	Київська

Джерело: узагальнено автором

Додаток Щ

Шкала кредитних рейтингів міжнародних агенств

Значення кредитного рейтингу	Moody's Investors Service	Standart & Poor's	FitchRating
Мінімальний рівень ризику, висока надійність вкладень	Aaa	AAA	AAA
Висока здатність виконувати зобов'язання	Aa	AA	AA
Висока надійність, однак, країна є більш вразливою до дії зовнішнього впливу	A	A	A
Висока надійність, однак, країна є суттєво більш вразливою до впливу зовнішнього впливу	Baa	BBB	BBB
Стан економіки нормальний, однак, країна є вразливою до впливу зовнішнього впливу	Ba	BB	BB
Країна може виконувати зобов'язання, однак, існує загроза погіршення стану	B	B	B
Високі кредитні ризики	Саа	CCC	CCC
Дуже високі кредитні ризики	Са	CC	CC
Платежі за кредитами здійснюються, однак, порушено процедуру банкрутства	C	C	C
Дефолт за фінансовими зобов'язаннями		D	D

Рисунок Щ.1 – Шкала кредитних рейтингів міжнародних агенств

Джерело: узагальнено автором на підставі [109]

Додаток Ю

Динаміка кредитних рейтингів України, 2009-2019 рр.

Таблиця Ю.1 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Standart and Poor's, 2009-2018 рр.

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Рейтинг країни за національної шкалою	Прогноз
	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання		
16.02.2009	B	B	B+	B	–	CreditWatch
25.02.2009	CCC+↓	C↓	B–↓	C↓	uaBBB	Негативний
31.07.2009	CCC+	C	B–	C	–	Позитивний↑
30.10.2009	CCC+	C	B–	C	uaBBB	Стабільний↓
11.03.2010	B–↑	C	B↑	B↑	–	Позитивний↑
17.03.2010	–	–	–	–	uaA↑	
17.05.2010	B↑	B↑	B+↑	B	uaA+↑	Стабільний↑
22.07.2010	B	B	B+	B	uaA+	CreditWatch
29.07.2010	B+↑	B	BB–↑	B	uaAA–↑	Стабільний
13.09.2011	B+	B	B+↓	B	uaAA–	Стабільний
15.03.2012	B+	B	B+	B	uaA+↓	Негативний↓
07.12.2012	B↓	B	B↓	B	uaA–↓	Негативний
16.05.2013	B	B	B	B	uaA–	Негативний
01.11.2013	B–↓	B	B–↓	B	uaBBB–↓	Негативний
26.12.2013	B–	B	B–	B	uaBBB–	Стабільний↑
28.01.2014	CCC+↓	C↓	B–	B	uaBB+↓	Негативний
21.02.2014	CCC↓	C	B–	B	uaBB+	Негативний
11.07.2014	CCC	C	B–	B	uaBB+	Стабільний↑
19.12.2014	CCC–↓	C	CCC+↓	C↓	uaB+↓	Негативний↓
10.04.2015	CC↓	C	CCC+	C	uaB+	Негативний
28.08.2015	CC	C	CCC+	C	uaB+	Негативний
25.09.2015	SD↓	SD↓	CCC+	C	uaB+	
19.10.2015	B–/D↑	B↑	B–↑	B↑	uaB+	Стабільний↑
11.12.2015	B–/D	B	B–	B	uaBBB–↑	Стабільний
10.06.2016	B–	B	B–	B	uaBBB–↑	Стабільний
09.12.2016	B–	B	B–	B	uaBBB–	Стабільний
12.05.2017	B–	B	B–	B	uaBBB–	Стабільний
10.11.2017	B–	B	B–	B	uaBBB–	Стабільний
20.04.2018	B–	B	B–	B	uaBBB–	Стабільний
27.06.2018	–	–	–	–	uaBBB↑	
19.10.2018	B–	B	B–	B	uaBBB	Стабільний
12.04.2019	B–	B	B–	B	uaBBB	Стабільний

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Продовження додатку Я

Таблиця Я.2 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Fitch Ratings, 2009-2018 рр.

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Рейтинг країни за національною шкалою	Прогноз
	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання	довгострокові зобов'язання	короткострокові зобов'язання		
12.02.2009	B↓	B	B↓	-	-	Негативний
13.02.2009	-	-	-	-	AA(ukr)	Стабільний
14.10.2009	B	B	B	-	-	Негативний
12.11.2009	B↓	B	B↓	-	-	Негативний
13.10.2009	-	-	-	-	AA-(ukr)	Стабільний
17.03.2010	B-	B	B-	-	-	Стабільний↑
06.07.2010	B↑	B	B↑	-	-	Стабільний
07.07.2010	-	-	-	-	AA(ukr)↑	Стабільний
15.09.2010	B	B	B	-	-	Стабільний
21.07.2011	B	B	B	-	-	Позитивний↑
19.10.2011	B	B	B	-	-	Стабільний↓
10.07.2012	B	B	B	-	-	Стабільний
28.06.2013	B	B	B	-	-	Негативний↓
08.11.2013	B↓	B	B↓	-	-	Негативний
07.02.2014	CCC↓	C↓	B-	-	-	Негативний
28.02.2014	CCC	C	B-	-	-	Негативний
22.08.2014	CCC	C	CCC↓	-	-	-
13.02.2015	CC↓	C	CCC	-	-	-
07.08.2015	CC	C	CCC	-	-	-
27.08.2015	C↓	C	CCC	-	-	-
06.10.2015	RD↓	RD↓	CCC	-	-	-
18.11.2015	CCC↑	C↑	CCC	-	-	-
13.05.2016	CCC	C	CCC	-	-	-
22.07.2016	C	C	CCC	C	-	-
11.11.2016	B-↑	B↑	B-↑	B↑	-	Стабільний↑
28.04.2017	B-	B	B-	B	-	Стабільний
27.10.2017	B-	B	B-	B	-	Стабільний
27.04.2018	B-	B	B-	B	-	Стабільний
26.10.2018	B-	B	B-	B	-	Стабільний
08.03.2019	B-	B	B-	B	-	Стабільний

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Продовження додатку Я

Таблиця Я.3 Кредитні рейтинги України рейтингового агентства Moody's Investors Service, 2009-2018 рр.

Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг боргових довгострокових зобов'язань в іноземній валюті	Рейтинг боргових довгострокових зобов'язань в національній валюті	Прогноз
24.02.2009	B1	B1	CreditWatch
12.05.2009	B2↓	B2↓	Негативний
11.10.2010	B2	B2	Стабільний↑
15.12.2011	B2	B2	Негативний↓
05.12.2012	B3↓	B3↓	Негативний
20.09.2013	Саа1↓	Саа1↓	Перегляд з можливим зниженням
31.01.2014	Саа2↓	Саа2↓	Негативний
04.04.2014	Саа3↓	Саа3↓	Негативний
24.03.2015	Са↓	Са↓	Негативний
19.11.2015	Саа3/Са↑	Саа3↑	Стабільний↑
25.08.2017	Саа2/Са↑	Саа2↑	Позитивний↑
21.12.2018	Саа1/Са↑	Саа1↑	Стабільний↓

Джерело: узагальнено автором за даними [122]

Додаток АА

СТРАТЕГІЯ
забезпечення фінансової безпеки України

Стратегія забезпечення фінансової безпеки України на середньостроковий період (до 2024 р.) визначає стратегічні цілі, задачі, принципи, напрями забезпечення фінансової безпеки України на основі аналізу альтернатив, пріоритети державних політик і показники досягнення цілей з урахуванням наявних ресурсів відповідно до Стратегії національної безпеки України, схваленої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII.

Дана Стратегія спирається на те, що візія майбутнього стану фінансової безпеки держави – це сприятливі умови функціонування фінансової системи держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає формуванню необхідних фінансових умов для її збалансованого розвитку.

Дана стратегія є основою для уточнення та подальшого розвитку основних положень документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки вищого рівня (доктрини та концепції), що у т. ч. обумовлюється спадкоємністю доктринальних та концептуальних положень у сфері забезпечення фінансової безпеки.

Стратегія фінансової безпеки України має забезпечити:

- єдність принципів забезпечення фінансової безпеки;
- виокремлення підходів до зміцнення стану підсистем фінансової безпеки.

Розділ 1. Загальні положення і принципи

1. Поняттєво-категорійний апарат.

У цій Стратегії терміни вживаються в такому значенні:

- біхевіористичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки держави – специфічний підхід до перманентного спостереження за процесами і явищами, що відбуваються в системі забезпечення фінансової безпеки держави, що базується на поведінкових та гендерних аспектах, та вивчає процеси прийняття управлінських рішень з урахуванням ментальних, психологічних та емоційних особливостей з метою прогнозування та

управління поведінкою учасників фінансових відносин;

– загрози фінансовій безпеці України – явища і чинники, які ускладнюють чи унеможливають реалізацію національних інтересів у фінансовій сфері та збереження національних цінностей України.

– кібернетична безпека фінансового сектору – умови, в яких функціонує фінансова система країни, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз у кібернетичному просторі не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку в умовах діджиталізації, безперешкодного формування, зберігання, використання, поширення та захисту інформації;

– податкова безпека держави – умови функціонування податкової системи України, які надають змогу оптимально поєднати стабільність наповнення дохідної частини бюджету для повного і своєчасного задоволення потреб суспільства та стимулювання підприємницької активності в країні й інтереси платників податків, своєчасно виявляти та запобігати загрозам і ризикам у сфері оподаткування, а також характеризує здатність податкової системи України до збалансованого розвитку;

– фінансова безпека галузі (сектору економіки) – умови розвитку певного сектору економіки, за яких дія загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для досягнення цілей і генерування достатнього обсягу фінансових ресурсів у процесі забезпечення стійкого функціонування;

– фінансова безпека держави – умови, в яких функціонує фінансова система країни, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору;

– фінансова безпека домогосподарства – умови життєдіяльності домогосподарства, за якими дія внутрішніх та зовнішніх загроз не заважає створенню сприятливих фінансових умов для задоволення життєвих інтересів, рівню життя та сталого розвитку його членів;

– фінансова безпека об'єднаного світового фінансового простору – умови розвитку глобальної фінансової системи, за яких наслідки глобалізації не спричиняють негативних процесів в інтеграційному процесі та не заважають створенню сприятливих фінансових умов для розвитку світового фінансового простору;

– фінансова безпека регіону – умови фінансового розвитку певного регіону держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє

негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для сталого розвитку регіону

– фінансова безпека суб'єкта господарювання – умови функціонування, за яких дія загроз не спричиняє негативних процесів у структурі фінансів підприємства та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку та стабільної господарської діяльності;

– фінансова глобалізація – це складова глобалізаційних процесів, що полягає в інтеграції національних фінансових систем у світових інститутах та фінансових ринках завдяки вільному руху капіталів, що відбувається на трьох рівнях прояву: національний (у формі операцій злиття та поглинання); регіональний (у формі інтеграційних процесів національних фінансових систем в регіоні); світовий (у формі розвитку об'єднаного світового фінансового простору).

2. Принципи побудови системи забезпечення фінансової безпеки держави та принципи державного стратегічного планування в цій сфері.

Побудова системи забезпечення фінансової безпеки держави спирається на наступні принципи:

– відкритість влади (поєднує наступні елементи: прозорість; доступність; чутливість) – передбачає перманентний публічний контроль; доступ кожної зацікавленої особи до інформації; сприйняття нових вимог та ідей сучасності. У своїй сукупності принцип відкритості влади передбачає комунікацію держави й громадськості у сфері забезпечення фінансової безпеки, доступність інформації та зовнішній контроль за дотриманням верховенства права;

– відповідальність та підзвітність – передбачає, що в управлінських процесах чітко визначені ролі та відповідальність законодавчих і виконавчих органів, які систематично перевіряються іншими органами;

– субсидіарність – передбачає, що вищий рівень організаційної структури в системі забезпечення фінансової безпеки держави втручається в дії нижчого рівня виключно за умови нездатності останнього виконувати свої функції;

– розвиток та адаптація – передбачає, що система забезпечення фінансової безпеки держави має постійно розвиватись і удосконалюватись, адаптуючись до змін навколишнього середовища;

– множинність моделей – передбачає можливість різних точок зору на наявні проблеми у сфері забезпечення фінансової безпеки держави, побудови різних моделей для передбачення зміни стану фінансової безпеки держави, які мають право на існування. Ефективність державної політики у цій сфері в т. ч. залежить від участі всіх зацікавлених сторін на всіх етапах побудови та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки держави;

– принцип інтегративних рівнів – передбачає те, що фінансова безпека держави складається з ієрархічно розташованих підсистем, між якими встановлюється супідрядність. При ускладненні структури виникають додаткові властивості;

– принцип біфуркації – передбачає, що рівень фінансової безпеки держави може суттєво змінитися при незначних змінах у певних її підсистемах або чинниках впливу;

– узгодженості та підпорядкованості – передбачає, що застосовувані методи забезпечення фінансової безпеки мають узгоджуватись між собою та підпорядковуватись цільовим орієнтирам системи забезпечення фінансової безпеки держави та національним інтересам у фінансовій сфері;

– ефективність – передбачає, що заходи, направлені на забезпечення фінансової безпеки держави, повинні бути своєчасними, дієвими, відповідати стратегічній меті та поточним завданням, узгоджуватись з даними моніторингу стану фінансової безпеки держави та чинників впливу, враховувати прогностичні дані у перспективі;

– міжнародна співпраця та інтеграція – передбачає дотримання міжнародних правових норм, а також розширення участі держави у міждержавних системах, програмах з підтримання безпеки;

– принцип інклюзивності розвитку – передбачає те, що більшість членів суспільства держави відчують на собі результати зміцнення стану фінансової безпеки;

– принцип біхевіористичних аспектів – стан фінансової безпеки та комплекс превентивних заходів її зміцнення багато в чому обумовлюються особливостями соціального організму, який приймає рішення у процесі забезпечення рівня фінансової безпеки, а саме: психологічними, моральними, ментальними, емоційними факторами; міжособистісними комунікаціями; рівнем гендерної збалансованості; ментальними моделями учасників соціальних груп, їх особистісними парадигмами.

Державне стратегічне забезпечення фінансової безпеки держави спирається на наступні принципи:

– цілепокладання, який полягає у виокремленні мети, завдань, пріоритетів та напрямів розвитку країни у сфері забезпечення фінансової безпеки та її окремих підсистем;

– єдність, комплексність та цілісність, який полягає у використанні єдиних підходів до організації та порядку здійснення процесу державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави, формування документів державного стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки та звітності про їх виконання, які повинні бути узгоджені за цілями, завданнями, напрямами та пріоритетами розвитку;

– наукової обґрунтованості, який базується на застосуванні виключно наукової основи у процесі формування документів державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави, удосконалення методології, застосування світового досвіду у сфері забезпечення фінансової безпеки держави;

– транспарентність та гласність, який полягає в забезпеченні суб'єктами державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави доступу громадськості до документів стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави на всіх етапах їх розроблення та виконання, крім документів, що містять інформацію, яка становить державну таємницю;

– вимірюваність та ефективність, який полягає у забезпеченні моніторингу досягнення цілей з використанням кількісних і (або) якісних цільових показників та базується на твердженні, що вибір засобів і методів досягнення цілей зміцнення фінансової безпеки держави повинен забезпечувати досягнення запланованих результатів з найменшими витратами ресурсів;

– системність та послідовність, який фіксує, що цілі та пріоритети забезпечення фінансової безпеки держави, визначені у проєктах документів державного стратегічного планування (доктрина, концепція, програми, плани та інші), не повинні суперечити цілям та пріоритетам затверджених документів державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави;

– гнучкість, який полягає у тому, що цілі, пріоритети, завдання, напрями дій мають переглядатися з урахуванням моніторингу їх ефективності та змін факторів впливу на рівень фінансової безпеки держави;

– відповідальність, який полягає у тому, що суб'єкти державного стратегічного забезпечення фінансової безпеки держави несуть відповідальність за ефективність виконання завдань та заходів, спрямованих на досягнення місії та візії майбутнього стану фінансової безпеки держави в межах повноважень та відповідно до законодавства України.

1.3. Об'єкти забезпечення фінансової безпеки держави.

До основних об'єктів забезпечення фінансової безпеки держави мають бути віднесено: домогосподарство; суб'єкт господарювання; галузь (сектор економіки); регіон; держава.

1.4. Законодавчо-нормативна база забезпечення фінансової безпеки держави.

Основу законодавчо-нормативної бази забезпечення фінансової безпеки держави формують: Конституція України, закон України «Про національну безпеку України», закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» та інші закони України, міжнародні договори, Стратегія

національної безпеки України, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, у т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 р. № 569-р.

Ієрархія формування документів стратегічного планування у сфері забезпечення фінансової безпеки держави є наступною: доктрина → концепція → стратегія → програма → план.

Фінансова безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій, програм і планів у таких сферах як безпека державних фінансів (бюджетна, боргова, валютна, податкова), безпека фінансового ринку (банківська, грошово-кредитна, безпека небанківського фінансового сектору), кібернетична безпека фінансового сектору тощо.

1.5. Основні цілі Стратегії.

Основними цілями цієї Стратегії є:

- забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки держави;
- мінімізація загроз фінансовій безпеці держави та створення сприятливих умов для функціонування фінансової системи держави;
- формування необхідних фінансових умов для збалансованого розвитку держави, подолання бідності, майнового розшарування в суспільстві, підвищення соціальних стандартів до рівня держав – членів ЄС;
- забезпечення нової якості фінансового розвитку та інтеграції України до об'єднаного світового фінансового простору, розширення меж співпраці з міжнародними об'єднаннями універсальної та регіональної безпеки.

Досягнення виокремлених цілей потребує: зміцнення держави шляхом забезпечення поступального соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, направленої на ефективний захист національних інтересів у фінансовій сфері, комплексне реформування системи забезпечення фінансової безпеки; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності об'єднаного світового фінансового простору.

Розділ 2. Національні інтереси України у фінансовій сфері

Національні інтереси України у фінансовій сфері відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення.

Національні інтереси України у фінансовій сфері та їх пріоритетність обумовлюються конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами.

Пріоритетними національними інтересами України у фінансовій сфері є:

- збереження й зміцнення фінансової незалежності держави;
- підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, збалансований розвиток демократичних інститутів для забезпечення фінансової безпеки домогосподарств та суб'єктів господарювання;
- формування самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;
- налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з іншими державами у фінансовій сфері, інтегрування в об'єднаний світовий фінансовий простір.

Розділ 3. Фактори впливу та загрози фінансовій безпеці України

Основними *зовнішніми* загрозами фінансовій безпеці України є:

- ресурсна, фінансова або технологічна залежність національної економіки від інших країн та ринків;
- недостатня інтеграція України у світовий фінансовий та інформаційний простір;
- неефективне управління державним боргом, в т.ч. зовнішнім;
- кібератаки на фінансовий сектор;
- неконтрольоване поглиблення фінансової глобалізації, нераціональні темпи збільшення відкритості економіки України, неконтрольований рівень лібералізації зовнішньоекономічної діяльності;
- активна участь іноземного капіталу у тіньовій економіці;
- транснаціоналізація економічних зв'язків, процеси глобалізації та інтеграції фінансових ринків;
- від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, дефіцит платіжного балансу, обмеження державної присутності на фінансових ринках інших країн;
- висока рухливість фінансових ринків, що базується на активному розвитку інформаційних технологій.

Основними *внутрішніми* загрозами фінансовій безпеці України є:

- недосконалість вітчизняного законодавства з питань оцінки рівня фінансової безпеки та фінансово-кредитних відносин, неефективність системи державного регулювання фінансових відносин;
- структурні диспропорції, монополізм виробників, банківських та небанківських фінансових установ, перешкоди становленню ринкових відносин;
- неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, фінансових або матеріальних ресурсів;

– слабкість банківської системи, недовіра населення та підприємництва до фінансових інститутів держави та національної грошової одиниці, зміни курсу національної грошової одиниці, які неможливо пояснити зміною макроекономічних показників, неефективне функціонування страхового та фондового ринку;

– критичні показники державного боргу та небезпечні для бюджету обсяги фінансових ресурсів, що витрачаються на його обслуговування державного боргу, неефективне використання залучених коштів;

– низький рівень інвестиційної привабливості, спричинений у т. ч. нестабільністю податкової системи, неконтрольованим рівнем корупції, недовірою до судової гілки влади, діяльності тіньових структур, криміналізацією суспільства;

– низький рівень бюджетної дисципліни на всіх рівнях бюджетної системи, розповсюдженість практики постійного коректування індикативних показників бюджетів;

– низький рівень життя населення, зменшення добробуту домогосподарств, високий рівень безробіття, значний загальний рівень заборгованості з виплати соціальних виплат, пенсій та заробітних плат;

– активізація міграційних процесів в країні, у т. ч. вплив наукового та інтелектуального потенціалу за межі України;

– науково-технологічне та інноваційне відставання від розвинутих країн;

– уразливість об'єктів критичної інфраструктури, у т. ч. банківських та небанківських фінансових установ, державних інформаційних ресурсів до кібератак.

Розділ 4. Основні напрями забезпечення фінансової безпеки України

Конкретні напрями забезпечення фінансової безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів у фінансовій сфері, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави.

До основних напрямів забезпечення фінансової безпеки України віднесено:

– узгодження документів стратегічного планування (доктрин, концепцій, стратегій, програм та планів) у сфері забезпечення фінансової безпеки України й всіх її підсистем за єдиним задумом;

– формування єдиної ефективної системи моніторингу, аналізу та прогнозування стану фінансової безпеки держави;

– професіоналізація сектору забезпечення фінансової безпеки, підвищення фахового рівня персоналу, забезпечення гендерної рівності у групах, відповідальних за розробку напрямів зміцнення фінансової безпеки держави;

– підсилення системи загальнозживаних підходів до моніторингу стану фінансової безпеки держави (серед яких процесний, системний, синергетичний, ресурсний, програмно-цільовий, ресурсно-функціональний, вартісний та стаціонарний підходи) біхевіористичним підходом, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності моніторингу стану фінансової безпеки держави, унеможливленню переважання особистих, регіональних або корпоративних інтересів над загальнонаціональними;

– завершення реформи місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації, у т. ч. в частині фіскальної децентралізації;

– максимальне обмеження контрольно-регуляторних функцій держави у сфері підприємницької діяльності, забезпечення невідворотності покарання правопорушення, пов'язані з корупцією;

– забезпечення прозорості видатків бюджетів усіх рівнів, недопущення перетікання бюджетних коштів в тіньову економіку;

– забезпечення ефективної діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції, Державного бюро розслідувань України, Національного антикорупційного бюро України та інших правоохоронних органів, чітке виокремлення повноважень між ними та забезпечення механізмів взаємодії;

– активізація всебічної співпраці та взаємодії з міжнародними організаціями з питань безпеки та протидії загрозам, міжнародними антикорупційними організаціями (Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO), міжнародними об'єднаннями універсальної та регіональної безпеки;

– деолігархізація, дерегуляція економіки, максимальний захист конкуренції;

– трансформація системи оподаткування у напрямі стабільності та простоти, підтримки інновацій;

– формування умов для прискореного інноваційного розвитку, сприятливого бізнес-клімату та умов для інвестицій;

– забезпечення захисту інфраструктури від кібер-атак, розвиток мережі запобігання та реагування на кібер-інциденти (CERT), моніторинг даних про кібер-загрози, міжнародна співпраця у сфері реагування на кібер-атаки;

– ефективне використання бюджетних коштів, а також залучених коштів міжнародної економічної допомоги та міжнародних фінансових організацій, ефективний контроль за станом державного боргу;

– стабілізація банківської системи, відновлення довіри до національної валюти та вітчизняних фінансових інститутів, транспарентність грошово-кредитної політики;

– системна протидія тінізації економіки на базі формування суттєвих переваг господарської діяльності у законодавчій площині, консолідації інституційних спроможностей митних, податкових, фінансових та правоохоронних органів;

– протидія неконтрольованому впливу національних ресурсів (фінансових, матеріальних та інших);

– стимулювання розвитку освітнього, інтелектуального та наукового потенціалу країни, протидія впливу освітнього, інтелектуального та наукового потенціалу за межі України;

– ефективна протидія маніпуляціям суспільною свідомістю у фінансовій сфері та поширенню спотвореної інформації.

Розділ 5. Система забезпечення фінансової безпеки України

Для формування збалансованої державної політики та ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів у фінансовій сфері створюється система забезпечення фінансової безпеки України.

Система забезпечення фінансової безпеки – це організована сукупність суб'єктів (державних органів; посадових осіб та окремих громадян; громадських організацій, об'єднаних єдиною метою захисту національних інтересів у фінансовій сфері, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України.

Основними функціями системи забезпечення фінансової безпеки в усіх її підсистемах є:

1. Формування сил та засобів забезпечення фінансової безпеки держави та її перманентна підтримка у певному стані з урахуванням зміни зовнішніх та внутрішніх умов, дії ризиків та загроз, зміни макроекономічних показників держави, а саме: формування правових засад для побудови та ефективного функціонування системи; формування організаційної структури системи забезпечення фінансової безпеки держави, розподіл їх функцій; комплексне забезпечення функціонування складових частин (структурних елементів) системи: фінансове, кадрове, інформаційне, матеріальне, технічне тощо; підготовка сил та засобів сформованої системи до їх застосування відповідно до призначення.

2. Управління діяльністю системи забезпечення фінансової безпеки, що включає: вироблення стратегії, планування напрямів зміцнення стану фінансової безпеки; моніторинг результативності дій, ефективності витрат на запровадження напрямів зміцнення фінансової безпеки.

3. Здійснення оперативної та планової діяльності щодо забезпечення фінансової безпеки держави, що включає: забезпечення адекватних та своєчасних змін цільових орієнтирів щодо характеристичних значень індикаторів стану фінансової безпеки держави, коректування методів її забезпечення, врахування специфічних особливостей розвитку світу, у т. ч. глобалізаційних процесів, діджиталізації економіки; прогнозування стану, загроз та специфічних ознак; уточнення національних інтересів та їх пріоритетів у фінансовій сфері; виявлення, моніторинг та прогнозування загроз, дестабілізаційних факторів та причин їх виникнення; нівелювання негативного впливу загроз та дестабілізаційних чинників на національні інтереси; локалізацію, деескалацію та розв'язання конфліктів.

4. Участь у міжнародних системах безпеки.

Фінансування системи забезпечення фінансової безпеки здійснюється за рахунок і в межах коштів, визначених у Законі України про Державний бюджет України на відповідний рік, а також з інших не заборонених законодавством джерел.

Розділ 6. Прикінцеві положення

Стратегія забезпечення фінансової безпеки України обумовлює спадкоємність доктринальних та концептуальних положень у сфері забезпечення фінансової безпеки та є основою для подальшого розвитку напрямів зміцнення фінансової безпеки держави у документах стратегічного планування нижчого рівня (програм та планів).

Реалізація Стратегії забезпечення фінансової безпеки України відбуватиметься на базі національного безпекового, фінансового та інтелектуального потенціалу із застосуванням механізмів державно-приватного партнерства, використанням міжнародної консультативної допомоги.

Розроблення документів державного стратегічного планування фінансується у межах бюджетних коштів, передбачених у Державному бюджеті України та місцевих бюджетах для забезпечення діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також інших головних розпорядників бюджетних коштів відповідальних за їх розроблення.

Наукове видання

Полторак Анастасія Сергіївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївського національного аграрного університету

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА
ПРАКТИКА**

Монографія

Дизайн обкладинки: *Буганов О. В.*

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 28,90. Тираж 300 прим.

Ціна договірна.

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, Україна, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.